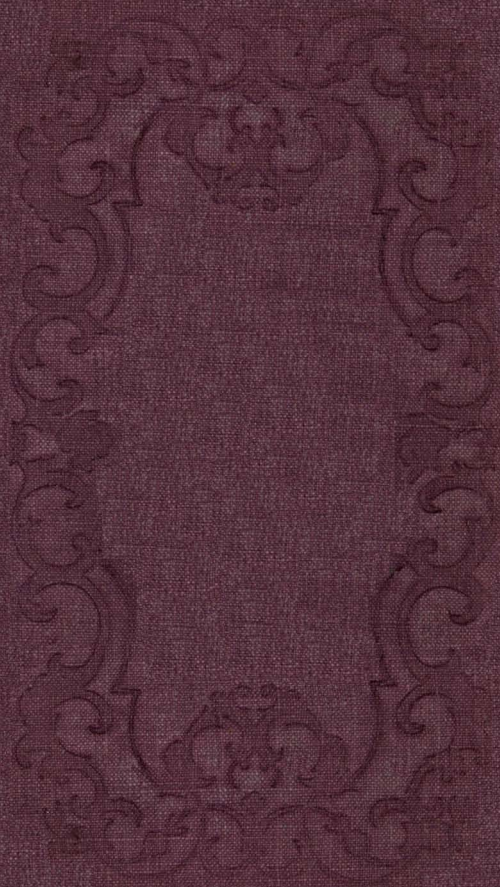

MORUS TAMÁS

ÉS

KORSZAKA

WALTER W. JÓZSEFTŐL.

Francziából Savagner Ágoston után

magyarítá

Babinszky József.

Kiadja a Szent-István-Társulat.

PEST,

NYOMATOTT HERZ JÁNOSNÁL.

1859.

MORUS TAMÁS

TÖRTÉNETE.

ELSŐ FEJEZET.

Morus ifjúsága; neveltetése; jogtanulmányai; házassága.

Az élénk benyomás, melyet a mult idők példái gyakorolnak ránk, míg hideg nézői maradunk a jelennek, vagy azon ellenállhatlan érzelmeknek tulajdonítható, melly bennünket a régiség tiszteletben tartására von; vagy azon kegyeletnek, mellyel a nagy halottak iránt természetünk-nél fogva viseltetünk. A távolság elvonja gyakran szemeink elől a foltokat és tökéletlenségeket, mellyek közelről kellemetlenül illetnének. Mindazonáltal némelleyek olly magas, az emberigyarló-ságon annyira tulemelkedett jellemet tüntettek föl életökben, hogy nincs szükségök a régiség eme varázsára, miszerint egész érdekünket és egész bámulatunkat magukra vonják. Ezek számából való Morus Tamás is.

Tamás, egyetlen fia sir Morus Jánosnak, született Londonban 1480-ban, IV. Eduard uralkodásának huszadik évében, öt évvel VII. Henrik trónra jutása előtt.

Morus János életének részleteiről keveset tudunk, egészen azon perczig, midőn őt a királyi törvényszék birái között ülve találjuk. Ime az arczkép, mellyet tulajdon fia vett le: „Ő udvarias, kedves társalgásu, szelid, türelmes, senkit sem bántó, igazságos, és tiszta ember volt. Teste még aggkorában is megtartá egész erejét, s az ifjukur hajlékonyságát. Miután eleget élt, hogy fiát mint Angolország cancellárját lássa, azt vélte, mi sem köti már őt a földhez: és örömmel vette röptét az ég felé.“

Anyja, sir Handcombe de Holywell Tamás leánya volt, Bedfordshireből. A kor még nem mult volt el, mellyben hittek a jóslatoknak; és Clement tudor, azon időbeli hirneves orvos, ki később egyike lett Morus legkedvesebb barátjainak, beszéli, hogy Morus anyja, házassága éjjelén megálmodta gyermekci számát, és jellemét: „egyiknek arca természetfölötti fénynyel ragyogott.“

Még más jóslatot is találtak e gyermek jövő nagyságára nézve, egy, dajkája által előadott következő eseményben. Bizonyos napon e

nő, a kis Morussal karján, lóháton menvén, egy mocsáron gázolt keresztül: a ló gödörbe lépven, elbukott; s a dajka meg akarván menteni a gyermeket, egy sövényen keresztül, a szomszéd szántóföldre dobta: s miután nagy nehezen megszabadult, rögtön szaladt, keresni csecsemőjét; és ezt nagy meglepetésére, nem csak minden bajon kívül, de rá mosolyogva, s kis kezeit felé tartva találta.

Morus neveltetése a Sz.-Antal-iskolában kezdődik, melly a hasonnevű, s VI. Henrik országlása óta tetemes nevezetességre jutott betegápoló testvérülethez tartozott. Első tanítója, Holt Miklós, igen tanult férfiú volt: ki alatt ő, hogy saját kitételével éljek, m o h ó n e l n y e l t e i n k á b b, m i n t l a s s u d a n r á g t a a g r a m m a t i k a e l e m e i t; minden társait fölülmulva értelem-, és szorgalomban.

Atyja iránti tekintetből később élelmezést kapott a házban, s idővel Morton bibornokhoz is, VII. Henrik egyik legjelesebb ministeréhez bejutott. E korszakban, midőn nem csak a gazdagság és méltóságok, de a tudomány és műveltség is kis számu, kedvezésben részesült egyének kizárólagos osztályrésze volt, a közép sorsu fiatal emberek nem igen remélhettek, magasabb állásra emelkedhetni, ha csak valamely

hatalmas, és nagylelkű pártfogó kegyét megnyerni szerencsések nem voltak. De nem csupán e czélból keresték az efféle pártfogást : az izlés és tudomány emberei is kénytelenek voltak ahhoz folyamodni, ha a jobb társalgást, és a kor finomabb modorát magukévá akarák tenni. Nagy tekintetű, s rangbeli személyek keresve-keresték az illy módot, fiaiknak magasabb nevelést szerezhetni. Valamint egy, még távolabb korban, a vándorlovag apródja, úgy a nemes ifju sem tartá méltóságán alulinak e nemét az inaskodásnak uri mesterénél; nem tartá lealázónak, asztala körül szolgálni, köpenyét utána vinni, és száz efféle apró szolgálatokat tenni: mellyeket napjainkban egészen szolgai cselekvényekül néz-nénk. Ez önkénytes megalázódás által a nagyok ismeretébe jutott, és ama parányi (miniature) udvarokban megszerzé magának az azon ranghoz szükséges ismereteket, mellyet egykor a fejedelmi törvényszéknél, vagy a tanácsban elfoglalni reménylett.

Morus atyja kitünő bölcseségének jelét adta, fia pártfogójának megválasztása által. Morton bibornok tanult, és ügyes férfit volt; kinek személyes crényei méltán kiérdemelték ama hódolatot és ragaszkodást, mellyet iránta Morus minden alkalommal tanusított. Így többi között hir-

neves Utopiá-jában is örömmel emlékezik a bibornok jeles tulajdonairól, s az általa festett arckép minden vonásait hálás indulatától kölcsönözi. „E tisztos főpap, mond ő, nem kevésbbé volt tiszteletre méltó, bölcsesége- s erényei-, mint magas méltóságánál fogva. Termete közepeszerű volt; és az évek nem görbitették meg testét. Tekintete inkább tiszteletet, mint megfélemlést gerjesztett. Társalgása kedves vala; jóllehet mindenkor komoly, és tartózkodó. A hozzá folyamodók irányában kissé nyers, és éles hangulatot használt: hogy azok szellemét, és jellemöket kiismerje. Erőtéljes, és meggyőző ékesszólásával a törvények mély ismeretét egyesítette. Esze páratlan, és emlékezete bámulatos volt. E ritka tulajdonokat emelte még a tanulmány és tapasztalás is. A király határtalan bizodalmat helyezett benne; s a közjót, úgy szólván, egészen rá fektette, mint talpkőre. Ifjúságától fogva be volt avatva az ügyekbe; s ama nagy viszontagságok árán, melyeken keresztül ment, a bölcsesség magas fokát tette tulajdonává.“

Maga részéről Morton is erős vonzalmat tanusított növendéke iránt; szelleme, s korai érettsége őt elbájolták. Nem is mulasztott el semmi alkalmat, uri vendégeit, kiket asztalánál gyakran fogadott, Morusra figyelmesekké tenni. „E

gyermekből, szokta mondani, ki minket itt szolgál, nagy ember fog még válni.“

Morus öröklötte azon szeretetteljes nyájasságot, mellyet ő atyjának tulajdonít. Már a bihornok szolgálatában kitűnni látjuk őt ama szinpadi multságokban, mellyek ünnepélyek alkalomával tartattak: nem ugyan mint színészt, legalább nem azon értelemben, mellyben e szó jelenleg vétetik, hanem inkább mint rögtönözőt. „Ámbátor még igen fiatal volt, írja Roper, megtörtént olykor, hogy a karácsonyi ünnepek alatt a játzókhöz csatlakozott, és a szinpadon rögtönözve szerepelt, a nélkül, hogy a darab tárgyát tanulmányozta volna; s ő maga több multságot szerzett a nézőknek, mint a többi színészek összesen.“

Érdemes pártfogója úgy vélekedvén, hogy házánál a nagyon is számos szórakozások elvonják a fiatal Morust a tanulástól, és őt mindazon előnyökben részesíteni akarván, mellyeket hona nyújtott: Oxfordba küldé; hol mint a *Christ Church* tagja, lépett az akkor Canterbury név alatt ismert collegiumba. Morus épen tizenhétedik évébe fordult; s két évig maradt ez egyetemen: meglepő előmenetelt téve a *Rethorica*-, *Logica*-, és *Philosophiában*; s megmutatva ez által, mit tehet az értelemmel párosult munka Ez

idő-tájban történt, hogy a hirneves Erasmus meglátogató Oxfordot. Itt ismerte meg Morust; és ez együttlétök idejétől kezdődik ama bensőség, melly e két nevezetes ember közt mindvégig fönállott. Oxfordban ismerkedett, és barátkozott meg Morus Wolsey-vel is, ki akkor a Magdolna-Collegium ingyennövendéke volt, ugy szinte Colet-tel.

A korszak, mellyben Morus az egyetembe lépett, igen kedvező volt a classikai tanulmányoknak; mivel akkor Oxford a görög és latin nyelvben legjártasabb két férfit birta, Grocyn-t, és Linacre-t. Morus a régi tudományoknak előtte föltárult kincseiben új örömforrásra talált; és unokája kifejezése szerint, „egész lelke könyveibe ment át.“ Morus egész tüzzel iparkodott, egyéb ismereteihez a görög nyelvet is csatolni; s látandjuk később, hogy e szép, és akkor még kevésbé elterjedt nyelvet ő mindig nagyra becsülte.

Atyja ez idő alatt csak annyi pénzt küldött neki, a mennyi ellátására szorosán megkivántattott; és pontos számadást kívánt tőle. Morusnak nehezen esett ugyan e megszorítás: de később hálát adott Istennek, hogy atyjának bölcs eljárása megvonta tőle mind az időt, mind pedig az eszközöket, magát rosszra vitetni engedni.

Morus 1499-ben elhagyta az egyetemet, és visszatért Londonba; a New - Inn ben *) fogadva szállást: hogy magát a jogtanulmányra adja. „Itt, úgy mond Roper, elég nagy előmenetelt tőn; és csakhamar a Lincoln's - Inn tagjává lett.“

A főváros zaja, s csábjai közepett, a henylés, játék, dőzsölés, és mindennemű erkölstelenségek látványa levén naponkint szemei előtt, Morus érezte a magárai kettős vigyázat szükségét; és a mint maga mondja, „minden crejét meg kelle feszíteni, hogy a szolgáló, az érzéki-ség, ne féktelenkedjék urnője, az ész ellen.“ Ő jól felfogta Krisztus ama szavainak értelmét: „A ki gyűlöli életét e világon, megtartja azt az örök életre.“ Illy meggyőződés mellett egyik megtagadás a másikat követte. A számos csábok, mely-lyek minden részről ostromlák, hosszuvá, s nehézzé tették a küzdést; a bőjthez, és virrasztáshoz folyamodott tehát: soha sem engedve magának többet 4—5 órai álomnál. Valamelly pad, vagy puszta föld szolgált neki ágyul; egy köteg vesző volt vánkosa. Vezeklést tartott minden pénte-

*) Inn (honnan a német Innung is), a franczia hôtellel egyet jelentő szó; s ez időben olly szállodákat is jelentett, mellyekbe utasok, vagy egyes czéhek, tanuló-testületek stb. tagjai, fizetés mellett fölvétettek.

ken, és hőjti napokon ; azt tartván, hogy „ez a legjobb táplálék, melyet fellázadó testének adhat.“ Később még azt a szokást is fölvette, hogy szőrínget (cilicium) viselt ; melyet soha sem is tett le többé, még akkor sem ; midőn Angolország cancellárjává lett.

1500-ban Morus, a mint unokájától tudjuk, a Charter-Househoz (carthausiak háza) közel vette lakását, és négy évig a carthausiak közt élt ; követve a rend szabályait, a nélkül, hogy fogadalmat tett volna le. Némelly írók csudálkozni látszottak a fölött, hogy olly tevékeny jellemű, s vig kedélyű ember, magát a zárdai magányra szoríthatta : mintha bizony e tulajdonságok az őszinte isteni-félelemmel, és az embernek Teremtője iránti kötelességeivel össze nem férhetnének ! Morusnak egy perczen gondolata volt, a ferencziek rendének szerzetes-ruháját fölvenni, hogy Istennek annál inkább szolgálhasson ; de tekintetbe vevén, hogy ama korszakban a különféle szerzetes-rendek első szigoruk- és buzgalmukból alábbhagytak, e szándékától elállott. Később, Lilly hűséges barátjával azon eszme foglalkoztatta, hogy magát a világi-papi életre szenteli ; de az Isten más utat jelölt ki számára. Neki nem kellett magányosan maradni : ő arra volt rendelve, hogy mintául szolgáljon a férjek-

nek: hogy azokat megtanítsa, miként neveljék gyermekeiket, szeressék nejeiket, és, magukat egészen a haza szolgálatára áldozva, hogy kelljen mégis egy egészen egyházi férfiú erényeit, az ajtatosságot, keresztény szeretetet, alázatosságot, önmegtagadást, és szüzességet gyakorolniok.

Erzsébetnek, VII. Henrik nejének, és VIII. Henrik anyjának 1503-ban történt halála, alkalmat adott Morusnak, költői tehetségét napfényre hozni. Rueful lamentations-jának (a bánkódás jajveszékelése) következő soraiban az erő nem hiányzik.

„Oh ti! kik e világ örömeiben, és egy töredékeny boldogságban helyezitek hitetek- és bizodalmatokat; ti! kik úgy éltek e földön, mint-ha azt soha sem kellene elhagynotok: gondoljatok a halálra, s vessétek szemeiteket rám; nem találhatnátok jobb példára. Imént még királyné-tok voltam ez országban; és nézzétek: ime most itt nyugszom.“

„Hova lettek váraink, és tornyaink? Fölséges Richmond, olly hamar el kelle téged hagynom; és Westminsterben, a te kezeid dicső művét, egyetlen, és kedves uram (férjem)! nem látandom többé. Adja a Mindenható, hogy e lak számodra, s fiaid számára lett légyen emelve. A

mi engem illet, az én palotám meg van (építve); nézzétek : ime most itt nyugszom.“

1504 táján Morus a Sz.-Lőrincz-egyházban nyilvánosan kezdette értelmezni sz. Ágostonnak az Isten városáról (De civitate Dei) irt munkáját. Erasmus írja, hogy igen nagy számu közönség járt hallgatására : s az ország legkitünőbb férfiai, ugy egyháziak, mint világiak, közértelemmel elismerték e fiatal embernek méltányolandó nagy tudományát. Napjainkban rendkívülinek találónok, ha látszólag olly különböző tanulmányokkal, mint millyenek a jog-, és hittan, ugyanazon egy ember foglalkoznék : de nem kell feledni, hogy ama korszakban, mellyről szólunk, az ügyvédnek elengedhetlenül hittani ismeretekkel is kellett birnia. A legmagasabb birói hivatalok az államban, átalán egyháziakkal voltak betöltve ; s midőn később Morus cancellári méltóságra emeltetett, az által e szabálytól csak egy ritka kivétel történt.

E szigoru, és saját ítéletében még a legilletékesebb dolgokban sem bizó férfi, lelki igazgatójául a hirneves Colet-et, a pálosok szerzetének dékánját választá ; kivel, mint főnebb mondtuk, Oxfordban ismerkedett meg. „Ámbátor ő Colet szigoru iskolájában növekedett, írja Tytler, elnéző, s emberséges volt mások iránt ; egyedül

maga irányában gyakorolván szigoruságot. Szelidsége, a bántalmak elfelejtései, számos és fitogtatás nélküli jó cselekedetei, s életének megvettése, midőn arról volt szó, hogy a vallást védje, az első keresztények tisztaságára, s a sziv szent vezeklésére emlékeztetnek.“ Stapletontól birjuk Morusnak Colethez intézett egy levelét; melly mutatja, milly nagy tisztelettel, és vonzalommal viseltetett ő ez érdemes egyházi iránt; ime közöljük az érdeklett levelet:

„Néhány nap előtt a Westminster-Hallban, hova bizonyos ügyem hívott, sétálva, véletlenül ön szolgáljával találkoztam; látása élénk örömet okozott: mivel az ő jelenléte az önét is látszott jelenteni. Képzelve lehangoltságomat, midőn meg tudám tőle, hogy ön nem érkezett még vissza. Valóban mi sem esik nekem nehezebben, mint megfosztva lenni ön szende társaságától, és üdvös tanácsaitól; mellyek megszokása nekem olly kedves lett. Igen, érzem hiányát ama gyöngéd bizalmasságnak, melly fölfrisíté lelkemet, azon meggyőző szavaknak, mellyek engem hódolatra gerjesztettek, azon példának, mellynek láttán okultam, s épültem egyszersmind, az ön jelenlétének végre, melly egyedül volt képes megelégedést szerezni szivemnek. Tapasztalván máskor, milly erőt és bizodalmat öntött belém ön vezeté-

se, most, midőn meg vagyok attól fosztva, egészen leverve érzem magamat. Mi is van e városban, mi erényre ösztönözhetné az embert? Vagy inkább mi nem találtatik itt fel, mi az ezerféle csáboknál fogva nem oda irányulna, hogy őt leterítse a jó utról? Bármelly részre fordítsuk is tekintetünket, csak bünt és hamisságot látunk: itt, a színlelt szeretet, vagy az álnok hizelgés szava; ott, viták, és veszekedések; másutt ismét a dühös korcsmahősök, szakácsok, a torkosság szolgái, világi örömek, és a rossz szellem, melly uralg fölöttük. Maguk a házak is elveszik előlünk a világosság nagy részét, s akadályoznak az ég szemlélésében; mert az épületek magassága, s nem a láthatár köre zárja el látásunkat. Ezért megbocsátható önnek, hogy a falusi életet eléje teszi a városinak. Ott legalább egyszerü szívekre talál, mellyek nem ismerik a városainkban olly közönséges álnokságot. Minden oldalról mosolygó tájak bájolvák el ön tekintetét; a tiszta fris lég éleszti önt: mig az ég elragadó látvánnyal kínálkozik. Ott éldeli ön a jótevő természet adományait; és nem talál más példákat, mint az ártatlanságéit. Nem akarnám azonban, hogy e gyönyörteljes benyomások annyira elbájolvák önt, miszerint akadályozva legyen, közinkbe mielőbb visszatérni. Ha nem tetszik önnek a város,

mi igen lehető: a mezőség, melly az ön stepneyi plebániáját környezi, a mellett, hogy szükségli ön gondviselését, ugyanazon kéjelmekkel kínálkozik, mellyeket ön most éldel. A falusi lakosok sokkal tisztábbak, mint a városiak; a halmozottság igen kártékony befolyásu a test- és lélekre, s megfelelő gyógyszereket kíván. Fölmennek ugyan olykor önnek sz.-páli szószékébe, s a nép lelki betegségeinek gyógyítására, némellyek csudálatos gyógyszereket ígérnek: de miután elég sokáig beszéltek, életök olly kevésbé van összhangzásban tanításaikkal, hogy inkább súlyosbitják, mint sem enyhítik hallgatóik lelki bajait. Nem kell az embereket rábeszélni, hogy magukat náluknál betegabb emberekkel orvosoltassák. Egy belpoklos, ki egy más belpoklos orvoslását magára vállalná, megvetést és utálatot gerjesztene. De ha a gyógyításnak, a gyógyító által gerjesztett bizodalom szülte sikeréről ítélünk, ki sem alkalmasabb ön-nél betölteni e küldetést. A teljes bizodalom, mellyet ön, az által, hogy a lelkeket annyira ismeri, — gerjeszt, eléggé nyilvánul visszatérésének türelmetlen ohajtásában. Térjen tehát vissza, kérem Stepney-je szeretetére: melly naponkint siratja önnek távollétét, mint siratja a gyermek anyját; vagy Londonnak, ön szülővárosának szeretetére, mellyet anyjaként kell te-

kintenie. Visszatértét várva, időmet Grocyn-, Linacre-, és Lillyvel töltöm. Az első, mint ön tudja, igazgatóm, valamig ön távol van; a második tanítóm: a harmadik pedig minden körülményben legkedvesebb társam. Isten önnel! Tartson meg barátságában, mellyet irántam e napig tanusított.“

Maga részéről Colet is bámulta tanítványát; és gyakran hallották őt ismételni, hogy Angolországban csak egy szellemdús embere van: és ez, a fiatal Morus Tamás.

Morus 1507-ik táján, igazgatójának tanácsára elhatározta magát, megnősülni. Barátjainak egyike volt a jó családbeli Colte János, newhalli nemes, d' Essex grófságban. Ennek három leánya volt, kiknek elmetehetségeik, és személyi tulajdonságaik élénk benyomást tettek az akkor 27 éves Morusra. A választás által, mellyet tett, kitünő példáját adta azon jellemkülönöség- és önmegettagadásnak, mellyet egész életének folyamán tanusít. „Hajlama őt,“ írja Roper, „a fiatal személyek másodikához vonzotta; de azt tartván, hogy az idősebbre nézve igazságtalan lenne, ha a fiatalabb nővér eléje tétetnék, választása amarra esett; s csakhamar azután nőül is vette.“ Erasmus után tudjuk, hogy e fiatal hölgyet Janának hívták; hogy jóval ifjabb volt férjénél, és

más valakivel soha sem társalkodott, mint szü-
lőivel, kik falun laktak. „E körülmény,” teszi
hozzá, „annyival kívánatosabb volt barátjára
nézve, mert az ő jellemét annál könnyebben re-
mélte saját jelleme után alakíthatni.” Igyekezett
fiatal nejének lelkét ékesíteni: megismertette
vele az irodalmat; s tanította zenére, melly őt
üres óráiban mulattatta. Ez erényes pár arra lát-
szott rendelve lenni, hogy folytonos boldogság-
ban éljen. Azonban az ember föltesz, de Isten
végez: a házi boldogság e képe csakhamar el-
zordonult Morusnő halálával, házasságuk hatod-
dik évében. Négy gyermeket hagyott férjének,
egy fiút és három leányt.

Morus a házasságát követő évben, az alsó-
ház tagjává választatott, hol alkalma volt hazá-
jának fontos szolgálatokat tenni.

VII. Henrik elhatározván, Margit leányát
skot V. Jakabnak adni nőül, az alsó-háztól pénz-
segélyt kívánt: nem annyira azért, hogy leányát
jegyajándékozza, mint hogy eleget tegyen uralgó
szenvedélyének, a fősvénységnek. Akármint lett
légyen is, a dolog némi ellenzékre talált, mind az
összeg mennyiségét, mind annak hova fordítását
illetőleg. Hogy az alsó-házat kifárasztották a ki-
rállynak e tárgyban több ízben ismételt felszólí-
tásai, annyival inkább világos, minthogy a Skot-

honnali egyesülés híre, a legélénkebb helyesléssel fogadtatott a londoniak, s az egész nemzet által. Morus, ámbár még igen fiatal, és mint politikus, ismeretlen volt: a királyi kíváнат ellen bátran mert szót emelni; ékesszólásával, és védeveinek erejével felbátorította kortársait is; és sikerült neki, az indítványt visszavettetni. Valóban veszélyes merészség volt, ellenszegülni, mint ezt a fiatal szónok tette, a király kíváнатának, kit szolgálatkész udvaroncok környeztek. Egy azok közül, Tyler nevű, sietett Henriket tudósítani, hogy egy szakállatlan fiatal ember megbuktatta indítványát; s a király, ez ellenszegülés miatt fölingerülve, elhatározta őt megbüntetni. De mivel minden intézkedések, melyekhez a király nyult, Morusnak csupán vagyon tekintetbeni sujtására czéloztak, neki pedig semmi vagyona sem volt, könnyen kisikamlott ellenségeinek üldözései alól; azonban atyjának, a régi főbirónak vagyona könnyebb martaléknak látszott. Némi alaptalan vádra a tisztcs sir Morus János elfogatott, és a toronyba (Tower) vitetett; hol mindaddig fogva maradt, valamig csak szabadságát 100 font sterlingen (akkoriban 25000 frank) meg nem váltotta. Barátjai egyszersmind jónak látták, a tulajdonképeni tetteit eltávolítani. Morus tehát az ügyvédiszék oda hagyta, s letette a

hivatalokat, mellyeket viselt: a nélkül azonban, hogy megszűnt volna ellenségei álnok merényleteinek tárgya lenni. Fox püspök, kevéssel azon jelenet után, melly magát az alsó-házban előadta, találkozáván Morussal, őt félre hívta, s tette magát, mintha érdekeit akarná felkarolni: megígérte, hogy őt, ha magát általa igazgattatni engedí, a király kegyébe juttatja; de a következő mutatta, miképen a főpap célja volt, Morust oda vinni, hogy vétségét bevallja, s ez által némi látszatjával az igazságnak büntettethessék. Morusnak azonban elég esze, vagy szerencséje volt, a törököt kikerülni. Whitford, a püspök segédje, s Morusnak jó barátja, kitől e tárgybán tanácsot kért, javaslá neki: ovakodjék e minister nézetét követni, ki, hozzá tette, irányában fölöttébb ravasz róka *). S valóban néhány év mulva, lehetett látni a tanács bölcsességét: midőn Dudley, és Empson a nép bosszujának esvén áldozatul, a vesztőhelyre vitettek. Az első észrevevén Morust a néptömeg közt, monda neki: „Oh Morus mester! az Isten megmutatta, hogy önnek barátja, midőn azt sugalta, hogy ne keresse a király kegyét, mint arra sokan felhívták. Mert ha ezt teendí, talán szintazon sorsban részesült volna, melly ránk várakozik.“

*) Itt szójáték van: fox angolul rókát jelentvén.

Fölösleges hozzátennünk, hogy Morus nem ment többé a püspökhöz. Annyira tartott a király bosszujától, hogy azt kikerülendő, külföldre szándékozott menni: de VII. Henriknek 1508-diki ápril 22-én bekövetkezett halála, őt ettől visszatartotta.

Az előadott példa mutatja, hogy Morus, pályája kezdetén több jellemzilárdságot tanusított, mint mennyit rendszerint az olly udvarokban és ministereknél, minők VII. Henrikéi voltak, találhatni. Nem egy alkalommal mutatta ő magát azon igazságtól áthatottnak, hogy hazáját jó lélekkel szolgálni, nem valamelly képzeleti, de nagyon is valódi, szent kötelesség; melyet minden becsületes embernek be kell töltenie, s arra minden hatalmában álló jogos eszközöket felhasználnia.

E nevezetes ember nem maradt tétlen visszavonultságában. Unokájától tudjuk, hogy a francia nyelvet tanulta, s a komoly foglalkozás után hegedű-játszásban keresett szórakozást: tökéletesítette magát a szépművészetekben és tudományokban is, nevezetesen, a zenén kívül, az égrajz- és csillagászatban. A történelem mélyebb ismeretével is foglalkozott; és a különféle tanulmányokban éles emlékezete igen nagy segítségére volt. Gyakran mondta egész szerénység-

gel: „Kivánnám, hogy szellemem és tudományom hasonlóknak lennének emlékezetemhez, mivel ez még ritkán csalt meg.“

Visszavonultságának üres óráiban írta *Mirandolai Picus János* életét; és cjeles ember több leveleit, és egyéb munkáit lefordította. Ezeket uj-évi ajándéknak felajánlva találjuk „Jézus Krisztusban szeretett nővérének, Leigh Jayencenak.“ E felajánló levél, *Morus* legjobb irányának mintája; s fogalmat nyújt istenfőlő lelke-, s jó indulatáról. Ez időtájban szerkesztett egy kis kötet epigrammokat, és röpirati költeményeket is; mellyekakkor kitünő fogadtatásban részesültek, s mellyeket még ma is örömet olvas az ember. Birunk tőle illy czimű könyvet is: „Négy dolog, mellyeket *Morus Tamás* mester, időtöltésül irt ifjúságában.“ E daraboknak elseje, illy czim alatt: „Tréfás elbeszélés, mint akarta magát egy őrmester szerzetesnek kiadni,“ hozta, mondják a híres *Cowpert* az ő *John Gilpin* népszerű elbeszélésének eszméjére. E bohózatilag mutatja, hogy (mit a figyelmes olvasó, a régi angol írókat átfutva, észre fogott venni,) az angol nyelvnek bizalmas és beszélgető része, megtartva azok közt, kik nem igen keresik sem a finom, sem az új stylt,

igen kevés változásokon ment át. Ama korszakban ; midőn az angol nyelv kifejlődött, és megállapodott, Morus munkái nem kissé mozgították elő e roppant átalakulást. Ben Johnstól tudjuk, hogy mind kötött, mind kötetlen munkái, kortársai által a csinosság és tisztaság remekeiül tekintettek. Föl lehet ezek közt, mint legelsőt hozni, illy czimü verses művét: *Fortuna szavai a néphez*; melly nem kevésbé kitünő az irály szépsége, mint az eszmék erélye által.

MÁSODIK FEJEZET.

Morus London albirájává neveztetik; Flandriába követ-ségbe küldetik; lovagrendet nyer, és hivatalt vállal.

(1508—1517.)

VIII. Henrik Angolország trónjára lépett 1508-ban. Ő, mint tudjuk, második fia volt VII. Henriknek. Idősebb testvére, Arthur, tizenöt éves korában, nőül vette Katalin spanyol hercegnőt, Ferdinand, és Izabella leányát.

A két herceg bölcs és szigorú nevelést nyert. Atyjok igyekezett őket erősekké tenni az udvari csábok ellen, s alapos tanultságban részesíteni. Henrik, mondják, az egyháznak volt szánva; s ennek következtében, az e korszakban lehető legjobb nevelést kapta. A király, írja Norbert, Angolország primásává leendő emeltetését olly állásnak tekintette, melyben, a nélkül, hogy terhére lenne a koronának, nagyravágyásának elég pályatér nyilik. Henrik, nagyanyja, a tiszteletre méltó Richmond grófnő részéről is a leggyöngédebb gondoskodást, a legkegyesebb tanácsokat, és minden erények példáját nyerte;

de a bűnök, mellyekkel magát később beszenyezte, mutatták, milly kevésbé tudta azokat hasznára fordítani.

VII. Henrik már jóval halála előtt, elidegenítette magától a nép hajlamát: és fiának trónra jutása egy új korszak kezdete gyanánt üdvözlötetett.

A fiatal herczeg tizennyolczadik évét töltötte be: teste jó növésű, jelleme nemes, és minden testi gyakorlatokban ügyes volt; szóval, Polus bibornok szerint, legszebb reményeket nyújtott.

Az ifju fejedelem első tetteinek egyike volt, tanácsa elé vinni a már fenforgott kérdést, Katalin herczegnővel házassága iránt; kihez legnagyobb hévvel vonzódott. A felek rokonságából vett ellenvetésre a pápai fölmentéssel, és Katalin formasierü nyilatkozatával felelt (mellyet utóbb esküjével, s néhány urhölgyek bizonyítványával támogatott): hogy Arthurrali első házassága nem volt végrehajtva. Az egybekelés tehát (jun. 24-dikén), nagy pompával, és a szüzek összeadásakor szokásos szertartásokkal ünnepeltetett meg. Katalin fejérbe volt öltözve, s leeresztett hajjal. A koronázás a lakadalmi szertartást közvetlen követte; s e két eseményt mulatságokkal ünnepelték, mellyek az évnék még

hátralevő egész részében foglalkodtatták az udvart. Több éveken át kérkedett a király a boldogsággal, mellyet neki egy illy ara birtoka, ki maga a tökély, szerzett. Azonban Katalin kecsesi, s erényei nem birták őt mégis annyira lebilincselni, hogy ezek őt a tiltott szerelmektől, mellyekre magát csakhamar adta, visszatartották volna. De azért nem állhatta meg, hogy a királyné szelid önmegadását ne csudálja; kinek okossága, mellyel férjének gyöngéd szemrehányásokat tett, szenvedélyét egy időre zabolázta.

Katalin felruházva mindazon tulajdonokkal, mellyek egy szív ékességét teszik, s nem mondván azért az örömekről sem, egész szigorral gyakorolta a vallási kötelességeket. Sanders előadása szerint éjfélkor fölkel imádkozni; s reggeli öt órakor elhagyta ágyát, hogy nappalra felöltözzék. Királyi öltözéke alatt a Sz.-Ferencz-rend ruháját hordta, mellynek harmadrendű tagja volt. Szorosan megtartotta az egyház által rendelt böjtöket, és a bold. Szűz ünnepeinek előnapján nem vett magához egyéb táplálékot, mint kenyeret, és vizet. Hetenkint kétszer gyónt; és mindennap misét hallgatott: melly után még néhány óráig a kápolnában maradt, a bold. Szűz tiszteletére solozsmáját elmondandó. Ebéd után, udvari hölgyeitől környezve, két órát a szentek életének

olvasására fordított; az estebéd előtti órát szinte imádsággal, kápolnája puszta kőlapjain térdelve töltötte.

Katalin nem kevésbbé tűnt ki az irodalom iránti részvéte-, mint ajtatosságánál fogva. „A királyné,“ írja Erasmus, „barátja az irodalomnak, melyet gyermeksége óta sikerrel mivel.“ Ez író őt, a szász uralkodó-herczeg előtt a szépművészetekben igen jártasnak írta le, s hozzá teszi: „Annyira szeretem e jeles hercegnő ajtatosságát, és tudományos műveltségét, mellyek szemrehányásul szolgálnak szokásaink és erkölceink henyesége-, és romlottságának irányában, hogy soha sem érzek nagyobb boldogságot, mint ha valamely dologban kedvére lehetek. Milly ritkaság, egy minden jobb érzést kioltó romlottsággal teljes udvar gyönyörei közt született, és nevelkedett nőt látni! ki egyedüli élvezetét az imában, és istenes könyvek olvasásában helyezi.“

Morus, akkor harminczöt éves, ismét fölépett, egy olly kormány kezdetén szereplendő, mellynek az ő nagysága, és szerencsétlenségei által kellendett ragyognia. Az új kormányt ő egy latin versézetével üdvözlé, s igatá be: mellyben az utolsó monarchának nem igen kedvező pár huzamot von, az igazságtalanság és fösvéynység tekintetéből, mellynek áldozata lett. Az ajánla-

tot egy, VIII. Henrikhez intézett eszményi dicsérettel végzi (hanem ezt is atyja rovására): „Isten veled fölséges, és, — ami új, és ritka czime a királyoknak, — legszeretettebb herceg!”

Kevéssel Henriknek trónra-jutása után, Morus London albirájává neveztetett Életirői nem egyeznek meg, e kineveztetésnek pontosan meghatározott ideje iránt. Azonban sir James Mackintosh 1510-diki mart. 3-kát említi, mint bizonyost e részben.

„Világos,” mondja ez író, „hogy Morus becsülte e tisztséget, akár annak hasznos voltárai tekintetből, akár pedig azért, mivel azt úgy nézte, mint polgártársai bizodalmának becses jelét.” Irja is egy levelében (1516.) Erasmusnak, hogy visszautasította a királytól ajánlott évdíjat; és azt soha sem is fogadta volna el: mert ha elfogadandotta, lehet, hogy e tisztségről le kellett volna mondania; mellyet pedig ő minden más, ámbátor sokkal jövedelmesebbnek is, elejbe tesz: ha pedig le nem mond, úgy azon évdíj rá nézve nagy kellemetlenségek forrása leendett azon esetben, ha a király, és város érdekei összeütközésbe jöttek volna. Valljon maguk az ő polgártársai, nem fogták volna-e őt, azért, mivel a koronától függ, jogaik kellő be-

csületesség-, és erélylyeli védelmére képtelennek tartani ? “

Erasmus szerint , e hivatal, bár nem igen fárasztó volt , minthogy a hatóság csak csütörtöki reggeleken ült össze , mégis nagy tiszteletben tartatott. Elődjeinek egyike sem végzett el annyi ügyet , egyike sem ítelt olly részrehajlatlanság- és bölcseséggel, mint Morus. Ő gyakran a jogosan követelhető jutalmat sem fogadta el a pörlekedőktől ; és viselete által polgártársainak becsülését , és vonzalmát érdemelte ki. Hivatalának kötelmei mindamellett nem akadályozák őt, magát egészen jellemi vidorságának engedni által. Nejének egy szép kis kutyát ajándékoztak , melly csakhamar kedvezése-, és gondjainak tárgya lett. Azonban kisült, hogy a kutya egy koldusé volt , ki épen ellopatását jött bepanaszolni. Morus tüstént hívatta nejét a kutyával együtt , és megígérte , hogy igazságot fog szolgáltatni. Erre nejét a terem egyik , a koldust másik végére állítva, maga székébe ült, és rendeletére mindketten egyszerre szólították a kutyát. Ez a koldus felé futott; és így Morusné asszony kénytelen volt pénzen váltani vissza a kutyát, hogy szeszélyét kielégitse.

Erasmusnak , kinek nevét már többször említettük , Morusróli jó véleménye terjedni kez-

dett; s Morus viszont már régen méltányolta Erasmus érdemeit. A viszony, mely köztök Oxfordban keletkezett, tartós barátsággá fejlődött: gyakori levelezéseik által élesztve.

Erasmus, barátjához irt egyik levelében vágyát fejezván ki, Angolországot ujjalag meglátogatni: Morus, hogy az utazást könnyebbitse, egy váltót küldött neki; mellynek fele általa, fele Warham érsek által előlegeztetett. Londonba érkezve, egy ideig Morusnál időzött; s ekkor, egy hét alatt irta volna, mint állittatik, *Moriae Encomium* (a bolondság dicsérete) című, ismeretes munkáját. De ez nyilvános tulzás; mert azelőtt mintegy két évvel irt már Morusnak e munka felől; mellyet, mint előszavában mondja, egy olaszországi utazásának alkalmával, hogy az ut unalmait üzze, lóháton szerkesztett. E szellemdus munka sikerdus is volt: olvasták azt pápák, királyok, bibornokok, püspökök, hercegek és grófok, átalán minden, ki az irodalom barátja. X. Leo átfutván e munkát, következő észrevételt tön: „Erasmus csak megtalálja helyét a bolondságok országában is.“ A szerzőnek hízegő legtiszteltebb bizonyítvány azon előkelő egyéniségé volt, kinek a munkát ajánlá. Dorpius Márton louvaini lelkész néhány bíráló észrevételt közlött e munka felől, mellynek átalán

szellemét, s főleg némelly helyeit, és kitételeit gáncsolta. Erasmus egy feleletet írt, védírat alakjában, melly az udvariasságnak e nemben remek mintája. Elismeri, hogy e munka őt megrovásnak tette ki; bánja, hogy írta is: és ünnepélyesen kinyilatkoztatja, mikép, ha előre láthatta volna a zavarokat, mellyek az egyházat izgatással fenyegetik, ovakodott volna egy illy lenge munkát írni olly tárgyak fölött, mellyek egyszerre illy komoly alakot öltöttek. Morus segítségére jött barátjának. Dorpiushoz egy levelet intézett udvarias, és jóakaró kifejezésekkel, mellyben Erasmus szándékának tisztaságáért kezkesedik: védi a vádolt helyeket; más, látszólag megróhatókat pedig értelmez. Dorpius ezzel ki volt elégitve, s kibékült Erasmussal; ki, midőn régi vetélytársa meghalt, emlékét egy, érzelem- és izlésteljes szavakba foglalt sírirrattal ünnepelte. Megjegyzendő, hogy Morusnak ugyanazon eszközökhöz kellett folyamodnia Utopiájának védelmére.

Morus elfogadta Erasmus könyvének ajánlatát, mellyet ő elmejátéknak tekintett; nem is képzelvén, hogy az olly természetű legyen, miszerint még későbbi időkben is, ama hittel, és parancsolatokkal, mellyeket Erasmus gyakorolt, és mellyek iránt hódoló tisztelettel viseltetett,

ellenkező érzelmeket kelthessen. Látandjuk, hogy visszautasított minden e tekintetbeni hivatkozást saját, és barátja munkáira; mellyek, mond ő, tiszta szándékkal szerkesztvék, de mellyeket némelly gyujtogatók arra használtak, hogy a tudatlan sokaságot föllázítsák.

Mégis némelly újabb kritikusok komolyan rosszalták e gunyiratot. „Semmi sem mentheti Erasmust,” mond Leclerc, „hogy a bohóság szájába szavakat adott, mellyek a vallás nevet ségessé tevésére fordíthatók, és a becsületes embereket csalók-, és bolondokként tüntetik föl. Nincs nagyobb bolond, mint a ki magát a bolondok orvosává teszi.” E munka közlétevése óta, mond Knight, Erasmus megszűnt az egyház őszinte barátjának tekintetni; jóllehet „*Adagia*” (közmondások) czimű dolgozatában megköveté az olvasó közönséget a botrányért, mellyet gunyiratával okozott.

Morus a szép-művészetek mellett folytatta egyszersmind jogtanulmányait is, és az ügyvédi karnál csakhamar nagy tekintélyre emelkedett. Részhajlatlansága, és önzéstelensége mintául mutattathatott föl azoknak, kik igazságot szolgáltatottak; és az ama korszakban olly közönséges kísértései az önzésnek és megvesztegetésnek, nem tántoríthatták őt el kötelességétől. Midőn

valamelly védeni való ügy terjesztetett eléje, első gondja volt: meggyőződni felőle, valljon azok részén van-e az igazság, a kik pártfogását kérték; s ha nem úgy találta, visszautasította az ügyet, bárminők voltak is az abból huzandott hasznok; az özvegyeket, és árvákat mindig díj nélkül védte, s igyekezett a feleket, saját érdeke ellen is, kibékíteni.

Morus 1512-ben, mint láttuk, elvesztette első nejét, házasságának hatodik évében; két évvel halála után, (mi a szóban levő időszakkal egyez.) nőül vette Middleton Alice özvegyet, kinek első férjétől egy leánya maradt. Hét évvel idősebb volt nálánál, és nem volt sem szép, sem fiatal; mint Morus maga írja Erasmusnak: „nec bella, nec puella.“ Unokája következőleg beszéli el e házasságának különös körülményeit: „Ő azért lépett ez új szövetségbe,“ mond ő, „hogy gyermekeinek, kik akkor még igen fiatalok voltak, és kiktől gyakran el kellett válnia, új anyát adjon. Ezen, már érettkorú nőnek, nem kedvezett sem a természet, sem a szerencse; erős hajlama volt a fősვნისეგ- és hiúságra. Hallottam mondani, hogy ő eleinte csak egyik barátjáért udvarolt neki, minden szándék nélkül, kezét maga számára kérni; de miután a nő egyenesen érté- sére adta, hogy hamarább boldogulna, ha saját

nevében beszélne, Morus mondta ezt barátjának: és ennek beleegyezését megnyervén, a nőt elvette. Ezen körülmények hozzájárulása nélkül, kétségkívül soha sem gondolt volna e házasságra. S valóban Alicenek sem modora, sem kecasei nem voltak olyanok, hogy valaki szerelmét megnyerhette volna. Azonban Morus gyermekei iránt mindig jó anyai indulattal viseltetett; valamint Morus is mintája volt az atyáknak: nem csak saját gyermekei, de mostoha leánya iránt is. Erasmus ezen házasságról beszélve, mondja: „A nő, kit Morus elvett, tevékeny, és gondos háziasszony; s férje annyi figyelmet tanusít iránta, mintha fiatal, és szép volna. Ilyen a szeretetre méltó jellem szerencsés hatalma, hogy az szelid befolyását mindazon lényekre kiárasztja, melyek környezik: bármily gyengék volnának is tulajdonai, vagy eszközei a tetszésre. Soha férj, úgy mond folytatólag Erasmus, nem vivta ki szigora, s hajthatlansága által annyi jeleit a megadásnak neje részéről, mint Morus a maga szelidsége, s kedveltető modora által.“ Jóllehet neje már éltes, és csaknem kiállhatatlan jellemű volt, ő mégis oda vitte a dolgot, hogy naponkint leczkét vett a zenéből. Célja volt, teszi hozzá Roper, őt e foglalkozás által a világ hiúságaitól visszatartani, melyekre igen határo-

zott hajlammal birt. Talán az is volt czélja ebben, hogy kellemes időtöltést szerezvén neki, jellemét megszelidítse. Annyi igaz, hogy Alice szerencsétlen, haragos természetű volt; melly hiba minden más, Morusnál kevésbbé philosophus férjnek elviselhetlen leendett. De ő mindig le tudta csendesíteni a vihart valamelly tréfás megjegyzés, vagy szójáték által. Azonban a jó asszony elismerte némellykor igazságtalanságát, és igyekezett azt jóvá tenni; de a természet csak mindig felülkerekedett. „Miért vagy ma olly vidám Alice?” kérdé egy napon férje, midőn őt szokottnál kedvesebbnek találta. „Azért, felelé ez, mivel ma gyónni voltam, s minden rosszasságomat a gyóntató-székekben hagytam.” — Ah! viszonzá Morus, kétkedőleg rázva fejét; félek, ne-hogy ujabb tért nyitva neki, elől kezdé ismét.“

Morus 1513-ban hivatala kötelességeivel szüntelen el volt ugyan foglalva: de tevékeny lelke talált mégis üres időt néhány történeti darab írására, mellyek később III. Richard történetével tétettek közzé. Unokája lehető legjobban dicséri e munkát. „Olly észtehetséggel van az írva, hogy ha történetíróink csak félannyit tudnának is munkáiknak kölcsönözni, nem fárasztaná el az embert ismétli olvasásuk sem.“ E dicséretet igazolta a munka kelendő-

sége ; melly a mult század folytán négyszer nyomtatott uj ra.

1515-dik év táján kezdődik Morus politikai élete. Mint követ , Cuthbert Tunstall , akkor tanár-, később durhami püspökkel, teljhatalommal Brüggebe küldetett, VIII. Henrik angol király, és Károly castiliai herczeg közt kereskedelmi szerződést kötni. Morus életirői nem egyeznek meg e küldetés idejének pontos meghatározásában ; de Rymer okmányai e tekintetben semmi kétséget sem hagynak fön. E gyűjtemény Westminsterben 1515-dik évi május 7-dikén kelt nyílt rendeleteket foglal magában, mellyek Morus Tamást, és Cuthbert Tunstallt flandriai követeknek nevezi.

Itt találjuk először Morus nevét , a századabeli leghiresb emberek egyikének nevével együtt. Wolsey , ki akkor lett bibornokká, első helyet foglalt a király kegyében ; mi sem történt az udvarban az ő véleményezése, vagy beleegyezése nélkül. Morus hirneve eljutott a királyig ; ki ohajtását fejezé ki a bibornoknak, e különös embert udvarába venni. Ez alkalommal legalább becsülettel járt el a minister : mindent megtett, a mi tőle függött , ura kívánatának teljesítésére. Meglátogatta Morust ; előterjesztette neki a szolgálatok fontosságát, mellyeket honának te-

het, és bizonyossá tette őt róla, mikép a király jósağa bőkezűleg fogná őt megjutalmazni. Morusnak azonban kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy független állását, mellyet ügyvédi képességével teremtett, egy udvaroncz ingatag helyzetével fölcserélje; s kieszközölte, mikép mentései elfogadtattak. „Soha senki,“ mondja Erasmus, nem erőködött úgy az udvarhoz jutni, mint Morus az ottani megjelenéstől szabadulni. Ugy szinte a diplomatikai pályára is csak kedvetlenül lépett ezen ember: kinek becsületessége száradának példánya volt; öntudata nem jól találta magát ez ügyködésekben, hol a nagyravágyás és hitetlenség rejtőzik a becsület, és jó hiszem álarcza alá. Ő maga írta meg azt barátjának, Erasmusnak, e szavakkal: „In negotiis istis principum haud credas, quam invitatus verser; neque potest esse quidquam odiosius mihi, quam est ista legatio.“ (Nem hinnéd, milly kedvem ellen foglódok ezen fejedelmi ügyekben: nem is lehet részemre valami gyűlöletesebb, mint e követség.) Utazása közben Busleiden, és Aegidius-sal ismerkedett meg. Az első, bölcs, és gazdag egyházi Németalföldön, kevésel azután meghalt: egész vagyonát a löweni egyetemnek hagyván, a latin, görög, és zsidó nyelv tanszékeinek fölál-

litására. Aegidius Péter, Erasmus barátja volt. Morus ekkép nyilatkozik felőle: „Ez egy olly tanult és szerény, olly vig és kedves ember, hogy igen örömet adnám oda felét annak, a mivel bírok, ha társalgásának örömeit szünet nélkül élvezhetném“.

Flandriából visszatérve, irta *Utopiá-ját* latinul. E munka, melly bámulatos kelendőségre talált, a philosophusok- és tudósoknál egész lelkesedést idézett elő. Egyik a fogalmazás merészségét, eredetiségét, és mélységét csudálta; míg a másik különösen az irány tisztaságát, és könnyűségét emelte ki. Budée Vilmos, a tudományok francziaországi patriarchája, nem habozott az *Utopia* szerzőjét kora legelső irodalmi dicsőségei közé helyezni. Még nem jelent meg e nemben eredetibb, és nagyobb elmemű; nem lehetett olvasni semmit, a mi erőteljesebben lett volna gondolva, s könnyebben írva. Erasmus Froben Jánoshoz irt levelében hasonlólag tömjénez barátja tehetségének. „Eddig, ugy mond ő, minden, a mit kedves Morusomtól olvastam, végetlenül tetstett; mindamellet nem egészen hittem ítéletemnek, ama szoros barátságnál fogva, melly bennünket egyesit. Most, midőn a bölcsek egyező szóval támogatják az én szavazatomat, s midőn ők maguk is nálamnál még jobban csudálják ezen

ember isteni lángeszét, nem, mintha nálamnál jobban szeretnék, de mivel ők felvilágosodottabbak : Isten bizony, megtapsolom véleményemet ; és jövőben nem fogok félni, nyíltan kimondani, a mit érzek..... Mit nem teremtett volna ezen csudálatosan szerencsés természet, folytatja ő, ha Olaszország simithatta, s idomithatta volna ? Mit nem csinált volna illy lángész, ha egészen a musáknak lett volna szentelve ; ha teljes gyümölcsözési korra érett volna ? Még mint fiatal, játszva irt epigrammokat, mellyek nagyobb részét gyermekségében szerkeszté. A házasság kötelmei, a házi gondok, a nyilvános hivatalkodás gyakorlása, és pörök halmaza mellett olly sok ügyekkel, még pedig az ország legfontosabbjaival , volt elárasztva, hogy csudálkozni fogtok, mint lehetett ideje csak gondolni is könyvek írására.“

Warham érsek, Angolhon nagy-cancellárja, gyakranszorgalmazta (1516) az engedélyt: hivatalát letehetni, hogy egészen püspöki hivatásának engedhesse magát által. A király elfogadván végre leköszönését, a pecséttel Wolseyt kínálta meg ; ki azt eleinte, vagy szerénységet színelve, vagy mivel e hivatalt egyéb kötelmeivel összeférhetlennek ítélte, el nem fogadá. Többszöri felszólításra mégis, engedett fejedelme kívánatának. Az ügyesség, mellyet Morus imént bevégzett küldeté-

sében tanusított, csak növelte a király vágyát, őt személyéhez köthetni. Henrik becsülte az észt, és tudományt: következőleg nem mutathatta magát közönyösnek egy ember mély tanultsága iránt, kinek elmetehetségeit ismerte. Ujlag megbizta Wolseyt, legyőzni Morus kétkedéseit. De ez szintolly nehezen tudta őt rábeszélni, hogy a király szolgálatába lépjen, mint arra, hogy akaratának alárendelje később magát egy lelkiismereti esetben. És valóban, e rendkívüli ember jelleme, s feltűnő vonásainak egyike, a függetlenség és szilárdság volt, melyet ollykor egészen a makacsságig vitt.

Szabad, és eredeti szelleme utált minden kényszert; és a nagyokkal élve, az udvaroncok modorához mégis legkevésbé sem alkalmazkodott. Utopiájának több helyei mutatják, milly eszmével birt ő az udvarról, és a nagyokról; hőisével; Hythlodée Rafaellel ezt mondatja: „Sorsom szerencsésebb lenne, mondja ön, ha egy fejedelem szolgálatába lépnék; de hogyan eszközölhetné az boldogságot, a mi érzelmeim-, és jellemmemmel nem egyez? Jelenleg szabad vagyok; úgy élek, a mint akarok: és kétkedem, hogy sokan mondhatnák ezt azok közül, a kik bíborba öltöznek. Elegen vannak az emberek, kik dicsekednek a trón kegyeivel; a királyok nem fogják észrevenni az ürességet, ha én, és két-három

magam-féle ember hiányzik az udvaroncok közül. Nyugalmam föláladozása semmikép sem segitené elő a közjót. Először, a királyok csak háborura gondolnak (olgy mesterség, mellyhez én nem értek, de mellyet nincs is kedvem ismerni). Ők a béke jótékony müveit elhanyagolják. Ha arról van szó, hogy új országokat szerezzenek, minden eszközü jó : a szent és profán, bün és vér vissza nem tartják őket. De viszont, igenis keveset foglalkoznak azzal, hogy jól igazgassák az államokat, mellyek uralmaik alá helyezvük. Mi a királyok tanácsait illeti, szerkezetök körül-belül imez: Egyik hallgat tudatlanságból, magának is nagy szüksége levén tanácsra. Mások képesek lennének, és tudják is azt ; de mindig azon elővéleményező nézetét osztják, ki leginkább kegyben áll, s kitörő tapssal fogadják azon balgaságokat, mellyeket annak előterjeszteni tetszik. E hitvány kegylesőknek csak egy céljuk van : hogy tudnillik az első kegyencz pártfogását aljas, és bünnös hizelgés által megnyerjék. Mások ismét önzésük rabszolgái; ők csak saját nézetöket követik : és ez nem igen meglepő ; mivel a természet sugalja mindenkinek, szeretettel simogatni találmanya termékeit. Így mosolyog a majom kicsinyeire, s örül a varju fészkének. Mi történik tehát e tanácsok kebelében, a hol irigység, hiuság, és

érdek uralkodik? Némellyek igyekeznek támogatni valamelly észszerű véleményt? ennek hallatára a többiek mind mintegy megütköznek; önzésök feltámad: mintha bölcseségök hitele forogna veszedelemben, s bolondokként fognának tekintetni. Addig törik fejüket, mignem egy ellenmondási védvet találnak. Tegyük fel egy perczig, hogy egy király ministere vagyok: mint ilyen, a legüdvösebb intézkedéseket teszem javaslatba; törekedem szivéből, s birodalmából a rossznak minden csiráit kitépni. Hiszitek, hogy nem üzne el udvarából; vagy nem tenne ki udvarnokai nevetségének? Ha valaha ki merném a véleményt bocsátani számon, hogy a királyok vannak az emberekért, és nem az emberek a királyokért; hogy azért tettek az emberek maguk fölé főnököket, hogy biztosságban éljenek az erőszak és bántalmak ellen; hogy a fejedelemnek legszentebb kötelessége, a nép boldogságára gondolni, mielőtt a magáéra gondol: valamint a hü pásztornak föl kell magát nyája javáért áldozni, s azt a legjobb legelőre vezetni: hiszitek-e, hogy illy morált hirdetni azon embereknek, kik érdek-, és rendszerből homlokegyenest ellenkező elvekhez hajlanak, nem lenne annyi, mint siketnek beszélni? A mai nagyok és politikusok telvék hibákkal és előítéletekkel: hogyan gondoljátok, hiedelmöket

hirtelen felforgatni, s fejük- és szívökbe egyszerre az igazságot, és törvényességet férkeztetni be? Nem, nem; úgy járnék, hogy mig orvosolni akarnám mások bolondságát, magam esném abba. A nagy Plato felhivja az okosokat, hogy távozzanak a közügyek igazgatásától; és tanácsát a következő hasonlítóssal támogatja: „Midőn az okosok a népet egy erős és hosszantartó eső alatt az utcákon, és téreken elszórva látják, kiáltják az esztelen sokaságnak, hogy menjen haza, az eső elől fedél alá menekülve: s ha nem hallgatnak rájuk az emberek, nem mennek le az utcákra, magukat is megáztatni; hanem honn maradnak: meglegedve, hogy maguk mentvők, miután mások bolondságát nem gyógyíthatják.“

Meg kell vallani, hogy Henrik bátorságának és nagylelkiségének szép jelét adta, midőn azon volt, hogy egy férfit, ki olly merészen irt a vallás és politika fölött, tanácsába vétessék, és személyéhez csatoltassék. Az U t o p i a igen jól fogadtatván maga a király, és Wolsey bibornok által is, csak nevelte Morus hitelét és szerencsáját.

Henrik Morust 1517-ben, minthogy akkor jobb hely ürességben nem volt, kérvények mesterévé tette; s alig mult el egy hónap, lovagrendet adott neki, s magán-tanácsosává nevezte ki. Ke-

véssel azután, Weston halála üresen hagyta a kincstármesteri tisztséget: s a király azt, a nélkül hogy kéretett volna rá, azon férfinak adta, kinek szolgálatait olly nagyra becsülte.

Ime Morus elvonva a középszerű sors nyugalma-, s a magánélet örömeitől: hogy a politikai pálya zavargásai közé ragadtassék! E körülményben ő inkább a király iránti hódolat-, mint a méltóság és gazdagság iránti szenvéből cselekedett. Szívének egyenessége, s egyszerűsége természetesen idegenkedést keltett benne egy romlott udvar cselszövényei, s hizelgései iránt. Talán be is látta előre királyi pártfogója botlásait, és kegyének rövid tartamát. Ámbátor vagyona növekedett, magán-élete tisztaságát, és szerénységét mindig megtartá, s mutatá ama jellemzilárdaságot, melly őt soha el nem hagyta, még ama legborzasztóbb megpróbáltatások közt sem, mellyek csak embert érhetnek.

De mielőtt dicsősége-, s baleseteinek új szinpadára követnők őt, legyen szabad, chelseai csendes magánya belsejébe egy tekintetet vetni; mellyről olly megható képeket birunk kortársaitól. — Morus itt legboldogabb éveit élte: esze által tiszta és jövedelmes állást teremtvé magának, időt nyert még az irodalommal is foglalkozni, s néhány válogatott barátival kellemes perczeket

tölteni. Szívjósága, s természeti vidámsága, saját boldogság-érzetét családjára is árasztotta, mellynek tagjai a patriarchalis fedél alatt tökéletes egyetértésben éltek.

III. FEJEZET.

Morus családja körében.

(1512—1517.)

Miután az emberek nyilvános életét láttuk, érdekes őket magán-életök legbensőbb részleteibe követni; s látni, hogy azok, kik az ember-nem végzetére olly nagy befolyást gyakorolnak, miként viselik magukat az élet közös nagy-, és kisszerű körülményeiben. Gyakran volt Morus felmutatva nekünk családja közepett: s ott egy ember sem jelent meg soha élénkebb, és kedvesebb színekben.

Mackintosh szerint, ügyvédi keresete, s albirói állásának hasznai, 5,000 font sterling évi jövedelmet hoztak. Egy kastélyt, és földbirtokot vett Chelsea-ban, a Themse partján. E birtok három angol mérföldnyire feküdván Londontól, megengedé hivatali szolgálatainak pontos teljesítését. Erasmus, ki gyakran meglátogatta Morust, akkép festi le kastélyát, mint a melly „nem

volt sem közészerü , sem hogy irigységet gerjeszthetett volna , de elég szép kinézésü *).“

Vendégszerető háza mindenkinek nyitva állt; ő rá alkalmazhatók, az emberiség egy nagy barátjához intézett ama szavak: „Házad rostélyánál ülve képzellek; hasonlólag a régiség tiszt patriarcháihoz: hiva be a fáradt utast , hogy fedeled alatt kipihenjen , és felfrisüljön.“

Hogy lakását kényelmesebbé tegye, kertje végén egy kápolnát, könyvtárt, és erkélyt állíttatott, melly uj-épületnek nevezteték; itt fordította ő tanulmányra, s vallási kötelességeinek teljesítésére, hivatalos állása követeléseitől ellopott idejét: hol, hogy úgy mondjuk, lerázta a világi ügyek porát, mellytől a lélek olly könnyen beszennyeztetik.

A chelseai egyházhoz is kápolnát toldatott, és azt szép oltári ezüet fölszereléssel díszesíté; félig vidám, félig profétai kifejezéssel mondván: „Az efféle dolgokat az erényes emberek adják, s a gonoszok ellopják.“

Egy, a magúéhoz közel eső házat, a végre szerelt föl, hogy abban parochiájának elaggott,

*) Az űs kastély Beaufort-Row északi részében feküdt, s mintegy száz űlre terjedt a folyótól nyugotra. King tudor, chelseal rector, 1717-ből írja, mikép négy ház vitatta magának a tiszteletet, hogy Morus Tamás lakása volt.

és erőtlenedett egyéneit befogadja ; s tartásukra szánta jövedelmének egy részét : Margit , kedvesebb leányának gondjára bízván , azok szükségéit ellátni.

Mi sem okozott neki nagyobb örömet , mond Rawell , mint szomszédjainak szolgálatára lenni , s őket tanácscsal , és erszényével segíteni. Senki sem kért tőle soha hiában vigaszt , vagy gyámolítást ; és nem volt nagyobb boldogsága , mint a megbasonlottakat kibékíteni. Fölkereste a szerencsétleneket elhagyott , és távol helyeiken ; mondani szokván , hogy : „A ki számüzetve , remény nélkül , valaha honába visszajöhetni , még sem akarná vagyonát uj székhelyére áthordatni ; attól tartva , hogy arra azon kevés napok alatt , míg ott marad , a hol van , szüksége lesz : ezen ember bizonyosan bolond volna. Hasonlag eszeveszettek azok , kik zárva tartják erszényöket , és elfordulnak a szegény láttára ; annyira félvén , hogy nem lesz elég pénzök azon rövid idő alatt , melyet itt alant töltenek. Küldjétek előre az égbe vagyonotokat , hova talán holnap nektek is mennetek kell ; ott fogjátok majd azok kamatját szedni.“ Így ő meghívta gyakran asztalához szegény szomszédjait , hol velök a legnagyobb szívességgel bánt.

Morus háza , folytonosan találkozási helyül

szolgált kora legkitünőbb embereinek ; neki sok barátja volt , és azok mindig őszintén ragaszkodtak hozzá. „Ki sem köt könnyebben viszonyt, írja Erasmus, és mutat több figyelmet azok iránt, a kiket barátságába fölveti. Ha köztök észrevesz egyet, kinek javithatlan hibája van, lassankint marad el látogatásával, és nem szakítja meg rögtön, és sértő módon a barátságot. Halálos ellensége a játéknak, s mindazon ostoba mulatóságoknak, melyekre magukat azok adják, kiket henyeségük unalma emészt. Üres óráit egy válogatott társaság körében tölti: hol az ő enyelgése, udvariassága, finom modora, s élénk szelíme, szende vidámságot terjeszt körülte. Egy szóval, Morus tökéletes mintája a barátságnak.“ Erasmus örömet terjeszkedik ki remek barátjának házi erényeire, és szerencsés belsejére.

„Milly nyájassággal kormányozza ő ugymond, házát; hol soha legkisebb panasz, vagy surlódás sem támad! Soha sem használt erőszakot cselédjei ellen; soha azoknak legkisebb sértő szemrehányást nem tett. Ha olykor kénytelen volt őket megdorgálni, ez mindig olly szeliden, olly atyai hangon történt, hogy ezen dorgálás még növelte inkább az ő személye iránti hódolatot. Ő volt bíró minden összekocczanásoknál; s a ki csak hozzá fordult, mind elégedetten tá-

vozott tőle. Olly különös sz erencse volt házához kötve, hogy a kik fedele alatt éltek, egészségsébb lélekkel, és tisztább erkölcsökkel tértek a világba. Legkisebb folt sem szennyezé he soha háza szerencsés lakóinak becsületességét. Plato köztársaságában hihette ott magát az ember. De igazságtalan lennék háza iránt, azt e bölcész iskolájával hasonlítván össze; hol nem tettek egyebet, mint elvont kérdések, és néha erkölcsi erények fölött vitatkoztak. Morus házánál a vallás tanittatik, és a keresztény erények gyakorlatba vétetnek. Nála mindenki, nem-különbség nélkül, szabad tanulmányok- és hasznos olvasmányokra adja magát; de az isteni félelem szolgál minden cselekvény alapjául. Nem hallani ott semmi keserü panaszt, semmi haragos szót. Ott senki sem henyél; buzgalommal teljesíti mindenki köteleességét: és a rend egyedül a jóság erejével van fentartva. Mindenki kitüzött szakmájával foglalkozik; és azt mégis olly örömmel teljesítik, mintha nem is volna más czéljuk, mint saját élvezetök. Illy házat biztosan lehet a vallás gyakorlati iskolájának nevezni.“

A mi magát Morust illeti, ő olly szelid jellemű volt, hogy veje Roper, ki vele tizenhat évig élt együtt, állítja, mikép e hosszú idő alatt

homlokán felleget soha sem látott, s nem hallotta szavát a harag éles hangjáig emelkedni. Kedvencz leánya, férjezett Gigys Margit mondja, hogy ő hibát követett el olykor, vagy legalább állított elkövetni, hogy dorgálást vonjon magára: de atyja hangja még akkor is szelid, és érzékeny volt. Ha megtörtént a családban, hogy valami kis szóváltás keletkezett, mellynek rendesen Morusné asszony élénksége volt oka: ő azt szokásos jó kedvével le tudta csillapítani; neki sikerült még neje fejeskedő természetét is annyira megszelidíteni, hogy Morus gyermekeivel bánásmódja azok szeretetét, és tiszteletét érdemlé ki. Ennek legnagyobb bizonyága azon hosszú idő, mellyet házasságuk után atyjoknál lakva töltöttek. Beszélük, hogy Morus annyira barátja volt a tudományok- és művészeteknek, hogy ha valamelly cselédje hajlamot mutatott a zenére, vagy a szép művészet bármelly neméhez, nem mulasztotta el, őt arra serkenteni. Illy módon sikerült neki számos cselédjei közt, kiket rangjánál fogva kénytelen volt szolgálatában tartani, a legpontosabb fegyelmet, és erkölcsi tisztaságot, minek akkor ama hon kevés példáját mutatta, hozni be. Chelseai kastélyában volt neki egy jól szerelt könyvtára, s egy osztály, telve csillagászati-, és zene-cszközökkel; melly utóbbinak ő

mindig nagy barátja volt. A mi több, tágas, és a hasznosságra szintugy, mint kellemesre jól rendezett kertjében, szolgálai mindegyikének, hogy a haszon ingere által megelőzze henyeségöket, hagyott egy rész földet; mellyet kiki maga művelt, és a természetményt abból nekik engedte.

Ha valamelly panasz érkezett, őt, vagy mászt érdeklőleg, annak a lehető legkevéssbbé kedvezőtlen fordulatot igyekezett adni; vagy ha nem érheté el, hogy igazolja az okozót, azt azzal iparkodott menteni, hogy rossz szándék nélkül cselekedte. Egy jó szokást hozott be házánál, mellyet napjainkban is használni kellene. Hogy étkezés közben, a gyermekek és cselédek előtt mindenfélét ne beszéljenek, tanulságos könyveket fenszóval olvastatott: mellyek okos, és mulatságos beszélgetésre szolgáltathattak anyagot. Midőn az olvasásnak vége volt, egyikhez is, másikhöz is kérdéseket intézett, hogy megtudja, felfogták-e e, vagy ama helyet. Ez mindenkit figyelemre ébresztett; és okot nyujtott a bizodalmas, és rendesen tréfaságokkal fűszerezett társalgásra. Nem egy élez maradt fön tőle; de ki emlékezhetnék, mondja Erasmus, mindazon szellemi dolgok-, és elmés szavakra, mellyeket naponkint kikejtett?

Ha asztalánál valaki szomszédját kezdé

ócsárolni, azt valamelly észrevétellel szakítá félbe; illyennel például : „Ön azt mondja uram! hogy az én éttermem építését nem szereti; a mi engem illet, bocsásson meg én úgy találom, hogy elég kényelmes, és czélszerű.“

Ámbátor ő saját személye-, s érdekeivel keveset gondolt, másokéra mégis mindig fölöttebb nagy figyelmet fordított; semmi alkalmat sem szalasztott el, illő észrevételt tenni, vagy hasznos utasítást adni e részben.

Családjáérti gondoskodásában a kötelességek legnagyobbikáról nem feledkezett meg. Szokása levén igen korán fölkelni, kívánta, hogy a házheliek szinte azt tegyék; azután összegyűjtötte őket imára, melyet maga mondott elő. Nagy-hétben az evangelisták valamellyike szerint a kinszenvedés történetét olvasták együtt: s Morus időnkint értelmezte a szöveget.

„Az álom annyira hasonlít a halálhoz,“ mondja az egyház-atyák egyike, „hogy nem merek álomba ereszkedni, mielőtt nem imádkoztam.“ Morus ennek igazságáról meggyőződve, minden estve, a rendes órában, egész családjával a kápolnába ment; s maga mondta el az imát, mellyhez mindenki szívvvel járult.

Mielőtt valamelly nyomatékos dologhoz fogott, mond Roper, mint például, midőn a ki-

rályi magántanács tagjává neveztetett, midőn követségbe küldetett, midőn lord-cancellárrá lett : gondja volt mindig, arra magát a gyónás által előkészíteni, s az Oltári-szentséget magához venni; többet bizván Isten kegyelmében, mint eszében, ítélete-, vagy személyes tapasztalásában. Roper hozzáteszi, hogy egy napon, mialatt sz. misét hallgatott, a király valamely igen fontos ügyben érte küldvén, Morus mindaddig nem hagyta el helyét, valamig az isteni-tisztelet el nem végződött. A kápolnából kimenve, hallották fel kiáltani : „Szolgáljunk előbb Istennek; a sor ezután mindjárt a királyra jön.“ Henrik, dicséretére legyen mondva, miniserének ajtatossága, s függetlenségével elégedettnek mutatta magát.

A szent helyek iránt legnagyobb tiszteletet tanusított; és mi sem vihette őt arra, hogy ott profán ügyekről értekezzenek: bármilly nyomatékosak, és sürgetők voltak volna is azok különben.

Ő gyakran tett zarándoklásokat; de mindig gyalog: a mi akkor nagy ritkaság volt; mert még az alsó néposztálybeli emberek is lovon jártak. A keresztjáró-héti sz. menetekben is részt vett: és egy napon, midőn szokás szerint, a plébánia legtávolabb széléig kellett menni, kérték, hogy rangja és magas méltósága tekintetéből ülne ló-

ra : „Isten mentsen meg, ugymond, hogy én Uramat lóháton kövessem, midőn ő gyalog megy.“

Hogy az isteni fölség iránt viseltető tiszteletét, mond Roper, még világosabban tanusítsa, akkor is, midőn cancellár volt, talárba öltözve, s az ének-kar közepére helyezve magát, ott énekelt. A norfolki herczeg egy ünnepnapon ebédre jövéen hozá Chelseába, őt illy foglalkozásban lepte meg. Mise után Morushoz, vele karon fogva, térvén vissza, mondá neki: „Nagy Isten! hát az egyház kántorává lett ön, uram? Ön lealázza a királyt. és tisztségét.“ — „Nem, nem: felele Morus mosolyogva. A király, az ön ura, s az enyim, nem lehet az által megbántva, hogy én ekkép szolgállok mindnyájunk urának. Abban nincs semmi lealázó, tisztségemre nézve.“ És itt idézte neki Robert francia király példáját.

Olly nagy érdekkal viseltetett, mondja Morus életének névtelen szerzője, az Isten házának dicsősége és magasztossága iránt, hogy valahányszor egy szép férfit látott, felkiálta: „Milly kár, hogy ez az ember nem pap! Olly jól venné ki magát az oltárnál!“

Nem kevésbbé gondoskodott gyermekeinek lelki üdvösségéről. Többek közt unokája, következő példáját mutatja ennek. Roper Vilmos ifjúságában nagy mértékben gyakorolta a szigorú

nélkülözéseket. De, mint ez elég sajnosan, gyakorta történik, e tűz kialudván benne, az egyháztól rendelt bőjtöket, és vallási gyakorlatokat nem szívesen teljesítette. Ez akkor az új vélemények százada volt: egy új tan keletkezett, mely jobban megegyezni látszott természetünk gyengeségével; minthogy hajlamainak kedvezett. Az új tudomány apostolai által, mint azt nevezni szerették, az azt követőknek ígért édes és könnyű ösvény, tágas és csábító volt. Roper magát a Hollandban kijött, és a menekültek által Angolhonban is bőségesen elterjesztett sok könyvek olvasására adta. Az új tan ragadós volt; és csakhamar érezte következését: a proselytismus szelleme fogta el. Indulatos lett véleményeiben, mond Cresaire; és égett a vágytól, azt mások lelkébe is beoltani. Nem szünt ismételni, hogy egy olly ut, mely egyenesen az égbe visz, fedeztetett föl; hogy senkinek sincs szüksége a szentek, vagy hasonlók imáihoz folyamodni: hanem az Isten füle nyitva áll mindenkinek imájára, s irgalma készen, megbocsátani annak, ki azt buzgó hittel kéri. Enthusiasmusa annyira ment, hogy egy napon Morushoz jött, és kérte, nyerve ki az ő részére, minthogy ő bírja a király kegyét, a felhatalmazást, hirdethetni azt, a mit lelke sugall neki: mert erősen meg volt győződve róla, hogy ő Is-

tentől van küldve, megváltoztatni a világot. Nem látván be sir Tamás, miért bizatnék rá egy illy küldetés, és jól ismervén annak helytelenségét, több szájalom-, mint haraggal felele neki, mosolyogva: „Hát nem elég kedves fiam Roper! ha mi, kik barátaid vagyunk, tudjuk, hogy bolond vagy; a nélkül, hogy szükség lenne azt olly fönnen hirdetned?“ Ezután gyakran értekezett vele vallási tárgyakról; de, legalább látszólag, minden siker nélkül. Végre fájdalommal vette észre, hogy az uj fénytől elvakítva, képtelen minden észszerű vitatkozásra, s vak fejeskedése napról-napra növekedni látszott. Meggyőződve tehát róla Morus, hogy, egy régi bölcsnek mondanása szerint, vannak megátalkodott kételyek, és heves ellenzések, mellyeket máskép nem tud az ember legyőzni, egyéb, ha imádkozik érettek, nehézkes hangon mondá neki: „Mély bánattal látom, fiam Roper! hogy a vitatkozás mi jót sem szülhet nálad; e percztől fogva nem vitatkozom veled, hanem kérni fogom az Istent értetted: és vajha egykor kegyelme megilletne.“ Kevéssel azután találkozáván Morus Ropernéval, szomoruan mondá neki: „Margicza! sokáig türtem férjed bolondságait; sokat okoskodtam, és vitatkoztam vele, s atyai szegény tanácsimat adtam neki; de úgy veszem észre, hogy ez mind nem

képes őt magához hozni. Azért Margicza! mint ezt neki magának is mondtam, felhagyok a hasztalan vitatkozással; de azért nem hagyom őt el: és kérni fogom az Istent érte.” Az ég oltalmába ajánlva Margitot, elvált tőle; s nem szűnt meg Roperért forró imáit küldeni az isteni irgalom trónjának zsámolyához. „Nem sokára azután,” folytatja Cresaire, „az én bácsim a malaszt világosságától áthatva, föl kezdett hagyni eretnekségével; és mint sz. Ágoston Monica imái által, egészen megtért; egészen haláláig a hit buzgó védőjeként viselve magát. Alamisnái, s az összegek, mellyeket jó cselekedetekre áldozott, olly tetemesek voltak, hogy jövedelmét fölülmulni látszottak. A jövedelmes hivatal, mellyet élte utolsó éveiben viselt, megengedte neki, alamisnára évenként 500 font sterlingnél többet adni ki.” E kevésbbé hívő században mosolyogni fognak a történet többi részeinek hallatára: „Bácsim halála után, folytatja Cresaire, több cselédjeit hallottam beszélni, hogy az eltemetetését megelőzőtt három-négy napon, gyönyörű zenét hallottak, naponként egy óranegyedig, melly inkább angyalok karénekének, mint emberi hangoknak lenni látszott; mi mutatta, mennyire kedves volt e lélek Isten előtt.”

Morus gyermekeinek nevelésében, ugy

látszik, a tudomány komoly tanulását lehetőleg kellemessé igyekezett tenni. Főleg leányainak lelkét iparkodott kimivelni, s őket méltókká tenni arra, hogy megkülönböztetett emberek társnéivá váljanak. Nézetei, a tanulmány előnyei körül, a női jellem kimivelésére nézve, leginkább bizonyítják, mennyire emelkedett ő tul századán. Az udvar erkölcei, melly egyike volt a valaha létezett leghivalkodóbb udvaroknak, nem igen kedveztek egy komolyabb oktatás alkalmazására a nőnemnél; s talán Morusé az érdem, elsőnek lenni, ki leküzdte a példa ragadósságát. A családjabeli hölgyek neki köszönhetik, hogy alapos kimivelést nyertek. Annyi bizonyos, hogy e korszaktól kezdve látszanak Angolhonban behozva lenni a nő-jellemről magasabb eszmék. Mária, s Erzsébet herczegnők gondos nevelést kaptak: ők olvashatták a legnehezebb görög és latin költőket, s egész könnyűséggel irtak és beszéltek latinul. Ugyanazon század két más urhölgyei, Asken Anna, s a szerencsétlen Gray Janka, még nagyobb tanultsággal bírtak. Némelly esetben tanulmányaik még a görög, és latin atyákra is kiterjedtek. Az már nagy lépés volt e korszakban: a nőt másra is képesíteni, mint hogy csak a gyönyör tárgya, vagy szolgánól legyen.

Csinos leírását találni s i r T a m á s i s k o-

lájának, melly névvel rendszeren az ő házi academiáját nevezték, Erasmusnak, és magának Morusnak leveleiben gyermekeihez, midőn távol vala tőlök. Iskolája öt gyermekeiből állott, tovább mostoha leánya-, Alingham Alice asszonyból, és egy árva leányból (ki később barátja, Clement orvos neje lett; s ki saját leányaival volt nagylelkűen nevelve, s szeretete-, és gondjaiban azokkal osztozott). Utóbb, gyermekeinek házasságakor, látván Morus, hogy egy illy gyöngéden egyesült család, az elválás gondolatát el nem viselheti, sikerült neki őket, valamint tizenegy unokáit is, házasságuk gyümölcseit, házánál Chelseában egyesíteni. Két, vagy három levele Morusnak gyermekeihez, midőn mint udvari embernek, kötelességénél fogva távol kellett lennie, szerencsésen megtartatott; ime azok :

„Morus Tamás üdvözlétét küldi egész iskolájának. — Látjátok a találmányos módot, mellyet használok, titeket mind egyszerre köszönteni, hogy meggazdálkodjam az időt, és papírt, mellyet szükségkép el kellendett vesztenem, ha mindegyiket nevén akartam volna köszönteni: mi ugy is fölösleges dolog; mert ti nekem mind olly kedvesek vagytok, hogy egyiteket sem felejtettem ki. A mi mégis meg-

kettőzteti irántatok indulatomat, az, hogy osztotok velem a tudományok szeretetében: e hajlam közössége által én még bensőbben látszom hozzátok kapcsoltatni, mint a vér kötelékei által. “

„Igen elégedetté tesz, hogy Drue ur ép, egészséges állapotban tért vissza; mivel én őt különösen becsülöm. Ha nem szeretnélek titeket annyira, irigyelném a szerencsét, hogy olly képzett mestereitek vannak. Hallom, hogy Richolas ur is nálatok van, és sokra tanított a csillagászatban. Igaz-e, hogy ismeritek nem csak az ég-sarki csillagot, a kutyát, és a többit, (hiszen ti kész csillagászok vagytok!) hanem hogy még a holdat is meg tudjátok különböztetni a naptól? Csak tanuljátok is ezen uj, és bámulatos tudományt; melly megengedi a csillagokig emelkednetek: és míg azokat szemlélitek, legyenek szemetekkel gondolatitok az égbe irányozva, főleg a bőjtnek eme szent idejében stb. Isten veletek kedves gyermekeim! Kelt az udvarban, martius 23-án, 1516.“

„Morus Tamás jó, és igen szeretett gyermekeinek, és Gigys Margitnak, kit övéi közé számít, üdvét! A bristoli kereskedő kezemhez adta leveleteket más nap, a hogy azt átvette: s ez nekem nagy

örömet okozott. Mert a mi csak műhelyetekből kikerül, ha mégolly tökéletlen is, nekem kedvesebb, mint mások bármilly csábító műve: irások olly titkos erővel bir, engem megindítani. De ezt mellőzve, leveleitek maguk is elég tulajdonnal birnak, tetszeni: annyira telvék észszel, és tiszta latin mondatokkal. Mindegyik örömet szerzett nekem; megvallom mégis, hogy azok közt van egy, mellyet kiemelek: s ez János fiamó, már csak azért is, mert hosszabb; de meg azután, mivel látszik, hogy több szorgalmat fordított rá. Ő nem csak kellőleg kimerítette tárgyát: hanem izletesen is fejezi ki magát, és még tréfasággal küzd ellenem; visszacsavarja védveimet, eszesen, és a mi jobb, mérséklettel. Mutatja ezzel, hogy nem felejtí, miszerint atyja az, a kivel tréfál; és annyira igyekszik neki tetszeni, miszerint biztosan hiszi, őt tréfaságával meg nem bántani. Ezentul minden nap vár ok töletek levelet. Semmi mentségeket sem fogadom el: mint például, hogy nem volt időtök, hogy a postás hirtelen elment, vagy hogy nem tudtatok mi felől írni. János nem használ efféle buvó-ajtókat; és mi sem akadályoztat titeket benne, hogy nekem irjatok: miután ezer az ok, mellynek titeket arra kell birni. Minek a postásra háritani a hibát, midőn azt megelőzhetitek; leveleteket

két nappal is előre, készen, és pecsételten tartva. S miképen történhetik az, hogy ne lenne tárgyatok, miről írni: midőn tudjátok, hogy nekem élvezet tanulástok-, és játékaikról is részletes tudósítást kapni? E szerint könnyű örömet, a legélénkebb örömet szereznetek nekem; és midőn épen semmi sem lesz, a miről tudósítsatok, irjatok ezen semmiről a lehető leg-hosszabban. Mégis egyet javaslok: akár komoly tárgyakról, akár érdeknélküli dolgokról irtok, mindig gonddal, és figyelemmel tegyétek, azt előre átgondolván. Nem lenne szinte rossz, leveleiteket előbb angolul írni: mivel így azután könnyebb, latinra fordítani; a feltalálás terhétől szabadult ész, könnyebben lelvén válogatott szavakat, és alkalmas kifejezéseket. Ajánlom mindenek fölött, ámbátor e pontra nézve bizhatom bennetek, a fogalmazást figyelemmel átolvasni, mielőtt tisztára leírnátok: előbb az egészet átvizsgálva, s azután részenként menve keresztül; melly módon rájöhetnek, ha valamelly helytelen kifejezést szalasztottatok ki. Miután ki fogjátok igazítani, írjátok tisztára: s akkor ujlag olvasátok el; mivel a kitörült hibák a tisztázáskor ismét becsuszhattak. Kitartó gonddal cselekedvén, a legjelentéktelenebb dolgok is komolyaknak fognak látszani; mert valamint a legkelle-

mesebb dolgot is ellehet rontani hanyagság által, úgy a mi magában véve kellemetlen, a ráfordított gond által kellemteljessé válhatik. Isten veletek szeretett gyermekeim! Kelt az udvarban, szeptember 3-án, 1516.“

„Morus Tamás az ő igen kedves leányainak, Margit-, Erzsébet-, Cecile-, és Gigys Margitnak, kinek nem kevésbé kedves, üdvet! Nem tudnám szeretett leányaim! kifejezni az örömet, melyet nekem kedves leveleitek okoztak. Szerencsés vagyok értesülhetni róla, miszerint mindamellet, hogy lakásokat változtattátok, nem hanyagoltátok el egyikét sem szokásos gyakorlataitoknak, minők a szaválás, költészet, és logika. A szeretetet bizonyítjátok irántam az által, hogy távollétemben olly dolgokra adjátok magatokat, melyekkel szeretlek titeket foglalkozva látni, mikor nálatok vagyok. Lelketek, és szívetek elősegítik boldogságomat: és én oda fogok dolgozni, hogy visszatértem hasznos lehessen mindnyájatoknak. Higyétek el, hogy a tanulmányok, és ügyek fáradalmi közepette nincs kedvesebb enyhülésem, mint olvasni művetek valamelyikét. Igazolják azok annak valóságát, mit mesteretek olly jó indulattal irt; mert ha saját leveleitek nem mutatnák világosan komoly vágyatokat a tanulásra,

azt hihettem volna, hogy levele inkább jóakaró, mint őszinte. De mi engem arra bír, hogy higgyek neki, midőn szellemi, s tudományos értekezéseitekkel dicsekszik: ez azon modor, mellyben ti magatok irtok. Igazán égek a vágytól, visszatérni, hogy tudományom a tietekkel mérkőzhessék; mert mivel nehezen hiszek el valamit, örömem nagy, midőn látom, hogy a dicséretet, mellyet mesteretek rátok halmoz, megérdemeltétek. Reménylem, hogy őt nem sokára fölül is muljátok, ha nem is a logikában, legalább, mint minden nők, nem engedvén át a vitatkozási tért. Isten áldjon kedves leányaim!“

Roper előadása szerint megtörtént olykor, hogy bement azon lakosztályba, hol leányai dolgoztak: hogy szorgalomra serkentse őket. „Gyermekeim! mondá, emlékezzetek, hogy az erény és tanultság a hus; és hogy a játék csak mártás.“

Erasmus csudálván e fiatal személyek miveltségét, előterjesztette barátjának, milly iszonyu szerencsétlenség lenne, ha miután olly hévvel dolgozott illy remek teremtmények nevelésén, azokat elvesztené. „Ha meg kell halniok, felele Morus, inkább akarom, hogy kitanulva, mint tudatlan létökben haljanak el.“ — „Illy felelet,“ teszi hozzá Erasmus, „Phocion szavait juttatja eszembe. Halálra ítéltetve, midőn ajkaihoz

vitte a mérget, neje felkiáltott: „Hah! te ártatlanul halsz meg.” — Eh mit! felelé ő, tehát inkább akarnád, hogy mint vétkes haljak meg?” Mondják, hogy Morus első nejének három leánya levén, igen ohajtott egy fiut. Kérése végre meghallgattatott; és Morus lovag mondani szokta, hogy addig kért kis fiut, míg végre van egy, a ki egész életében kis fiu marad. E szavak, melyekkel ő valószínűleg a fiatal ember könnyelműségére akart czélzást tenni, Cayley ur, és mások által betű szerint értelmeztettek, kik azokban az elmegyöngeség bizonyítását találják; és a szegény János egyszerűn a *heroum filii* közé osztályoztatott *).

A jeles Holbein után festett arczképek közt, az angol királyoknak, Chambersaire által kiadott gyűjteményében, van Morus fiáé is. A kiadó megjegyzi, hogy az e fiatal ember kevés értelmisége felől hitelt nyert vélemény, meg van hazudtolva a kifejezéstartás fő, és tartás által, melyben őt a hü művész előállította. Könyvet tart kezében, és tanulmányába mélyen elmerültnek látszik. Különben birjuk Erasmus bizonyosá-

*) Buffonnak csak egy fia volt, értelmiségre nézve egészen ellentéte atyjának; és Rivarol, a korszak szép tehetsége, megjegyzi, hogy ez volt legrosszabb szakasza atyja természet-történelmének.

gát is, ki őt akkép festi le, mint legszebb reményű fiatal embert. Egy levél, melyet hozzá irt, és melly maig fönmaradt, becsülés, és tisztelet kifejezéseivel van telve; kinek 1531-ben Aristoteles fordítását is ajánlotta: valamint néhány évvel később Grynaeus is Platoét.

Morus János nőül vette egy régi, s tisztes családnak egyetlen örökösét, Barnboroughból, York grófságban. Tisztelendő Hunter József hebizonyította, hogy s i r M o r u s T a m á s é l e t e, melly előbb második unokájának, Morus Tamásnak tulajdonittatott, Morus Cresaire Jánostól, a főnebb említettnek második fiától való. Ifjabb leánya Gertrud, szinte készített egy illy czimű munkát: Szellemi gyakorlatok; mellyről dicsérettel beszélnek. Nyomatott Párisban, 1658-ban, a szerző arczképével; és nagy ritkasággá vált.

Mint példáját az enyelgésnek, mellyet Morus néha használni szokott, adjuk Margit leányához irt egyik levelének e kivonatát: „Szeretett Margitom! pénzt kérsz atyádtól minden félelem, és szegyen nélkül; s a mi rosszabb, a levél, mellyben ezen kérést intézed hozzám, ugy van szerkesztve, miszerint azt meg sem tagadhatom. Valóban, ha csupán szívemre hallgatnék, hajlandó volnék téged egy illy levélért nagylel-

küebben jutalmazni meg, mint Sándor Choritast, kinek minden sorért egy Fülöp-aranyat adott ; én , részemről , minden szótagért két n e h e z é k tiszta aranyat adnék. Ide zárva fogod találni , a mit kértél. A milly örömet adom , olly kedvesen veszem , ha kéritek ; és én simogatva akarok lenni leányaimtól , főleg tőled Margicza ! ki nekem olly kedves vagy erényeid-, és tanultságodnál fogva. Ezért , ha atyádat boldoggá akarod tenni , költsd el ez összeget mentül hamarább , és czélszerűleg , mint mindig : és siess ismét kérni szint olly kedves modorban. Isten áldjon szeretett gyermekem !“

Morusnak Margit leányához irt több levelei mutatják , milly érdeklődéssel viseltetett ő ennek tanultsága iránt ; és ha a dicséret , mellyeket rá tékozolt , tulzottnak látszhatnak is , legalább serkentette őt , megmaradni a jó uton , mellyet a korszak izlése elhagyni látszott. Caxton sajtója nagy számmal terjesztette a regényeket az országban , mellyek némellyike olaszra is volt fordítva. Chaucer munkái kapósak kezdtek lenni ; s e szerzőből több idézéseket találni Margit leveleiben. Tindal , Morus ellenfele , következő észrevételeket tesz , a regények olvasására vonatkozólag , e szenvedélyre nézve : „Bizonyos , hogy nem lelkek üdvének tekintetéből tiltatik a

szent könyvek olvasása az avatatlanoknak; miután megengedtetik nekik Robin Hood, Berrys, Hampton, Hercules, Hector, Troylus, és ezer más, az ifjuság szellemét megrontani alkalmas szerelni, és dőzsölési jelenségekkel telt történetek, és mesék olvasása.“ Hogy Morus irataiban semmi czélzás sem található e népszerű könyvekre, onnét van (legalább ezt hajlandók vagyunk, és kétségkívül méltán, hinni), mivel azon kívül, hogy Morusnak természeti vonzalma volt a classikai tanulmányokhoz, egyik indok, a miért sürgette a régi nyelvek tanulását, az volt: mivel az irodalom ezen nemének helyét, a classikai tanulmányok pótolhatták.

Illyen volt Morus belvilága Chelseában. A nehéz percekben, mellyek e boldog korszakot követték, Margit szomorú élvezete volt, visszaemlékezni a napokra, mellyek olly édesen folytak le az atyai tűzhely mellett. „Mi mással gondolja kedves atyám! írja ő, vigasztalhatni magunkat távollétében, mint emlékezéssel ön életmódjára köztünk: emlékezéssel ön épületes társalgására, jó példáira, s üdvös tanácsaira?“ Ki gyanusíthatna hasonló dicséretet? — Morus a szárazföldön több barátjaival latin levelezést folytatott: ez azon egyedüli levélírási nyelvezet, melly akkor szokásban volt. De senkinek sem

irt rendesebben , és szivesebben , mint Erasmus-nak. Ennek válaszai mutatják , milly nagyra becsülte Morus baráti indulatát: őt legédesebb Morus-, legkedvesebb Morus-, legmézesebb Morus-nak nevezgetvén.

Morus a szárazföldre visszatért barátjától ennek arczképét kapta ajándéku, melyet a festő, Holbein , maga mutatott be , egy küldő-levél kíséretében. Morus megragadta ez alkalmat , szokott eredetisége szerint megismertetni a királlyal a festő tehetségét. Kérte Holbeint , hogy jobb képeit vigye hozzá , s termeiben a legkedvezőbb nézpont alatt , helyezze el. Meghívta azután a királyt egy ünnepélyre. Terve tökéletesen sikerült. Henrik meglepetve a képek szépsége által , hévvel kérdezte , ha a művész él-e; hozzá téve , mikép azon esetre szolgálatát bármilly áron megnyerendi. Holbein közelében tartózkodott ; s Morus őt kezénél fogván , bemutat- ta a királynak. E nagy festő , a fejedelem pártfogásával lett megtisztelve : s tetemes megrendeléseket kapott a nemesség , és a leggazdagabb , megkülönböztetett egyénektől: mint ezt bizonyítják a különféle képgyűjtemények , melyeket Angolhon maig is bir. Művei közt a legkitünőbbek egyike , melly Morust és családját ábrázolja. Egy másolatát Morus Erasmusnak küldte , viszonzá-

sul a tőle kapott ajándékért. „Nem tudnám kegyednek kifejezni, írja Erasmus Margitnak, milly elragadtatással szemlélem én kegyetek családjának Holbein ihletett ecsetével festett képét. Nem birhatnék annak tökéletesebb eszméjével, ha szinte a minták között volnék is. Kegyeteket mind magam előtt látom; de egyik sem hasonlóbb kegyednél: a kegyed vonásaiban élnek a lélek tökélyei, s ama házi erények, mellyek kegyedet az ország, és század diszévé tették.“

E kép két csoportozatra van osztva. Az elsőben látszanak, térdelve, Margit és Cecile, Morus és Alice leányai, s az ő mostoha-anyjok. A másodikban, középen, Morus és atyja, ülve; mellettök állanak János, és Harris, Morusnak kedvencz szolgálói. Morus, és atyja háta megett Cresaire Anna, tizenöt éves, Morus fiával, hihetőleg mint új házaspár, szinte állva. Erzsébet, Morus második leánya, és Gigys Margit is állnak: ujjal mutatva a második csoportozatnál nyitva levő könyvre. Egy, falon függő hegedü Morus oldalánál, ennek zene iránti szenvedélyét látszik jelenteni.

E kép vallásos gonddal tartatott fön a York grófsági Nossel perjelségben, Wynn Károly kastélyában, ki egyenesen Morus Cresaire-től származik. Tisztelendő Frognall Debden, érdekes Tour bibliographique-jában

(1838.) következőleg beszél a festmény-, és kastélyról: „A nosseli perjelség egy régi, pompás, kő épület, mellyhez széles lépcsőzet vezet, szinte kőből. A földszinti osztályban láttunk két farkas széket, Erzsébet, vagy Jakab korából, mellyek a tulajdonosnak régi butorok iránti, jól értett izlésére mutatnak. Wynn ur belépett, és engem egyenesen az én jó öreg barátom-, Morus Tamáshoz vezetett. Én néhány perczig szemléletbe merülve maradtam a kép előtt, frisesége, s jól fentartott épségi állapota fölülmulta minden várakozásomat. A tulajdonos örülni látszott magában meglepetésemen: de lehetett is; mert nem könnyen láthatni érdekesebb, és bámulásra méltóbb művet. Angolhon nem bir ennél jelesebb festményt; valamint kevés jellem állhatja ki az összehasonlítást azon emberével, ki ott első helyet foglal. Milly jellemvonások, milly anekdoták emlékeztetnek e megbecsülhetlen műre! Hallottam mondani, hogy öt ezer guinet nem fogadtak el érte.“ A másolat, melyet Morus Erasmusnak küldött, Baselben, a városház teremében van; hol nagy becsben tartatik.

Az olvasó, ki a korszak szokásait ismeri, nem lesz meglepetve, ha mondjuk, hogy Morus számos cselédjei közt volt egy azon egyéniségek

közül, kiket 'bolond' névvel különböztettek meg. Henrik királynak is volt ilyen bolondja, vagy bohócza, kinek tiszte volt, unalmát elüzni, s ki, a *chronique scandaleuse*-ében kitűnő helyet foglal. Will Somers több alkalommal nevezetes szerepet játszott; és Ellis, leveleiben, az ő arczképét királyi uráé mellett festette. Maguknak a főpapoknak is meg volt engedve, daczára hivatásuk méltóságának, illy egyéneket tartani. A következő anekdotából képzelhetni, milly nyomatékot helyezett Wolsey az ő bolondjában: ki, szerencsétlenségében, a feláldozás olly jeleit adta, mellyek az udvarnokok nagy részét megszégyeníthették.

Wolsey, miután visszaadta a királynak minden vagyonát és kincseit, elhagyta Londont, és esheri falusi lakába vonult. A mint oda lóháton utazott, mély levertségbe merülve, vágat felé egy lovas, kit csakhamar fölismert. Sir John Norris volt, a király kamarása. Sir John beérvén Wolseyt, egy gyűrűt vett elő, mellyet a király, ugymond ő, vont le saját ujjáról; meghagyván, azt ő kegyelmességének átadni, hogy felviduljon: mert soha sem állott jobban ő felsége kegyében. E váratlan ujság annyira megzavarta Wolseyt, hogy leugrott lováról, térdre esett, levette fővegét, és hálát adott az égnek; s

midőn sir John elbucsuzott, szivességét megköszöné, mondván: hogy ha egy ország fejedeleme volna, ennek felét odaadva, csak csekély jutalmazásnak tekintené azon szerencsés tudósításért, melyet neki hozott. „Hanem Norris uram!” tévé hozzá; „ön tudja, hogy nem maradt egyebem, mint a ruha, melly rajtam van. Fogadja tehát el, kérem, elismerésemnek e csekély jelét.” (Egy arany lánczot adott neki; mellyen kereszt függött, ugyanazon érczből: az igazi kereszt darabkáját magában foglalva.) „A mi fejedelmemet illeti, én őt jobban szeretem, mint magamat: olly hiven szolgáltam, a mint csak lehetett; és sajnálom, hogy nem küldhetek most zálogkép semmit, a mi méltó lenne, hogy neki felajánltassék. De várjon; itt van Patth, az én bolondom, ki oldalom mellett lovagol; kérem, vezesse őt az udvarba, s adja ő felségének: biztosan mondhatom, hogy egy gentleman mulattatására többet ér ezer font sterlingnél.”

De Patth, ura iránti indulatát megkettőzve érezvén, midőn parancsoltatott neki, őt elhagyni: határozottan kinyilatkoztatta, hogy nem mozdul helyéről. Kénytelenek voltak azért hat izmos testőrt hozatni, s úgy vitetni el a királyhoz; ki őt nagy örömmel fogadta

Morus Tamás bolondját, Harry Patterson-

nak hívták. Roper Margit beszéli, hogy Harry egy napon vele találkozáván, kérdezte ura hollétét; és az felelvén, hogy a Toronyban (Tower, fogház) van, mert vonakodott esküt tenni le, haragba lát-szott jönni Morus ellen; és felkiáltott: „Mi akadályozza őt esküdni? Miért mutat olly idegenkedést, ezt tenni? Hiszen én megesküdtem!”

Ezen egyének, mint tudjuk, olykor afféle szabadságot engedtek maguknak, minőt senkinek másnak el nem türtek volna. A király egyszer Windsorban Wolsey bibornoknál ebédelt a kápolna udvarában: azon korban, midőn a minis-ter éppen bámulatos sirját csináltatta. Nagy számu szegények váraakoztak a rostélynál, alamisnát remélve az étkezés után. Will Somers mellettök elhaladván, őt valamelly nagy személynek nézve, tisztelettel üdvözölték; mi neki véghetetlenül hízelt. Bemenvén mindjárt: „Henrik!” — úgy mond, „kölsönözz nekem tiz fontot.” — „Mire?” kérdé a király. — „A bibornok két-három hitelezőjét kifizetni; kik pénzökért jöttek, és kiknek szavamat adtam.” — „Szívesen Will,” felelé a király. — „Az én hitelezőim?” kiálta föl a bibornok; „nem bánom, vágassa ketté fejem föléged, ha valaki tőlem igazságosan pénzt követelhet.” — „Igazán?” mondja Will. „Na jó; adj tiz fontot; és ha nem fogom tartozásaid fizetésére

fordítani, huszat adok vissza.‘ „Beleegyezőnk.“ mondá a király. „Én beleegyezem jó szívvél, mondá a bibornok; mert bizonyos vagyok róla, hogy senkinek sem tartozom.“ Willnek odaadván a tiz fontot, eza rostélyhoz ment, kiosztotta a szegények közt, és üres erszénnyel tért vissza. „Ime itt van az erszényed; hitelezőid kielégítvék; és én beváltottam szavamat.‘ „S kinek adtad a pénzt“? kérdé a király: „a serfőzőnek, vagy a péknek“? „Sem egyiknek, sem másiknak Henrik!“ monda Will. „Hanem, bibornok! felelj; kinek tartozol lelkeddel?“ „Istennek, felelé Wolsey.“ „Kinek tartozol vagyonoddal?“ „A szegényeknek.“ „Vedd el, a miben fogadott, Henrik! felkiált a bolond: nyilvános gyónás, nyilvános vezeklés. Vágasd ketté fejét; mivel a szegényeknek, kik a rostélynál voltak, fizettem ki tartozását, és azt nem tagadhatja. Vagy ha köszived nem akarja bevállalni, Wolsey! szavadat visszavéve: mentsd meg fejedet, és add azt nekem; akaszszanak fel, ha neked azt visszaadandom.‘

NEGYEDIK FEJEZET.

Morus az udvarnál. Egy népzendülést lecsillapít. Kincstári cancellárrá neveztetik. Henriket Luther ellen védi. Alsóház szónokává neveztetik.

Lássuk most Morust a nyilvános életben. Ő el volt határozva, mond Erasmus, azon állásban maradni, melyet maga szerzett magának; de minthogy sikerrel járt el több küldetésekben a külföldre, a jutalomdíj el nem fogadásával nem hagyta magát a király elutasíttatni. Nem volt nyugta Henriknek, míg Morust az udvarhoz nem édesgették. De halljuk magát az udvari embert, miként írja le a reá hatott benyomásokat, egy Fisher püspökhez intézett, és Stapleton által megtartott levelében: „Csak a legnagyobb idegenkedéssel jöttem az udvarhoz; mint mindenki tudja, s mint a király maga is emlegeti nekem, enyelegve. Jelenleg rosszul találom itt magamat; épen úgy, mint lovon ülve az, ki még soha sem lovagolt. Pedig a mi fejedelmünk, kinek különben távolról sem vagyok kegyencze,

olly nyájas és kedves mindnyájunk iránt, hogy mindenki, ha még olly bizodalmatlan is, azt képzei, mikép őt szereti. Én nem vagyok sem olly szerencsés, ama kedvező tanujeleket megérdemelni, sem olly igénylő, azokkal magamat kecsegtetni. Azon benyomásnál fogva mégis, melyet rám ő felségének erényei, és miveltsége, a magas rangjára vonatkozó minden tanulmányokrai önalkalmazása, és a nevezetes előmenetel, melyet azokban naponkint tesz, gyakorolnak, az élet itt kevésbbé elviselhetlenné kezd mutatkozni.“ Kétség kívül a helyzet ujdonsága, s a királyi kegy világos jeleinek, hatással kellett lenni még olly ember ítéletére is, mint Morus. De nem csak ő az egyedül, ki Henrik udvaráról illy kedvező véleménynyel volt. Erasmus ez udvarról beszélvén, következő szavakkal fejezi ki magát: „Jó hire messze terjed; mert azt egy, rangjához méltó, minden tulajdonokkal felruházott király, semmivel hátrább nem álló királyné, s becsülni való, bölcs, és szerény alattvalók nagy száma képezik.“ Egy, Londonból Ferdinánd főherczeg nevelőjéhez irt levélben is mondja: „Valamint ön, úgy én is kívánom gyakran, hogy a mi udvarunk a nagy-britanniait venné mintául; melly a tudósok minden nemében bővelkedik: azok a király asztala körül gyülekez-

nek; ott irodalmi, s bölcseleti tárgyak fölött vitatkoznak: minők a herczeg nevelése, a legczélszerűbb tanmódok stb. Szóval, a társaság, melyet az ember a palotában talál, olyan, hogy nincs academia, mellyel becsülettel ki ne állaná az összehasonlítást.“ Nem kell felejtetni, hogy a dicséretnek egy részének tárgya VIII. Henrik atyja, s erényes anyja.

Egy fölkelés, melly London Cityjében támadt, csakhamar igénybe vette Morus tetteges szolgálatát. Több évek óta az angol munkások irigy szemmel nézték a külföldi műveseket, kik mind a városban, mind falun a kereskedés, és iparüzlet nagy részét magukhoz vonták. Az elégedetlenség elérte tetőpontját. Bizonyos számu polgárok, valami Lincoln által vezetve, Bell tudort, híres hitszónokot keresék meg, hogy a szószékből adná elő az ő nehézségeiket, és papolna a nép részére az idegen művesek ellen. A reménységtől, hogy magát népszerűvé teheti, félrevezetett egyházi, elég gyenge volt, beleegyezni. Szövegül e szavakat vevén: „Az ég az Uré; de a földet az emberek fiainak hagyta,“ be akarta bizonyítani, hogy a föld, mellyet laknak, az angoloké levén: az angoloknak, mint a madaraknak, mellyek fészköket védik, testvéreként kell egyesülniek, és hazájok iránti szere-

tetből haladék nélkül elkergetni a külföldi bitorlókat. Meggyőzve ez okoskodás által, melynek elhívására őket érdekek birta, a mesterinasok, és nép alja haraguk nyilvánításában mindaz ellen, a mi nem angol, merészebbekül kezdték magukat mutatni: s a külföldiek bántalmakkal illettettek. El volt határozva, hogy május 1-én, midőn a valamire való polgárok mind odahagyják dolgaikat, és elszélednek London környékén, a városban levő minden külföldiek lemeszároltassanak. Hogy e terv megbukott, Morus éberségének köszönhetni.

A City tanácsával egyetértőleg rendelet tétetett közzé, mely minden polgárnak megtiltja május 1-én, kilencz óra után kimenni; hagyatván egyszersmind nekik, hogy kapuikat zárva tartsák, és ne engedjék meg cselédjeiknek, a házat elhagyni. Nehány nap múlva, egyik tanácsnok gondatlansága miatt, az elégedetlenség ujjal kiütött. Több ezren a népből összegyűlekeztek, és ostromolták a Compter, és Newgate fogházakat; hol az idegenek elleni erőszakoskodási tényekben részes több egyén el volt zárva. Számuk óránként növekedett, s a helyzet aggasztóvá kezdett válni. Morus ekkor, kit a Cityben igen szerettek, befolyására számítván, elejbe ment ezen elkeseredett tömegnek. Már rábirta volna

őket, hogy térjenek haza, midőn néhány rossz szándéku, kövekkel dobálván meg egy embert Morus környezetéből, a rendetlenség fő fokra hágott. Fegyveres erőt kellett használni; melly e férfiak, nők, és gyermekek vegyületéből álló rendetlen tömeget csakhamar szétszórta. Ezer háromezren a csendzavarók közül elfogattak; négy száz elítéltetett: rendelés tétetett, hogy azok tizenhármán az ítélet tüstént végre is hajtassék; de csupán Lincoln, a fő izgató, állotta ki büntetését: a többiek a királyné, francia Mária, és a svéd Margit könyörgéseikre, szabadon bocsáttattak. Ez alkalommal a király cabinetje azon láványt nyujtá, hogy három királyné kérte a királyi bocsánatot egy felbőszült utczai nép számára. Valószínű, hogy a megkegyelmezés egy részben Morus, és Wolsey befolyásának is tulajdonítható; kiknek Henrik nem tudott akkor semmit megtagadni.

Wood évkönyviró szerint ez idő tájban írta Morus az oxfordi egyetemhez azon levelet, melly bizonyítja, mennyire barátja volt ő a görög nyelvtanulmánynak. Egy neme a polgári háborúnak keletkezett e nyelv pártolói (kiket mint ujitókat tekintettek a nevelés tárgyában,) s a nagyobb számú vének, és bizonyos tekintélyre emelkedett emberek serege közt; kik nem akar-

tak atyáiknál bölcsőbbekül nézetni. Ez izgatottságnak még más oka is volt: a közvélemény forrongásba jött a reformatio elveinek következtében, melly lábra kezdett állani. Mind, a mi csak új volt, bizodalmatlansággal fogadtatott, mint a melly némi viszonylatban lehet ez elvekkel. E pártok egyike, a görögök elleni, trojaiak czimét adta magának: volt Priamus-a, Hector-a, Paris-a; és e pedantismus legalább annyi jót eredményezett, hogy Morust amaz elhatározásra birta: leküzdeni a vastag tudatlanságot, melly az ifjuság neveléséből kizárni követelte az emberi ész legragyogóbb termékeinek tanulmányát. Elemezni fogjuk e levelet: nem csak jeles irányáért, de azon nagy következesek tekintetéből is, mellyeket előidézett; meg azért is, mivel az életirók, kik előttünk irtak, Fuddest kivéve, alig beszélnek róla. Így kezdődik az: „Morus Tamás, a tisztelendő procurator atyáknak, és az oxfordi egyetemi tanács egyéb tagjainak.” Miután mentegetődik, hogy a tudományosságra kevés igénynyel bíró, afféle csekély ember (homuncio doctrina minus quam medio cri) létére bátorodik a nemzeti neveléssel megbízott atyákhoz fordulni, következőleg folytatja: „Ámbátor eleinte nemét a félelemnek érez-

tem azon gondolatra, hogy önök tisztos testületéhez forduljak; felbátorodtam mégis, fontolóra vevén, hogy egyedül a tudatlanok képesek minket egy becsülni való kísérlettől elvonni. Nem határozhattam el magamat, hallgatni olly tárgy fölött, mellyről szólni, az igazság érdeke parancsolja. Londonbani létem óta tudtam meg, hogy az én öreg alma mater-em kebelében, neme az összeesküvésnek készül a nekem, és barátimnak legkedvesebb tanulmányok egyike ellen.“ Ezután leírja a két párt küzdését, mellyek több apró, részletes csetepaték után, végre általános, nyílt harcra keltek. „Az új tanulmány ellenségei, trojajak nevét véve föl, az ellenkező résznek csuftságból a görögöket adták. Ezek megtiszteltetés gyanánt fogadták e czimet, s Homer és Plato nyelvének szeretetével telve, készülnek azt védeni. A két párt vezérei az Ilias hőseinek neveit kölcsönözik maguknak; s nem elégsznek meg a szóharczczal: komoly vágások tétettek; és azon pontra jutott a dolog, hogy már a muzsák szentélyének jólléte fenyegettetik. Legelőször hajlandó voltam, mond, e vitát csak az ifjuság bolondozása gyanánt nézni; de nem rég, midőn a királyt Abingdonba kísértém, megtudtam, hogy a dolgok szélsőségre jutottak. Főleg egy ember tüntette ki magát:

ki fölötte bölcs, saját szemeiben; szellem- és kedélyességben dús, ha pártjának kellene hinni: de bolondnak tekintetik minden tisztes, és erős ember által. Ezen ember megfélekezett kötelességéről, meg a helyről, a hol vala, s a bőjt szent idejéről: annyira, hogy szabadságot vett magának, a szószékről intézni egyenes megtámadást a görögök, s nem csak a görögök, de minden szabad tanulmányok ellen. Mit fognak külföldön gondolni Angolországról? Mit fognak gondolni, ha megtudják, hogy az igazság szószéke tivornyázók színhelyévé változott; s hogy távol attól, miszerint a jámbor hallgatókat az evangelium elveire oktatná, ez esztelen fecsegő, egyedül torz fintorgatásaival akarja a hittelenekeket mulattatni: ezen ember, ki alig tudja betűzni a latint, a szabad tanulmányokban tudatlan, és ki a görögöt illetőleg, egyetlen szótagot sem tud. Nec gry. Hanem a szavaló a maga buzgal-mában még itt sem állapodott meg: ő fenhangon kiabálta, hogy a görög irodalom minden pártolói eretnekek; hogy mindazok, a kik azt tanítják, megtestesült ördögök: és hogy mindazok, a kik hallgatják az ő leczkéiket, az örök kárhozat útján vannak. Valóban jó lenne, egy illy embert, kinek képzelete annyira fölhevült, és kedélye annyira ingerlékeny, néhány hónapig

bezárva tartani : hogy kihülhetne a bőjt, és imádság által.“

Ezután Morus fényes dicsérő-beszédet tart a görög irodalom fölött: kiemelvén annak fényét nem csak Görögország költői, történetirói, s bölcsései, hanem az első keresztény szónokok, és az Isten igéjének, a görög egyházhoz tartozó terjesztői által is. „Az iskolai tanulmány szűk határai közé,“ így kiált föl, „akarnak ők a hittant, e dicső királynéját az égneek, szorítani; és megtiltani neki, hogy ne merjen a tudomány tágas országában kiterjeszkedni, s behatni kis szobájába egy Cypriánnak, egy Jeromosnak, egy Ágostonnak, egy Ambrusnak, egy Bedának, és magányába egy Nazianzinak, egy Bazil-, és Chrysostomusnak.“ Tovább menve, igyekszik az egyetemen fölkelteni annak érzelmét, a mivel a görög irodalomnak tartozik; egy érzékeny hurt pendítve meg: az előmenetelt, mellyet vetélytársa, a cambridgei egyetem e tanulmányban már tett. — Hivatkozik a yorki bibornok-, a jó Warhamra, mint a *litterarum promotor*, et *ipse litteratissimus*-ra (a tudományok előmozdítójára, ki maga is legtudományosabb), és végre a királyra, kinek minden élő fejedelmek közt legtöbb műveltsége van, és tanultsággal bir. Végezetül igen kéri az egyetem előljáróit, hogy

használják föl tekintélyöket ezen, a tudományok érdekeinek annyira kártékony, és külföldön csak megvetést és kinevetést előidézni képes párt megsemmisítésére. — „Képzeltetik önök“, teszi hozzá, „hogy buzgalmuk nyilatkoztatása mennyire hasznos lesz a tudományok ügyére nézve, s kedves a mi dicső fejedelmünknek, és a nagyon tisztelendő atyáknak, kiket főnebb neveztem. És ha megengedtetnék utolsó helyen azt is nevezni, ki bátorságát önökhöz fordulni, azon indulatból, mellyel önök iránt viseltetik, nem kevésbé, mint a tudományok szeretetéből merítette, — hozzátenném, hogy legerősebb kötelékekkel fogom magam önökhöz kötni; s ha szükségök fogna lenni szolgálatomra, azt mindenben szívesen felajánlom, a miben csak lehet. Isten tartsa önök jeles egyetemét; és napról-napra mindinkább boldogítsa, mind az erények gyakorlása, mind a tudományok és művészetek művelése által. Ezt buzgón ohajtja Morus Tamás lovag, Abingdonban, aprilis 4-kén.“

Stapleton szerint Morus e levelet gyakorlatul használtatta növendékeivel; azt nekik fordítani adta, előbb latinból angolra, s azután angolból latinra. Mi a vitályt, mellyről imént volt szó, illeti, Erasmus mondja, mikép a királyt arra határozta, hogy bele vegyült: és az ő, némely-

lyeknek nem igen hízelt szavai szerint, elhallgattatta a rongy-embereket, a söpördéket (canaille).

Azonban Morus naponkint emelkedett a király kegyében: 1520-ban kincstárnokká lett, s a kincstár-cancelláréhoz minden tekintetben hasonló állást foglalt el, melly az ő kineveztetése óta alkincstárnoki czimet vőn fel.

Ez év folyama alatt történt, hogy I. Ferencz ohajtását fejezé ki, VIII. Henrikkel találkozni. Ardres város volt az összejövetel helyéül kiválasztva: nagyszerű készületek tétettek a királyi vendégek fogadására; s jun. 7-dikén találkozott lóháton, a két fejedelem. Midőn egymáshoz értek, leszállottak, összeölelkeztek, és karonfogva mentek, az elfogadásukra készített gazdag sátorba. Morus volt megbizva, a két fejedelemhez üdvözlő beszédet intézni barátságos találkozásuk fölött, melly egy szerencsés jövő jóslata. Morus állása az udvarnál Erasmust végre ez észrevétel tevéseire vitte: „Sikerült Morust az udvarba hozni; s a király gyéren engedi meg a bölcsésznek, őt elhagyni: mert ha komoly ügyek forognak fön, ki adhatna jobb tanácsot? és ha a királynak szüksége van, kellemes társalgás által szórakozni, találhatna-e szeretetre méltóbb társat?”

Roper, szemtanuja mindezen eseményeknek, azokat egyszerűen így adja elő: „Ekképen történt,” mondja, „hogy a király őt lassankint előmozdította, s eme rendkívüli kedvezésben husz éven át, melyet Morus hü szolgálatára szentelt, megtartotta. Megesett gyakran, hogy a király ünnep-napokon, isteni-szolgálat után magához hívatta, vele a csillagászat-, mér-, hit-, és más tanokról, vagy magán ügyeiről beszélgetni. Ollykor egész éjen át magánál tartotta; vele együtt a csillagok pályáját, és különféle mozgásait észlelni. Minthogy Morust kedélye igen kellemes társalgóvá tette, a király és királyné a közös esteli után, midőn ő felségeik asztalhoz ülni szoktak, méltóztattak Morust magukkal vinni, hogy vele mulassanak; de midőn észrevette, hogy társalgásának kedves volta, akadályozza őt az engedelem kinyerésében, családját legalább egyszer havonként láthatni (mellynek társaságát leginkább ohajtotta), annyira bántotta szabadságának e megszorítása, hogy elhatározta, természetes vidámságát eltitkolni; mi annyira sikerült neki, hogy a király őt azon percztől fogva nem hívatta olly gyakran *).

*) Ropernek, a legapróbb részletek éber figyelőjének, bizonyágtétele iránt tartozó minden tiszteletünk mellett is bajos elhinni ez utolsó állítást. Természetesebb, azt

A tetszés, melyet a király Morus társasága iránt tanúsított, dicséretre méltó leendett, ha utóbbi viselete, romlottsága jelét nem mutatta volna. Henriknek még kedvezésében is volt valami zsarnoki; s még barátsága is absolutisticus, és önkényes volt. Elfelejtvénszoros viszonyátolly emberrel, mint Morus, később minden emberi törvények és igazság ellen, különczködő, s talán egyetlen példáját adta azon hideg haragtartásnak, melyet az együttélvezett örömek, és tanulmányok emléke sem engesztelhetett ki. Különben Morus azon perczen sem volt, midőn a király egész kegyét látszott birni, jellemjósága által annyira elvakítva, hogy ezen vadállati hízélgések természetét ne gyanította volna. Halljuk Ropert: „Midőn láttam a királyt vele órahosszat sétálni, karját nyaka körül öltve, a legélénkebb örömet élveztem; s alkalmilag utóbb tudatám is sir Tamással: mint képzelem elragadtatását, melyet e bizalmas beszélgetéseknek a királylyal, okozniok kellett; mivel én még nem láttam ő felségét senkivel ezt tenni, kivéve egyszer, Wolsey bibornokkal. — „Igen, fiam! felelé; a király olly kegyesen bánik velem, mint

gondolni, hogy ha vesztett valamit kedveltető vidámságából, ez nem számításból, hanem onnan volt, mert övétől távol tartóztatták.

egyik alattvalójával sem ; de abban nem kell elbizakodnom : mert ha fejem kellene , hogy rajta csak egy várat is szerezzen Franciaországban , az e honnali háboru esetében , bizonyos vagyok benne , hogy az föl lenne áldozva .“

Morus 1517-től 1522-ig több rendbeli küldetésekkel lett megbizva Brüggebe , s Calaisba , a végett , hogy I. Ferenczcel alkudozzék , kinek kedvét megnyerni , VIII. Henrik-, és Wolseynek érdekökben állott. Lehetetlen volna ezen utóbbi utazások pontosan meghatározott idejét fölfedezni : annál kevésbbé , adatokat birni a tárgyalásokat illetőleg , mellyekben részt vett ; de különben is e tárgy az olvasók nagyobb része előtt érdektelen lenne. Ugy látszik , Wolsey időnkint biztosokat nevezett ki , személyes ügyeinek vezetésére inkább , mint urának érdekében. E biztosok Calaisba küldettek ; hol az utasítások Londonból hamarább voltak kaphatók , és a honnan könnyebben lehetett vezetni az alkudozásokat , és közléseket Brüsszel-, és Páriszal. Így az angol kormány titkos működéseit könnyen el lehetett rejteni az udvarok mindegyikének irigy szemé elől. Morus , legalább egyszer , részes volt e megbízatásokban. Erasmus erre vonatkozólag Giles Péternek (1518-diki november 15-én) következőleg ír : „Morus még Calaisban van , és

ott nagyon unatkozik: költségei tetemesek, és a küldetés, mellyel megbízott, gyűlöletes előtte. Illyenek a jutalmak, mellyeket a király, kedveltjeinek föntart.“ Két évvel később Morus maga még nagyobb keserőséggel ír Erasmusnak e városbani időzéséről, és foglalkozásairól. „Helyeslem az eltökélést, mellyre határozta magát: soha sem vegyülni a fejedelmek apró szövevényeibe; e szövevényekbe, mellyekből, miután barátsággal viseltetik irántam, kell, hogy kívánjon egészen kibontakozva látni. Nem hinné ön, milly bosszusággal láttám magam kényszerítve azokban részt venni, s mennyire kellemetlen nekem minden efféle küldetés. Én, úgy szólván, számkivetve vagyok e kis tengeri kikötőben; hol a lég, és föld egyaránt gyűlöletes előttem. Természetemnél fogva ellensége levén minden vitának, bármilly haszon háromoljék is belőle: gondolhatja, milly ellenszenvet gerjeszt ez itt bennem, midőn abból mi jó sem származhatik.“

Erasmus társaságának, mellyet Morus nem sokára élvezni remélt, szórakozást kellendett adni a képviselés fáradalmai, az önzés harczi, s a hitvány fondorlatok után, mellyeknek tanuja volt a királyok ez összejövételénél. 1521-ben Wolsey kétszer látogatta meg Calaist, míg Mo-

rus ott időzött; ki is ez időben a bibornok után első helyet látszott foglalni a király jó kegyében. 1522-ben V. Károly császár meglátogatta Angolhont, és VIII. Henrik által igen nagyszerűen fogadtatott. Szent-György főbejárásától több mint egy mérföldnyi távolságra arany posztóból emeltetett sátor: hol Morus, míg a két fejedelem megpihent, válogatott szavakkal egy beszédet tartott; mellyben szerencsét kívánt a barátság-, és jó indulathoz, melly őket egyesíté. Ez alkalomra fényes ünnepélyek rendeztettek. Nem szabad elmulasztanunk, mondja ez idő korirója, előadni, hogyan voltak a korláton innen felállítva a polgárok, ünnepi ruhákban a királyoktól balra, a papság pedig, gazdag egyházi öltözetben, jobbra, hintázva a tömjénezőt a fejedelmek áthaladása közben. Az utcák be voltak vonva arany-, ezüst-, és bársony posztóju terítőkkal; majd minden ház telve zenészekkel. Minden utca fölött e két vers, arany betűkkel, volt olvasható:

CAROLUS, HENRICUS, VIVANT DEFENSOR UTERQUE:

HENRICUS FIDEI, CAROLUS ECCLESIAE.

Azonban a közvélemény forrongásban volt; s az uj, hallatlan forradalom, melly az északi Némethonban végbe ment, már Angolhont is izgató: két ellenpárt keletkezett, a katolikusok,

és lutheranusoké; s e szó, p r o t e s t a n s, harcra hívó kiáltás lett: hatalmasabb, mint melyet valaha emberek feltaláltak.

Az indok, melly Luthert arra vitte, hogy protestáljon, eleinte nem volt egyéb, mint tisztán érdekbeli ügy. X. Leo pápának pénzre levén szüksége, hogy az elődje, Julius által megkezdett Sz.-Péter-basilikát fölépítse, bucsut hirdetett Némethon északi tartományaiban. Az ada-kozások beszédese egy Domonkos-szerzetbelire volt bízva; mi az Ágoston-rendnek, mellynek Luther tagja volt, irigységét idézte föl. Ez egy tüzes lelkületű, s hirtelen ítéletű ember levén, szerfölött felindult a vetélytárs-szerzet nyereményes hivatalkodásának hallatára. H i n c i l l a e l a c r y m a e! Innen a testületi szellemből születleni szokott minden szenvedélyek; melly testületi szellem kizárólagos befolyást gyakorolt e perczen a felindult barátokra. Thesiseket hirdetett, telve a romai udvar ragadozása elleni mérész kifakadásokkal; de főleg a gyűjtő domonkosiak, ezek fősvénysége, és zsarolásai ellen kelvén ki. Eddig még nem volt nagy veszély az egyháza nézve: s X. Leo értesülvén e vitáról, csak középszerű figyelmet fordított arra; mondván, hogy e nem egyéb, mint barátok pörlekedése. Luther maga félvén a bántalmak követke-

zéseitől, mellyekre magának a romai udvar irányában szabadságot vett, jónak vélte, a pápához egy alázatteljes levelet intézni, melly ekkép végződött: „Ezért szentséges atyám! lábaidhoz borulok mindazzal, a mit bírok: életem, és halálom kezeid közt van. Fogadj el, vagy tagadj meg; hagyj jóvá, vagy kárhoztass, tetszésed szerint: én engedelmeskedni fogok szavadnak, mint Krisztusénak, a ki elnököl, és beszél a te személyedben.“ Minden szem Lutherre volt akkor függesztve: állása jelentékenyebbé lett; megkísértette fegyverét, s érezni kezdte erejét: és a pártot, mellynek paizsát hordozta, új erőfeszítésre biztatta. Az egyszer kivont kardot csak nehezen teszi hüvelyébe vissza a bajnok. Bizonyos lelkesedés, mellynek fő rugója hiuság volt, ragadta meg a reformatort; s miután az egyház erősítvényeit ostrom alá vette, maga a szentély ellen intézte vakmerő csapásait.

Az eleinte szelid dorgálásra nem adott semmit; végre 1520-ban a pápa, X. Leo, bullát eresztett ki, mellyel ő Luther irataiban foglalt némelly véleményeket, mint eretnekség bűnében leledzőket kárhoztatott: méltányos határidőt engedett, hogy hibáit visszavonja, s kiközösítettnek nyilatkoztatta, ha a határidő elteltével áttalkodottságában megmaradna. Hanem a siker,

és büntetlenség megtanították a reformatort, daczolni a tekintélyvel, melly előtt máskor remegett: az ügyet az egyház fejétől, kit hitchagyottnak, antikrisztusnak, az Isten szava kár omlójának nevezett, merészen az általános zsinathoz fölebbezé; azután pedig Wittenberg falain kívül máglyát rakatott, az egyház törvénykönyveit, ellenfeleinek iratait, és a bullát, mellyel őt a pápa sujtotta, nagy ünnepélyességgel a lángoknak adá át; olly hangon, melly némelyek előtt az örütség következésének látszott, kiáltván föl: „Legyetek az örök lángoknak áldozva, ti! kik megzavartátok az örök szentséget.“

De hogy Morushoz visszatérjünk, ha nem volt is a látnoki tehetség adományával felruházva, birt a bölcsész figyelő tekintetével: és a közelgő eseményekben, mellyeknek árnyéka már látszott, előrelátta a rázkódásokat, mellyek az országot fenyegették. Valami magasztos, valami ünnepies van ez előérzet kifejezésében: „Én a rossznak, melly közelit, előfutó jeleit veszem észre; valamint egy hirtelen szélvész előtt, látja az ember rendkívüli módon duzzadni, s ingadozni a tengert, jóllehet a szél nem fuj még.“

Egy napon, a Themse partján kedvelt sétáinak egyikén, Roper vejével, a beszélgetés a minden nemes szívnek kedves tárgyra, a hazára

fordult. Roper, egy akkor tartott ünnepélyre vonatkozólag, hol népszerű érzelmek nyilatkoztak, dicsekedni kezdett ipa előtt az ország boldogságával, mellynek olly buzgó katolikus fedelme van, hogy ott egy eretnek sem meri magát mutatni; s melly olly tanult és erényes papsággal, annyira komoly magaviseletű, s ép lelkű nemességgel, és hü alattvalókkal bir: kik mind teljesen összhangzanak hitök-, és kötelességeikben, mint egy szív, és egy lélek. Midőn megszűnt beszélni, Morust szokott merengésébe mélyedve látta. Néhány percznyi hallgatás után Morus Roper felé fordult, és karját megszoritva, mondá: „Fiam! igazad van; minden, a mint elmondtad, úgy van.“ Azután szemlét tartva a különböző néposztályok fölött, visszatért Roper dicséreteire. »S mégis, fiam! adja Isten, hogy némellyek közülünk, bármilly magasán üljenek is a hegyen, lábaik alá tapodva hitünk ellenségeit, mint a hangyákat, ne legyenek tanui a napnak, midőn örülni fogunk velők alkudozásba léphetni, s felhatalmazást adni templomaik építésére: csakhogy mi magunk biztosságban aldozhassuk magunkat vallási kötelességeink gyakorlására.“ Roper egy sereg okfóvel igyekezett ipának bebizonyítani, hogy mi sem igazolja borus sejtelseit. „Jól van! viszonzá Morus; én ké-

rem az Istent, hogy senki se lehessen közülünk e balsors tanuja.“

„Hanem, mondja Cresaire, ki ezen beszélgetést előadja, midőn semmi okot sem hozna föl e szomorú sejtelmének támogatására, mondá neki nagybátyám, egészen lehangolva: „Ur Isten! ön ezt úgy mondja uram! mint ha minden remény oda volna.“, Bocsássa meg Isten, mondá nekem később nagybátyám: de ezek a valót legjobban kifejező szavaik, mellyeket imént használék.“ Sir Tamás látván, hogy Roper haragba jön, elővette vidám hangját; és megveregetvén vállát: „Na de fiam Roper!“ mondá, „ez nem fog megtörténni; ez nem fog megtörténni!“ És csakugyan mégis, folytatja Cresaire, Roper nagybátyámnak magának kellett e jövendőlést valósulva látnia. Még élt, Erzsébet uralkodásának tizenötödik évében, midőn a vallás felforgattatott, a jobbra fordulás minden reménye nélkül.“

Ezalatt Angolhonba hivatalosan érkeztek körülményes tudósítások a némethoni cseményekről. Wolsey, kinek, mint a szent-szék követének, ellene kellett szegülni e tanoknak, nagy pompával sz. Pál templomába ment, több főpapok, és a pápai, s császári követek kíséretében.

Fisher beszédet tartott az egyház előtt, és

Luthernek a pápa által kárhoztatott munkái tűzbe vettettek, a nagy számmal összesereglett nézők jelenlétében. Henrik, a ki neveltetésénél fogva barátja volt a hittani tanulmányoknak, lovagias szelleménél fogva, mellyel magát életének első éveiben kitüntette, eltökölte, személyesen lépni föl a küzdőhomokra. Ez történt májusban; és azon évi octoberben e szándék már teljesedésbe is ment. 'A hét szentség védelme Luther Márton ellen, közölve ezen néven nyolczadik Henrik, Angol-, és Franciaország királya, s Irhon ura által.' Ez volt czime munkájának. Kiadatott Londonban, 1521-ben; Antwerpenben 1522-ben, és Romában 1543-ban. Henrik állítja ugyan magát szerzőjének: hanem akkor általános volt a hiedelem, hogy a bibornok, és rochesteri püspök részéről át volt dolgozva. Gondolják azt is, hogy Morus szinte hozzájárult valamelly részben: de ő maga mondja, hogy nem tett egyebet, mint szétosztotta, és elrendezte a különféle tárgyakat. Clarke, windsori dékán lett megbizva, a király munkáját Romába vinni: mellyet ő teljes consistoriumban, a pápa ítélete, s jóváhagyása alá terjesztett; biztosítván őt, hogy a király, valamint megezáfolta Luther tévedéseit tollal, úgy, szükség esetében kész kardot is fogni az

eretnekséget pártolók legyőzésére. Leo pápa egy teljes hitelű bulla által jutalmazta meg az orthodoxia bajnokát, neki a hit védőjének czimét adván.

Luther következő évi július hónapban felelt a királynak, olly declamatiókra fakadó mértéktelenséggel, hogy Lingard kifejezésével éljünk, mellyen még barátjai is megbotránkoztak, ellenfelei pedig nagyon örültek. Henrik panaszt tett a választó-fejedelelemnél; a német fejedelmek a koronás fők elleni merényletnek tekintették a munkát és Keresztély-, Dánország királyának sürgető felhívására, Luther beleegyezett, egy bocsánatkérő levelet írni. Halálam, kinek részrehajlatlansága kétségbe nem vonathatik, e körülményt így adja elő: „Luther, büszkeségtől ittasan, ki többnek tartotta magát bármelly fejedelelemnél, VIII. Henrik irányában, az annak munkájára adott feleletében, baromilag viselte magát; mi jellemének alapja. Igaz, hogy néhány évvel később illőnek tartotta, bocsánatesdő levelet írni, azon kitételeket illetőleg, mellyekkel a király irányában élt; de ezen levél, különös vegyülete az alacsonyság-, és gögnök, csak megvetést idézett föl Henrik részéről: ki azt nyilvánossá tette; szigorú értelmezéssel kísérve. Luther levele kelt

Wittenbergben, 1525-diki szeptember 1-én. Miután kinyilatkoztatja, hogy a király ellen durván, és elhamarkodva irt, (mi igaz is,) hozzá teszi: „Ez azok ösztönözésére történt, kik távulról sem viseltettek ő felsége iránt jó indulattal.“ Ez világos hazugság volt; mert kinek lehetett Wittenbergben, 1521-ben, érdekében, hogy VIII. Henrik olly sértőleg támadtassék meg? Azután a legképtelenebb kifakadásoknak enged tért Wolsey ellen, kit ekképen nevezget: „egy szörny,“ „az Isten, és emberek nyilvános utálata“, „az a yorki bibornok, országtok igazi pestise.“ Ez azután annyi volt, mint megválogatni szavait, midőn azért ír, hogy egy király kegyét visszanyerje: mert Wolsey inkább birta, mint bárki más, a király jó indulatát. Ezután az alázat hangját véve föl ismét, hozzá teszi: „Most annyira átalom, hogy magamat méltatlanságokra engedtem ragadtatni, olly nagy fejedelem ellen, hogy alig merem fölséged előtt szemeimet fölemelni; én főleg, ki csak szemét vagyok: én, nyomorult férge a földnek, mindenek gyalázására, és megvetésére méltó stb.“ Mindazok közt, a miket csak Luther összebeszélt, és irt, nem találhatni e levélnél képtelenebb valamit; melly nála némi, különben is észrevehető, elmezavartságra mutat.

Ha ugyan Morus urának , a királynak könyvében nem vett is részt: még sem igen valószínű , hogy olly tevékeny lélek , mint az övé , nyugton maradt légyen, midőn az annyira kedvező alkalom , buzgalmát kifejthetni , s atyáinak hitteért küzdeni , ajánlkozott. Ugy találjuk ugyan , hogy a következő év kezdetén , a Luther által a király ellen irt megtámadásra egy feleletet adott ki , e czim alatt: *Vindictio Henrici VIII. a calumniis Lutheri*. „Minthogy Luther, mondja Cresaire, egy rakoncátlan szolgálta szerepét játszotta a király ellenében , Morus saját fegyverét használta fel, őt megverni ; de immodorának könnyüése megférhetlennek látszván a hivatal méltóságával, mellyet viselt , *Rossus Vilmos*‘ álnevet használt. E munkában Morus nem szoritkozott ellenfele védveinek megczáfolására , s gyalázkodó modorának követésére: hanem igazolta az atterbury-i püspök azon megjegyzését , miszerint e két küzdőnek csudálatosan sikerült , jó latin nyelven mondani egymásnak gorombaságokat. E szomoru vitályra vonatkozólag írja d'Arnère, Morus unokája, hogy : „Senki sincs olyan , ki nagy elégtételt nem érzett volna , látva , mint bánt ő el Lutherrel;“ s ezután hosszan idézi e czáfolat leghevesebb helyeit. Rustell szerint , ugyancz év folytán szer-

keszté Morus értekezését az evangéliumnak e szavai fölött: „Emlékezzél a halálra, s nem fogsz soha vétkezni.“ Ez egy kitünő érdemű munka, s olyan, mellyben Morus irályának minden erejét kifejtette.

1523-ban Morus a király egyenes rendeltére, alsóház-szónokká választatott. Hasztalan hozta föl ez ellen ürügyül képtelenségét: szabadkozása el nem fogadtatott. A parlament iratcsomói közt keveset találni e tárgyra nézve; de mit Ropertől tudunk, elegendőnek látszik arra, hogy ez ürességet betöltse. Föl lehet tenni, mikép Morus beszédei saját kézírataiból voltak veje által lemásolva. „Miután látom, hogy nem tett szett fejedelemségednek e választást megsemmisíteni, s helyesttem mást neveztetni; hanem királyi helybenhagyását adta, a (pápai) követ, a mi Istenben igen tisztelendő atyánk, fölséged cancelárja által; és jósága engem méltónak, és képesnek ítél e hivatalkodás betöltésére; ámbátor az erőmen jóval fölül van: kész vagyok mégis inkább fölséged rendelete-, s tetszéséhez egész hódolattal szabni magamat, mint sem hogy általa rossz választással lássam vádoltatni a követek házat. Legmélyebb alázattal kérem tehát sire! engedjen két kérést intéznem fölségedhez: egyik személyemet illeti, másik a követek házára vo-

natkozik. Rám nézve, legkegyesebb fejedelem! ha jövőben megesnék, miszerint valamely dolgan bármiily hibát követnék el az alsóház nevében, fölséged jelenlétében ezennel kinyilatkoztatom, hogy én vagyok az, a ki tévedtem: ez az én ohajtásom; és ha, szónoki tehetségem hiányában, a veendett utasításokat rosszul adván elő, azokat elforgatni, vagy megcsorbitani fognám: méltóztassék magas fölséged megengedni, hogy a házba visszatérjek, az annak tagjaival kezdendő újabb értekezés végett; hogy kivehessem nézeteiket azon tárgyak fölött, melyeket nevökben királyi kegyességed elé kell terjesztenem. Második kérelmem, legdicőbb fejedelem! ez: a parlamentben összegyűlt országrendi tagok közül, fölséged rendeletei-, s a megállapított szokásnál fogva, számosan elválasztattak magába a ház kebelébe; kik a nyilvános tárgyalásokban részt véve, külön választmányokban is fognak tanácskozni. Jóllehet fölségednek, államaiban köztudomásra juttatott igen bölcs véleménye szerint, gonddal voltak arra, hogy a parlamentben mindannyi kerülethől csak a legajánlhatóbb egyéneket küldjék; és ámbátor nem lehet semmi kétség fölötte, miszerint ez országgyűlés valóban mindannyi okos, derék, és a politikában jártas egyénekből van összeállítva:

mindamellet leggyőzedelmesebb fejedelem! miután ennyi, bölcseségökre nézve ajánlatos férfiak közt még sem mindenik egyforma mértékben az; s ha szinte bölcseségre nézve egyformák is, nem azok, ékesenszólásuk tekintetében: mert ha a legszebb nyelvezet ollykor a legképtelenebb dolgot fejezheti ki, gyakran a durva szavak is legjobb nézeteket foglalhatnak; végre, minthogy a nagyobb fontosságú körülményekben annyira el van az ember a tárgy jelentősége által foglalva, mikép annak inkább lényegét, mint sem a külalakot tanulmányozza; úgy hogy megtörténhetik a legszónokiabb, és okosabb emberrel is, miszerint ollykor van oka, kifejezéseit megbánni: mindezen okoknál fogva, legkegyesebb fejedelem! de tekintetbe véve tovább azt is, hogy parlamentjében csak nagy jelentőségű, fölséged országát, és magán érdekeit illető ügyeket tárgyalnak; és hogy hű követeknek egy nagy része, véleményök nyilvánításában e tekintetben némi habozásba jöhet: legalább nem ment minden tartózkodástól azon módra nézve, mellyel fölségednek a használt kifejezéseket fogadni tetszenék; bárha fölségednek jól ismert nyájassága, és kegyessége mindenkinek sok reményt nyújt: olly nagy mégis az ügy fontossága, és a fölséged iránti hódolatteljes félelem,

hogy bátortalan alattvalói nem lesznek tökéletesen megnyugtatta, mignem önnek sire! tetszeni fog egy formászerinti nyilatkozat által aggodalmaikat eloszlatni; s felhatalmazni az itt összegyűlt rendeket arra, hogy véleményöket, bármilly tárgy fölött, lelkiismeretök szerint, és a nélkül, hogy fölséged félelmetes nem-tetszését magukra vonnák, bátran kimondhassák. Méltóztassék tehát fölséged, végetlen jóságával mindent jó néven venni, és szavainkat, bármilly vastagoknak látszanának is azok, akkép értelmezni, mint az ország érdeke-, és fölséged dicsőségeérti buzgalom által mondottakat; mellynek jólléte, s föntartása fölséged minden hü alattvalója legbuzgóbb ohajtásának, és hőbb imájának tárgya.“

E beszédre a bibornok, cancellári minőségben, válaszul adta, hogy ő felsége, szolgálatai körül szerzett hosszas tapasztalásután, tudta magát mihez tartani szelleme, alkalmas volta, s bölcsesége tekintetében: következőleg azt gondolja, mikép a rendek nem tehettek jobb választást.

Morus, beszédében, kétségkívül VIII. Henriknek a parlamentteli büszke bánásmódját szándékozottkritizálni; s nem egyenes, de érezhető szemrehányást intézni a fejedelemhez a vitatkozások

szabadságának megszorítása fölött. E nézpontról tekintve, ama beszéd nagy ügyességet, és ritka szónoki tapintatot tüntet föl. Valóban, csak is úgy szólván meghajolva a király büszke szélsége előtt, lehetett megróni magaviseletét némi sikerrei kilátással.

Morusnak, erélyes magaviselete a parlamentben, becsületére vált; és felkarolván már akkor az államgazdászati kérdését, mellyet napjainkban láttunk kifejtetni, kimutatta esze-, és lelkének egész erejét. Ugy szinte a kormány, segedelmet sürgetvén, a végre, hogy folytathassa a háborút V. Károly császár ellen: a ház, belátva bár a dolog sürgető voltát, vonakodott azt megajánlani; állítván, hogy mivel a segedelem pénzben, és nem árucikkekben lenne nyújtandó, minden készpénz ki lenne meritve, s a nemzet a barbaries állapotába süllyedhetne. Morus feltűntette e föltevés nevetséges voltát; mondta, hogy azon pénzt nem kell sem elveszettnek, sem kiszórotnak tekinteni, hanem csak ollyba venni, mint melly rokonaik és honfitársaik kezébe került. S különben is, teszi hozzá, miért rettegni egy a pénz szükétől: miután a világon, a dolgok természetes folyása szerint, mindennek, mire az emberi fajnak szüksége van, folytonos forgalomban kell lennie? Így árucikkeitek pénzért min-

dig beválthatók; és saját vevőitek meg lesznek szinte elégedve gabonátok-, és marháitokkal, ha ti hasonlóképp elfogadjátok azt, a mit ők képe-
sek nektek szolgáltatni.“

A következő adatok, melyeket Ropernél találunk, igen különösek, és, mint Mackintosh mondja, össze nem férhetők ama benső viszony-
nyal, melly azon időben a házszónok, és a kor-
mány közt főállott. E parlament alatt Wolsey igen ingerültnek mutatta magát a miatt, hogy
minden, a mi ott mondatott, vagy történt, a
nyilvános helyeken azonnal ismételve lett. Egy
nagy fontosságu segélykérés tétetvén, s a bibor-
nok attól tartván, hogy az alsóház a javaslatot
el nem fogadja: elhatározá, azt támogatandó,
személyesen jelen lenni a tárgyalásokon. Érke-
zése előtt sokáig vitatkoztak a fölött, valljon
illendőbb-e, hogy csak néhány ur kíséretében
jöjjön be; vagy inkább az igazán királyi kíséret-
tel, melly őt rendesen követni szokta. Sokkal
nagyobb szám hajlott az első véleményre. Morus
akkor szót emelvén, következőleg beszélt: „Ura-
im! mivel, a mint emlékezniök kell, a bibornok
nem régen bizonyos dolgoknak e környezeten
kívüli ismétlése miatt könnyelműséggel vádolt:
nézetem szerint jobb lenne őt egész kíséretével, a
kormánypálcza-vivőkkel, hellebárdosaival, lánd-

sásaival, kalapja, - s nagy pecsétjével együtt fogadni: a végett, hogy azon esetben, ha nekünk ujjal ama szemrehányást tenné, jövőre bátrabban vethessünk azokra, kiket ő kegyelmessége magával hoz.“ A ház e véleményt egyhangulag magáévá tevén, a bibornok a szerint fogadtatott. Wolsey egy ünnepélyes beszédben megkísérté, számos védvekkal bizonyítani be, mennyire szükséges a kívánt segíty, legkisebb leszállítás nélkül megajánlani. Senki sem felelvén, eképp folytatta: „Uraim! önök közt sok okos és tanult férfi találkozik; s minthogy engem maga a király küldött, önök saját érdekében csak úgy, mint az országában, gondolom, illő lenne, hogy felelnének.“ A hallgatás tovább is tartott; mire felszólította először Morney urat, azután Morney lordot. Semmi válasz. Ugyan e felszólítást több másokhoz, kik a gyűlés legbölcsebbjeinek tartattak, intézvén, egyiket sem vette ki hallgatásából; mert előlegesen összebeszéltek, hogy a szót a ház szónokának engedik. „Uraim! monda végre Wolsey, hacsak, mint valószínű, nem szokása a háznak, illy körülményekben a szót, bölcsesége-és okosságánál fogva megválasztott szónokukra bizni, ugy-e hallgatás igen makacsnak látszanék.“ Ezzel a szónokhoz fordult; tőle kívánnván feleletet. Ez, miután előbb térden, és a legalá-

zatosabb hangon kért bocsánatot a ház hallgatását illetőleg, melyet ő eme nagy, az ország legbölcsebbjeit, és tanultjait is megfélemlíteni képes személyiség által gerjesztett, tiszteletteljes tartózkodásnak tulajdonított; s miután megmutatni törekedett, mikép az sem nem segítene a dolgon, sem a ház régi szabadságaival össze nem férne, ha felelet adatnék: azzal végezte, hogy a mi őt illeti, jóllehet minden jelenlévő tagok őt választván a ház szónokaul, benne helyezett bizalmuknak világos jelét adták: mégis nem veheti magára, egy illy nagy jelentőségű ügyben (ha csak minden társainak érzelmei egyedül benne össze nem pontosulnának), ő kegyelmességének feleletet adni. A bibornok a miatti elégtelenséggel, hogy Morus nem szabta magát minden pontra nézve akaratahoz, hirtelen fölkel, és elhagyta a követek házát.

„Ez esemény, mondja Mackintosh, mutatja Morus jellemének függetlenségét, és méltóság-teljes szilárdságát; de azt is mutatja, hogy ismerte a hatalmat, melyre az alsóház jutott: a hatalmat, mely pénzén épült, és Londonban napról-napra növekedett; s melyet nem buktathatott meg egyéb, mint a tekintély időelőtti kifejtése: igen korán idézvén föl a koronát az ellentállásra.“ Ez egy, a parlamentek befolyásának növeke-

dését tanusító, annyi más példák közül, daczára a látszólagos hódolatnak; és e példa másképp tanít megítélni Morus kortársainak szellemét, mint alázatos beszéd módjok után lehetne.

Az ülések bevégezte után nem sokára Wolsey Morussal whitehalli csarnokában találkozván, mondá neki: „A világért nem adnám, Morus ur! ha Romában leendett, mikor azon gondolatra jöttem, hogy önt a ház szónokának neveztessem ki.“ Engedelmeivel kegyességednek, felele Morus; ez nagy szerencse lett volna rám nézve: mert akkor egy olly várost láttam volna, melyet régóta élénk vágyam ismerni. Azután más tárgyra vitte át a beszélgetést: nevezetesen, hogy a csarnokot, melyben vannak, többre becsüli a hampton-courtinál, mely szinte a bibornoké volt. Illy módon talán egy élénk vitát került ki: annyi azonban bizonyos, mint Erasmus egyik levelében megjegyzi, hogy Wolsey irigylé Morus tehetségeit, és őt inkább félte, mint szerette. Ennek nem sokára jelét is adta; mivel rábeszél- ni igyekezett a királyt, hogy Morust, mint követet, Spanyolországba küldje. Hogy czélt érjen, nem szünt meg vetélytársa okosságát, és tehetségeit, főleg ügyességét, mely őt egy, Angolország, és a császár közti szerződvény létrehozatalára képesíté, magasztalni. Henrik a bibor-

nok bemonddásai után, beszélt erről Morussal; ki tudván, mennyire ártalmas egészségének a spanyolországi éghajlat, és mert talán Wolsey sötét szándékát gyanította: igen kérte Henriket, ne tenné ki szolgálának leghivebbjét a bizonyos halálnak. A király, ki szinte gyanította, hogy Wolseyt irigység vezette, felelé neki: „Nem szándékunk Morus ur! legkisebb rosszat okozni önnek; sőt ellenkezőleg mi mindnyájan hajlandók vagyunk kedvére lenni: másra fogjuk tehát önt használni.“ Morus dicsekedhetett vele, hogy soha sem kért a királytól legkisebb kedvezést is magára nézve; s a nélkül, hogy szorgalmazta volna, lett a lancasteri hercezség cancellárjává, 1525-dik évi december 25-ikén, sir Wenysfield helyébe kinevezve. Ez szintolly tisztos, mint jövedelmes hivatal volt, mellyet Morus közel három évig viselt.

Némelly tények világosan mutatják, hogy Wolsey Morus iránt ellenséges indulatot táplált. Erre Roper előadását hozzuk fel. A bibornok az Angol-, és Franciaország közti békeszerződvény pontjait elkészítvén: kérdezte Morus véleményét arra nézve; s igen kérte, mondaná meg, ha valami ollyast találna benne, mi nem illenék oda. Morus, hívén, hogy őszintén beszél, véleményét egész szabadsággal kimondta; s némelly

változtatásokat jelölt ki. De a bibornok egyszerre nagy haragra lobbant, és felkiáltott: „A sz. misére mondom, te vagy a tanács legeggyűgyűbbje.“ „Hála Istennek! felelé hideg vérrel Morus, hogy a király, a mi urunk tanácsában nincs több egy együgyünél.“ Talán e kis eseményre tesz Morus célzást illy czimű munkájában: *„Vigasztalás a bajban“* (*Comfort in tribulation*). „Bizonyos főpap, vendégeinek véleményét kérte, millyennek találják utolsó beszédét; és minthogy aggodalmasan várta az ékes-szólása iránt tartozónak vélt dicséreteket, az, a ki nem beszélt olly kedvezőleg, mint ő ohajtotta, csak közönszerű köszönetet nyert.“

Morus több ízben elég bátor volt a büszke bibornokkal a tanácsban ellenkezni; mint már a parlamentben is tette. Kétséggönvül e körülmények valamellyikére vonatkozik a következő anekdota, mellyet Morus egyik levelében maga elmond. Egy, a bibornok által fogalmazott javaslat forgott fön, melly szerint a császár által Franciaországnak üzent háboru költségeit Angolország fizetné. „Sokan, úgy mond, azt vélték, hogy nekünk hallgatni kellene, s tetszésök szerint hagyni őket cselekedni. A bibornok ur ez alkalommal a bölcsek, és bolondok meséjét idézte. Az első, nehogy az esőben megázzanak, melly őket bo-

londokká volt teendő, hegyüregekbe rejtöztek; de miután onnan kimentek, nézetök eszélyességét akarák érvényesíteni: s a bolondok mind egyesülvén ellenök, őket akaratukra kényszerítették. Hasonlóképen, folytatá ő kegyelmessége, ha mi elég gyengék lennénk hallgatni, míg az együgyűek vitáznak, ők utóbb egyesülnének ellenünk, és ők szabnának nekünk törvényt. E mese, megjegyzi Morus, sok pénzébe került a király-, és országnak.“

Mégis ez esetleges küzdelmek mellett szerencsések vagyunk erősíthetni, hogy Morus kebelében nem létezett sem azon keserűség, sem azon bosszu-szomj, mellyet Mackintosh e nagy férfiak viseletében fölfedezettnek hisz. Az államiratok, mellyeket gyakran lesz alkalmunk mint okmányokat idézni, legjobb bizonyítékot szolgáltatnak erről.

Wolsey következőleg ír VIII. Henrik királynak: „Sire! mély tiszteletem hódolatát elfogadván, talán tetszeni fog fölségednek tudomásul venni, mikép én az átadó sir Tamással megismerttettem azon okmányokat, mellyeket nevemben fölséged elé fog terjeszteni; s könyörögök egyszersmind az azokra teendő jelentését bevárni. Minthogy szokás, sire! hogy a ház szónokai bebizonyított tevékenységök és fáradaik

jutalmául, ha szinte rövid tartamu volt is a parlamenti ülés, a rendes 100 font sterlingjeken fölül, 100 font tiszteletdíjt kapjanak háztartásukra, s egyéb költségeik fedezésére, mellyeket hivatalkodásuk ideje alatt viselnek : azt vélem sire! hogy tekintve azon buzgalmat és tevékenységet, mellyet sir Morus Tamás, a fölséged által a parlament elé terjesztett minden javaslatok mellett kifejtett, mind a segélyezések ügyében, mellyek minden ellenzés nélkül elfogadtattak, mind más körülményekben, megérdemli jobban, mint akárki, a mondott kegydíjt. Azért, a mint tudatni fogta velem fölséged ez iránti tetszését, sietendek azon összeget számára kiadatni. Hozzá teszem még, hogy annyival inkább indittatva vagyok, az ő szolgálatait fölséged előtt fölemlíteni, mivel ő maga soha sem tett említést ez ügyről, és azt soha sem is szorgalmazta. Kelt fölségednek Hampton-Court várában, augustus 24-kén, legalázatosabb káplánja kezével. T. Car.-is Ebor.“

E korszakban Wolsey a hatalom és dicsőség tetőpontján állott : mint york-i érsek, durham-i püspök, saint-allorn-i apát, bibornok, pápai követ a latere egész éltére, Angolhon lord-cancel-lárja, minister-elnök, a király magán-pénztárának lord-őre, a királyné fő alamizsnása. Mindamellet még magasabb, a fejedelmekkel párho-

zamos méltóságra vágyott. De ugyanazon év volt tanuja bukásának is. Az 1524-diki november 19-kén emeltetett vágytársa, Medicis Gyula, a conclave egyhangu szavazatával a pápai székbe, VII. Kelemen czimmel.

Ez, Angolország királyának barátságát, és hódolatát maga részére biztosítani akarván, Londonba mindjárt követet küldött nagyszerű ajándékkal, mellynek pompás leírását az azon időbeli korrajzok adják. Ez egy rózsa, vagy inkább rózsza-ág volt, a pápa jó indulatának zálogául a királynak küldve: melly neki a szent Szűz születésének ünnepén, a bibornok által szolgált szertartásos mise után adatott át. Leírása a következő. Az, egy rózsabokrot képezett, tiszta aranyból, ágakkal, levelek-, és virágokkal: arany-cserépbe ültetve, melly föld helyett aranyport tartalmazott; egy régi alaku, classikai, háromlábos talapra állítva. A felső rózsa ragyogó zafirokkal volt körülfogalva. Henrik a szép iránti izlésénél fogva, kedvesen fogadta ez ajándékot; melly neki még kedvesebbé lett, midőn a pápa neki „a hit védője” czimnek megerősítését küldeté. Wolsey egy nagyértékű gyűrűt kapott; mellyet a pápa viselt volt: s neki küldte, sajnálatát fejezvé ki, hogy ő maga nem tűzheti ő eminentiájának ujjára.

A szivélyesség, és jó indulat eme bizonyítványai, s ama bosszonkodás után, melyet a bibornok-, és királyi urában Luther véleményének előhaladása látszólag gerjesztett, mely már az egyetemeket is bolygatni, s a népre benyomást tenni kezdett: — korán sem lehetett a rögtöni forradalmat várni, mely Angolország végétét csakhamar meg vala változtatandó.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A házassági elválás. Morusnak Franciaországba küldetése. Morus hitversengővé lesz. A hagymáz. Követség Németalföldre.

(1525—1529.)

Minthogy Morus története VIII. Henrik házassági elválásával, Angolhon évkönyvének e szégyenteljes lapjával, szoros kapcsolatban van: nem lehet ez ügy menetére egy futó pillantást nem vetni. Hitelreméltó okmányokból, különösen azokból, melyeket az állam-iratok kiadása szolgáltatott, vett néhány idézéseken túl nem terjeszkedünk *).

*) Az elválás kimerítő történetére nézve l. Lingard-ot.

„Különös! Henriknek szabados szenvedélyei (Mackintosht idézzük,) őt a hittan, és főleg azon kérdés tanulmányára vezették vissza, mely a pápa hatalmára, magát a mózsesi törvényéhez nem szabni, vonatkozik: mely kérdésnek már a fivére nejéveli összekelésének alkalomával, meg kellendett vitatva lennie. A kételyek, melyekre máskor alig gondolt, ez időben új érdeket kölcsönöztek szenvedélyének. Az által, hogy a kérdést vizsgálta, valószínűleg szenvedélye végre is diadalmaskodott minden más befolyáson. Maga a kérdés kétes volt: feddhetetlen, és tanult férfiak különbözőleg vélekedtek tekintetben; ezzel, hogy többet ne mondjak, bő anyag volt a tévedésre nyújtva. A király jelleme inkább megromlott, mint természetileg rossz volt; és valószínű, hogy a szenvedélye elé hátrult akadályok, azon végre is győzedelmeskedtek volna, ha el nem hitette volna magával, hogy vágyai a törvény szövegével, a házassági elvállás által, összhangzásba hozhatók.

Viselete az önhittség és formaszerűség vegyületének azoknál gyakran észrevehető kinyomatát hordta magán, kiknek erkölcstelenségek az áltatott öntudatban hűtlen szövetségesre talál. Henrik nem feledte, hogy Katalinnali összekelésakor nehézségek merültek föl; de a kérdést

akkor, törvényszékének egyhangu végzése eldöntőleg oldotta meg; és közel husz év folyt le, a nélkül, hogy házasságuk törvényessége kétségbe vonatott volna. Egyszerre eszébe jut a királynak, új vizsgálat alá bocsátani a kérdést: lelkiismerete a későbbi kételyek által gyötörtetvén, borzadalmasnak találta a gondolatot, hogy fivére özvegyével vérfertőztetési közösségben élt. Fölébredvén e kényes aggályok, azokat Wolsey, és mások előtt, kik üdves tanácsot adhattak, fölfedezte. A következő tények megfejtik a módot, hogy mikép szülemlettek e kételyek olly rögtön.

A királyné udvari hölgyei közt volt egy fiatal, jó családbeli leány: tulajdonai, kecsesi által kitünve; mellyek Henrik becsületére, s hitére halálosakká váltak. A Boleyn Annávali házasságtörő viszony keletkeztének ideje, pontosan nem tudatik. De mit ezt illetőleg, mint határozottabbat összeszedhettünk, itt következik.

. Boleyn Annának 1525-ben, mikor udvari hölgy volt Katalin királyné mellett, a northumberlandi gróf fia házassági ajánlatot tön: melly el is fogadtatott. Hanem Wolsey parancsot kapott, a két szerelmest elválasztani; s a northumberlandi gróf fiát, szigorú megdorgálás után, ráerőttette, hogy a shrewsburyi gróflányát vegye nőül. Ez volt kétségkívül az első jel, melly An-

nának kecsesi által a királyra tett benyomást elárulta. Majd egy nagybecsű ajándék, melyet csakhamar kapott, és atyjának rochfordi ulgrófi rangra lett emeltetése, semmi kétséget sem hagyott többé fön iránta.

Wolsey uralgó szenvedélye az volt, mellyel ő a politikai szövevények iránt viseltetett; és ő tüstént belátta, minők lehetnek egy házassági elválás következményei. Ő, ha egyszer Katalin el van távolítva, Henrik, és a francia király leánya között házasságot hozhatott létre: mi a pápai székre emeltetésének, nagyravágyása fő céljának, kedvezett. Képzелhetni tehát boszszonkodását, és lehangoltságát, midőn Henrik esztelen szenvedélyét megtudta. Egy pillantással átlátta, milly hatalomra jutnának a Boleyn-ek, és párthiveik, Annának fölemelkedése által. Lábaihoz esett a királynak, és rimázkodott neki, tenne le a születéséhez nem méltó szándékról: de kétségen kívül urának indulatos jellemére gondolván, sietett vigyázatlanságaért a királyt megkérlelni. Nem csak pártolója lett azon elhatározásnak, melyet nem tudott megakadályozni: de sőt tevékenyen, és kettőztetett buzgalommal dolgozott rajta, hogy hibáját, mellynél fogva fejedelme kedvének ellenmondani merészelt, jóvátegye. Tudván, hogy Morus a hittant szorgalom

mal tanulmányozza, föl kellett neki tennie, miképa király az ő titkos ügye fölött, mint azt ő nevezé, Morus véleményét kíváncsi lesz tudni. Henrik első nyilatkozatai, mellyeket Morus előtt e tárgyban tett, ennek Cromwellhez irt leveleiben említvék. Egy részét idézzük: „A tengeren tuli tartózkodásomkor (a német-alföldi követségben,) kötelességem szerint elmentem ő kegyelmességéhez, a királyhoz, ki akkor Hampton-Courtban volt. A mint velem a csarnokban sétált, egészen váratlanul, egy nagy ügyet tárt föl előttem; tudtomra adván, hogy azon fölfedezésre jöttek. miszerint házassága nem csak az egyház határozott törvényei, s az Isten irott törvénye, hanem a természet törvényei ellen is van; annyira, hogy az egyház semmikép sem adhat hasonló esetben fölmentést. Igaz, hogy a tengeren tuli utam előtt, a fölmentési bulla ellen némi felszólalásokat hallottam: a mózsési törvény szövegét idézték, annak bizonyítására, hogy a tilalom de jure divino volt. De azt gondolám akkor, hogy ők talán a bullában levő némelly hibákra reménylenek támaszkodhatni, mellyek következtében a bulla törvény szerint nem lehet érvényes. Ezt azért ismételem önnek, hogy tudja, miképen akkor hallottam először szóba hozatni e kérdést, mikor, mint mondani kezdém, ő kegyel-

messége, a király, elém tette a fölnyitott bibliát, és olvasta belőle a szavakat, melyekre ő magassága, és több más tanult férfiak is támaszkodnak. A király kérdezte, mit vélnék azokról: nem voltam ugyan eléggé elbizakodott arra, hogy azt higgyem, miszerint az én szegény értelmiségem véleménye egy illy nagy fontosságú tárgyban ő magasságára befolyással lehet: mindazonáltal, minthogy parancsánál fogva kellett, kimondtam véleményemet a bibliának azon szavai fölött. Mire ő magassága, kegyesen fogadván készséges feleletemet, rendelte, hogy Fox püspökkel, akkor ő kegyelmességének udvari papjával értekezsem, és olvassam vele az e tárgyra vonatkozó könyvet, melly szerkesztés alatt volt. Mint böcs fejedelem, tudós férfiakat gyűjtött jó számban össze Hampton-Courtban; kik egy bizonyos alakra nézve, mellyben a könyv szerkesztendő volt, megegyeztek: melly a yorki palotában, több püspökök, és nagyszámu tudósok jelenlétében felolvastatott.“

Ez év vége felé Wenysfield Richard, a lancasteri herczegség cancellárja, meghalt. E magas hivatal a koronától függött: és a király azt Morus Tamásnak adta, a nélkül, hogy cz azt kérte volna.

Az 1527-dik év nyarán Wolsey nagyszerű

követségbe ment Franciaországba; Morus és más államhivatalnokok, melléje adattak. E küldetés tárgya látszólag szerződvénykötés volt, VII. Kelemen pápának fogságbóli kiszabadítása, és az egyház javainak birtokába leendő visszahelyezése iránt: de alattomban a házassági elválás utjának előkészítését vette célba. Morus, jóllehet a bibornokot kísérendő vala, szerencséjére nem volt ez államtitokba beavatva: és september vége felé Wolseyvel Angolhonba visszatért. Sajnálatos, hogy ez utról semmi jegyzéket sem hagyott. A benyomások, mellyeket rá az ismerni tanult új ország látása gyakorolt, kétségkívül szintolly tanulságosak, mint érdekesek leendettek. Egy pár latin vers Wolseyhez, az egyedüli emlék, melly Franciaországbani mulatásáról fennmaradt. A bibornokkal beszélgetésbe eredve, nem vette észre egy magas rangú francia urhölgy beléptét; és a fölötti zavarát fejezi ki, hogy magát az urhölgy előtt francia nyelven menteni nem tudja:

Ut miserum est, non posse loqui! Nam cuncta fatetur,

Qui sermonis inops nulla negare potest.

Nunc mihi sermonis quia non est copia galli,

Quae sola est dominae patria lingua meae:

Omnibus absolvere, non excusabimur uni,

Judice qua, causa statque, caditque mea *).

*) Milly szerencsétlenség, nem tudni beszélni! Mert

Visszatérvén Morus, üres idejét hitvitákra szentelte. Tunstall püspök megengedte neki, eretnek-könyveket olvasni; s őt királyi ura példájának követésére serkenté. Biztatta Erasmus barátjának magaviselete is, ki a több izbeli ösztönözéseknek végre engedvén, sorompóba lépett Luther ellen, és a *De libero arbitrio* (a szabad akaratról,) czimű értekezést adta ki. E munka egyszerűen, és mérséklettel volt írva: mégis a *reformatio coryphaeus*ának válasza, ellentétül, *De servo arbitrio* (szolgai akaratról) czim alatt, gazdag volt a gúnyolódás-, és kifakadásokban. Erasmus, egy erély-, és szellemdus értekezésben felelt vissza, illy czimmal: *Hyperaspistes* (paizsával fedett harczos).

Morus egy, néhány évvel később megjelent iratban előadja az okokat, mellyek őt arra bírták, hogy a hitvitály küzdőfövényére lépjen. „Kérdik némelylek, miért vegyitem én magamat világi létemre, s kinek a sz.-írás tanulmánya nem szakmája, efféle tárgyba: a helyett, hogy azt a papságnak hagynám. Először, mi a tudományt illeti, ha e tárgyak kevésbbé volnának világosak,

ki a nyelvet nem bírván, mit sem tagadhat, az mindent bevall. Így vagyok én, a ki nem beszélhetek ez urhölgy anyanyelvén. Mindenki fölment, csak egy nem: ügyem bírāja.

és sok volna bennök a kétségbe vonni, vagy megvitatni való, akár természetök-, akár Tindall és párthivei ügyességénél fogva : ugy valószínű, hogy akkor egyháziak-, és tudós férfiakra hagy-nám azok megvitatását. De ellenkezőleg, e tárgyak olly világosak, az igazság olly tisztán tűnik ki azokból, és Jézus Krisztus egész egyháza által annyira vitán kívül tétetvék : hogy akkor sem eszem nem volna, sem keresztény nem lennék, ha egy eretneket elég tekintélylyel ruháznék föl arra, hogy engem képtelennek ítéljen a neki adandó válaszra, olly pontok fölött, melyekre nézve meggyőződése rendületlen. De különben is, nem jártam-e magam is egy kicsit iskolába? Nem szenteltem-e annyi éveket a tanulásra, mint ő, szintolly ügyes tanítók alatt, mint az övéi? Mi több, nem látom, hogy ez anyagok olly jól tárgyalattak Tindall, s párthiveinek legerősbjei által, miszerint nem csak tanult ember, hanem egy tudatlan nő is, csupán természetes eszével ne volna tökéletesen képes, nekik megfelelni. Mert, hála Istennek! nem találok bennök egyebet, gyalázatos szemtelenség-, és esztelen gunynál. Ők az evangéliumok értelmét össze-vissza forgatják; azokat ugy illesztik együvé, hogy kinevetni, kisebbíteni, és rágalmazni valót hozzanak ki belőlök : nem csak a föld minden államai, de az ég

választottjai, az Isten, és főleg az Oltári-szentség szolgálai ellen.“

„Nincs is ez eszteleneknek egyéb feladatuk, mint hogy alkalmatlan fecsegéseikkel fárasztanak, és szavaik halmazával árasztanak el bennünket. Azonban ha írok, ezt nem annyira azért teszem, hogy velök vitatkozzam, mint hogy könyveik kárhozatos voltára figyelmeztessem a hit barátait. Mi több, látván a király szándéklatát e tárgy körül, és tudván, milly sikerrel küzdött ő maga a katolika hitért, mellynek védője tisztes czimét érdemelte ki: úgy vélekedtem, hogy érdemetlen cancellárja lévén, követnem kell ő kegyelmessége példáját, és a mennyire igénytelen szellemem, és gyenge tudományom engedik, részemről is küzdenem a veszedelmes könyvekben hirdetett gonosz tanok ellen. Valóban én arra tisztetem-, és eskümnél fogva kötelezve is vagyok, nem csak az ész, de maguk a felsőbb rendeletek, és határozatok által. E könyvek szerzői olly gonosz lelkűek, hogy kérkednek, és dicsőítik magukat, ha nyomorult irataik egy ember halálát okozzák. Nem csak azt erősítik ez emberek, hogy Krisztus evangéliumával ellenkezik, bármilly eretneket üldözni, s megbüntetni, főleg testi büntetéssel: de némellyek büntetés-mentesekké akarnák itt lent a lopást, gyilkolást, árulást, és min-

dennemü bünöket teuni; mégis, ez órában, ugyan-
 czen apostolok Némethonban, saját evangéliumi
 tanaikkal ellenkezőleg, nem szünnék üldözni, s
 minden lehető eszközökkel, mint elkobzás-, bir-
 ság-, fogság-, és halállal büntetni atyáik közül azo-
 kat, kik nem épen úgy vélekednek, mint ők;
 pedig olly mindenféle különböző hitfelekezeteik
 vannak, hogy nem is lehetne mind előszámlálni.
 E szerint erőszakosan saját tanaik ellen csele-
 kesznek; mert tapasztalásból tudják, hogy egyik
 felekezet nem lehet sokáig együtt a másikkal, a
 nélkül, hogy veszekedésre ne jöjjenek, és rom-
 lásukat ne keressék. Lássuk például a régi dona-
 tistákat Afrikában, az arianusokat Görög-, a
 hussitákat Cseh-, a wiclefitákat Angol-, és most
 a lutheranusokat Némethonban, s végül a zwing-
 lianusokat: valljon tettek-e mást, mint öltek,
 és romboltak? A mult idők, és napjaink törté-
 nete ugyanazon tanítást adják. És én föltettem
 magamban, megmutatni, hogy e gonosz eretne-
 kek köztünk az igaz keresztény hit hamis képé-
 ben mutatják magukat. Isten segítségével lerán-
 tom mosolygó szinnel festett álarczukat; és ékte-
 lenségök egész meztelenségében fog előtűnni. De
 minthogy támaszom az Isten, az írási munkát
 nem találom olly kellemetlennek, és fáradságos-
 nak, mint káromló könyveik unalmas olvasását.

Adja is az ég! miszerint semmi munkáim se maradjanak fön; hogy e dögleletes tévedéseknek még csak emléke is kitörültessék minden angol szivéből. Adja az ég! hogy utálatos könyveik megégettessenek; és az cnyimek enyészszének el azokkal együtt: s végre, hogy e szomoru viták tárgyának neve is örök feledésbe legyen temetve. . . . Hanem olly nagy száma jelenik meg naponkint e veszedelmes könyveknek, és az emberek olly kíváncsiak ez uj áruczikkék irányában, hogy az igazság barátjainak munkához kell fogniok. A tévtan terjesztői mindig tevékenyebbek az igazság védőinél; s míg Krisztus tanítványai alusznak, a gonoszok ernyedetlenül hintegetik a konkolyt“ stb.

Nem sokára ezután megjelent az eretnecséget, és vallásügyet érdeklő, Beszélgetés'-e, főleg Tindall tévedései ellen intézve; kit Morus a kevélység-, rossz szándék-, és irigységtől annyira felfuvalkodott embernek tüntet elő, hogy több, mint csuda, hogy bőre meg nem reped: pedig mielőtt hitárulóvá lett, szelid, és egyszerű lelkűnek látszott. E munka terjedelmes, és tanulmányozott; melly egy szenvedélyes logika, s azon keserű személyeskedések nyomait viseli, mellyek a korszakot jellemzék. Fel van azonban vidámitva a számos élczek, és körülmények

nyújtotta anekdoták által. Némelly helyeit idézzük:

„Tindall. Mi jót szerez nekem a purgatoriumbani hiedelem?

Morus Bizony semmi jót, valamig erősebben nem hiszed azt, mint a hogy hiszed; de ha erősen hinnéd, meg lehetnél szabadítva a purgatoriumtól: mi több, a pokoltól is. Ti, az új tudomány emberei, mint azt nevezitek, dicseksztek vele, hogy lerontottátok a hypocrisist. Ez lehet: hanem meg vagyok győződve róla, mikép helyébe a szemtelenséget hoztátok.“

Ez után Morus czélzást tesz a rágalmakra, melyek a katholikusok ellen szoktak szóratni. „Egy vándor, és társa Londonból Yorkba jöttek: s minthogy az utasok különös dolgokat szoktak látni, az idősebb mondá, hogy ő látott egy madarat, melly szárnyaival az egész Sz.-Pál-temetőt befedte. Más nap a történet egy kissé változott alakjában: ő ugyan nem látta a madarat, hanem hallott róla beszélni. Midőn társát kérdezték, felelé, hogy ő nem kezeskedik a történet valósága felől, és neki magának is kevésbé látszik a dolog valószínűnek. A mi őt illeti, ő csak tojását látta e csudamadárnak: melly tojás olly nehéz volt, hogy tiz ember emelő-rudakkal alig mozdithatta ki helyéből.“ — „Ellenfelem, mondja

másutt Morus, mindig egymaga akarna beszélni; s még azzal vádol, hogy nem eléggé terjeszkedem ki bizonyos pontok fölött. A mi köztünk történik, emlékeztet arra, mi egy apácza, és fivére között történt. E magas erényü hölgy régóta egy igen szigorú szerzethez tartozott, és gyéren látta szinte erényes fivérét; a ki egy távoli egyetemen volt, hittani tudorrá leendő. Visszatérvén, elment nővérét látogatni; kinek jellemét nagyra becsülte. Nővére a beszélő-terem rostélyához jött; s miután a szent rend szaván üdvözlék egymást, mint az illy helyeken szokás, ujjaikat nyujtották egymásnak: minthogy az egész kéz be nem fért. Ezután a hölgy elkezdett fivérének hosszan beszélni a világ nyomoruságos volta, a test gyöngesége, s a gonosz szellem finom ravaszsága felől; és fivérének bizonyosan fölséges tanácsokat adott: csakhogy kétségkívül igen hosszasan, a modorról, mint kelljen élnie, s fékeznie testét, hogy lelkét megmentse. Végre befejezte beszédét, fivérének mondván: Csudálom fivér! hogy te, ki olly sokáig tanultál, a ki tudor vagy, és mélyen jártas az Isten törvényében, nem adsz nekem, nővérednek, szegény tudatlan léleknek, valamelly hasznos tanítást, midőn összejövünk, mi különben is olly gyéren történik; mert nem kétlem, hogy sok jót mond-

hatsz nekem. — Valóban jó nővérem! felelt ez, annak te vagy oka; mert, mióta találkoztunk, nyelved meg nem állott, és eleget beszélt mindkettőnkért!“

„A viszontagságokróli beszélgetésében, „a beszélgetők egyike (nem akarom őt megnevezni),ekképen szólott: Nőrokonid egyikének férje, becsületes szomszédja társaságában sok élvezetet találván, őt sűrűn látogatta; úgy hogy gyakran nem volt honn, étkezéskor sem. Egy napon, midőn neje vele együtt a szomszédnál ebédelt, a nő tréfásan támadta meg a szomszédot: miért tartja olly jól asztalánál, hogy már nem is lehet őt többé honn tartóztatni. „Hitemre mondom asszonyom! viszonzá a vig kedélyű szomszéd, csak egy tetszik neki az én társaságomban: szolgáljon neki azzal, és soha sem hagyandja ott kegyedet.“ — „S miféle szép dolog lehet az“? kérde unokatestvérünk. „Lelkemre asszonyom! kegyed férje igen szeret beszélni: mikor tehát mellettem ül, minden szót neki engedek.“ — „Minden szót! S ez az egész? Hisz én miattam övé lehet mind. Otthon is minden szó az övé: csakhogy azt én szoktam kimondani házukban.“

1528-ban a hagymáz, vagy forró láz név alatt ismeretes kór másod ízben támadta meg az

országot; melly először a korábbi kormány alatt, 1485-ben jelent meg, nagy pusztításokat téve; azonban a tapasztalás megtanítá az embereket, terjedését elnyomni. Az udvarban e betegség eleinte Boleyn Anna női személyzete közt mutatkozott. A király parancsára a kedvencz tüstént atyja várlakába, a kenti herczegségbe vitétt át; de magával vitte a kór csiráját, és azt nem kerülhette ki. Több személyek haltak el a bibornok palotájában; ki megijedvén, elhagyta házát, és elzárkozva maradt mindenkinek, a királyt kivéve. Henrik maga is látván, hogy a rágalý az udvarbeli nemes urakra is elterjedt, sűrűn változtatta lakhelyét; az idegenekkel minden közlekedéstől elvonva magát: és feledvén titkos ügyét, a királyné vallási gyakorlataiban hozzá csatlakozott; mindennap gyónván, és minden vásár-, és ünnepnapon áldozván.

Az uralgó nyavalya Morus családjában is dult: és egy neki igen kedves élet, Roper Margité volt egy ideig fenyegetve. A korszak legtapasztaltabb orvosainak minden feláldozása sikertelen maradt. A beteg kórálomba esett, mellyből semmi módon sem vonhatták ki. A hasztalanná vált végső kísérletek után atyja, valamint az, a ki őt legjobban szerette, Isten segítségével kerestek mentő szert a betegség ellen, mellynek

gyógyításához nem vala többé remény. Magán kápolnájába ment tehát, és térdre esvén, könyek árjába merülve kéré Istent, hogy ha az lenne szent akarata, hallgassa meg imáját olly gyöngéden szeretett gyermekéért. Az egek Ura meghallgatta az istenfélő, és szerető atyát: midőn Morus visszatért leánya szobájába, azt aléltságból föleszmélve találta; s azon naptól fogva javulni kezdett. Később hallották mondani sir Tamást, hogy: „ha Istennek, az ő irgalmában, akarata leendett tőle elvenni leányát, elhatározta volna magát, többé semmi világi ügyekbe sem avatkozni.“ Illyen volt, folytatja Cresaire, kitől ez előadást kölcsönöztük, atyai szeretete, s élénk vonzalma családjának eme gyémántja iránt; ki jobban tükrözte vissza atyjának érényeit, mint a többiek valamennyien. „Ámbár, folytatja az illy család tagjainak megbocsátható büszkeséggel, a többiek közül, a legkevésbé tökéletes is vetélkedhetett bárkivel hasonló korban, akár tanultságára, akár jeles tulajdonai-, s mutogatás nélküli jámborságára nézve; mert ők kicsinységöktől fogva legnagyobb gonddal neveltettek. Semmi sem hiányzott náluk, sem a magas erények példája, sem a legbölcsebb, és legbuzgóbb tanítók leczkéi.“

E közben Boleyn Anna távolléte, a vallá-

sos benyomás, melyet Henrik lelkére a kór megjelenése tett, és az abból következett összhangzás ő, és neje közt, mindenkinek reményleni hagyták, hogy eszméi megváltoztak, s lemondott válási tervéről. Azonban a nyár vége felé Gardiner sürgöneyei érkeztek Romából, melyek a *decretalis* bullát hozó Compeggio bibornok elindulta felől hoztak hirt. Henrik reményei újra éledni kezdtek: a régi viszonyok, melyek csak perczig voltak megszakítva, visszaállítottak; Anna visszajött az udvarhoz. Ő nem feledé a távollét veszélyeit; sem azt, hogy könnyen veszthetett tért szeretője kedvében. Megkettőztetett minden mesterkedést, hogy kiterjeszse a fölötte gyakorolt uralmat; és tudván, hogy Wolsey befolyása a legszilárdabb alap, melyre reményét építheti, semmit sem kimélt, hogy őt magának megnyerje. Hozzá jutottunk a bibornoknak e tárgyban Boleyn Anna által írt levelekhez: azokat a hizelgés tökéletes mintái gyanánt tekinthetni. Az elsőben mondja: „A legalázatosabb modorban, melyet gondolhat szegény szivem, köszönöm kegyelmességednek kedves levelét, és szép ajándékát; melyre méltatlannak ismerem magamat, hacsak kegyelmességed nem jön segítségemre. De megnyertem e nagylelkű támaszt egészen mostanig; és nekem

inkább kell, mint minden más teremtménynek kegyelmességedet szeretnem, és életem minden napjain át szolgálnom. Könyörgök, ne kételkedjék rajta, hogy valamikép meg tudné e gondlattól válni, valamig egy lehelet fog éltetni. A mi kegyelmességednek a forró láz miatti aggodalmát illeti, hálát adok az Urnak, hogy azok, a kikért imádkoztam, a király, és ön, szerencsésen megmenekedtek. Ohajtva várom a pápai követ érkezését. Kérem az Istent, ha úgy akarja, hozza meg mielőbb ez ügynek jó kimenetelét: és akkor monseigneur! reménylem, némi részben meg szolgálhatni önnek értem tett fáradozásait. Addig is, fogadja jóakaratomat, a tehetség hiányában. Ön az, kitől az errei tehetséget várom. Istennel bizonyítom azt; és kérem őt, tartsa meg sokáig önnek életét, és méltóságát.“

Egy másik levelében mondja: „Tudom gondoskodását, és fáradalmaikat mind, mellyeket értem tett; soha sem hálálhatom meg azokat másképp, mint a barátsággal, mellyel ön iránt viseltetem, inkább mint akárki iránt a világon, ő kegyelmessége a király után.“ És tovább: „Bizonyossá teszem önt, hogy ha ez ügy sikerülend, hálásnak fog engem találni; addig lekötelezettjének kell maradnom. Nézzen körül: ha valamit tehetek önért, úgy szolgálatára a világon leg-

hajlandóbb nőre fog bennem találni; s ha a király nem bánja, egyet ígérhetek teljes szívemből, melly egészen ön é lesz : és ez barátságom, minden utógondolat nélkül, egész életemen által.“ Látandjuk később, milly vallásos pontossággal tartotta meg mindezen meleg ígéreteit.

Morus 1529-ben ujolag Német-alföldre küldetett, ugyanazon természetű követséggel megbizva, mint a megelőzőtt évben. Ugy látszik, eljárásával a király meg volt elégedve. Roper szerint : „Sir Tamás méltón viselte magát; több előnyöket szerezvén e szövetségben az országnak, mint mennyit a király, és tanácsa hittek ez időben elérhetni.“ E szolgálatainak tekintetéből, midőn cancellárrá lett, Norfolk herczeg parancsot kapott, nyilvánosan kijelenteni, milly sokkal tartozik neki Angolhon. Beszéli, hogy Morusnak Brüggeben mulatása alatt, egy önhitt egyén azt hiesztelte, mikép ő, bármilly tudományból tétessék neki kérdés, mindenre megfelel. Morus ezen kérdést tette: „*Utrum a veria capta in Withermania sint irreplesiabilia*;“ mondván, hogy az angol követségi kíséretben van egy személy, a ki e thesire nézve ellenében kiáll. E jogi műszavak annyira megzavarák a dicsékvőt, hogy kénytelen volt, a hallgatóság gunyakazaja közt meg-

szökni. Brüggeből visszatérvén, a nélkül, hogy Chelseában, családját megnézendő, megállott volna, egyenesen a királyhoz ment, ki akkor Woodstockban tartott udvart. Itt tudta meg, hogy házának egy része, s gabonával telt magtárai a lángok martalékaivá lettek, egy szomszéd gondatlansága miatt; kinek magtára hasonlókép elhamvadt. Ekkor írta a következő levelet, melly természeti jóságát olly igen jellemzi:

„Alice asszony! ajánlom magamat kegyednek szivem mélyéből. Heron fiamtól tudtam meg magtárainknak, és a szomszédénak is elvesztét, minden, azokban volt gabonával együtt. Nagy kár ugyan (ha már az Isten úgy akarta), ennyi gabonának elveszte: de minthogy tetszett neki e véletlen esetet ránk küldeni, nem csak meg kell azon nyugodni, hanem örülni is a sorsnak csapása fölött. Ő adta nekünk mind, a mit elvesztettünk; s miután visszavette, áldjuk akaratját. Ne bánkódjunk e veszteség fölött; hanem vegyük azt jó kedvvel, és mondjunk köszönetet Istennek, a viszontagságban épen úgy, valamint a szerencsében. Talán több okunk van, megköszönni veszteségeinket, mint nyereményeinket; mivel az ő bölcsesége jobban látja, mint mi magunk, mi szolgálhat javunkra. Azért kérem kegyedet, legyen jó kedvvel, s vigye magával az egész há-

zat templomba, köszönetet mondani Istennek azért, a mit adott, azért, a mit visszavett, és azért, a mit meghagyott. Ő azt szaporíthatja, mikor akarni fogja; s ha tetszik neki, még kevesebbet hagyni meg: legyen meg az ő szent akaratja. Tudja ki pontosan, mit vesztettek szegény szomszédim, s mondja nekik, ne aggódjanak fölöttebb: mert ha épen egy kanalam nem maradna is, egyikök sem fog azért inséget szenvedni a csapás miatt, melly házamat véletlenül érte. Tanácskozzék barátival, mi módon lehetne legjobban magunkat a háztartáshoz, és a jövő évi vetésre szükséges gabonával ellátni, ha a földbirtokot még megtartani jónak véljük. Bármire határozza magát, legjobbnak látom, nem hagyni föl egyszerre a gazdálkodással, és el nem eresztetni a bérres embereket, mielőtt a körülményekből vett valamelly utmutatással nem fogott birni. Ha azonban több cselédeink vannak, mint mennyi szükséges, és más gazdákat találhatnak, elbocsáthatja őket: de nem akarnám, hogy egy is rögtön elküldessék, a nélkül, hogy tudna hova menni. Ide érkeztemkor azt hívé, hogy nincs mást mit tennem, mint ő fölsége mellett maradni; de most e véletlen eset tekintetéből, gondolom, kapok engedelmet, kegyeteket Chelseában meglátogatni. Akkor majd tanácskozunk együtt

mindenről; és meglátjuk, mit lesz legjobb tenni. Kegyednek, és gyermekeinknek lehető legjobb egészséget kívánok. Kelt Woodstockban, sept. 3-ikán. Morus Tamás kezével.

VI. FEJEZET.

A házassági elválás ügyének folytatása. Compeggio pápai követ megérkezése. Compeggio, és Wolsey Katalinnal összejönnek. Anna visszatér az udvarba, s Katalinnak eltávolítását sürgeti. Sikerül czélt érnie, s határtalanul uralkodik az udvarnál. A pápai követ küldetésének megkezdése. A király és királyné időzvék a törvényszék előtti megjelenésre. Katalin ügyét fölebbezi. Egyik ülésbeni vita. Morus böles tartózkodása. Compeggio elutazása. Wolsey bántalmakkal illetetik. Kegyvesztése. Morus cancellári méltóságra emeltetik. A tisztelet, melyben részesül; és ez alkalommal tartott beszéde. A cancellariai ítélőszék-nél általa tett változtatások. Modora, az ügyeket elintézni. Cancellári hivatalát illető anekdoták. Atyja iránti tisztelete. A király, kételyeire nézve tanácsát kéri. A kérdést tanulmányozza. Angolhon két egyeteme a házassági elválás mellett nyilatkozik. A külföldi egyetemek véleményei arra nézve elágazók. Cromwell fölemeltetése. Cromwell a királyt azon eszmére hozza, magát az egyház fejévé tenni. Felsőséget megalapító bill. Morus az alsóházzal tudatja az egyetemek határozatát. Morus atyja meghal. Morus fiui indulata. Morus érzi, hogy hivatalának kötelmei ellentétben vannak lelkiismeretével, s beadja lemondását. A király egy ideig nem akarja a pecsétet elfogadni: végre enged Morus kérelmének. Andley jön helyébe.

(1529—1532.)

Morus történetének egyik legérdekesebb részéhez jutottunk. Tehetségeinek, és elvei dia-

dalának egy új, s nagyobb szintér nyílt. 1529-diki october 25-kén, Greenwichben a király átadván neki a nagy-pecsétet, a lord cancellári hivatalt bizta rá: a legnagyobb méltóságot, mellyel egy alattvaló felruházthatik. Az események, mellyek magukat az udvarban előadták, megfejtik, miként jutott ő e magas állásra.

Boleyn Annát augustus-hó vége felé visszatérni láttuk a királyhoz Greenwichbe. Következett évi october elején Compeggio bibornok, romai követ, Angolhonba érkezett. Az udvar történésze így írja le fogadtatását: „Délutáni három órakor, jul. 29-kén tartotta a pápai követ bemenetelét a városba; s az egész londoni papság Southwarkig ment eléje keresztekkel, füstölőkkel, és karingekben: őt mély tisztelettel tömjénczve. A város birája, tanácsnokai, valamint minden testületei a citynek, tiszteletére diszruháikba öltözve, állták végig az utczákat. Sir Morus Tamás üdvözölte rövid beszéddel, a city nevében. A követ megérkezte előtt, a király illemből eltávolította Boleyn Annát az udvartól. Katalin, a mennyire lehetett, behunyta szemét, a király viselete fölött; vagy legalább gondosan rejtette érzelmeit: mert ugyanazon határok közt látjuk őt élni Henrikkel, mint ha semmi viszály sem emelkedett volna köztök. Hogy a bayonnei

püspök szavaival éljünk : „Együtt látván őket, hinni fogta volna az ember, hogy semmi sem történt köztök ; s még ez órában is (1528. october 15.) egy ágyuk, és egy asztaluk van. A nép a királyné részére hajlik : és nyilatkoztatja, hogy bárkit vegyen is nőül a király, Mária hercegnő férje lesz a trónörökös.“

Compeggio, bevett szokás szerint, udvarolt a királynénál, előbb maga, azután Wolsey, és más négy főpap kíséretében. Cavendish híven írta le, mint rendesen, e jelenetet. „Midőn Katalin értesült róla, hogy az elfogadó teremben váratik, abbahagyta kedvencz foglalkozását, a tűveli munkát, és sietve hozzájok menvén, felkiáltott: „Istenem ! mylordok, mennyire sajnálom, hogy várakoztattam önöket ! Mit kívánnak tőlem“ ? — „Ha tetszik kegyelmességednek, magán lakosztályába lépni, megmondandjuk, miért jövünk“ ! — „Mylord, felelt a királyné, ha valami mondani valója van, beszéljen nyiltan, mind ezen emberek előtt ; mert semmitől sem félek, a mit ellenem felhozhat : sőt inkább akarnám, hogy az egész világ láthatná, és hallhatná. Azért kérem, nyilatkoztassa ki szabadon gondolatát.“ A bicornok latinul ezólt hozzá : „Nem uram ! szakasztá félbe Katalin ; beszéljen angolul, bár egy keveset értek latinul.“ Wolsey elkezdte tehát

látogatásának indokát fejtegetni. „Mylordok! köszönöm jó akaratukat; de illy hirtelen nem felelhetek kérdésekre. Munkánál ültem, kisasszonyaim közt: nem levén efféle ügyre készülve. Érett meggondolás, és az enyimnél jobb fő kívántatik az illy nemes, és bölcs férfiaknak, mint önök, adandó felelethez. Jó tanácsra van szükségem, ezen engem olly közelről illető ügyben; jóllehet mi a barátságot, és tanácsot illeti, melyet Angolhonban találhatok, abból nem sok hasznót huzandok. Következőleg, mylordok, a kikben bizalmam helyezni szándékozom, nincsenek itt: azok Spanyolhonban vannak, hazámban. Ah! mylordok, folytatá az elhagyatott királyné, én egy szegény nő vagyok, nélkülöző a szellemet, és itéletet, melly szükséges e nagy érdekű ügyben, illy elismert bölcseségű férfiaknak felelhetni; azért kérem önöket, legyenek irányomban jók, és részrehajlatlanok: mert az én barátim messze vannak tőlem; és meg leszek elégedve, önök javaslatát hallhatni.“ Erre, mond Caven-
disch, a ki Wolseyt ez összejövetelnél követte, a monseigneur kezén fogta, s a másik bibornokkal magán lakszobájába vezette: hol hosszas érte-
kezetet tartottak. Mi a másik szobában, hallhat-
tuk a királynét nehányszor fenhangon beszélni: de nem lehetett megérteni, mit mondott.“ A bi

bornokok ismét a királyhoz mentek, értesíteni őt eljárásuk eredményéről; mely kevés sikerünek látszott lenni.

A látszat, Annának ideiglenes visszavonulása által meg lévén mentve, Henrik kevéssel Karácson után, visszahivta őt az udvarba. A bayonnei püspök egyik levelében azt jósolta, hogy távolléte alatt a király szenvedélye eloszlik. A francia ministerhez később irt levelében mondja: „Elismerem, hogy rossz jós voltam; és most, hogy szabadon kimondjam gondolkozásom módját, a király olly mélyen van bonyolodva, hogy csak csuda mentheti őt meg.“ De Anna ez időtől fogva ismerte hatalmát; és föltette magában, hogy azt használandja. Megsértve lenni szinlelte magát az irányában követett bánásmód által: a király levele, és meghívása megvetéssel fogadtattak; és csak egy föltétel alatt állott rá, visszajönni: hogy ha vetélytársa, mint Katalint szerényen nevezte, eltávolíttatik az udvarból, a hol ő elhatározta magát első rangba helyezni. A bayonnei püspök előlátásai igazolva lettek; a büszke Anna nyerte meg a pört. „Végre, mond a püspök, Boulun kisasszony visszajött; és a király nagyszerűen butoroztatta be részére a magáéval szomszéd gazdag lakosztályt, hol mindennap reggeli fogadás tartatik:

népesebb; mint bár mellyike a királyné által régóta tartottaknak.“ A király a karácsoni ünnepeket Greenwichben nagy szertartással ülte meg: de, teszi hozzá Hall, mindenki mondá, hogy nem volt vidámság ez ünnepen; mivel a királyné távol volt. A következő nevetséges szertartás fő szerepet játszott ez ünnepélynél: „Az angol követek egyike parancsot kapott, hivatalosan kijelenteni, hogy soha semmi fejedelem sem volt nejjével jobban megelégedve, mint a király Katalinnal; hogy soha senki sem kedvelt, szeretett, és tisztelt jobban egy nőt, mint őt a király kedvelte, szerette, tisztelte; és hogy teljes szívéből, egész lelkéből meg akarná őt nőül tartani, ha Isten szent törvénye megengedné. (Hall, 182. lap.) Ritkaság ennyi képmutatást, és vakmerőséget együtt látni.

E korszak vége felé Katalin mély érzéssel irt levelet intézett a pápához; mellyben az udvarbóli száműzetése felől értesíti, s pártfogását kéri. Kelemen válasz gyanánt Henriknek irt, s még utósor megkisérté, fölébreszteti lelkében, ha nem is az igazság és vallás, legalább az illedelem érzését; és erélyes kitételekben festette a borzadályt, mellyet viselete az egész kereszténységben gerjesztett. „Ugy van értesülve, mond ő, hogy Angolhon királynéja iránti viseletét utóbbi idő-

ben megváltoztatta: máskor együtt élt vele a palotában, és a viszályok alatt egy nőnek, és királynénak tartozó tisztelettel bánt vele; de most olyan hírszárnyal, hogy öt személyétől, és udvarától eltávolította; sőt kitiltotta a városból: helyébe bizonyos Anna nevű hölgyet vevén, a kivel él, s kire átvitte a csak királynét illető szerelmet, és indulatot.“ Kelemen kijelentette, hogy ő e bánásmódot nem hiheti. „Mert, úgy mond, mi lehet a természettel ellenkezőbb, vagy legalább a lovagiassággal összeférhetlenebb, mint egy részt levelei, s követei által segítségünket kérni ügyének eldöntésére, más részről előre ítélni, s azt eldönteni saját tettei által. Ah! milly kevésbé kellene az egyház tekintélyének e megvetését attól várnunk, a ki olly ügyesen védte szent hitünket okfőinek erejével, és kardja hatalmával! Nyomorult dolog, folytatja, hogy azon egy tény, ha a hozzájutott előadások valók, örök szennyet von Henrik multjának dicsőségére. Ez okból nem akarván hallgatással mellőzni illy nyomatékos dolgot, egy jó indulatu atya előterjesztéseit kívánta hozzá intézni: mielőtt kényszerülve lenne, a bíró szigorával, és részrehajlatlanságával lépni föl.“ Végül a pápa intette őt, figyelembe venni a tiszteletet, mellyel a sz.-széknek tartozik; gondolni saját üdvére: s következésképp

megváltoztatni életmódját, visszahívni megbántott nejét, és elbocsátani vétélytársnőjét. De Henrik sokkal inkább el volt vakitva szenvedélye által, hogy sem ez atyai levél tanácsára hallgatott volna. Ellenkezőleg, e levél fölkelten a kárhoztatva lett nőnek haragját, nem szolgált egyébre, mint hogy sietteté a rendszabályokat, melyek végre Angolhont a sz.-székkeli közlekedéstől elzárták. A királynak Annáhozi leveleiből látható, hogy ámbátor ennek viselete több körülményekben igen kétértelmű volt, egy becsületes nő hirnevét mindvégig megtartotta. A vén Tuller kifejezése, hogy: „szüzességével ravaszkodott.” Hanem a bayonnei püspök egyik levelében, a következett junius 15-kéről, olvasuk: „Ugy gondolom, hogy egy idő óta a király, és Anna kisasszony bensőbben éltek, mint rendszeren; kell, hogy a hivatalnokok gyorsan elintézzék a dolgot: vagy e bensőségnek, melyet nem fog lehetni többé titkolni, igen bizonyos jelei mindent elrontandanak.”

Furcsa hallani, mint adják az udvar történései elő e történetet: „A császár, mond Hall, csakhamar megbánta, hogy a királyné el lett választva; és Angolhonban a világiak nagyobb része, kik nem ismerték az Isten törvényét, mind ezért valóban hangosan zugolódtak; annyival

inkább, mert volt az udvarban egy Boleyn Anna nevű hölgy, kit a király igen kedvelt, egész becsülettel, és bizonynyal nem is máskép, a mint arról később mindenki meggyőződött. Ez okból a királyné kisasszonyai sokat beszéltek, és mondák, hogy annyira lebilincselte a királyt, és olly szerelmeskedésbe vonta, miszerint csak ő érette vált el a királynétól. Illyen volt a nép beszéde, a valósággal ellenkező beszéd!!“ (Chroniques, 759. lap.)

Az öreg Hall kétségkívül nehéznek találta feladatát; és ő, ki minden más körülményekben közmondásilag terjedelmes, ebben rendkívül rövid. A rövidség, mondják, lelke az észnek; Hall mester gondolta, hogy szintugy az lehet az eszélyességre nézve.

E közben Gardiner, a király küldöttje, visszahivatott Romából: és a követek végrehajtották megbízatásukat. Junius 18-kán megnyitották a törvényszék; a király, és királyné megjelenésre voltak idézve. A királyné engedelmeskedett: de tiltakozott a birák ellen, és azoktól fölebbhivatkozott a pápához. Következett ülésben Henrik, jelvényeivel, a bibornokok jobbán foglalt helyet; és nevén szólítva, kellő alakban felelt. Katalin balról, a mint szólittatott, felállt üléséből, és tiltakozását három pontra nézve

megújította. Ő külföldi; a birák ellenfelétől javadalmakat birnak az országban; s végre, helyes okai vannak hinni, hogy egy ekkép alkotott törvényszéknél igazságot nem lehet nyerni. Miután fölebbezését a bibornokok el nem fogadták, felállott ismét; előttök, hölgyeitől követve, elhaladt; a király lábaihoz veté magát, és mondá rossz angolul: „Sire! a szerelemre, melly köztünk létezett, és az Isten szeretetére kérem, nekem jogot, és igazságot szolgáltatni. Legyen némi szájalommal irántam; mert én egy szegény nő vagyok, és külföldi: ön államain kívül születve. Nekem itt egyetlen biztos barátom sincs; annál kevésbbé találok részrehajlatlan tanácsot. Önhez folyamodom, mint az igazság főnökéhez ez országban. Oh sire! mit vétettem önnek? mi által vontam magamra neheztelését? Koholtam-e valamit akarata ellen: hogy magától messzire taszít? Istenemct, s az egész mindenséget hívom bizonyságul, hogy mindig hü, alázatos, engedelmes, és kívánságainak mindig alávetett neje voltam; nem mondva, nem téve semmit azokkal ellenkezőt, s mindig megelégedettnék mutatva magam mindazzal, a mi kellemes lehetett önnek: volt legyen az érdekes, vagy nem. Soha, sem szavaim, sem arczom kifejezése nem tanusította az elégedetlenségnek csak árnyékát is. Szeret-

tem mind azokat, a kiket ön szeretett: és ezt csupán ön szerelmeért; volt okom, vagy nem, azt tenni; voltak legyen bérátim, vagy elleneim. Husz év óta vagyok hűséges neje: több gyermekei voltak tölem; ámbátor leányomat kivéve, tetszett az Istennek, kiszólitani őket e világból. És midőn nőül vett ön, Istent hívom bírámul, hogy szüz voltam: és e pontnál önnek saját lelkiismeretére hivatkozom. Ha törvény szerint létezhetik valamely vád, melyet ellenem felhozhat; ha vétettem a becsület ellen; ha megérdemlettem, száműzve, s eltávolítva lenni öntől, kész vagyok elmenni: jóllehet nagy gyalázatomra, s becstelenségemre válik; de ha nem úgy van, mindenre kérem, hagyjon meg régi helyezetemben, és szolgáltatasson nekem igazságot. Atyja, a király, uralkodása alatt bölcseségére nézve olly elismerésben állott az egész világ előtt, hogy az emberek második Salomonnak nevezték; és az atyám, Ferdinand úgy tekintetik, mint egyike a legbölcsebb fejedelmeknek, kik Spanyolhonban uralkodtak. Nem lehet tehát kétségbe vonni, hogy olly okos tanácsnokokat ne gyűjtöttek volna maguk köré, mint azt az ő bölcseségök czélszerűnek látta. Gondolom szinte, hogy azon korszakban is voltak olly bölcs, olly tudós, és olly ítélettel bíró emberek, mint most. Na jó! mind ezen emberek

a mi házasságunkat akkor jónak, és törvényesnek ítélték. Igen meglepő tehát, hogy új betudások tétetnek ellenem, a ki mindig becsületes szándékkal voltam. Ön ez új törvényszék ítélete alá rendeli magamat bocsáttatnom, hol igen sok rosszat okozhat nekem, ha akar; mert kielégítő felelet hiányában elítélhet engem: a kinek nincsenek más tanácsadói, mint a kik ki vannak rendelve, a nélkül, hogy ismerném akár bölcseségeket, akár tudományukat. Önnek tekintetbe kell vennie, hogy jobbágyai nem lehetnek részrehajlatlan bírám. E bírák és védők önnek saját tanácsából választattak. Ők részt vettek ön értekezleteiben: és a félelem uruk rabszolgáivá tette őket. Ezért tehát legalázatosabban kérem önt, a keresztény szeretet nevében, és Isten szerelmére, a ki valóban igaz bíró: kiméljen meg ez új ítélet gyalázatától, míg megtudom, milly lépést tanácsolnak tennem spanyolhoni barátim. De ha nem akar részesíteni e részrehajlatlan kedvezésben, legyen meg akarata; én Isten kezébe adom ügyemet.“

Miután így beszélt, könyek áradtak szeméből; és a helyett, hogy helyére visszatért volna, mélyen meghajolva a király előtt, elhagyta a törvényszéket. Egy tiszt parancsot kapott, őt visszahívni; s ez fenhangon szólította fel a visz-

szatérésre. „Asszonyom! monda az ügynök, kinek karjára támaszkodott, hivják!“ „Csak menjünk; igen jól hallom: de én itt igazságot nem nyerhetek; tovább!“ Ezzel odahagyta a teremtet; és nem lehetett rábirni, hogy ott többé megjelenjen, akár személyesen, akár küldöttei által.

Ez érzésteli felszólalás, aláz attal bár, de a tiszta öntudattól kölcsönözött erélylyel előadva, minden jelenvoltakra mély benyomást tett. Henrik észrevéve, megragadta az alkalmat, a királynét fönne dicsérni; kijelentvén, hogy mindig hűséges, és hódoló nő volt. E dicséretök közt, ugy látszik, elfelejtette a király, hogy kevés azelőtt, magán tanácsa előtt tett panaszában azt nyilatkoztatta ki, miszerint azon modorról ítélve, mint Katalin magát utóbb viselte, azt hiszi, hogy gyűlöli őt; és tanácsnokai, tevé hozzá, életét féltvén, ajánlották különválni a királynétól.

E viták egész folyama alatt, Morus kellő bölcseséggel, és tartózkodással viselte magát. Cromwellhezi levelében, mellyet már idéztünk, mondja: „Az egész idő alatt, mig a követek ez ügyben tanácskoztak, soha sem vegyültem abba; ugy kellett tennem: mert az egyházi törvény rendes szabályai szerint tárgyalatott, mellyben én kevés vagyok jártas.“ És örülni látszik azon körülménynek, hogy mig a követek üléseket tar-

tottak, tetszett a királynak őt a londoni, akkor durhami monseigneur kíséretében, Cambrai-ba követségbe küldeni, a béke felőli alkudozás végett, melly ott mulatásuk ideje alatt Henrik, és a francia király közt megkötetett Világos, mikép sir Tamás igen szerencsésnek tekintette magát, hogy elkerülhette a kényteleniséget, a házassági elválásra nézve véleményét adni; de visszatérte után mindjárt kérdezte, és zaklatta őt a király e kellemetlen tárgy fölött.

A törvényszék némelly ülésein a viták hevesen folytak. Wolsey azon megjegyzést tevén, hogy a pont kétes, és nehéz fölfedezni az igazságot: „Ugy, mond a rochesteri püspök, én tudom, hol az igazság.“ „Ön tudja, hol az igazság?“ viszonzá a bibornok. „Hitemre monseigneur! felelt a másik, tudom, hogy az Isten maga az igazság; és ő mondta: mit Isten megkötött, azt semmi ember fel nem oldhatja!“ „Igen, mond Ridley tudor, gyalázat és nagy szerencsétlenség a tisztas gyülekezetre, hogy efféle felelések, az egész törvényszék színe előtt hozatnak fel; azok ismétlése minden jó, és becsületes embernek utálatos!“ „Csendesen, csendesen! mond a bibornok. Domine doctor magis reverenter (tudor ur! több tisztelettel)“ „Nem nem, mylord! kezdé ujra Ridley; semmi tisztelet sem illeti e

megvetendő gyanusításokat Krisztus világos szavai ellen; rakoncátlanul lehet felelni rakoncátlanságokra.‘ És, mond Cavendish, szétosztak; nem menvén ekkor tovább. Midőn a bibornok a carlislei püspökkel ladikba szállt, Westminsterbe visszatérendő, a püspök, arcán folyó izzadságát letörülvé, mondá: „Mylord! ma nagyon meleg van.“ Igen, felelt Wolsey; ha ön úgy lett volna dörzsölve, mint én egy óra óta, akkor mondhatná igazán, hogy meleg van.’

Halltól tudjuk, hogy Boleyn Anna az udvarnál jelen levén, minden vitatkozásoknál ott volt. Nem nehéz lesz ezt hinnünk, ha arra gondolunk, mikép viselte magát később, Katalin halálának hírére. Mig Henrik könyeket árasztott, és gyászt rendelt: Boleyn Anna legfeltünőbb sárga selyem ruháiban ékeskedett, és büszkén mutatta örömét, hogy vetélytársától végre egészen megszabadult.

Julius 23-án tartotta a törvényszék utolsó ülését; s minthogy a királynak kedvező végzést vártak, tömve volt a terem. Henrik maga is jelen volt; de egy függöny megé rejtve: úgy hogy mindent hallott, a mit mondtak. A király törvényszéke kívánta az ítéletet: de Compeggio felelé, hogy az ítéletnek el kell napoltatnia addig, mig az egész eljárás a pápa fölsége elé fog

terjesztetni; s e végre kijelentette, hogy a törvényszék el van halasztva a következő ülés kezdetéig, october első napjaiban. E nyilatkozat nagy sensatiót csinált az udvarnál: és könnyen képzelhető, mit érezhetett Henrik a függöny megett. Suffolk herczeg hirtelen fölkel, és az asztalra ütvén, mondá, hogy ők nem voltak végig soha Angolhonban, mióta egy bibornok van köztök. Ekkor Wolsey, méltósággal fölkelvén, e szavakkal tett erélyes visszatorlást Suffolk ellen, és védte saját viseletét: „Uram! önnek kevesebb joga van, mint bárkinek e honban gyalázni a bibornokokat; mert nélkülem, a milly egyszerű bibornok vagyok, nem lenne többé feje vállain, sem nyelv szájában, hogy illy bántalmas szókat ejtsen ki ellenünk: kiknek semmikép sem vala szándékunk, önnek kellemetlenséget okozni. Tudja meg büszke ur! hogy sem én, sem e testvérem itt, nem engedünk önnek, de senkinek elsőséget, a király irányábani tisztesszándéklatot, és törvényes akarátának teljesítését illetőleg. Mondja csak mylord! ha ön egy országban a király megbizottja lenne, s egy jelentékeny ügyet kellene tárgyalnia: merné-e azt eldönteni, mielőtt fejedelmének abbeli utasítását venné? Bizonyosan nem. Azért tanácslom önnek, hagyjon fel minden meggondolatlan ráfogásokkal; és gon-

dolja meg, hogy mi itt csak ideiglenes megbizottak vagyunk; kik nem bátorkodunk ítéletet hozni legfelsőbb főnökünk szentesítése nélkül. És így mi nem teszünk sem többet, sem kevesebbet, mint mennyit megbízatásunk enged. Következőkép mylord! higyen nekem: maradjon békében; csendesedjék, és fontolja meg szavait, mint bölcs és tisztos férfi. Ön legjobban tudja, milly barátságot tanusítottam ön iránt, a nélkül, hogy arról egy élő lénynek valaha beszéltem volna, akár dicsőségemre, akár kisebbségére.“ Suffolk hallgatásával elismerni látszott a titkos körülmények igazságát, melyekre a bibornok czélzást tett; és a törvényszék closzlott, a nélkül, hogy más valami közbejött volna.

Gardiner titkárnak egy levele Wolseyhez september elejéről mutatja, milly nyugtalanság-, és ingerültségben élt a király e korszakban: „A mint kegyességed, levele végén tudatja, hogy a király ő magasságával bizonyos dolgokat akar közölni, melyeket kegyességed nem ítelt jónak papirosra bizni: bizonyossá tehetem önt, hogy ő magassága e helyet elolvassván, felindult, és izgatott állapotba jött, és zavartnak látszott lenni a miatt, hogy többet kívánt tudni; hiában akartván kitalálni, mit kegyességed nem vélt tanácsosnak megírni: ámbátor az utak biztosak, és

nem lehet attól tartani, hogy levelet elfogják. Ő magassága tudja különben, hogy kegyes séged nem szokott munkájával, és fáradságával fösvénykedni, mikor azt a dolog kívánja. Gondolkodván tehát ő magassága, s mindinkább csudálkozván, hogy mi lehet az, parancsolá nekem. Curson szolgáját nagy sietve e le véllal kegyességedhez küldeni: hogy neki tartózkodás nélkül nyilatkoztassa ki a c a p u t r e i t, azon tárgyak fő czimeit, mellyekre kegyességed czélzást akar tenni. Befejezésül ismétlem e kérelmet, vagy parancsot: hogy ő magassága lecsillapithassa nyugtalanságát, és ne gondoljon többet, mint kell, ön levele végének homályos szav airól.“

September-hóban Compeggio előkészületeket tett elutazásához; a házassági elválás kérdését csaknem azon helyzetben hagyván, mellyben érkezésekor találta. Henrik türelme kimerült: kedvese ott volt, növekedő elégületlenségét táplálni; s a szerencsétlen romai ügynöknek kellett a király lehangoltságának egész terhét viselni. Wolsey közeledő bukásának előjelei mindenki előtt világosak voltak; csak előtte nem: mivel ő bizott azon emberek üres állításaiban, kik jól lehet őt boldogsága napjaiban hiven szolgálták, nem kevésbbé voltak azért készek elárulni bizodalját, mikor szerencséje hanyatlani kezdett

„Látom, mond a bayonnei püspök, hogy bizik bizonyos emberekben, kik teremtményei voltak; de a kik, bizonyos vagyok felőle, hátat fordítottak neki: s a mi még rosszabb a dologban, az, hogy sejtelve sincs arról, a mi történik.“ De leginkább kellett félnie egy nő mesterkedéseitől, kit láttunk, mint fogadta, hogy őszinte hálája addig fog tartani, valamig élete. Anna csakhamar tudta nem csak ellensúlyozni, de fölül is mulni Wolsey befolyását. Wolsey bizonyos megsértésért elcsapta az udvarból sir Cheney Tamást: ez a király kedveséhez vitte fel ügyét; és Henrik a bibornokot megdorgálva, visszahívta a számüzöttet. Anna nem leplezvé tovább rossz akaratát, és hévvel segítette elő Norfolk, és Suffolk hercegeket, és atyja Rochford vicomte egyesített törekvéseit: a bibornok bukását siettetni. A bayonnei püspök től tudjuk, hogy nekik egyéb okuk is volt, mint csak a gyűlölet a bibornok ellen. „Ez urak célja, mond ő, mihelyt a bibornok eltávolíttatik, vagy meghal: az egyházi javakat tüstént elfoglalni. Erről ők poharazás közben szabadon beszéltek. Képzelem, milly szép szerepet ognak azok játszani, mikor ő nem lesz ott öbbé.“

Compeggio, elutazása előtt, Wolseytől kísérve, Graftonba ment, Northampton grófságban,

a királytól elbucuszni: ekkor kapták Wolsey büszkesége, s reményei a halálos dőfést.

A kastélyba érkezve, hol akkor Henrik ágyasával lakott, Compeggio rögtön a számára előre elkészített lakosztályba vezettetett: míg Wolsey, halálos gyötrelmére értesült, hogy az ő fogadására semmi parancs sem volt adva. Sir Norris Henrik, látva Wolsey zavarát, megsajnálta őt, és lakását ajánlotta neki: ott tudta meg Wolsey, barátjainak némelyikétől a király titkos elégtelenségét. Csakhamar parancsot kapott, az elfogadó teremben megjeleni. „E perczben, mond Cavendish, a szobák telve voltak urakkal, kik a király, és a bibornok arcának vizsgálatával voltak elfoglalva: megítélni az elfogadást, mellyben a bibornok részesülendő volt. Mindjárt azután a király a terembe jött, és állva foglalt helyet az állammennyezet alatt. A monseigneur letérdelvén előtte, kezét nyujtá neki, valamint a másik bibornoknak: azután a monseigneur két karján fogva fölemelte, oly nyájassággal, millyet még soha sem tanusított iránta. Azután egy nagy ablakba vezette, hol vele beszélgetett, és föltette fővegét. Ekkor, folytatja Cavendish, mosolyogni fogtatok volna, látván azok arcát, kik az ellenkezőre fogadtak: pedig mind csalódtak; a mint ezt önhittségökért meg is érdemelték.“

Azonban, jóllehet az udvarnokok elvesztették fogadásukat, ez csak csilláma volt a kegyelésnek: és csakhamar tapasztalta Wolsey, hogy szerencséjének napja örökre leszállott. Észrevették, hogy Henrik beszélgetés közben erős szavakat használt; és látták őt, kebeléből egy levelet vonni elé, melyet a bibornok szeme elé tartott: kérdezni látszván őt, ha tagadhatja-e saját keze írását. A vádolt országlár lecsendesíteni látszott őt egy perczre; s az értekezlet a király részéről látszólagos udvariassággal végződött. Midőn elbucsuzott, Wolseyt másnap reggelre meghivta. De a király azon nap Boleyn Annával ebédelt szobájában, kinek befolyása ellenállhatlan volt. Ő megsértettnek állítá magát a szives fogadtatás által, mellyben Wolsey részesült: kit legsötétebb színekkel festett Henriknek; és különös keserűséggel beszélt szüntelen a halasztásról, mellyel az elválási ügyben, Wolseyt okolta. Henriket sokkal inkább elbolondította bűnös szenvedélye, mint hogy józanul ítéltetett volna; mielőtt az asztaltól fölkelt, hogy a bayonnei püspök kitételével éljünk: „Boleyn kisasszony kihuzta barátjából azon ígéretet, hogy nem szól többé Wolseyhez.“ Hiven megtartotta szavát: és soha sem látta többé régi barátját, és tanácsadóját. A mint más nap Wolsey a határozott órában megjelent,

halálos gyötrelmére megtudta, hogy a király kilovaglása megelőzte az azelőtti estve kitűzött indulási órát: világosan azon szándékból, hogy megakadályozza a kellendett összejövetelt a királlyal. Henrik és Anna Harewell-Parkba mentek a napot eltölteni; s vissza sem tértek a kastélyba: csak miután Wolsey a kapott utasítás következtében, London felé vette útját. De ez csak kezdete volt bosszuságainak. Mikor visszaérkezett, két bill volt ellene a királyi törvényszéknél kiadva; melyeknél fogva elvégeztetett, hogy: „Wolsey bibornok a király pártfogásán kívül helyeztetik; hogy földbirtoka, javai, s kincsei elkoboztatnak, és személye letartóztatathatik.“ Ugyanazon nap hivatalosan tudtul adatott neki, hogy a király szándéka: lakását a yorki palotába tenni át; és hogy ő Esherbe, a winchesteri püspöki kastélyba vonulhat. Hogy a yorki bibornoknak, a mennyire lehet, még neve is eltöröltesék, Halltól tudjuk, miszerint a palota nevét elváltoztatták; yorki palota helyett, westminsteri királyi palotának neveztetvén. Ez ismételt gyötrések kétségbe ejtették a szegény Wolseyt. Ő ismerte urának engesztelhetlen jellemét, és azt, hogy mennyire félhetett a baljóslatu éji mártól: a mint azt nevezte, ki a király sugója volt. A pecséteket Norfolk, és Suffolk hercze-

geknek adta át , és minden, ötszáz ezer koronás aranyra becsült, személyes vagyonát okmányilag a királynak adta.

A rossz akaratnak minden forrásai kimerítették, tetézni megaláztatását. Kegyvesztésének híre hivatalosan elterjesztetett az egész fővárosban: úgy hogy mikor sajkájába szállt, nagy meglepetésére az egész Themsét csolnakokkal elborítva, s nézőkkel szegélyezve látta. Az udvari emberek, és polgárok tömegestől tódultak oda, hogy tanui legyenek elfogatásának, és a toronyba záratásának; de ő megcsalta kíváncsiságukat, és reményöket: más uton jutott el az esheri püspöki palotához. Az emberi büszkeség története által adott minden leczkék közt, alig van lealázóbb Wolsey utolsó napjainál.

Morus Tamás volt kijelölve, a kegyvesztett cancellárt hivatalában követni. Norfolk herczeg a cabinet elnökévé lett; és Suffolk herczeg marschal-gróffá. Sir Fitzwilliam Vilmos töltötte be a Morus által üresen hagyott helyet, és Gardiner István a király titkárává neveztetett. Boleyn Anna atyja, nem sokára azután wiltshirei gróf, megtartotta előbbi helyét.

„Méltán lehet csudálkozni, mondja Lingard, a fölött, hogy Morus e vésteljes hivatalt elfogadta: gyengéd öntudatával, kötelmeinek mély

érzetével, nem volt összeillő társ az illy kevésbé lelkiismeretes emberek irányában.“ Előre meg kellett volna éreznie azon nehézségeket, mellyek két évvel később kényszeríték őt az udvar elhagyására. Még hatalmában volt, kikerülni a szélvész; de ő remélte talán, annak ellentállhatni. Ime ezt írta azon időben Wilson tudornak: „Ő felsége engem hivatalra emelvén, csupán e meghagyást tette hozzá, hogy tekintettel legyek az Istenre, s Isten után ő rá. Soha sem adott király könnyebben követhető parancsot, és kegyesebb leczkét tanácsnokának, vagy bármelly más szolgájának.“ Russel e tárgyra nézve mondja: Ha figyelembe vesszük, hogy Wolsey soha sem szerezte őt igazán, és hogy a király soha sem remélhette őt annyira megvesztegetni, miszerint rábírja, hogy az ellen beszéljen, a mi jó és igazságos: Morus ez előmozdításának különösnek kell látszania. Kétségkívül az isteni gondviselés rendelte ezt így a végre, hogy illy nagy világosság ne maradjon a véka alatt elrejtve; hanem látható legyen az mindenki szemeinek.“

Beigztatásának részletei megérdemlik, hogy előadassanak: mutatják azok a tiszteletet, melyet tehetségei, s erényei a királyban, és a közönségben gerjesztettek. Norfolk, és Suffolk hercegek közt vitetett a Westminster-Hall

hosszában , a törvényszéki kőépülethez (Ston-Chamber); a hol tisztelettel helyeztetett a cancellári magas székbe (mivel a cancellár, hivatalánál fogva, elnöke volt e rettentő törvényszéknek). Norfolk herczeg a király parancsából, következőleg beszélt az összegyűlt nép közös megelégedésére, s tapsai között.

„Ő felsége, a király (kit, kérem az Istent, hogy boldogítson egész Angolhon javára), sir Morus Tamást a cancellári legmagasabb méltóságra emelte; mivel rendkívüli érdemei kezessékednek róla, hogy a természet megáldotta őt mindazon adományokkal, melyeket a nép, és király szükségesnek ítélnék illy kitünő hivatal betöltésére. A bölcsesség, feddhetetlenség, és tisztaság, szellemdus kellemmel párosulva, gyermekségétől fogva elég ismeretese minden angol előtt: és a király maga több évek óta személyesen ítélnetett róla, a számos és jelentékeny ügyekből, melyeket jól végzett el, mind az ország belsejében, mind külföldön, a különféle hivatalokból, melyeket viselt, a tisztes követségekből, melyekkel megbizva volt, végre mindennapi nézeteiből, és tanácsaiból, melyeket ezerféle körülményekben adott. A király az egész országban nem talált egy embert sem okosabbat a vitatkozásokban,

őszintébbet gondolatainak nyilvánításában, és ékesen-szólóbbat, mikor azt kifejezni kellett. Ezért elismervén benne a fölséges tulajdonokat, ohajtásában, hogy országa s népe a lehető egész igazsággal, bölcseséggel, és feddhetlenséggel kormányoztassék, saját kegyes akaratánál fogva ezen egyetlen férfit lord-cancellárrá tette, a végre, hogy dicséretes modorával, mellyel hivatalát betöltendi, a nép által békét és igazságot élveztessen; és hogy a becsület, és dicsőség onnan az egész országra viasszasugározzék. Különösnek találhatni, hogy e méltósággal olly ember ruháztatott fel, ki nem tartozik a nemesi rendhez: de ő felsége természetét nézte, nem pedig rangját: szemeit nem vére nemességére vetette, hanem személye méltóságára; érdemére, nem életnemére volt tekintettel. Végre ezen választás által megmutatni akarta, hogy a nem-nemesek soraiban is vannak néhány jeles alattvalói, kik érdemesek az ország legmagasabb hivatalait elfoglalni, melyekre a püspökök, és nemesek egyedül magukat tartották méltókul. Következőleg minél ritkább ez, annál inkább gondolta ő felsége, hogy dicső lesz rá magára, s kellemes a népre nézve. Fogadjatok tehát örömtelve az itt jelenlevő cancellárok; mert tőle szerencsét, és megelégedést várhattok.“

Morus Tamást, szerénységénél fogva, eleinte kissé zavarba hozta ezen, őt annyira kidi-csérő beszéd: hanem a mennyire az idő, s hely engedték, összeszedve magát, ekképen felelt: „Igen nemes herczeg, igen tisztelt urak, és érdemes nemesség! Tudom, mindezen dolgok, mely-lyeket kétségkívül ő felsége mondatott rólam e körben, s mellyek ő kegyessége által annyi ékes-szólással bővítették, épen olly kevésbé kiérdem-lettek, mint igen kívánom, hogy azok volnának: miszerint méltó lennék e tekintélyes hivatalomra; s nem tudom kifejezni aggodalmamat, mellyet e beszéd okozott. Azonban fejedelmeknek ezen páratlan kedvezése, mellyel megmutatá, hogy csekélységemet nagyra becsüli, midőn közepsze-rűségemnek afféle dicséretébe beleegyezett: csak igen hizelgőnek látszhatik nekem. Azonban egye-dül azt kell ez ékesen-szóló beszédből értenem, mellyet őszintén köszönök kegyességednek, hogy csak ő felségének méltányolhatlan kegyessége, jóakarata, s királyi lelkének hihetetlen leeresz-kedése (jószivűségének irántam több évek óta tanusított jelei), érvényesítik ez új megtisztelte-tést, és dicséreteket, mellyekre érdemetlen va-gyok. Mert ki vagyok én, vagy millyen az atyám háza: hogy ő felsége ennyi tisztelettel tetéz? Jó-val alanta vagyok ama jótéteményeknek, mely-

lyeket rám tékozol. Mint érdemeltem meg illy magas méltóságot? Honnan meritendek erőt, azt elviselni? Kedvem ellen volt, mint ő felsége is gyakran kifejezé, hogy szolgálatába léptem, s udvari emberré lettem; és szinte nem esik kedvemre, hogy magamat e tisztos hivattal felruháztatni látom. De ő felsége olly nyájas, és olly jó, hogy legkisebb jobbágyának engedelmességét is nagyrabecsüli; igyekszik nagylelküleg jutalmazni szolgálót: és nem csak azokat, a kik megérdemlik, kik közé mindig ohajtottam számíttatni, de még azokat is, a kiknek, mint nekem, nincs egyéb érdemök a jóakarathúl. Meg kell tehát erőmet feszítenem, hogy kötelességcimbén szorgalmam által megfeleljek a király jószívűségének, és igazoljam a reményeket, mellyeket ő, és önök rám építenek. Azért e tulzott dicséretök annyival inkább aggasztanak, mert tökéletesen tudom, milly végtelen nagy a hivatal, mellyre méltóvá kell tenni magamat, és mennyire clégtelenek eszközeim. Ez gyenge vállaimnak nem igen megfelelő suly; e tisztelet igen nagy, csekély érdememért: teher ez, és nem dicsőség; gond, és nem méltóság. Egyiknek elviseléséhez tehát egész erélyem szükséges; a másik betöltéséhez minden lehető ügyességem. A forró vágy, melly mindig lelkesített, minden erőmet arra

fordítani, hogy ő felsége végtelen jótéteményeit megérdemeljem, hatalmasan fog segíteni, s igazatni hivatalom kötelmeinek lelkiismeretes teljesítésére; s hivatalom sokkal könnyebbnek fog tetszeni, ha önöknek mindnyájoknak jószívüség és szavazatai a királyi bőkezűséghez járulandnak. Mert bármi csekély legyen is tetteim értéke, komoly törekvésem, jól tenni; s a jószívűség, melyet önöktől várok, talán nagyokká és dicséretre méltókká fogják azokat tenni. Tehát önök nagy eredményeket remélnek: gondolják, hogy minden legjobban fog menni kezeim közt. Hogy reményeiknek megfeleljek, ámbátor én nem merem ígérni azok valószínűségét: őszintén, és szívesen ajánlkozom, mindent megtenni, mi hatalmamban áll, hogy oda eljuthassunk.“

Morus ekkor a cancellári legfőbb bíróság széke felé fordulván, e szavakkal folytatta: „De ha e székre nézek, és meggondolom, milly fényes személyiségek ültek ott előttem; és eszembe jut az, ki azt legutoljára elfoglalta volt, ama példás bölcseséggel, mély tapasztalással, és olly sok vagyonnal birt férfiú; ki borzasztó bukása után homályban halt el: elégnél több okom van, e példa után sikamlósnak tartani a rang-pályát, s nem érezni magamban arra, mellyel felruházni méltóztattak, olly nagy vágyódást, mint millyet

másokban kelthetne. Valóban, nem tudná az ember kifejezni e férfiú szellemét, okosságát, tekintélyét, és nagyságát; kinek bámulatos tulajdonai olly fénynyel ragyogtak, hogy jelenleg az enyimek csak gyöngye fáklya-világnak látszanak a nap leszállta után. Remegve lépek tehát ez állásra, mellynek fáradságos voltát, és veszélyeit ismerem; és a nélkül, hogy elvakittatni hagy-nám magamat a kitüntetések által, mellyektől félek: egyébiránt figyelmeztetve is ezen utolsó rettentő példa által, nem fogom feledni, hogy minél magasabb az, annál félelmesebb onnan a bu-kás. És valóban fölléptemtől kezdve, retteg-nem kell, hogy megbotlom, vagy épen leesem, ha ha-talmasan nem lennék bátorítva ő felségének kü-lönös kegye, s önök jóakarata által, mellyet ar-czukon olvasok. E szék a nélkül nem birna rám nézve több vonzerővel, mint a finom ételekkel terhelt asztal birt, Dionysius királyi székében, a feje fölött czérnaszálon függő karddal, Damoclesre.“

„S a mint ők eleinte, mond Roper, a király nevében meghagyták neki, feddhetlenül szolgál-tatni igazságot a népnek: ő viszont meghagyta nekik, azon esetben, ha látnák őt bármilly körülmé-nyek közt nem teljesíteni a magáét, hiven betölteni magukét; a hogy hivek maradván az Istenhez és

királyhoz, ne mulasztásuk el ő kegyelmességének tudtára adni: kinek különben joga lesz, nekik róni fel azon hibákat, mellyeket, megeshetik, hogy el fog követni.⁴

Azon időben minden ember Morus fölemel-tetésével volt elfoglalva; miről Erasmus, Faber János bécsi püspökhezi levelében, következőleg beszél: „A mi az új tisztelet-növekedést illeti, mellyben Morus Tamás legközelebb részesült, könnyen elhitethetném azt önnel, ha azon több hirneves egyének leveleit mutatnám, mellyekben a fölötti elragadtatásukat fejezik ki. és szeren-csét kívánnak a királynak, az országnak, és ne-kem az új tisztelethez, mellyet Morus Angolhon cancellári hivatalában nyert.“

Mikor Morus cancellárrá kineveztetett, atyja, sir Morus János, közel kilenczven éves, a királyi törvényszéknek legrégibb bírása volt. . . . „Elérzékenyítő jelenet volt, mondja egyik ma-radékuk, látni a fiut, atyja áldását kérni minden nap, mielőtt hivatalszékét elfoglalná. Még egy kevésbbé szertartásos században is, Morus egy-szerű jelleme, fiui hódolatának eme tanusítását megvédni fogta volna az affectatio ráfogása ellené-ben, melly egyedül ronthatta volna le annak va-rázsát.“

Morus egyszerű ruházata, s méltóságteljes

szerénysége különös ellentétet képezett azon készülettel, és pompával, melyet előde a cancellári hivatalban, naponkinti megjelenése alkalmával kifejtett. Cavendishnek saját kifejezését alkalmazzuk, lelkiismeretes pontossága tekintetéből: „Most elmondom önöknek, milly renddel ment Wolsey mindennap a Westminster-Hallba, az ülések szaka alatt. Mielőtt magán lakosztályát elhagyta volna, minden nap két misén volt jelen saját cabinetjében; azután mindennapi tisztii imáját olvasókáplánjával: és a mint e, hiteltre méltó, s mély tudományu embertől hallottam, a bibornok, bármilly fontosak voltak is az ügyek, melyeket azon nap elvégezett, nem feküdt le, mielőtt mindvégig el nem mondta soloszmáját; egy sort sem hagyván ki: s bizonyos vagyok róla, hogy ebben sok emberek véleményét megcsalta. Ezután visszatért magán lakszobáiba, s onnan ment bibornoki öltönyében a főurakhoz, nemesekhez, és más személyekhez, kik vele beszélni akartak. Ruhája kelméje szép skarlát színű volt, a legszebb karmazsin szattyánból, damaski, vagy caffai tafotából, melyet csak megszerezni lehetett. Fején gömbölyü mortier-t (moszár-alaku főveget) hordott, mellynek beljéből fekete bársony csuklya csüggött ki; nyakát zárandok-gallér köríté, gyönyörűprémezettel; s ke-

zében egy szép narancsot tartott, mellynek kiüresített beljében eczetbe, vagy más illatszerbe áztatott szivacsdarab volt, a rossz lég ellen. Azt ő rendesen a néptömeg közt keresztül haladva szagolta; vagy mikor sokesedezők untatták. Előtte mindig egy főúr, vagy valamelly előkelő nemes ment fedetlen fővel; vivén előtte Angolhon nagy pecsétjét, s az után a bibornoki kalapot. A kihallgató terembe lépve, hol őt a Westminster-Hallba kísérendő nagy számú megkülönböztetett főurak, és nemesek várták, elől két nagy ezüst kereszttel, s két jelvénypálczával ugyanazon érzezből, valamint egy nagy, arannyal futtatott gyűrűt vivő apródjával haladt tova. Azután a ház poroszlói; kiabálván: „Előre mylordok, előre! helyet a monseigneurnek!“ Így ment keresztül a teremen, és ki a házból; a kapuhoz érve, ott találta öszvérét, karmazsin bársony szerszámmal, és aranyos kengyellel. Mikor nyeregben volt, valamint kereszt-, és pálcza-vivői, nagy, szinte szép skarlát színű takarókkal terített lovakon, kíséretével kijelölt rendben elindult: négy gyalog szolgálta lévén körötte, kezeikben aranyozott hellebardokat tartva. Így mentek a Westminster-Hall kapujáig. Ott leszállt, s ugyanazon rendben a teremen keresztül haladt, egészen a cancellariáig.“ Semmi kérvény sem jutott Wolsey-

hez, a nélkül, hogy előbb több kezeken ne ment volna keresztül; és senki sem folyamodhatott hozzá, ha magának arannyal nem nyitott utat. Ellenben Morus egy közteremben ült naponkint, hol személyesen fogadta el a szegények kérvényeit.

Ezen, valamint egy későbbi korszakban, a törvényszékek irigyeknek mutatkoztak a cancellárok által igényelt azon hatalomra, mely szerint a feleknek birói parancsot küldöttek, bizonyos cselekvényeknek a királytól engedélyezett elhalasztását illetőleg; míg a cancellári szék eldöntötte, ha valljon a törvényes jog gyakorlata nem von-e maga után igazságtalanságokat. Több esetben helyrehozhatlan jogsérelem követtetik el, mielőtt a törvényes igazság az eljárás rendes folyamán megállapíthatnák. Ennélfogva a cancellár előjogaihoz tartozott, örködni, hogy az ügyek függőben maradjanak mindaddig, valamig a kétes kérdés eldöntetnék. Nagy zugolódás keletkezett, bárha talán igazságtalanul, e szükséges joghatóság ellen. Morus, cancellárságának kezdetén, szokott szelidsége-, és bölcseségével vetett e lármának véget. Az eléje terjesztve volt ügyekről, a hat irnokok egyike által lajstromot készíttetvén, a birákat mind ebédre meghívta. Eléjek terjesztette ezen lajstromot, és mindenik

pör részleteit olly kielégítő módon fejtette ki, hogy kinyilatkoztatták, miszerint illy esetben ők sem fogtak volna máskép tenni. Még az igazságszolgáltatástól is visszalépni ajánlkozott, ha a jogosság határai közti törvény megszorításához nyulnának; mit gondolatukban már megkísérteniök kellett. A bírák azt el nem fogadták; és Morus mondá Ropernek erre nézve, mikép jól látta, hogy ők biztak befolyásukban, esküdtszéki ítéleteket nyerni, mellyek egészen az esküdtek háritánának minden felelősséget. „Ezért, teszi hozzá, kényszerülve vagyok, bírálatukkal magamat kockáztatni...”

Dauney, vejeinek egyike, mondá, hogy Wolsey alatt még az ajtónállók is sokat beke-restek; és a megvesztegetés, melly akkor szokásban volt, minden osztályokat megrontott. Morus, kinek rosszalták tulszigoru igazságszeretetét, felelé, hogy ha atyja, kit igen tisztel, állana egyik részen, és az ördög, kit mindenek fölött gyűlöl, a másikon, igazságot az ördög nyerne Midőn Héron, másik veje, bizakodván azon igazságtalan modorban, mellyel a törvények értelmeztettek, egy személyes ügyben kedvező ítéletet szorgolt tőle: Morus, ámbátor igen szerető atya volt, tüstént meghiusította reményét; ellenkező ítéletet hozván. Az életirók e rendes

igazságszolgáltatási ténnyel dícséret tárgyává tesszük: mintha ebben az erény rendkívüli példáját látnánk. Siralmas kórjele a közvélemény romlottságának: melly sokat tett arra, hogy félszázaddal később, a legbölcsebb férfiak, és legjelesebb cancellárok is a leggyalázatosabb bűnökbe merüljenek.

„A király, mond Hall, magas parlamentjét november 3-kán nyitotta meg. E napon a Bridewell palotába vizen érkezett: hol a nemesek, diszruhát öltve, a fekete kamzsások egyházába mentek. Ott a Szentlelket segítségül hívó szmisse tartatott; ezután a király a parlamentbe ment: hol midőn a trónon helyet foglalt, Morus mellette, jobb oldalon állva, ékes beszédet mondott; kijelentvén, hogy valamint a jó juhász nem csak gonddal őrzi juhait, de foglalkozik még minden egyéb dologgal is, melly árthat nyájának, vagy mellyel azt minden veszélytől megőrizheti s védheti: úgy a király is, a ki pásztora, igazgatója, s kormányzója az országnak, és kinek előrelátó ébersége a jövőre kiterjed, gondolta, hogy a közbejött változások miatt különféle törvények kielégítőek lenni megszűntek; úgy szinte az emberi gyarlóságnál fogva több visszaélések jöttek be a nép közé, s mindezek reformjára még nincs törvény. Ezek azon tekintetek, mellyekre nézve

magas parlamentjét a király összehívta. Innen van, hogy a király pásztorhoz volt hasonlítva; s a mint látjuk, hogy egy nagy nyájban vannak mételyes, és hibás juhok, mellyeket a juhász különválaszt az egészségesektől: úgy nem rég egy nagy rühes juh esett el; a ki olly ravaszul, és hamisan csalta a királyt, hogy hajlandó leendett az ember hinni, mikép a király nem bir elegendő belátással, mesterkedéseit észre venni. De ő kegyelmessége belátása olly éles, és olly átható volt, hogy nem csak látott, de ki is talált mindent: úgy hogy minden fogásai tudva lőnek előtte. A vétkes szeliden fenytetett meg: de e gyenge büntetés ne bátorítson föl más vétkesek. És a cancellár nyilvánosan kijelentette, hogy bárki jövődőben ugyanazon merényleteket tenné, vagy ugyanazon bűnöket tanácsolná, nem menekülne meg illy olcsó áron.“

Meg kell vallani, hogy a Wolseyre alkalmazott 'rühes juh' kifejezés rossz izlésű, s épen nem méltó Morushoz! Az a jelenvolt ura rossz hajlamainak hizelegni akaró vonzódását látszik vádolni. A mellette felhozható egyedüli mentség, azon általános megvetés, és utálat, mellynek a bukott bibornok tárgya volt; mellytől azon időben még a legerényesebb emberek sem tartóztathatták vissza magukat. Tytler az

ellentétet állítván föl ezen vastag phrasis, és a bibornokról egy hóval előbb mondott dicséret közt: e két állítást nem véli egészen összeférhetlennek. A dicséret Wolsey észtehetségének van adva, az ügyek vitelére nézve: melly észtehetség, nem lehet tagadni, első rangu volt; a gyalázás pedig a jó erkölcs hiánya, s ármányos viselet ellen van intézve. Nem tudjuk, ez értelmezés kielégíti-e tökéletesen az olvasót: de nem kell feledni, hogy ez előadás Hall udvari történésztől van; kinek részrehajlása Morus mellett, Wolsey ellen ismeretes.

Sir Tamás olly fáradhatlan szorgalmu volt az ügyek elintézésében, és olly gyorsasággal végezte az eléje terjesztett pöröket, hogy egy napon a következő pört kérvén elő, feleletül adatott, mikép egy sincs már hátra. E tény, mellyet Morus jegyzésbe tétetett, a következő epigrammra adott okot: „Mikor Morus egy ideig cancellár volt, semmi sem maradt elvégezni való hátra. Illyesmit nem fog az ember többé látni, valamig Morus ujjolag cancellárrá nem lesz.“

Bizonyos, hogy ő a közhasznu munkálódásra kedvvel, és buzgalommal adta magát; és hivatalos eljárásában nem a gépies megszokás vezette. Ő erre nézve ugy vélekedett, mint az öreg Plau-

tus: „Quid est suavius, quam bene rem gerere bono publico!“ (,Mi kellemesebb, mint jól szolgálni a közügynek‘?) Morusnak tréfárai hajlama nem hagyta őt el hivatala nehéz foglalkozásai közt sem. Bizonyos napon Tuble nevű ügyvéd egy pört mutatott be neki, kérvén azt jegyzettel ellátni. Morus beletekintván, észrevette, hogy az igen jelentéktelen ügy; és jegyzet helyett ezt írta rá: ,Egy tonna elbeszélése.‘ Az ügyvéd nagy komolyan távozott az irattal, s nem vette észre a tréfát előbb, hanem csak a nevetség-nél, mellyet a dolog szült, midőn az irat a törvényszék előtt felmutattatott*).

A bibornok kegyvesztése után csakhamar azon hír terjedt el, hogy az új országlárok az egyház javait szándékoznak megtámadni. Egy, több egyházi, s világi főurak által aláírt okmány intéztetett a pápához. Előadták abban, mennyire vannak ők, és az egész nemzet a király házassági elválása által érdekelve; s kérték a pápát, intézze el az ügyet: nehogy odáig jöjjön a dolog, hogy még kellemetlenebb orvoslatokhoz kelljen hasztalanul folyamodni. Wolsey, vagyonvesztése mel-

*) Itt is szójáték van, mellyet nem lehet visszaadni. A tub szó angolul putton, vagy tonna. Morus kétségkívül azt akarta vele értetni, hogy az ügy üres, mint egy hordó, vagy tonna.

lett is, szívesen ráállott, azt aláírni. Morus neve nem foglaltatott ez iven. A Kelemen részérőli megtagadás esetére, Norfolk, Wiltshire gróf, s a királynak többi teremtményei elvégezték, a házasságot a parlament föltétlen hatalma által oldatni szét: mellynek aljas hizelgésétől remélték mindazt, a mit ohajtottak. Azonban észrevették, hogy csalatkoztak; s hogy találkoznak rendithetlen elvű emberek, kiket sem fenyegetések, sem simogatások nem birandanak arra, hogy igazságtalan ügyhez álljanak. Több püspökök ellenszégültek e rendszabálynak: találkozott legalább köztök egy bajnoka a jó ügynek, kinek feddhetlensége, tudománya, s befolyása, ellenállhatatlannok voltak. Ez Fisher püspök volt; ki az egyház ellen irányzott célzatokat napfényre hozta. „Ugy értesülök, mond ő, hogy egy javaslat tétetett, a kis monostorokat a király kezébe juttatni. A papság feslett élete reformjának élénk ohajtását hallom kifejezve. De én azt állitom, hogy nem annyira az egyház java, mint javai képezik azt, a mi célba vétetett. Vigyázzanak mylordok! kiált fel; vigyázzanak magukra, honukra, vallásukra, és szent anyjokra, a katholika egyházra. Uj esemény merül föl a külföldön: a lutheranizmus terjed a nép közt; és emlékezzenek, Istenre kérem, milly veszélylyel fenyegetnek bennünket a Német-, és

Csehországban legközelebb megjelent zavarok. Álljanak tehát, mondja végül, álljanak ellen erősen, mint önökhez illik, a tervezett rossznak; vagy ha azt nem teszik, készüljenek rá, eltűnve látni minden engedelmességet, nem csak az egyház, de önmaguk iránt is. “ E beszéd különféle-képen fogadtatott: a szerint, a mint az ország nagyjai hajlandók voltak kedvezni a király terveinek, vagy idegenkedni attól. Több panaszok intéztettek a királyhoz a püspök merészsége ellen, melyek következtében meghagyatott neki, jövőre több tartózkodással fejezni ki magát. Mérsékelt megtorlás: mit ama határozatlanságnak kell tulajdonítani, melyben habozott még Henrik, az e kérdésben követendő rendszabályt illetőleg.

Alig iktattatott hivatalába Morus, újra ki-noztaték a régi gyűlöletes házassági elválás tárgyával. Igyekezett ugyan fölmentetni magát a véleményadástól; azt vetvén ellen, hogy miután ő soha sem mivelte a hittan tanulmányát, illeték-telen véleményező az e természetű ügyekben: de a király őt erősen szorítá arra, s nem szűnt meg sürgetni; mi után megígérte, hogy legalább Tunstall barátjával, és más bölcs egyháziakkal megvizsgálja a kérdést.

Morus az ő szokott elfogulatlanságával, és

őszinteségével ekkép adta elő vizsgálatának eredményét: „Hogy őszinte legyenek kegyelmességed iránt, sem püspökei, bármilly bölcsek és erényesek azok, sem én magam, sem senki tanácsának tagjai közül, a számtalan jótétemények tekintetéből, mellyekkel kegyelmességed bennünket tetézt, nem vagyunk illő tanácsadók fölséged irányában e tárgyra nézve. Ha kegyelmességednek szándéka, az igazságot fölfedezni, vegyen tanácsot sz. Jeromos-, Ágoston- és a görög és latin egyház egyéb tudósaitól; kik nem lesznek hajlandók önt megcsalni, akár a világi érdekek tekintetéből, akár a királyi elégedetlenségtől félelemből. “ Ámbátor a király nem szeretette vágyait ellenezve látni: de Morus nyelvezete oly bölcs volt, hogy a jelenben azt jó néven vette, s gyakran értekezett vele e tárgy fölött. Morus természeti nyájasságának valószínűleg több hatása volt, mint minden mesterkedéseknek, mellyekkel az udvaroncok kedvezőtlen véleményeket jól fogadtatni, vagy keresztül vinni igyekeznek. Csakhamar ujolag sürgette őt a király, e nagy dolgot tekintetbe, és megfontolás alá venni. A cancellár Henrik lábaihoz veté magát, és emlékeztetvén őt saját szavaira, mikor a nagy pecsétet neki átadta, hogy „legyen tekintettel előbb Istenre, azután rám, “ hozzá tette, hogy semmi

sem busította őt jobban, mint az, hogy nem tud szolgálni ő kegyelmességének e körülményben a nélkül, hogy át ne hágná az eredeti meghagyást, melyet hivatalának elfogadásakor kapott. A király monda, hogy megelégszik szolgálatával más ügyekben; hogy meg nem vonja kedvezését; és soha sem is kinozza többé lelkismeretét ez ügyre nézve. Látandjuk, mennyire kellett hinni e szavaknak. A közben, minthogy a pápai követ angolhoni utjának, és a király minden tekervényes alkudozásainak a szent-székkal, nem sikerült az elválást kieszközölni, más eszközökhöz nyultak.

Csábítások, és fenyegetések által részökre hajtották a két nemzeti egyetemet. „Ez a biztosoknak, mond a derék Cavendish, nagy fáradságba került; pedig a hivatalok királyiak voltak. Hiteles személyektől hallottam, hogy az ezen biztosnak adott nagy hivatalokon kívül számithatlan összegek lettek kiosztva a főbbek közt, hogy őket elcsábítsák; de kivált azok közt, kikre az egyetem pecsétei voltak bizva.” Burnet, mondja Hallam, „nem akarja megengedni, hogy a király fenyegette az oxfordi egyetemet a megtagadás esetében: pedig három, általa irt levél létezik, melyeknek, ha tekintetbe veszi az ember szerzőjök jellemét, tizedrésze is elég volt egy hittantudort megrettenteni.” Ennyire boldogulván Henrik belül, meg-

nyerni remélte Franciaország, Olasz- és Német-
hon különböző egyetemeinek is hasonlóan kedvező
végzését. E végre elővette mindazon mestersé-
geket, mellyekkel meglepni, vagy befolyini lehet
a megromlott, vagy bizalmatlanság nélküli em-
berekre, s néha a bölcös és erényes férfiakra is.
Semmi sem volt kimélve; sem parancsok, sem
kérelmek, sem megvesztegetések. „*Nulla non
astu et prece, et pretio*“ (Kelemen levele
Raynaldhoz). „Mert bizonyos vagyok, hogy a ki-
rály előbb fizetett, mint ígért; a honnan bizo-
nyos vagyok arról is, hogy kérelme megajánlta-
tott, mielőtt azt kimondta.“ (Shakespeare.) De
főleg a megvesztegetés vétetett használatba.
Francia-, s Olaszország több egyetemei a király
részére kedvezőleg nyilatkoztak; de nem boldo-
gult szint így a némethoni egyetemeknél. A
nyilvános testületek egyikét sem lehetett rábir-
ni, hogy ügyét felkarolják. Maguk a reformált
egyháziak is fönnen kárhoztatták e rendszabályt.
Természetesen, nem volt remélhető, hogy Luther
elcsábíttatni engedje magát. Ő nem felejtette
régí indulatoskodását Henrik ellen: saját kezé-
vel írta Bornesnek, a király ügynökének, hogy in-
kább megengedne Henriknek kétnőt, minthogy Ka-
talintóli elválásába becegyezzen. Mindezen csel-
szövények közt tudósítás érkezett Romából.

Kelemen, érett meggondolás után, szükségesnek hitte, egy tiltó brevét bocsátani ki; megtiltván minden királyi, s egyházi törvényszékeknek, ez ügyben bármilly ítéletet hozni. Észrevették, hogy a király különösen gondolkodóbbá lett: látván, hogy minden tervei, a válást létrehozni, hajótörést szenvedtek. Ugy látszott, megváltoztatta eszméjét. Minden manoeuvreit meghiusultak; tetemes pénzösszegek tékozlottak el eredmény nélkül. Bizalmas embereinek monda, hogy igen nagyon csalatkozott; s hogy az elválásra soha sem fogott volna gondolni, ha el nem hiteltik vele, hogy a fölmentő bulla hiányos.

Később azon biztatást kapta, hogy a pápai jóváhagyás könnyen kieszközölhető: de e biztatás alaptalan levén, el volt határozva, tervéről örökre lemondani. E lelki állapotban Clarke tudor-, és bathi püspökkel találkozáván, türelmetlen hangon kérde: „Bathi mylord! mit gondol ön a bulláról? Ha rossz, nyilatkoztassák ki; ha jó soha sem lesz általam visszahíva.“

A Wyat-ok, Brian-ok, és más udvari cselszövők, tudatták Annával a király határozatlanságát. Az elbátortalanodás az ágyas arczán, és azokén, kik kegyében éltek, látható volt. Kegyesztésöket már kezdték az emberek suttogva jövendölni: midőn egyszerre a gonoszság ügynö-

keinek egyike által, kik a sötétség szellemének szolgálatára látszanak szánva lenni, a fenyegető végromlástól megmentettek. Wolsey házában volt egy Cromwell nevű egyén, ki a bibornok által alacsony sorsából kiemelve, a kis monostorok eltörlésekor alkalmaztatva lőn. Ez ember több éveken át tébolygott Olaszthonban; egyszer, az érzélgés perczében, mi ritkaság volt nála, kitárta magát Pole bibornokelőtt. Macchiavell tanítványának adta ki magát: úgy gondolkodott, hogy a bűn és erény csak nevek; jók legfőlebb időtöltésül, de veszedelmesek azoknak, kik a fejedelmek udvarában föl akarnak emelkedni. Szerinte a politika nagy mestersége nem egyébben áll, mint föllebbenteni a fátyolt, mellyet a fejedelmek valódi érzelmeikre vetni szoktak, és szenvedélyeiknek találékony módokon szolgálni; mellyeknél fogva azok tetszésök szerint viselhessék magukat, a nélkül, hogy az erkölcsöt, vagy vallást meggyaláznák.

Cromwell követte Wolseyt Esherbe: de mint Tytler mondja, nyugtalan jelleme nem találta megfelelő körnek egy bukott minister bázát; és annak álarcza alá, mit minden kegyelet mellett vallásos képmutatásnak nevezhetünk, rejté előre kigondolt tervét: megnyerni a király kegyét, és visszaállítani szerencséjét.

E korszakban festi Cavendish, Wolsey jóakaró életirója, e nagyravágyó kalandort: „Történt, mond ő, hogy Minden-szentek napjának reggelén bementem az esheri nagy terembe, szolgálatomat teendő: ott találtam Cromwell mestert, a nagy ablak rostélyához támaszkodva, imakönyvvvel kezében, mellyből a szent Szűzhez intézett reggeli imát olvasta; mi később különös látványul fogott volna szolgálni. Jó napot kívánva neki, mondám: „Ugyan Cromwell mester! mit jelent e nagy buslakodás? Valami veszély érte a monseigneur, hogy így bánkodik; vagy önnel történt valami véletlen?“ — „Nem, nem, mond ő: mi engem epeszt, az szerencsétlen sorsom; melly képes megfosztani fáradalmaim gyümölcsétől, mellyeket uram szolgálatára egész életemben tulságos hűség- és buzgalommal fordítottam.“ — „Hogyan uram? Reménylem ön okosabb, hogy sem a monseigneur parancsára, bármilly afféle cselekvényt kövessen el, melly azzal, a mit igazságosnak tart, ellenkezik, és mellyért félhetne, hogy vagyonát elveszti.“ — „Jól van, jól, felelé; én tudom, mihez tartsam magamat mindenben a mi jön; és tökéletesen látom, hogy meg vagyok vetve legtöbbektől, uram iránti engedelmességemért. Igen nehéz szabadulni a rossz véleménytől, mikor egyszer az ember ma-

gára vonta, ha szinte méltatlanul is. Soha sem nyertem a monseigneurtól semmi előmozdittatást jövedelmem növekedésére nézve, s nyilvánítom önnek, hogy szándékom, Isten segítségével, ma délután, ha a monseigneur megebédelt, Londonba, s onnan az udvarhoz menni: hol rajta leszek, ki-nyerni valamit, mielőtt visszatérnék. Nincs két-ség, hogy Cromwell] Boleyn Anna meghittjeivel levelezésben állott; s ügyök kényes helyzetébe be volt avatva. Mindjárt másnap, a hogy a király szándéka tudomásra jutott, Greenwichbe ment az udvarhoz: hol minden el volt intézve, kihall-gatást nyerni számára. Pole bibornok, ki ezt magától Cromwelltől, és más ott jelenvoltaktól tudja, beszéli, hogy Cromwell javasolta a ki-rálynak a pápa által az elválás elé gördített aka-dályt az által győzni le, ha hogy a tekintélyt kezeibe véve, az egyház fejének nyilatkoztatja magát az országban. Ez eszme egészen új volt a király előtt. A mint Cromwell beszédét végezve, lesütött szemmel ott állt, Henrik néhány perczig hallgatva nézett rá; azután kérdezte, ha be tudná-e bizonyítani, hogy mindezen dolgok kivi-hetők. Cromwell szerényen fölemelte szemeit: és erősíté, hogy eleget tehet a király kívánságának; behbizonyítván azt, a mit előadott. A király elra-gadtatva, köszönetet mondott az embernek, ki-

nek logikája olly meggyőző volt; s rendelte, hogy, mint belső tanácsának azon percztől fogva tagja, tegye le az esküt.

1531-dik évi február 7-dikén egy törvényjavaslat terjesztetett a lordok háza elé, mely a következő záradékot foglalta magában: „Elismervén a királyt, mint pártfogóját, és egyedüli legfelsőbb fejét az angolhoni egyház- és papságnak.“ Csak hosszas viták után vihette ki a jó Warham, és néhány mások, az „Isten után-“ nali módosítást. Végre tehát e szavakkal lett a záradék fogalmazva: „Melly egyház és papság fő pártfogójának, egyedüli s legfelsőbb urának, és a mennyiben Krisztus törvénye engedi, legfelsőbb fejének ismerjük el ő felségét.“

Cromwell idővel kincstári cancellár, és első királyi titkár rangjára emelkedett; még csak egy, addig nem ismert czim kellett nagyravágásának koronául: a nyílt parancs saját szavai szerint, királyi al-ügynök-, általános helynök-, és fő biztossá neveztetett, a királyt, mint egyházfőt, illető egész lelki hatalommal; hogy az egyházi hatóságokat, vallási reformot, valamint a nevezett egyház hibái-, eretnekségei-, s visszaéléseinek helyrehozását érdeklő minden esetekben, czélszerűleg igazságot szolgáltatasson.

Itt tehát, mondja a tüzes Roper, látjuk a királyt, és az általa bizományozott embert, a hitet illető minden tárgyakban egyedüli birákká vetni föl magukat, és az egész egyházi fegyelmet igényelni. Az Üdvöztőnk, és apostolai, s az ezek utódai által adott megbízás, egy emberi törvény által félrevetett, s az égből vett minden hatalom az államra vitetett által. A lelkekrőli gondoskodás a polgári hatalomnak íteltetett oda, s a kereszténység jóllétének a tiszthatóság akaratól kellendett függni.“ Hozzáteszi azután: „Hogy Henrik diadala, uj méltóságában kimutattassék, emlékpénz veretett; előrészen Henrik arczképével, hátrészen az ez eseményre vonatkozó latin, görög, és zsidó felirattal.“

Hogy a benyomás, mellyet Kelemen tiltó brevejének a közvéleményre tennie kellendett, a mennyire lehet, megelőztessék, Morus martius 30-dikán, hivatali kötelességénél fogva tizenkét felsőházi tagtól kísértetve, az alsóházba ment. Felolvastatott az egyetemek felelete; s iszonyu halmaz papiros hozatott elő, melly állítólag a theologusok és canonisták véleményét tartalmazta. Másnap, az ülések elhalasztatván, több lordok mentek küldöttségben a királynéhoz, őt kérni, hogy a király, lelkesmeretét megnyugtató, bizza az ügyet négy világi, s négy egy-

házi főurak eldöntésére. „Az Isten adjon neki nyugodt lelkiismeretet, felelé a királyné; azonban a mi mondani valóm van neki, ez: Én az anyaszentegyház által törvényesen hozzáadott neje vagyok, és az maradok, valámig a romai szék, melly kezdetben ítelt, eldönti, millyen lesz a dolog vége.“ Egy másik küldöttség ment hozzá, megvinni a rendeletet, hogy a Windsorpalatát hagyja el. „Akárhova menjek, mondá, nem kevésbbé leszek törvényes neje.“ Azon naptól fogva Henrik és Katalin soha sem látták egymást többé. Eleinte Moor királyi várakba költözött; azután East-Hamptonba : végre Ampthellben, Bedford grófságban vette állandó lakását. Ez időtájon vesztette el Morus atyját. Sir Morus János közel kilenczven éves korában, kötelességeinek teljesítésére szentelt hosszú élet után, őseihez költözött. Eleget élt, hogy fiát legmagasabb méltóságokra emelve lássa, s még idejében szólíttatott el, hogy szerencsétlen végének ne legyen tanuja. Alig szükséges mondani az olvasónak, hogy Morus e szomorú körülményben a fiui szeretetnek legmeghatóbb jeleit adta, s hogy az öreg, karjai közt bocsátá ki végfohászat; bátorítva imái, s a leggyöngédebb gondoskodás által, melly a vallásosság-, és fiui szívből származtak. E halál, ha növelte is, igen kevésbé növelte

Morus vagyonát. Sir Morus János utolsó neje élt még, és haszonvevője volt a férje után maradt birtok legnagyobb részének. Erre nézve Morus védiratában mondja: „A jószágok és hasznok jövődelme, melyeket egész Angolhonban bírok, függetlenül attól, melly az ő igen magas kegyelmessége, a király adományából háramlik rám, jelenleg nem megy, és nem is fog menni többre 50 fontnál, valamig mostoha-anyám él. (És én kérem az Istent teljes szívemből, tartsa meg életét, és egészségét.)” E szám után gondolhatjuk Morus alamizsnáinak értékét, és hogy mennyire megvetette a gazdagságot.

„Azonban Morus állása naponkint bonyolodottabb lön. A magas méltóságok, melyekre a király által emeltetett, személyes kedvezésének tanusítványai, melyeket tőle nyert, nyájas és szeretetre méltó kedélye, minden egyesült, őt akadályozni, hogy fejedelmi kívánatainak, mennyire lelkismerete legtágabb határai engedték, ellentállhason. Más részről vallásos érzelmeinek mélysége, s az egyházi hatalom iránti tiszteleténél fogva, félelem- és bizalmatlansággal nézte Henrik viseletét, és terveit; melyek világosan a katholika egység központjával, a szent-székkeli szakadásra voltak irányozva. Magasabb elvein kívül, emberiségi, nagylelküségi, s igazságszereteti érzel-

mei arra vitték őt, hogy egy ártatlanul meggyalázott, és zsarnok férjének ágyától és trónjáról elüzött fejedelemnő ügyéhez álljon.

Emlékezni kell arra is, hogy Morus a király-, és királynévali bizalmas beszélgetésekre, a család belsejébe volt fölvéve, s hogy következőleg több alkalma volt látni, s méltányolni e remek nő erényeit, és becses tulajdonait. Morus nyugtalansága e szerint azon arányban növekedett, a mint közelgettek, vagy végrehajtandók voltak a királynak, elválását, és második házasságát illető tervei.

E korszakra nézve néhány anekdota tartott fön Roper tolla által a cancellár életéből. Láttuk, hogy Morus napi foglalkozása után legörömeztobb a Themse partján szokott sétálni, vejétől gyakran kísérve. E séták egyikén Roperhez fordul, és szokottnál komolyabb hangon mondja neki: „Nem bánnám fiam Roper, Isten akaratából, ha azon föltétel mellett, hogy a kereszténységben három dolgot jól elintézve fogtam látni, mindjárt egy zsákba tennének, és a Themsébe dobnának.“ „És mi azon három dolog, uram! viszonzám, melly efféle ohajtásra viszi!“ — „Hitemre, fiam! azok e következők: első, hogy a keresztény fejedelmek nagyobb része elkeseredett háborut viselvén egymás ellen, mindnyájan egy általános békét köt-

hetnének; második, hogy Krisztus Jézus egyháza jelenleg sok tévedések-, és eretnekségekkel szagattatván, abban egy tökéletes vallás-egyformaságot lehetne megalapítani; harmadik, hogy a király házassági elválásának ügye szőnyegen levén, azt az Isten dicsőségére, s minden pártok meglegedésére befejezni lehetne.“ Más ízben egy kereskedőnél ebédelvén a cityben, haza felé csónakázott. A sajkatiszt, hű szolgája, több, az új tanoktól ittas egyéneket csufolódni hallván sir Tamás ellen, minthogy az a Lutherféle tanoknak határozottan ellenszegült, igen megbosszonkodott; jól tudván, hogy jó ura nem érdemel hasonló kisebbitést. A mint a sajkába beültek, nem késett előhozni a kellemetlen dolgokat, melyeket hallott; és hozzá tévé, kifejezéstartalomban: „Ha én, uram! olly kedvezésben és hitelben állanék a királynál, ezen emberek nem gyaláznának olly szemtelenül. Nem tenne-e jól uram! ha őket maga elé idézné, s gasságukért érdemök szerint megbüntetné?“ Sir Tamás mosolyogván e becsületes felinduláson, monda: „Ej hogyan sajkatiszt uram! ön azt akarná, hogy megbüntessem azokat, a kik jobb szolgálatot tesznek nekem, mint ti mind, a kik barátim vagytok? Hagyd őket, az Isten szerelmeért, kedvökre beszélni rólam mindent, és annyi nyilat szórní ellenem, a

mennyi nekik tetszik ; valamig nem találnak, mi rosszat tehetnek azok nekem ? Igaz, ha történetesen találnának, az bizony fájdalmasan esnék; de reménylem, hogy Isten segedelmével, és kegyelméből, egyiköknek sem sikerül engem megérinteni : s higgye el, több okom van sajnálni őket, mint ellenök ingerültnek lenni.“

Morusnak, hogy hivatalos állása által kitűzött feladatának megfeleljen, erőszakot kellett tenni természetén. Az alsó-háznak az egyetemek véleményét adván elő, mellyek tetleg mindannyi éles bántalmak voltak a királyné érzelmei ellen, a ki iránt olly szeretet- és hódolattal viseltetett, kénytelen volt utána mondani egy hazugságot, mellyben az ő keserű kötelessége volt, magát nyomatékossá tenni. Kevéssel azután látjuk őt ennek következtében benső barátjához, Norfolk herczeghez folyamodni, s őt kérni, hogy vesse közbe magát a királynál, miszerint megengedtessek a pecséteket letennie. Mellbetegséget, mint hosszas munkabani megerőtetés következményét, használt ürügyül mind Norfolk herczegnél, mind barátinál, kikkel levelezésben állott. De Norfolk sokkal jobban tudta, milly fontosak a királyra nézve Morus szolgálatai az általa elfoglalt polczon, hogy sem illy lépést tett volna, előbb mint sem arra Morus ismételt esengése i

következtében kényszerülve volt; és Henrik bármint ohajtotta Morus szigorú becsületességét más hajlékony, s kívánnak jobban alávett valamivel helyettesíteni, elég gyöngédséggel birt, a leköszönést csak több izbeli szorgalmazás után fogadni el. Végre mégis beleegyezvén, Morus a király elé bocsáttatott, hogy a pecséteket, melyeket két évig, és két hónapig őrzött, átadja. Ez cseményt Hall ekkép beszéli el. „Sir Morus Tamás, miután sokáig kérte a királyt, hogy hivatalától mentené föl: május 15-kén Westminsterben átadta neki Angolhon nagy pecsétjét, és, a király kegyessége által, elbocsáttatott. A király, a következő Pünkösdig magánál tartotta a pecsétet; s a Pünkösöd utáni hét hetfőjén Andley Tamás parlamenti szónokot lovaggá tette, s a nagy pecsét lordörjévé nevezte ki.“

Minthogy Morus utódját ellenei sorában fogjuk látni, jó lesz magaviselete, és jelleme felől futólag néhány szót mondani. Erre nézve némi adatokat az állami ratokból vett bizonyos okmányokból fogunk merithetni; melyek azonban nem igen kedvező napvilágba állítják őt, főleg elődével összehasonlítva. Következő helyek mutatják, mennyire ellenkezett viselete Morus feddhetlensége-, és férfias önállásával. Cromwell titkárhozi levelében, miután kinyilatkoztatta,

hogy adósságai mennyire zaklatják, mondja: „Félek valamit kérni ő kegyelmességétől, a királytól; mivel ő már sokszor tanusította bőkezűségét irányomban: de bár csak ön közbenjárására uram, méltóztatnék ő kegyelmessége a király nekem adni azon szegény házat, mellyről már beszéltem önnek; melly nem rég a Krisztus-egyházé volt, nem messze Londontól, a hozzá tartozó földek és rétekkel; mellyek évi jövedelme nem megy többre husz márkánál; ugy szinte ha ő kegyelmessége, jóságánál fogva a nekem járó száz fontot kifizetni, és száz fontot, jó kezességre kölcsönözni kegyeskednék. Kérem e levelet megőgetni, vagy rejtve tartani; mivel az szükölködésem bizonyosságát foglalja magában, mellyet nem akarnék mindenkivel tudatni. „Egy azon évben (1533.) kelt levelében a következőt találni: „Hire futott a Sz. János, Colchester, és Sz.-Oswith-apátságok feloszlatásának; és énszabadságot vesznek, uraságodnak, utóbbi kérelmemet illetőleg írni. Könyörgöm monseigneur! ha e kérelmet tisztességgel, és okszerűen találja, sziveskedjék arról ő felségével beszélni, s azt komolyan támogatni. Gyakran gyötöröm önt kérelmeimmel, és nem tudom megszolgálni udvariasságát, és általam okozott fáradságait; de ha kinyerheti ön e kedvezést, kétszáz forintot kap áldomásul.“ Ezelőterjesz-

tés olly hideg vérrel van téve, s annyira hasonlít kalmáralkuhoz, hogy hinni lehet, miszerint Cromwellnek illyesmi épen nem volt uj az efféle ügyekben. Az államiratok kiadója, a honnan ez előadást veszszük, szárazon mondja: „Cromwell nem volt megkisértve az ajánlat által; ő magának nyerte meg az apátságot.“ Marillac francia követ Andleyt az igazság nagy árulójának nevezi (Legrand, I. 224.).

VII. FEJEZET.

Morus elvonultságában. Uj családi intézkedések. Szegénysége. A püspökök ajánlatai. Vád és védelem. Cramner. Henrik és Boleyn Anna házassága. A kenti apácza. Fisher püspök. Morus felségárulás föl nem fedezésével vádoltatik. Az örökösödést, és hódolatot illető határozványok. Morus megtagadja a hódolati esküt. A toronyba záratik.

(1532—1534.)

Morus nagyobb örömmel, és készséggel mondott le magas állásáról, mint millyennel mások az annyira irigyelt nyilvános hivatali kitüntetések fogadják. A kitüntetések emelék lelkét, a helyett, hogy megrontották volna. Azoktól megválván, úgy látszott neki, hogy szelleme egy tehertől szabadult meg, melly nyomta; s örült,

hogy ismét könnyen lélekzhetik. Midőn barátjai sajnálatukat nyilváníták, méltóságainak elvesztése miatt, mosolygott a haszontalan sópánkodás fölött; és megszégyenítette őket bosszonkodásukért, mellyet mutattak egy csemény láttára, mellyre mindazoknak, kik ismerik az emberi nagyságok állhatatlanságát, előre el kell készülvé lenniük.

A jellemző modor, mellyben elbocsáttatását nevével tudatta, eléggé bizonyítja, hogy ezen lelki állapotba bele tudta magát találni. A pecséteket egy szombatot megelőző napon tette le, s az arra következő vasárnap reggel Chelsea-ban az egyházba ment. Még mint cancellárnál szokás volt, hogy isteni-szolgálat után inasainak egyike Morusné asszony padjához ment, őt értesíteni, hogy az ur már előre ment. Ekkor Morus maga jelentkezett ott, és sapkájával kezében mélyen tisztelkedett; egész konolysággal mondván: „Madame! a monseigneur elment.“ Neje, tréfáit megszokva, mert Morus minden alkalommal tréfált vele, jelenben kevés figyelmet fordított arra; csak midőn haza térve, komolyan tudtára adta, hogy hivatalából el van cresztve, akkor jött igazi haragba. Mondtuk, hogy e nőnek hajlama volt a hiuságra; s ez érzésnek jelen al-

kalommal nyilatkoznia kellett. „Tilly valy*), mit csinál ön? felkiálta; haragja mindinkább növekedvén: ugyan mit csinál? Miért nem akarja követni utját, mint más emberek? A kuczkóban fog-e ülni, s mint a gyermekek, a hamuban ábrákat képezni pálczával? Adta volna Istenem, hogy férfi volnék: meglátná akkor, mit csinálnék én.“ — „Ugyan Alice! viszonzá sir Tamás, mit csinálna? — „Mit csinálnék? Hitemre, előlmennék mindnyájok közt a főbbekkel: mert a mint Istenben boldogult anyám szokta volt mondani, mindig többet ér kormányozni, mint más által kormányoztatni.“ — „Hitemre, asszonyom! mond Morus, tudom, hogy ez egy olly szabály, mellyet kegyed mindig hajlandó volt követni.“ — „Bizonyosan, felelé; s minden, némi erélylyel bíró személy ugyanazt fogja tenni.“

Látván, hogy neje hajlandó az utolsó szót magának tartani, a lovag jó kedvű hangon szólítá leányait, és kérdé tőlök, nem vesznek-e észre, anyjok külsején valamit rendetlenségbe hozva. Alice gondolván, hogy valóban valami rendetlenül van ruházatán, leányai felé fordult, hogy megnézhessék. „Oh! nem az a baj, monda sir Tamás

*)Ama korszakban rendes felkiáltás, melly a cornwalisiak (egy grófság) honából származottnak látszik, és mellynek értelmével Mackintosh nincs tisztában.

nevetve. Nem veszitek észre, hogy anyátok orra egy kissé félre áll?“ Ez már igen sok volt; és a méregbe jött nő szobájába zárkózott, a mint Morus ohajtotta.

Fogják mondani talán, mikép illy jelentéktelen dolgok nem méltók arra, hogy egy illy nagy ember életében felhozassanak: de nem lehet-e gyakran a látszólag csekély körülményekben is a valódi jellemet méltányolni? Efféle anekdoták alkalmasabbak Morust a valódi nézpontból szemlélve mutatni, mint az aprólékossáig vitt arczképek: bizonyítják ezek, hogy jó kedve természetes volt, minden erőtetés nélkül; s hogy a kincsek és kitüntések olly kevés varázsszal birtak rá, miszerint azoktól megválva is tréfált.

Ez időtájban csináltatta sirját a chelseai egyházban, életének legnevezesebb eseményeire vonatkozó felirattal. Arról Erasmushozí egyik levelében ekkép ír: „Bizonyos csacsakák azt beszéltek, hogy ámbár eltitkoltam érzeményeimet, csak kelletlenül váltam meg hivatalom előnyeitől. El vagyok határozva, akkép tüntetni föl a dolgot, a mint valóban van; s e végre sirom készítéséhez fogván, ahhoz egy siriratot szerkesztettem; a hol megczáfolom ama ráfogásokat. És itt nem annyira magam rovására dolgozom: mert engem kevésbé nyugtalanít az emberek beszéde; föltéve,

hogy az Isten tetszését bírom : mint inkább mivel bizonyos, kérdésbe vett hitágazatok védelmére néhány munkát irván, úgy fogtam fel a dolgot, hogy illő, miszerint jellemem feddhetlenségét védelmezzem. És hogy megítélhesse ön a büszkeséget, mellyel a kérdéses siriratot irtam, idezárva megküldöm azt : látni fogja onnan , milly kevéssé vagyok hajlandó ez embereknek hizelegni. Már régóta hallok birálatokat hivatalos viseletem fölött : feddhetlenségemet eddig még senki sem jelentkezett megtámadni. Igen ártatlannak, vagy igen magamra vigyázónak kellett lennem ; s ha egyiket tagadják ellenségeim, kell , hogy megengedjék a másikat. A király maga e tárgyra nézve magán-körben gyakran, nyilvánosan, és kétszer kijelentette véleményét ; mert midőn utódom széket elfoglalta, ő felsége Norfolk herczegnek, Angolhon magas kincstárnokának meghagyta, részemre nyilvános elismerést szavazni ; mi több, mit a szerénység nem enged utánmondanom, csak legnagyobb ellenzéssel és megújított sürgetések után fogadta el leköszönésemet ; és ezt nem is számítva, sokkal azután ugyanazt ismételtette személyes jelenlétében a követek háza előtt, az utódom által tartott beszédben.“

Most chelseai csendes magányába vonulva, szabadabban látszik lélekzoni. Halljuk őt, mint

önti ki szívét egy baráti kebelbe: „Ama kitűnő méltóságok, kétségkívül magasra emelik az embert, és a néptömeg fölé helyezik; de valamint a bokros, és nekivadult ló, levetik gyakran lovagjokat. Az arany-középszerűség, a közép-állapot az, melly, ha szabad e kifejezés, legkönnyebben kormányozhatja azt, mit sikerült meghódítanunk, mielőtt magunklennénk általa meghódítva. Ezért, e véleménybeni erős meggyőződésemmel, többre becsülöm kis házamat, tanulmányaimat, olvasmányi élvezetemet, családomat, házi békémet, és nyugalmaimat, mint minden királyi palotáitokat, közögyeiteket, az udvar minden dicsőségét, kegyeit, és előnyeit, mellyekre az emberek olly igen vágyódnak. Én más gyümölcsöket várok tanulmányimtól: azt, hogy elmém gyermekei megszülethesse nek, hogy nehány munkámat a közjóra kiadhassam; mellyek, ha a tudományra nézve semmi hasznuk sem lenne is, legalább lelket, munkásságot fognak bizonyítani.“ Fájdalmas gondolni, hogy e boldogsági álmoknak olly rövid tartalmuaknak kellett lenniük, s hogy ezen irodalmi tervek szinte csak Utopiává lettek! Midőn a király, mondja Roper, a pecsétet Morus kezéből kegyesen átvette, hivatalában tett törvényhű szolgálatainak ismételt megköszönése, és dicsérete után ő fensége kegyeskedett azon fölül Morusnak mondani, hogy szolgálatai

tekintetéből bizonyos lehet, miszerint bármilly kérelemmel fogna jövőendőben hozzá folyamodni, akár becsületét, mert e szóval élt a király, akár érdekeit illetőleg, ő magasságában mindig jó, és kegyes urat fog találni.“ Hozzá teszi Roper : „Milly őszinték valának e szavak ! Nem csak, hogy egy denárt nem adott neki a király, de sőt később meg is fosztotta őt valamint boldogságától, ugy mindentől, a mit neki adott volt, mindentől, mit atyja sir János neki hagyott, s a mit ő magaszerzett.“

A püspökök jól tudták, hogy Morus, a király minden kegye mellett is, szegény. A papság legkitünőbb tagjaival egyetértve, gyülekezeteik egyikében abban állapotok meg, hogy aláírás útján begyűlt 5000 font sterlingre menő pénzüsszeget (tetemes összeg azon időben,) ajánljanak neki jutalmul. A bathi, durhami, s exeteri püspökök (Clarke, Tunstall, és Hussay tudorok), mentek hozzá a gyülekezet nevében, ezen ajánlatot megvinni. Mondták, hogy igen méltányolják a katholika hit védelmére, az országban alattomosan elterjedt téveszmék ellen irt könyveire fordított munkáját, és fáradságát; hogy kiválólag az ő gondjaikhoz, mint lelkek pásztoraikhoz tartozik amaz érdekek védelme; s hogy mégis egy egyházi sincs, kinek munkái az övéivel vetélkedhetnének, valamint terjedelemre, ugy az okfők erejére, s a sze-

rencsés eredményre nézve. Ezért azt hívék, hogy megjutalmazni tartoznak őt azon fáradalom-, és buzgalomért, mellyet védelmökre az Isten ügyében kifejtett; hogy jól tudják, mennyire lehetetlen itt a jutalmat az érdemhez arányosítani, s hogy ezt az Isten jóságára kell bízni. De tekintetbe véve, mikép vagyona korán sem felel meg jeles tulajdonságainak, az egész gyülekezet őket küldötte hozzá azon kérelemmel, hogy fogadja el ez összeget, mint hálájok csekély tanusítványát; és reménylik, hogy tekintve az ajánlat szellemét azt elfogadni méltóztatik.“ „Ez, mondja Morus unokája, szép tett volt a főpapoktól; de igen kevésbé ismerték e nagy ember jellemének nemeségét.“ Kérte őket, fogadják hálája kifejezését; de az adományt visszautasítja. „Nagy elégtétel az nekem, mond ő, hogy ennyire bölcs, ennyire tudós férfiak illy nagyot csinálnak az igen egyszerű dolgokból; de soha sem volt szándékom, legkisebb jutalmazást is érette elfogadni, kivéve az Isten kezéből. Tőle, minden adományok osztogatójától kaptam az adományt, ügyét védhetni; s csak őt illeti minden dicsőség. Szivem mélyéből mondok köszönetet főuraságtok lekötő ajándékáért; de kérem kell önöket, bocsássanak meg, hogy kezükből semmit sem fogadok el.“

És ámbár, folytatja unokája, annyira unszolták, hogy a visszautasítás lehetetlennek látszott: egyesített erőködésök daczára sem sikerülhetett, adományukat elfogadtatni. Ekkor más módhoz nyultak: kérték ugyanis, engedje meg legalább, azt nejének, és gyermekeinek ajánlhatni. „Nem, nagyuraim (messeigneurs)! mond a cancellár, nem szednek így rá; a Themsébe vetve akarnám inkább e pénzt látni, hogy sem annak bár ki is családomból hasznát vegye. Önök ajánlata kétség kívül magában véve igen tiszteletre méltó, s a legjobb szándéku; de én annyit teszek kedvből, és olly keveset nyereségvágyból, hogy valóban sokkal nagyobb összegért sem akarnám annyi álmatlanéjeimértékét elveszettnek látni. És mégis azon föltétel alatt, hahogy minden eretnecség kiirtatnék, beleegyezném, hogy minden könyveim megégettessenek, és munkám minden gyümölcse feláldoztassék.“

„E szerint, folytatja Cresaire, a püspökök kénytelenek voltak hazatérni: erényes felelete, és viseletének szilárd sága által kiki meggyőződhetett róla, hogy minden szorgoskodása az Isten-lehető nagyobb tiszteletére, s nem valamelly hiu dicsőség-, vagy világi érdekekért volt. A reformatorok, kik minden eseményre, melly fárad-

hatlan ellenfelökre kedvező lehetett, leselkedtek, azt hiesztelték, miszerint Morust a papság megvette, hogy ellenök irjon.“

A kevéssel azután Morus által kiadott A p o l o g i á b a n a következő helyet találni: „Nem fogom tagadni, hogy a papság néhány tiszt és erényes egyénei jó akaratom, és az eretnekek elleni munkáim jutalmául, többet akartak nekem adni, mint érdemeltem; de az Istent, és őket hívhatom bizonyságul, hogy soha senki közülök el nem fogadtathatott velem semmit: mert nyíltan kimondtam nekik, hogy inkább a Themsébe vetem e pénzt, mint hogy elfogadjam. Ámbár vannak köztök erényes és tisztelt férfiak: nem tőlök várom én jutalmamat; hanem az Istentől, a kinek szeretetéért egyedül vállaltam magamra mindezen fáradozást.“

Bizonynyal, ha a király legkisebb érzékenységgel birandott, a püspökök ezen lépésében viselete legkicsérübb birálatát látta volna: de Henrik növekedő önzése, bezárta szivét minden e természetü érzet előtt. Midőn az forgott kérdésben, hogy szenvedélyét elégítse ki, kincseit tékozolni láttuk: de a derék és becsületes Morusban nem volt semmi, a mi érdekelhette, vagy rokonszenvét fölkelthette volna. Azonban Morus nélkülözhetteebaráságot: vágyainak egyszerűsége

s mérséklése a magányba vonulást neki olly könnyüvé tették, hogy egyéni szokásai semmi változást sem szenvedtek. Bolondját, akkor nélkülözhetlen részét egy nagy ur házának, a lord-mairenek (főbíró) ajándékozta*). Első teendője volt, kísérete személyzetéről gondoskodni: nemeseit, és őreit különböző főurak-, és főpapoknál helyezvén el; nyolcz tengerészét pedig utóda, sir Andley szolgálatába tevén be: a kinek adta nagy sajkáját is, hivatalának nélkülözhetlen tartozmányát azon időben, midőn a kocsik ott még ismeretlenek voltak. Nem sajnált ugy semmit, mint szeretteitől elválni. Összegyűjté gyermekeit és unokáit, kik addig békében és szeretetben éltek együtt a patriarchalis fedél alatt, és miután kifejezte, mennyire fájlalja, hogy nem cselekedhetik ugy, a mint ohajtja, azaz: hogy nem gondoskodhatik maga mindnyájokról, és nem élhetnek együtt, mint rendesen: véleményöket kérte e nehéz körülményekben. S midőn látta, hogy mind hallgat; egyik sem akarván koczkaztatni véleményét: ő természetes vidámságával így adta elő a magáét. „Én fölnevekedtem Oxfordban, a cancellári palotában, a Lincoln's-Innben, valamint a királyi

*) Rastell akkép értesít, hogy Pattison atyjához küldetett vissza. Nem is kétkedünk elhinni; mivel ez inkább egyez sir Tamás jól ismert emberiség-érzetével.

udvarban, a legalsó foktól a legfelsőbbig: és mégis nem igen marad többem évenként 100 fontnál (ide értve a király adományát is); ugyanazért ha most együtt akarunk élni, szükség, hogy mindnyájan össze adjunk: de nem szükséges azért, hogy egyszerre a legalsó fokra essünk. Kezdjük, a lincoln's-inni életrenden, mellyel számos tiszteletre méltó, és éltes emberek megelégesznek; jövő évben, ha azzal nem jövünk ki, egy fokkal alább szállunk a new-inni életrendre; s ha még ez is módunk fölötti lesz, következő évben az oxfordira jövünk, mellynek nagyszámu tekintélyes, bölc, és korukra nézve tiszteletre méltó egyének vannak alávetve. Ha itt sem engednek maradni jövedelem-forrásaink, nyakunkba vesszük a hát-tarisznyát, és egyetemesen kolduláshoz fogunk; énekelve az ajtóknál a *Salve reginát*, hogy így társaságban maradhassunk, és együtt örvendhessünk.“ Gyermekai kényszerítve látták magukat, tőle elválni; kivéve Ropert, nejével, kik egy, az övé melletti házban éltek.

Morus életét tárgyzó bizonyos kéziratban, a lambethi gyűjteményből, olvassuk: „Miután cancellári hivataláról leköszönt, nem volt képes magát és családját elég élelmi szerekkel, ruházattal, és más nélkülözhetlen czikkekkal ellátni. Télen a fűtőfa hiányában, kénytelen volt egy nagy köteg luczernát hozatni szobájába, melly-

nek lángjánál maga, neje, és gyermekei melegdedve, minden más tűz nélkül feküdtek le.“

Morus Erasmushozi levelében szerencsésnek mondja magát, hogy senki sem merte feddhetlenségét kétségbe vonni; de nem sokára találkoztak emberek, kik elég szemtelenek voltak, ezt tenni*).

A legszolgaiabb, és legálnokabb kémkedésre vetemedtek; hogy valamit találjanak, a mivel őt vádolhassák: s épen ebből lehet megítélni feddhetlenségének, és tiszta lelkiismeretének egész becsét. Ha leggáncsolhatlanabb jó lélekkel nem járt volna el nagy fontosságú hivatalában, és minden megvesztegetéstől tisztán nem tartotta volna kezét: a legkisebb ürügyet meg fogták volna ragadni, hogy őt elveszthessék. Egy Parnell nevű ember fel is volt biztatva, panaszt emelni Morus ellen. Ez azzal vádolta, hogy a cancellári széken terhére ítélte, egy bizonyos Vaughan kérelme következtében; és megvesztegettetni hagyta

*) „A világ, mondá Morus, hálátlan: nem csak hogy gyéren jutalmazza meg a jó szolgálatokat, de még hamis fénybe is igyekszik állítani a legegyszerűbb tényeket. Különben egy jó cselekedet fölöttük áll a jutalmaknak, melyeket a világ adhat. Egyedül az Isten fogja megadni e jutalmat.“

Mondja még valahol, a hálátlanokról beszélve: „Homokba írják a legnagyobb szolgálatokat, és a legkisebb megbántásokat márványra.“

magát egy, a Vaughan nejétől elfogadott, s arannyal futtatott csésze ajándoka által. E vádra a törvényszék előtt, hol lord Wiltshire, Boleyn Anna atyja elnökölt, megjelenésre idéztetett. Midőn a tanu a terhelő tényt előadta, Morus rögtön bevallotta, hogy azon edény neki uj-évi ajándéku volt adva, sokára a hozott ítélet után; és azt el is fogadta. E szavakat hallván az elnök, szemei ragyogtak az örömtől; nem fékezhetette felindulását, és felkiáltott: „Na lám mylordok! nem mondtam önöknek, hogy fölfedezzük a tény valódiságát?” Sir Tamás nyugodtan monda, hogy „miután sziveskedtek a történet első részét egész udvariassággal kihallgatni, sziveskedjenek ugyanazon részrehajlatlansággal hallgatni másik részét is.” Megengedtetvén neki, folytatni, monda, hogy: „sok alkalmatlankodása után ráállott ugyan, elfogadni a csészt; de mindjárt kulcsárját hívatta, s parancsolván neki, megtölteni a csészt, megkínálta vele Vaughan asszonyt; s miután ez ivott, ő szinte a nő egészségére kiürítette, s neki a férj által levén ajándékozva, visszaadta a nőnek, hogy uj-évre férjét ajándékozza meg vele. Némi udvariasságok után el is fogadta azt, és elvitte.” A nő maga, s több jelen volt személyek is így adták elő a tény igazságát; melly a törvényszék tagjait megmosolyogtatta: kivéve az elnököt, a ki tüstént eltávozott.

Morus magányába vonulva, több versengési munkát végzett be, s bocsátott közre, melyeket cancellár korában elkezdett. Ezen időszakba tartozik híres Apologiája, a Tindallnak adott feleletek második része, a Salem és Bizant legyőzése czimű értekezés, és egy felelet öt könyvben egy névtelen, A nagy ur estelije czimű értekezésre. E munkák mutatják Morus tudományának terjedelmét, és a vitaharczban tapintatát. Egy utóbbi korszakban a theologusok innen vették gyakran mint valamelly fegyvertárból, hitvédelmi fegyveröket. Nem állunk meg, vizsgálni, valljon alángész és eredetiség, kellő fegyverek-e egy harcban, hol illy magas és komoly érdekek vannak kitéve: de ha megengedtetik az igazság bajnokának azokkal élni, bizonyos, hogy Morus azokat annyi ügyességgel, mint erélylyel kezelte. Az ellentét eme csatározási hadviselés, és az ünnepélyes és megható helyek közt, melyek ott előfordulnak, igen különös hatást szül. Nehány példát idézünk:

„Annyi lenne, mond ő, megkísérteni, elhagyni velem az igazságot, úgy, a mint az ismert egyház tanította, hogy azt egy ismeretlen egyházban keressem: mint rábirni akarni, hogy lemondjak a világosságról, és gyertyával keressem utamat.“ Miután figyelmeztette Tindallt, hogy

ne essék vissza a hibába, s ellenmondásokba, melyeket elkövet, midőn bevallja egy napon az igazságot, melyet más nap visszahuz, ekkép folytatja: „Ambátor ő azt előbb bevallotta, szeretné most visszavenni; nem saját ösztönéből, hanem mert a rossz szellem huzza őt, tudtán kívül, ruhája szélénél fogva“ (569 l.).

„Ő jól és folyékonyan ír: s ime itt a siker, melyet könyveinek olvasása szül. Az elbeszélés jó, mig folyamában van; s olly simának, és egyenlőnek látszik a fülnek, mint a víz, melly a lud hátáról lesiklik; de ha a víz megállapodik egy ideig, csakhamar bőrig hat“ (755. l.). Több efféle hasonlítások csak vesztenek a fordítás által. „Mig Tindall komolyan használja logikáját, türehető; de vidámsága szomorú következésű: olly formán hat az ő tréfája, mint a teve, melly tánczol.“

„A Krisztus egész egyháza által általán elfogadott hiedelem, elegendő okfő az egyszerű katolikusra nézve; mert jóllehet egy álbölcs okoskodása elhitetheti valamelly együgyű lélekkel, hogy két tojás hármát tesz, mert ott egy tojás is van, és kettő is van, már pedig kettő meg egy, az három: mégis a tanulatlan embernek, ha nem bir is kellő logikával, e finom okoskodást felforgatni, van annyi természetes esze, hogy ki-nevesse; megevén a két tojást, harmadikkal a böl-

csészét kínálja meg. Így minden hiva az egyháznak, bármily különféleképen okoskodjanak is a hit ellen, a szent-írás szerint szíve mélyéből meg lesz győződve, hogy az, a mire taníttatott, igaz: mivel azt az egyháztól tanulta, melyet Isten szelleme vezet minden igazság ismeretére.“

„Luther egyik párthívével vitatkozván, a ki buzgóbb volt, mint tanult, mondtam neki, hogy részemre van egy tanu, a kit idézhetnék. „Ki az?“ kérdé; s midőn Origenest nevezém, visszahökkent, mondván: „Inkább letérek utamról több helyen, mint hogy ezen emberrel találkozzam. Ugyanaz ez, kit Fisher püspök hozott föl egyik barátom ellenében; ki őt olly finom okoskodásának mondta előttem, hogy nem állhatott ellen. Elvégre kérdezte tőlem, ha Origenes nem idegen-e e honban?“

„Tindall kérdi tőlem, miért nem versengtem az én, szerinte kedves, Erasmusommal az egyház szónak gyűlékezete-re lett fordítása fölött; továbbá helyesen tévé föl, hogy valószínűleg azért kedveztem neki, mert nálam irta Bolondságróli könyvét. Jócskán megfogott volna csipni, ha e föltevést kissé megsózza. Nem versengtem az én kedves Erasmusommal, mert én kedves Erasmusomban nem találtam föl ama rossz szándéku czélzatokat, melyeket Tindallnál; mert ha az én kedves Erasmusomnál

ugyanazon ravaszságokat, és terveket találtam volna, melyeket Tindallnál, Erasmus nem volna nekem többé ,kedves.' Hanem úgy találom, hogy az én kedves Erasmusom utálja Tindall tévedéseit, és eretnekségeit, és borzad azoktól; azért az én kedves Erasmusom ,kedves' marad előttem. És valóban ha Tindall soha sem tanította volna e téveszméket, vagy kegyeskedett volna visszavonni, Tindall nekem hasonlókép kedves lenne. De míg eretnek-modorban ír, nem fogadhatom kedveltemül azt, a ki az ördög kedveltje.“

„Mi a *Moriá* t illeti, melyben Erasmus nem tesz egyebet, mint a görög *moria* (bolondság) név alatt meg támadja, s bírálgatja minden osztálybeli, és sorsu emberek hibáit, és bolondságait, egyet sem véve ki: ez olly könyv, melly ha angolul volna írva, Tindall mondása szerint az egész világ előtt bebizonyítaná; mikép akkori véleményeim igen különböznek azoktól, melyeket jelenleg kifejezek; mi ha úgy van, annyival több okom van köszönni Istennek, hogy jóra változtam.“

„De valóban, hála Istennek! igaz, hogy soha sem volt eszemben a szentek képei, s az azok ereklyéi iránt tartozó tiszteletet megváltoztatni. S ha szinte találkoznék is valami hasonló a *Moriá*-ban, az semmikép sem bizonyítaná, hogy én

azon véleményben osztoztam; miután ama könyv mástól van: bár milly kedves is nekem szerzője. Különben a *Moria* könyv csak az e dolgokkal üzött visszaélések fölött tréfálódzik, vigjátéki bohócz példájára; s még olly messzire sem megy, mint a követ az én *Párbeszédem*-ben; melly személyiséget én ott is inkább mások nézete, mint saját eszméim után hagytam meg. Mert jóllehet bárki méltán megróhat minden, magában véve jó dologgal üzött visszaélést; és jóllehet az én *Dialogus*-omban nem csak hogy az okoskodás, a feleletekkel együtt ismételtetik, de a hitágazat jósága is egész világossággal be van bizonyítva: mégis Tindall téveszmékkal telt könyvei által annyira megrontotta a rosszra hajlandó emberek szívét, hogy most alig beszélhetni e dolgokról, ha szinte csak tréfálva is, a nélkül, hogy az olly hallgatók még romlottabbakká ne váljanak... Ugy szinte miután napjainkban az emberek saját hibájokból értelmezik hamisan, és ferdítik el magát az Isten evangeliumát, nem akarnám a *Móriát* angolra fordítani, sem bizonyos munkáimat; még azokat sem, melyeket előbb irtam: ámbátor semmi rosszat sem foglalnak magukban. Mi több, a világ annyira hajlandó, rosszat látni magában a jóban is, hogy nem csak beleegyezném, hogy

az én kedves-em könyveit saját kezeimmel segítsem elégetni; de sőt azokhoz tenném az enyimeket is, inkább, hogy sem azokból hamis következtetéseket lássak vonatni az emberek által: mi napjainkban valószínűleg bekövetkezendik. De mindenek fölött Tindall igen lovagiatlanul viseli magát irányomban; mert megfoszt minden köszönet-, és jutalmazástól, mellyet az egyháziaktól fogtam volna nyerhetni; ő igyekszik elhitetni velök, hogy én a munkát nem irántuki jó indulatból irtam, hanem a haszon reményéből, mellyet onnan huzandó valék... Annyira éhen vagyok, teszi hozzá, hogy mint barátom tanácsolja, nem enni fölötte gyorsan, nehogy megfuljak.“

„Most, ha az egyháziak hajlandók leendettek tized-kivetést tenni maguk közt, hogy azzal engem megajándékozzanak: Tindall által e módon mindent elvesztettem volna. De bocsásson meg az ég e derék embernek, mint én magam megbocsátok neki. Mert midőn hasznaimról beszél, igazán nevetnem kell; és bizonyos vagyok róla, mikép hasonló hatást szül sok másoknál, kik hála Istennek, tökéletesen tudják, hogy a hasznok, mellyeket huztam, nem tesznek ki a veszedelemnek, miszerint megfuljak. Ez nem terheli öntudatomat, és nem teszi vétkecskéimet:

ámbátor ha szívem mélyét kutatom, ott bizony nehány jó nagyocskát is találok: melyeket azonban még sem gyónok meg Tindall atyának; mivel ő azt mondja, hogy a gyóntatók nem alkalmasok jó tanácsot adni (423. l.).“

Világos, mondja Mackintosh, hogy a mi két bölcsészünk mindazon szép ábrándokat, melyek képzelésére magukat ragadtatni engedték, a veszekedés, és erőszak által eloszlatni látván, mélyen érezték az igazságtalanságot, melly ellenmondásuk bizonyítványaul, felhozható volt ellenük: hogy lemondtak a tréfákról, arany álmokról, és az ifju kor kilátásai nagyobb részéről, midőn ez ártatlan visioikat öldöklő fegyverré változni látták a durva százszok, és Münster vad fanatikusa-inak véres kezében. Morus a béke erényes szeretetétől volt jobban áthatva; Erasmus fölött pedig inkább a személyes nyugalom vágya uralgott. Azonban mindketten kétség kívül dicsérendő, vagy legalább menthető okokból voltak fölingerelve e gyűlöletes tanítványok ellen: kik most, és pedig rosszakaró hangon, saját tekintélyökre hivatkoznak ellenök.“

Mi Erasmust illeti, Morus soha sem érezte hajlandóságát iránta, mint ember iránt, elhidegedni: de nem helyeselhetette a szabadságot, mellyet mint író vett magának. Cresaire meg-

jegyzi, hogy: „ámbátor Erasmus a legékesebb szólásokat használta eszméi kifejezésére, bizonyos nemét az örömnec találta benne: gunyolódni a vallási dolgok fölött, és bírálgatni a papságot. Kedvteléssel róttá meg az egyház atyáit; és irattairól beszélve, mondták, miszerint kiköltötte a tojást, mellyet Luther tojt. De azért ő nem vétethetik eretnetnek; mert nem átkodott meg egy véleményében sem. Élete mindig egy katólikus pap élete volt; és erélylyel irt az új evangelisták ellen, kik akkor jelentkeztek. Egyik levelében kijelenti, hogy utálja azon lázító véleményeket, mellyek az egész világot olly iszonyuan felrázák. De azért csábító nézeteiért az egyház által érdeme szerint megrovatott.“ Végre Morus, barátja munkáiban sok olly dolgokat fedezvén föl, mellyeket szükséges volt megváltoztatni, komolyan tanácsolta neki, a nagy sz. Ágoston példáját követni; némi bűnhődést mutatván fel a világnak egy visszahuzási könyvben: jóváteendő azt, mit olly könnyelműleg irt az ifjuság hevében. De Erasmus nem birt sz. Ágoston alázatosságával, és nem követte ez üdvös tanácsot.

A legnagyobb untatások egyike, mellyeknek az írók ki vannak téve, fölkérve lenni ügytársaik által, hogy olvashatlan kézírataikat nézzék át, és javítsák ki. Morust is zaklatta egy

illynemű egyéniség; de ügyessége által megszabadult tőle. Cresaire szokott természetieességgével így adja elő az anekdotát.

„Egyike Morus barátainak, sokat bajlódott egy könyv írásával, melyet ki akart adni: magas véleménye levén saját szelleméről; és megadván magának a dicséreteket, melyeket mások megtagadtak tőle. Átnézetni kívánván azt Morussal, mielőtt nyomtatás alá bocsátaná, hozzá vitte. Morus miután átfutotta a kéziratot, látva, mikép nem érdemli a kinyomatást, komoly kifejezéssel mondá: „Ha e munka versekben volna írva, többet érne.“ A szerző elviszi tőle mindjárt, versbe önti, és visszaviszi sir Tamáshoz. Ez átvizsgálva, mondja barátjának, sajátságos tréfás hangján: „Ez már más, barátom! Most legalább rim van benne; mert előbb abban sem rim, sem ész nem volt.“

E korszakba kell visszavinni Morusnak, Frith János iratát (az Oltári-szentség elleni hirlapot) illető levelét. Ez munkái között talán a legmeghatóbb. Frith fiatal ember volt, ki máskor Morus igazgatása alá adta magát; de később az új tanok buzgó ügyvéde lett. A jó indulatu mestere által levélben adott intésnek semmi sikere sem volt. Frith átkodottan megmaradt tévedéseiben; és a smithfieldi lángok közt veszett el, melyek Henrik által gyújtattak a katolikusok,

és protestansok ellen , különbség nélkül*). Következik az 1533-diki év.

Vessünk itt egy pillantást az udvarra, mellynek ragadványától sir Tamás szerencsés volt megmenekedni. Öt év folyt le, mióta Henrik először kívánta a házassági elválasztást, és három, mióta Boleyn Annával élt: de még sem lát-szott, hogy nagy előmenetelt tett volna terveinek kivitelében. Ő mindenesetre megtanulta a szomorú igazságot, hogy: a házasságtörés útja tövisekkel van behintve

Egy Cranmer nevű pap, Wiltshire grófnak, Boleyn Anna atyjának és házának régóta hive, volt első, ki javaslá a királynak a házassági elválásra nézve az európai egyetemek véleményét kikérni. Henrik elragadtatva a dolog újdonsága által, felkiáltott: „Ez ember a vágó-disznót fülénél fogva ragadta meg.“ Anna régtől ismerte Cranmert; és ügyességénél fogva, melly őt jellemzé, tökéletesen áthatotta jellemét, és kiszámította a hasznát, mellyet természeti hajlékonyságából merithet. Szolgálat a vallási ügyben nagylelkűleg volt megfizetve: de e mellett

*) „Quae tua religio? Pari sic juré necare
 Igne lutheranos, catholicosque cruce!“
 Millyen a vallásod? hogy mindkettőre halál vár:
 Luthranusra tűz, a katholikusra kereszt.
 (Henri. Holland. 1540.)

feláldozásáért egy nagyobb jutalom várt rá. A jó Warham halála után Henrik őt az ország legnagyobb egyházi méltóságára emelte: bizonyos levén, egy szive szerinti canterburyi érseket találni benne. Az államiratok következő helyei közelebbről engedendik követnünk a vallási ügy előhaladását. Martius 30-kán avattatott Cranmer canterburyi érsekké. Egykézzel a pápai pecsétet levélet fogadta, mellynél fogva az érseki paláttal felruháztatott: másikkal átadta azt a koronának; kinyilatkoztatva, mikép a pápa jogát, azon egyházi méltóságot osztogatni, mellyet kezéből kapott, el nem ismeri. Egyszersmind canonszerű engedelmisségi esküt mondott a pápának; s ugyanakkor tiltakozott, hogy a pecsétes levélben foglalt állításokat nem hiszi. Ápril 11-dikéről Cranmernek egy levelét találjuk a királyhoz; és Henrik válaszát arra. Azok a fejedelmek, s tanulékony érseke által játszott valóságos szindarabok egyikét tüntetik föl; mert ők bámulatos könnyűséget szereztek a szinművészetben. Cranmer könyörög, hogy miután tetszett a mindenható Istennek, és ő felségének őt nyomorúságos, és méltatlan létére a primási magas hivatalra szólítani, adja neki királyi engedelmet, a vallási ügyet tovább folytatni, és elvégre befejezésig vinni; és ezt lelkiismeretének

megkönnyítésére, s országa iránti kötelességének betöltésére. A feleletben Henrik mondja, hogy kellemetlen neki látni „örökösödésének bizonytalanságát, melly népét igen bántja.“ Gondjára bizza „primási tiszténél fogva valamelly irányt adni a nevezett házassági fontos ügynek, és azt a mindenható Isten tetszése szerint bevégezni, miután az olly soká függőben volt nagy nyugtalanságunkra, és lelkiismeretünk terhére.“

Május 12-kén kelt levele Cranmernek Henrikhez. — Egy intés intéztetett Katalinhoz; s azon esetre, ha azt el nem fogadja, i g a z á n é s n y i l v á n s á g o s a n m a k a c s n a k jelentetett ki.

Május 17-kén Cranmer Dunstable-ban, Katalin királyné székhelyén van; ir a királynak, tudatandó vele, hogy ő kegyelmessége nagy ügyének végleges ítélettel következő pénteken kell eldöntetnie, „a mikorra reméllek minden kitelhetőt megtenni, mint hozzám illik, a mindenható Isten dicsősége-, és az ügy egyszerű igazságaért.“

Cranmernek május 23-kán kelt ujabb levele értesíti a királyt, hogy májusnak ezen 23-ik napján az ő kegyessége nagy és fontos ügyét érdeklő ítéletet kimondta. A mit hozzá tesz, mutatja, hogy nincs veszteni való idő. „A Tharlesbury ur által (ki öt évvel később Henrik által westminsteri püspökké tétetvén, egyetlen püspök volt e széken)

áthozott levélből értesültem kegyességed abbeli akaratáról, hogy kegyességed törvényszéke által a második házasságot illető határozatot hozassak. Megküldtem annak a mondott leveleket, s föl-kértem azok tartalma szerinti eljárásra, könyörögven: méltóztassék kegyességed további tetszését a nevezett házasságot illetőleg velem tudatni, mihelyt kegyességed, és tanácsa egy végleges el-határozásban meg fogtak állapodni; mert a koronázás ideje olly közel van, hogy a dolog gyors megoldást kíván.“

Lord Mountjoy levelci a törvényszékhez július 3-ik- és 4-kéről, Katalin királynéval Amp-till lakhelyén tartott értekezletrőli jelentést foglalnak magukban. Lesz alkalmunk e levelekből hosszabb kivonatokat adni.

Boleyn Annának september 7-kén kelt levele lord Cobhamhoz, Erzsébet herczegnőnek e naponi születését tudatja.

October 10-kén levelet ír lord Mountjoy, Katalin kamarása, Cromwellnek. Katalin királyné házának több tagjai nem akarják őt másképp, mint királynénak nevezni. Belefáradva a kamarás-ságba, elbocsáttatásáért könyörög.

Herczeg Suffolknak december 19-kén kelt levelei a törvényszékhez és a királyhoz, a

Katalinnali értekezletről tesznek jelentést, a ki Buydenbe vonult.

1534. május 21-kéről Lec érsek, és Tunstall püspök irnak a királynak. Minthogy a törvényszék világi tagjainak nem sikerült Katalint az elválásra rábirni: elhatározott megkísérteni, milly sikert hozhatna létre a papság; ennek értekezlete felőli jelentés imez: „Minden haszontalan; Katalin, mindnyájok daczára, el van tökéelve királyné maradni, s jogaiból legkisebbet sem akar engedni.“

Clarks, wellsi püspök, Cromwellnek september 13-kán irt levelében egy lelkésről beszél, a ki, a nélkül, hogy akarta volna, Katalin királynéért imádkozott Anna királyné helyett. A királynénak ezen önkénytelen párthive, a ki csupán a megszokás erejénél fogva végezte így kötelességét, Carolig tudor, a wellsi székesegyház kano-nokja volt, s kényszerítettett sértése mély megbánását kifejezni; melly sértést a püspök elég fontosnak találta a törvényszéknek följelenteni.

Henrik január 25-kén vette Annát titokban nőül, s koronáztatása junius 1-én tartott meg. E szertartás, könnyen megfejtethő okokból, pompásabb és nagyobbyszerű volt minden addig látottaknál. A király Morus véleményének nyomatékos voltáról meggyőződve levén, minden esz-

közt felhasználta, hogy tőle legalább látszatát a helyeslésnek megnyerhesse. E célból a durhami, bathi és winchesteri püspököknek meghagyta, hogy őt a koronázásnál megjelenésre kötelezzék. Irtak tehát neki, őt a körmentelhez csatlakozásra rábirandók; s a levélhez, udvari ruha vétele végett, a mint meghagyva volt, husz font sterlinget mellékeltek. Morus mentegetődzött, és mondá, hogy a husz font ott maradhat, a hol van. „De, tevé hozzá ünnepélyes hangon, vigyázzanak főtisztelendőségtek, vigyázzanak, nehogy, miután sikerült önöket azon elhatározásra bírni, hogy a koronázásnál jelen legyenek, később azt kívánja önöktől, hogy érdekében prédikáljanak, s végre védelmére még könyveket is irjanak.“

Morus Boleyn Annáról, és a koronázásról beszélván családjának, mondá: „Midőn azt véljük, hogy röptünkben a legmagasabb régiókba emelkedünk: hányszor foszt meg a sors szárnyainktól, s hirtelen a földre zuhanunk.“ Egy valaki az ez alkalommal adatni szokott ünnepélyekről beszélván neki, viszonzá: „Tánczolhatnak ott azok, a kiknek van miből fizetni a zenészeket; de vigyázzanak, nehogy az ünnepély vége, kezdete legyen a balsorsnak.“ Morus jól tudta, hogy megjelenni e becsempészett királyné koronázásán annyi lenne, mint hátat fordítani régi urnőjének, s gunyolni őt szerencsét-

lenségében. Hogy kifejezésével éljünk egy állam-férfinak, ki a következett kormányok egyike alatt élt: „Ő nem volt azon fényes bogarak közül, kik csillognak, míg barátjaik jó szerencsésének nyara tart, s eltűnnek, ha rossz idő közelg.“ (Lord Burleigh.) E körülményben Morus világosan látó szeme a jövőben olvasott. Midőn Ropertől a király házasságát hallotta, homlokára tévén ujját, néhány perczig elgondolkozott, aztán mondá: „Fiam Roper, ők nem maradnak ennél; kérem az Istent, hogy ezen esemény ne legyen eskük által megerősítve, s ne adjon okot sok kegyetlen tényekre!“ Az események, mellyek néhány hó mulva bekövetkeztek, igazolták e jövődölést. Valószínűnek hiszik, hogy a kevés tartózkodás, mellyel Morus érzelmeit kifejezte, és a rettenthetlenség, mellynek próbáját adta, midőn vonakodott az ő eszméivel s öntudatával ellenkező szivességeket elfogadni, Boleyn Annának tudomására jutott; és hogy ő legmunkásabb tényező volt azon szigor előidézésében, mellyet később Henrik régi és hű szolgája irányában kifejtett. Pedig azt hitte volna az ember, hogy Anna minden mérgeskedését kimerítette a szerencsétlen Wolsey ellen.

Lássuk, mit csinált ez idő alatt a szerencsétlen Katalin, és hogyan állt ellen az ismételt

kísérleteknek őt rémitéssel oda vinni, hogy jogai- s méltóságáról lemondjon.

Junius 23-ikán, mint már láttuk, Mountjoy lord több más egyének kíséretében a királyné lakhelyére, Amptillbe ment, vele a király határozatát tudatandó. Őt, a meghülés következtében gyöngélkedőt, egy nyugágyon fekve találták. Midőn uj czimét hallotta, mellyet ezután vala viselendő, mondá: „hogy ő nem özvegy királyné (douairière), hanem királyné s a királynak törvényes neje; hogy őt a király mint szüzet vette nőül, azután megkoronáztatott, királynévá fölkenetett, s a királytól törvényes magzata lett, és semmi k o r c s - s z ü l ö t t j e: ezért vallhatja, és bebizonyíthatja a királyné czimet, s viselheti azt egész életében; végre, hogy sem az Isten törvényével, sem az emberi törvényekkel össze nem egyeztethető, sem a király becsületével össze nem fér, hogy két királyné legyen.“ Midőn eléje terjesztették, mond Mountjoy, hogy, ha megtartaná a királyné nevet, azt gondolnák az emberek, hogy h i u v á g y n a k, a dicsőség nyomoru szomjának enged, a mi által még inkább felingerelné ő kegyelmességét; a királyt, nem csak önmaga, de egész családja és szolgálai ellen; hogy ürügyöt szolgáltatna a királynak, kedves és tiszteletre méltó kisasszony leányától atyai indulatát megtagadni; s

ha egyéb okok nem volnának is, kell, hogy ez birja elhatározásra: felelete illy értelmű volt: A mi az egész hiu dicsőséget illeti: ha nem állott el attól, hogy magát a király törvényes nejének nyilatkoztassa, ez nem onnét volt, mintha a királyné czimrevágyott volna, de hogy öntudatának eleget tegyen. A mi pedig leányát, a hercegnőt illeti: az, a királytól törvényesen származott leány, s a mint Isten adta nekik, ő kész visszaadni a királynak mint leányát, hogy tetszése szerint bánják vele, mit sem kételkedvén, hogy Isten segítségével derék nő lesz belőle; végre hogy sem magáért, sem leányáért, sem családjáért, s bármilyenek legyenek a szerencse vagy balsors eseményei, nem fog engedni e tekintetben, miután lelki üdvössége forog fen; és idézte az evangelium szavait: „Azoktól nem kell félni, kiknek csak a test fölött van hatalmuk; hanem attól egyedül, kinek hatalma a lelkekre is terjed.“ Másnap ujlag elmentek hozzá, hogy neki az azelőtti napon történekrőli jelentést felolvassák; midőn e szavakhoz jöttek: királyi özvegy hercegnő, kezébe kérte az iratot; és tintát, meg tollat kérve, e szavakat saját kezével kitörölte, miként még most is látható. Miután az irat így kiigazitva átolvastatott, mondá: „hogy ő nem hiu dicsvágyból követeli a királyné czimet; erősíté, hogy inkább akarna egy koldus neje

lenni, csakhogy lelki üdvéről bizonyos legyen, mint sem hogy királynéja az egész világnak, ha e mellett saját hibájából el kellene kárhoznia. Ami azt illeti, hogy ő csak alattvalója a királynak: erre felelte, hogy „addig, míg a király úgy nézte őt, mint nejét, ő szintén alattvalójának tartotta magát; de miután a király nem lát többé benne házastársat, kinyilatkoztatja, hogy ő nem jött országába mint eladó portéka, sem pedig azért, hogy kereskedőhöz menjen férjhez.“ Hozzá tévé, „hogy ő mindig tisztelettel, és hűséggel viselte magát a király iránt; és ha bebizonyíthatnák, hogy tetteivel, vagy szavaival ő kegyelmessége, vagy az ország ellen valamit vétett, kész elviselni a büntetést.“ Két hóval azután egy újabb kísérlet tört meg Katalin szilárdságán. A hozzá küldött Sussex, és Suffolk hercegeknek felelé, hogy készebb darabokra vágatni, mint a királyné törvényes cziméről lemondani. Minthogy régi szolgálai vonakodtak más czimet adni királyi urnőjöknek, a bizottmány ezek helyébe új cselédeket hozott. De Katalin szilárdsága olly tiszteletet parancsoló volt az ujonnan jöttekre nézve, hogy, midőn előszólítottak esküt tenni, kinyilatkoztatták, miszerint nem akarnak neki szolgálni, míg ugyanazon szellemü marad. A biztosok Somersham-ba leendő átszállittatásáról beszélván, kijelenté nekik, hogy „rá

nem fogják birni az oda menetelre, ha csak meg nem kötözik.“

Ha figyelembe vesszük Henrik kegyetlenségét, s annak mesterkedéseit, ki mellette volt, mindig kész levén őt rosszra ingerelni: csudálkozni fogunk, hogy a rettenthetlen Katalin a büntetéstől megmenekedett. Ha legkevesebb gyanu, legkisebb látszata a rágalomnak érhetne volna: milly mohón ragadták volna meg az illy alkalmat, hogy végromlást hozzanak rá.

Lec és Tunstall a királynévali összejövete-lökkor sem nagy gyöngédség, sem nagy ügyesség jelét nem adák. Azzal kezdék a beszédet, hogy a király, az ő egykori férje, miután feloldatott a házasságtól, melly őt vele egyesíté, egy másik ujat kötött kedves nejével, Anna királynéval; hogy Isten kegyelméből e házasság már egy szép utóddal van megáldva, s remélik, nem sokára egy második is lesz. Katalin nagy haragba jött, s annyira fel volt indulva, hogy beszédjüket minden szónál félbeszakítá. Midőn állították, hogy Henrik fivérével házassága elhalt vala, hangosan felkiáltott, hogy hazudtak, kik azt mondták. Ő a pápához felebbezte a canterburyi érsek által ellene hozott ítéletet, kit hiábavaló árnyéknak nevezett, míg a pápa Krisztus helytartója, mint hú leány mindig aláveti magát a

pápa ítéletének. Végre kijelentette, hogy sem fenyegetések, sem a halál nem viszik arra, hogy királyné cziméről lemondjon.

Azonban Morus vélekedése, és a szilárd-ság, mellyel nem rég a király akaratának ellenszegült, volt minden beszélgetésnek tárgya, és az udvarnáli árulkodók, az akkori udvaroncok közül egyik sem volt ellenséges indulattal iránta. A gyűlölet vádűrügyöt kereset ellene, s azt föl is találta. Miután Henrik elválása nyíltan kikiáltatott, egy okmány volt a kormány által közzé téve, melly az erre szolgáló okokat fejtegeté. Hire keringett, hogy Morus ez okiratra választ készített. A vád súlyos vala egy illy perczben, s Morus szükségesnek látta, azt meghazudtolni. Irt Cromwell titkárnak, menetetve magát egy feddhetlen öntudat erélyével. Azonban őt nem zavarta meg újabb helyzete. Már rég előrelátta a láthatáron képződő ferge-teget, s önmaga- és családjára vonatkozó jövőndölései épen úgy lőnek, fájdalom, igazolva, mint az, mellyet az akkori dolgok- s emberekről mondott. Sokkal jobban ismerte a király indulatos és vad szeszélyét, semhogy nem félt volna tőle, miután kívánatinak ellenszegült, s terveihez csatlakozni vonakodott. Elszánva és nyugodtan várta a csapást, melly őt nem sokára sujtandó vala. Morus nem volt felruházva azon

gondtalan, vakmerő szellemmel, melly ösztönzi az embert sorsával dacolni. Nejét és gyermekeit féltette a csapástól, melly az ő személyében azokat érendette. Sok álmatlan éjeket töltött, kérve az eget, adjon neki bátorságot balsorsát elviselni. „Mert, mondá, úgy találom, hogy minden philosophiám mellett sem tudna testem egy fricskát kiállani.“ Halljuk, hogyan fejezi ki magát e tárgy felett Margithoz később irt egyik levelében: „Ámbár erős reményem van, hogy egy olly bölcs, s olly jó fejedelemnek soha sem fogja az Isten megengedni, hogy ekként jutalmazza becsületes és hű szolgáltnak hosszas fáradoalmait: azonban, minthogy semmi sem lehetetlen, nem felejtkezem meg ez alkalommal Jézus Krisztusnak, evangeliumában adott abbeli tanácsáról, hogy mielőtt elkezdeném építeni az erősséget lelkem oltalmára, ki kell előbb számitanom, mennyi lesz a költség. Sok éjszakát töltöttem, Margit, nyugalom nélkül, míg nőm aludt; felszámítottam, mielőtt elszunnyadék, mindazon veszélyeket, mellyek fenyegetnek, s bizonyos vagyok, hogy senki aggodalma nem hasonlitható az enyimhez. Mégis, köszönet az Urnak, mindezek daczára sem volt soha gondolatomban megváltozni, ha szinte legszomorubb sejtelmeim valósulni fognának is.“

Tanácsosnak vélte, családját a legszomo-

rubbra, a mi bekövetkezhettek, előkészíteni; felfogadott egy izben egy rendőr-ügynököt, kinek, mi alatt az asztalnál ülnek, oda kelle jönnie, s lármásan zörgetve az ajtón, őt másnap a törvényszék előtti megjelenésre idéznie. Illy különcz módon akarta nejét s gyermekeit megszoktatni állhatatossággal fogadni a szerencsétlenségeket, melyek, sejtelve szerint, nem sokára rájuk háramlandók valának.

Ez év végét egy emlékezetes végzés tette nevezetessé. A papság két gyülekezetet tartott: egyet Canterburyban, a másikat Yorkban. Az elsőben eldöntötték, hogy a romai püspök nem kapott az égből nagyobb hatalmat, mint a többi püspökök; csak négy szavazat volt ellenkező, s egy kétes. Yorkban e vélemény egyhangulag lőn elfogadva. Az oxfordi s cambridgei egyetemek követték e példát; és Cranmer lemondván az apostoli szentszék követe cziméről, metropolitának nevezte magát. Rendeltetett az is, hogy a 'pápa' szó a vallási szertartásos könyvekből gondosan kitöröltessék; s az egyház fejedelmeérti ima szinte eltöröltetett. Mindenkinék meghagyatott, hogy őt csak romai püspöknek nevezzék; míg a káptalanok és szentszékek lemondtak hatóságukról magán pecsét alatt, és elismerték a király korlátlan felsőségét.

Henriknek ez időtől fogva nem volt többé

mi után sovárognia. *) A befolyás, melyet heves természetére egy Wolsey, és egy Morus jelenléte gyakorolt, nem létezett többé; mind akaratának, mind szenvedélyeinek Cromwell és Cranmer, a hatalom eme szolgáljaeszközei, hizelegtek. Az általános uralomnak, az egyházi és világi kettős hatalomnak bírása szerencsétlenül hatott a természetileg önző szívére, és a ki a balsorsból üdvöstanulságokat soha nem meritett. Ezen egyesült okok azon mértékben, a mint Henrik korban haladt, az érzékiség és türelmetlenség ama szomorú vegyületét eredményezték, mely ösztönszerűleg rettegést szül. (Tytler). A király egyházi felsőségének megalapítása után a parlament a trón-öröködéssel foglalkozott; s egy más okirat által a Henrik és Katalin közti házasság semmisnek s törvénytelennek, Boleyn Annáé pedig törvényesnek és érvényesnek nyilvánított. Az első házasságból gyermek természetesen kizáratt az örökösödésből, és egyedül a másodikból származottak valának hivatalva országlásra. Felségsértési bünt elkövetőnek nyilvánított mindenki, a ki a második házasságról rosszat mondana, vagy kétségbe vonná az abból származott utódok örökösödését,

*) Egy merész feleletet adott a királynak lord Ducre, a ki, midőn Henrik kérdezte tőle, mit tart az új méltóságról, melyet magának eltulajdonított, válaszolá: „Ha felséged már vétkezett, és ha netán jövőben vétkezendik, nem lesz más teendője, mint magamagát oldozni fel.“

lenne bár a vétség írás, nyomtatás vagy cselekedet által elkövetve; a ki pedig csak szavakkal jelentené ki nem helyeslő ítéletét, a felségsértést föl nem fedezővel egyenlő vétkesnek mondatott ki. A király minden nagykoru alattvalójának megparancsoltatott a mondott okiratra engedelmességet esküdni, különben a felségsértés föl nem fedezése bűnével fognának terheltetni. Próbára teendők valának a lelkek, s mindenki aggodalmasan várta az órát, mellyben a félelem és kötelesség közti küzdelem előálland. A különféle vitatkozások egy illy kényes tárgy felett a király lelkét folytonosan függőben tartották. Hatalmára féltékeny lévén a nemhelyeslés legkisebb jelenségében büntényt látott, mellyet csak vérrel lehetett kiengesztelni, Az első áldozatokat egy, a kenti szűz név alatt ismert Barton Katalinnak tulajdonított összeesküvés szolgáltatá neki. Barton Katalin Aldingtonban született; és minthogy idegbajban szenvedett, görcsös rángatózásait, össze nem függő szavait szomszédai tudatlanságból természetfölötti befolyásnak tulajdonították. Végre ő maga is illy hiedelemben volt, s az illető lelkész ajánlatára felvette a fátyolt a szent koporsóról nevezett canterburyi zárdában. Itt magán kívül ragadtatásai, s állítólagos revelatioi gyakoriabbakká lőnek, s szent hite messze terjedt el, és sokakat tévedésbe

hozott. Mackintosh szerint „kórságos érzékenysége, Henriknek a katholika egyház iránti ellenséges magaviselete, és Katalin hú nejének kegyetlen eltaszítása következtében annyira föl volt izgatva, hogy vallásos s emberies érzelmei sugallatából kijelentette, s valószínűleg hitte is, miszerint isteni kinyilatkoztatás által ismeri a büntető ostort, melyet a király nem sokára önmagára, és országára vonand.“

Ezért ő többekkel, kik mint bűntársai vádoltattak, elfogatott, és arra ítéltetett, hogy egy vasárnapon, mint gonosztevő, sz. Pál keresztjénél pelengérre tétessék ki, s csalását vallja be. Az emberiebb gondolkozásuak azt hitték, hogy Henrik megelégszik a bűn nyilvános bevallásával. De neki elégtételt csak a szegény leány vére adhattott, kinek visioi, jegyzé meg a jószívü Mackintosh, ha nem is háborodott, de legalább zavart elméből származtak... Fischer püspök ugyane váddal sujtatott, mivelhogy az apácza némelly kijelentéseit ártatlanul hallgatta, s a toronybeli foglyok névsorába igtattatott. A püspök akkor már 80 évesnél korosabb levén, az öregséggel járó gyöngeség s betegeskedés egész súlyával nehezedett rá.

Levelében a felsőház tagjaihoz, a vádbill előterjesztése alkalmával, gyöngélkedő s beteges állapotát hozta föl mentségére, hogy helyén meg nem jelenhetett, hozzá tevén: „Ha jelen lettem

volna, úgy mond, nem kétlem, miszerint számtalan nyomorúságaim önöket még inkább sajnálatra indították volna azon ügyben, melly miatt e siralmas helyzetbe jutottam.“ Roper szerint eleinte Morus neve is be volt írva a vádlevélbe, azt tévén föl a király, hogy ez annyira meg fogja zavarni és rettenteni őt, miszerint kénytelen lesz engedni, s kívánságát teljesíteni. Henrik azonban nagyon csalatkozott. Morust személyesen kellett kihallgatni védelme iránt; de minthogy ez nem tetszett a királynak, a canterburyi érseket, a cancellárt, Norfolk herceget és Cromwelt küldte hozzá, hogy őt megtéríteni igyekezzenek. Andley Morust a király különös kegyére, és számos jótéteményire emlékeztette. Morus elismerte azokat; de szerényen hozzá tévé, hogy ő felsége legkegyelmesebben kinyilatkoztatta, miszerint e tárgyban többé nem fog nyugtalaníttatni. Végre a mint látták, hogy semmi tekintet által meg nem rendíthető, tudtára adták, miszerint ő kegyelmessége a király, azon esetre, ha szép szóval semmire sem mehetnének vele, meghagyta nekik, hogy az ő nevében hálátlansággal vádolják őt, s mondják meg neki, hogy soha egy szolga sem mutatta magát hűtlenebbnek ura, sem alattvaló esküszegőbbnek fejedelme iránt. Szemére vetették még azt is, hogy vagy maga írta ura nevé-

ben a Luther elleni könyvet, melly olly mélyen vontá be Henriket a pápai követelések támogatására, vagy pedig fortélyáival birta rá a fejedelmet annak megírására. Mindezen szemrehányásokra Morus nyugodtan felelé: „E fenyegetések megdöbbsenhetnek ugyan egy gyermeket, de engem soha. A mi a dolgot illeti: a király jól tudja, hogy miután a könyv parancsolatából befejeztetett, én a szerző megegyezésével csak beosztója és elrendezője valék a tárgyaknak, melyeket tartalmaz.” Hozzá tévé, miszerint ő fölszólította a királyt, hogy az eszélyesség kívánja nagyobb óvatossággal érinteni a pápai főtekinélyt, s emlékezteté őt a p r a e m u n i r e-féle határozatokra, mellyek által a pápától pásztori gondjainak nagy része elvétetett; mire az indulatos fejedelem viszonzá: „Mi annyira le vagyunk kötelezve a romai szék iránt, hogy nem adhatunk annak elég tiszteletet.” Midőn Morus az említett urakkali találkozása után Chelseaba visszatért, mondá neki Roper: „Ugy hiszem, minden jól van, miután ön jókedvű.” — „Igen, hála az égnek!” — felelé Morus. „Kitörültetett neve a vádiratból?” kérdé újra Roper. „Hitemre mondom, eszembe sem jutott a vádirat, viszonzá Morus. Megmondom neked, miért vagyok oly jókedvű: azért, mert kifogtam az ördögön. Valóban, olly

messze mentem azon urakkal, hogy csak nagy szégyenemre válnék azt máskor újra megtenni.' A hatalmas kísértésnek ez őszinte bevallása, és az a fölötti ártatlan öröm, hogy az udvar csábjai elől, élte koczkáztatásával, megmenekült, e néhány bizalmas szavaknak magasztos fenséget kölcsönöznek. (Mackintosh.)

Henrik látva szelid bánása- és fenyegetőzésének meghiusultát, haragra lobbant, s dühösen kijelenté az iránti eltökélett akaratát, hogy Morus a vádiratba tétessék, s mondá, hogy személyesen elmegy a parlamentbe, magának a vádbill elfogadtatása iránt annál nagyobb biztosságot szerzendő. Andley és ügytársai térden állva kérték urokat, hogy szándékáról mondjon le, attól tartván, nehogy a billnek az ő jelenlétében történhető visszavetése megalázza őt saját jobbjai, s örökre megbecstelenitse a kereszténység előtt. Hozzá tévék, hogy nem kétlik, miszerint nem sokára kedvezőbb alkalmat találанд kívánságának eleget tehetni; de hogy Morus az apácza ügyét illetőleg olly ártatlan, miszerint az emberek őt inkább dicséretre, mint gyalázatraméltonak tartják. Illy hatalmas volt, mond Mackintosh, a védtelen erénynek ama csekély függetlenségvágy fölött, melly a szolgalelkű paírek kebelében még végképen ki nem aludt, valamint az em-

beriség érzetének ama maradványa fölött, melyet a hideg politika az urok zsoldjában álló államférfiak szívében még el nem fojtott. Ez utóbbiak egyik legaljashika, Cromwell Tamás, másnap Roperrel a parlamentben találkozáván, miután a király ministerei kérésének engedett, fölkerlte őt, mondaná meg Morusnak, hogy neve a vádbillből kitöröltetett. Roper követet küldött nejéhez, Margithoz, a ki e tudósítást rögtön meg is vitte kedves atyjának. Morus szokott vidámsággal és nyájassággal felelé neki: „Hitemre mondom, Margitom, a mi halad, el nem marad.“ Kevéssel ezután Norfolk herczeg azt mondá neki: „Misével, Morus ur, veszedelmes a fejedelmekkel küzdeni; a fejedelem haragja halált hoz.“ — „Hát ez az egész, kegyelmes uram? Ugy a különbség köztünk abban áll, hogy én ma halok meg, ön holnap.“ Nem találhatni Plutarchban egy életrajzot sem, melly jeles mondatok-s nagyjelentőségű feleletekkel annyira bővelkednék, mint Morusé. De ha van valami e viszonzások élénkségénél nevezetesebb: az ama vegyülete a tökéletes egyszerűségnek, s erkölcsi nagyságnak, melyet talán soha senki más el nem ért. Tanuskodik erről, a mit Morus maga mond az a pácz a saájtságos történetét illetőleg. Nem elégedvén meg azzal, hogy Cromwell titkárhoz irt levelében

önviseletét igazolta, egy másikkal a királyhoz járult, igen érzékenyen fölemlítvén abban régi szolgálatait. Azonban, bárha az apácza ügyében kielégítő módon igazolta magát, új üldözéseknek ment eléje. Ő, valamint bajtársa, az erényes Fischer, méltán magára alkalmazhatta volna Shakespearenek VIII. Henrikben előforduló eme szavait: „Ha olly emberek rágalmaznak, kik nem ismerik sem tehetségeimet, sem személyemet, s mégis tetteim előadói akarnak lenni, elmondhatom: Ez nem egyéb, mint következménye helyzetemnek, s a durva szirteknek, melyeken az erény keresztültörni kénytelen.“

Fischer és Morus tekintélye nagy súlylyal birt nem csak Angolhonban, de a szárazföldön is; s a házassági elválás ellenzői hitték, hogy nem csalatkozhatnak, a míg e két hirneves férfiú véleményéhez ragaszkodnak. Mind a két férfiú nem sokára meg is mutatá, hogy állhatatosságukat semmi sem győzheti le. Fischer, miként már említettük, a toronyban fogva volt, hol öreg s beteges létére eleinte tulságos szigorral, utóbb baromi hanyagsággal bántak vele. Midőn a jó, több mint 80 éves öreg barátjai közül néhány püspöktől meglátogatott, kik vele együtt az elválás kérdését komoly vizsgálat alá vették: kijelenté, hogy nem vágyik különözni tünni fel, és hogy ő kész minden engedményekre, mely-

lyek lelkiismeretével nem ellenkeznek. Hajlandó volt ő esküt tenni az örökösödsre, és nem vitatkozni többé a Katalinnali házasság fölött; de soha sem tudná, tévé hozzá, kinyilatkoztatni, hogy az elválás Isten törvényével nem ellenkezik. Ez ki nem elégíthetné a királyt; és Fisher, a parlament előtt bevádoltatván, püspökségétől megfosztaték, s ujjal a Towerbe zárattott. A szivtelen elhanyagolást, mellynek a tisztes főpap áldozatja lön, és a modort, mellyel Henrik azok irányában viseltetett, kik az ő haragját magukra vonták, meghatólag ecseteli a fogoly, Cromwellhez intézett egyik levelében, midőn így szól: „Esedezem ön előtt, legyen könyörülettel irántam szerencsétlenségemben; mert, nincs sem ingem, sem egyéb öltözékem; a legnélkülözhetlenebb ruháim annyira elszakadoztak már, hogy a legszánandóbb módon rongyokká lettek rajtam; a mit én könnyen el tudnék ugyan tűrni, ha e ruhadarabok egy kis meleget tartanának. A mi az élelmet illeti: Isten tudja, mennyire nem elégséges az némellykor. És most, az én koromban, gyomrom nem nélkülözhet egy kis huseledt; e táplálék hiányában egészen elgyengültem, testem változásoknak, betegségeknek van kitéve, mellyek egészségemet földulják. Igen kérem önt arra is, sziveskedjék bölcs belátásánál fogva

rábírni ő magasságát, a királyt, hogy legyen kegyelmes irányomban, szabadítson ki e hideg, kínos fogságomból. E jótéteménye engem örökre lekötelezend, hogy önért a mindenható Istenhez könyörögjek. Vajha gondviselése, s pártfogása alá venné önt! Még két kérésem van önhöz : először, hogy egy papot ereszsen hozzám a toronyba, a ki gyónásomat kihallgassa a jelen szent időszakban ; másodszor , hogy szabad legyen néhány könyvet kölcsönöznöm ájtatoskodásaim hathatós teljesíthetése végett e napok alatt, melyekben lelkemnek szüksége van vigasztalásra. Ez az, a mit felebaráti szeretetében bizakodva kérek. Adjon az Isten önnek vig karácsoni ünnepeket, s töltse azokat olly kellemesen, miként szíve kívánja. A toronyban, dec. 22., önnek szegény alamizsnása. Rochester, s. k.“ Nem tudjuk, valljon e levél megindította-e üldözőinek szívét, s nyert-e valamelly enyhítést bajaira ? Még egy évig maradt a toronyban ; és tekintve agg korát, s a bánásmódot, melyet tapasztalt, valószínűnk látszék, hogy a halál nem sokára véget vetend szenvedéseinek, a midőn a tisztelet, melyet vesztére ugyan, de a legjobb szándékból, iránta III. Pál pápa az által tanusított, hogy őt bibornokká kinevezte, — VIII. Henrik dühét fölgerjeszté.

Alig jutott ezen előmozdítás híre a király fülébe, legszigorubb rendeleteket adott ki, hogy a pápai követnek államaiba lépni meg ne engedjék; s rögtön a toronyba küldte Cromwell titoknokot, hogy a szegény öreget, a ki borzasztó nyomora s szenvedései közepett mit sem tudott új méltóságáról, kikérdezze. Némi előzmények után mondá neki Cromwell: „Monseig. Rochester! mit mondana ön, ha a pápa bibornoki kalapot küldene ön számára? elfogadná-e?” — „Uram, felelé a püspök, én annyira érdemetlennek hiszem magamat e magas kegyességre, hogy arra legkevésbbé sem gondolok. De ha megnyerném e méltóságot, biztos lehet ön, hogy azt lehető leghasznosabban forditanám a Krisztus szent-egyháza szolgálatára; s e tekintetből azt térden állva elfogadnám.” Ép ezt kívánta a vallató; s mint buzgó, és hűséges követ, rögtön tudtára adá a királynak szóról szóra a nyert feleletet. Henrik dühében eleinte egy szót sem tudott szólani, *) utóbb nagy erőködés után fölkiáltott: „Ah! ah! Az öreg tehát még mindig olly erélyes. No jól van! hadd tegye őt a pápa bibornokká, mikor akarja. Isten anyjára! Pál megküldheti neki a kalapot; de gondom lesz rá,

*) Folytonosan elnyomta tulságos kövérsége

hogy ne legyen fő, melly azt viselhesse.“ A királyhoz jun. 12-ről szóló egyik sürgönyben következőt olvashatni : „Végre, nevezett Machon írja, hogy midőn a romai püspöknek ellenvetést tőn az iránt, hogy a rochesteri püspököt bibornokká kinevezte, habár jól tudta, hogy ez nem birja felséged kegyét, sőt magára vonta felséged méltán megérdemlett haragját : az említett püspök felelé, hogy korán sem tette ezt felséged bosszantására, hanem azért, mert a rochesteri püspököt tudománya-, és erényes életénél fogva méltónak ítélte arra, hogy az egyetemes zsinatban részt vegyen, s a vitatkozásokban segédkezet nyujtsaon, s véleményét nyilvánítsa.“

E percztől Fisher sorsa el vala döntve ; és hogy, legalább látszólag, büntetésre méltónak találtassék, ugyanazon aljas és kegyetlen eszközöket használták ellenében, mellyek később maga Morus ellen is sikerrel lőnek alkalmazva. Rich, a közvádló, ki gyűlöletes nevezetességre tett szert, a püspökhöz küldetetett, gyanutlanul, a király izenetével. Ez értésére adá neki, hogy ő felsége saját lelkiismeretének megnyugtattása végett küldte őt titokban hozzá, megtudandó, milly véleményben volna a püspök a felsőségre nézve. S hogy annál bátrabban feltárja szívét előtte, Rich hozzá tévé, hogy a király becsületére

fogadta, miszerint, bármit mondjon, semmi veszélytől nem tarthat, és hogynézeteivel, melyeket így bizodalmasan nyilvánítand, vissza nem fognak élni. Fisher bizván ez ígéletben, és nem sejtván semmi kelepczét, vigyázatlanul ki nyilatkoztatta: „hogya mi a felsőségi kérdést illeti, kénytelennek látja magát ismételni ő felségének, a mit már annakelőtte több ízben mondott, s még mindig mond, ha mindjárt meghalnia kellene is: hogya egészen törvénytelen, és hogya a királynak óvakodnia kellene illy czimet tulajdonítani magának, ha lelke üdvével, s maradékainak jólétével gondol.“ E szavakért Fisher ítélőszék elé állíttatott; Rich tanuskodására vétkesnek nyilváníttatott, s fejvesztésre ítéltetett. A halált derült homlokkal s hősiesen állotta ki, miként azt jellemétől várni lehetett. Kivégeztése napján reggel öt órakor tudtára adatván, hogya készüljön a halálra, a nélkül, hogya arca változott volna, fogadta e hirt, és még két órát nyugodtan aludt szalma-ágyán. Azután felkelt, s több gonddal öltözködött, mint rendesen; mit inasa észrevéve, midőn figyelmezteté, hogya nem sokára meg kell válnia ruháitól: „Mit bánom én, János! — mondá, — nem tudod-e, hogya ma menyegzőm napja van, s illő, hogya illy körülményben örüljek, s tehetségem szerint öltözködjem?“

A tisztelet, melyet Henrik azelőtt tanusított a csodálatra méltó férfiú iránt, mint a ki atyjának személyes barátja, és tanácsnokai közül az utolsó élő volt, és a kinek gondoskodásába ajánlotta istenfélő anyja, halálos ágyán, a tapasztalatlan ifjút, — most már, miként látszék, embertelen s kiengesztelhetlen gyűlöletté változott. Nem elégvén a tisztos főpap kivégeztetését, rendelte, hogy holtteste ruháitól megfosztatván, több óráig közszemlére kitétessék, azután egy gödörbe vettessék lepel s koporsó nélkül.

Erasmus rövid vázolatban ekként adja elő Fisher jellemét: „Senkit nem ismerek, a ki feddhetetlen önvisélet-, ismeretbőség- s léleknagyságra hozzá fogható volna.“ Storer, emlékére igen szép verseket írt, mellyek így végződnek: „Ezen, patriarchához hasonló, s minden tetteiben komoly férfiú erényesen végzé zárandok-pályáját, s késő vénséget ért, hogy annak becsét fölmutassa.“

Martius 30-kán záratlak be a parlamenti ülések. Midőn az alsóház a lordok házasorompói előtt megjelent: minthogy nem lehetett sem tanácskozni, sem végezni, Andley lovag a király nyílt rendeleteit olvastatá föl, mellyek az örökösödés s egyéb tárgyakra vonatkozó esküformáról, és a canterburyi érseknek, a cancellárnak, s Norfolk

és Suffolk hercegeeknek biztosokul lett kineveztetéséről szólottak. Elérkezett a percz, hogy már most a volt cancellár állhatatossága tétessék próbára.

Morusnak april 13-kán kellett megjelenie Lambethben a biztosok előtt, hogy esküdjék meg azon törvényre, mellyről századunk legjelesb jogtudósainak egyike azt mondja, hogy az „egy szörnyeteg és zsarnoki rendelet, törvénynek illetéktelenül neveztetvén.“ E vészteljes idézés őt chelseai csendes magányában tanulmányával foglalkozva találta; a csapást azonban, melly őtet érte, már rég előrelátta. A mint Cresaire mondja: „Előérzete levén arról, a mi nek e napon bekövetkeznie kellett, a szokottnál korábban kelt föl; templomba ment, meggyónt, s az első szent misén megáldozott; mit ő rendesen tenni szokott, mielőtt nagyobb fontosságú dologhoz fogott. Ugyanazon rendőrök, kik a lovag letartóztatásával bizattak meg, egy más parancscsal is el voltak látva, nála házkutatást tartani; azt hitték ugyanis, hogy valósággal koránsem olly szegény, millyennek magát lenni állítá. Morus, ki nyugodt lélekkel tűrte a sérelmet, melly házi szentélyének erőszakos földulatása által rajta elkövettetett, mit sem vesztett változatlan vídamságából. Azalatt, míg a rendőrök motozás-

sal valának elfoglalva, mondá Morus Margit leányának, hogy azok, kik kétségbe vonják szegénységét, s e tényről maguknak meggyőződést szerezni iparkodnak, sikertelenül fáradoznak. „Ha csak, tevé hozzá, egy hamis pillantatot vetve nejére, — a rejteket föl nem fedezik, a hol Alice ékszereit zárva tartja.“ Fölszólításukra, hogy követné őket, Morus elindult, s Roper-t kísérő társul fölkérte.

Szokása volt korán indulni Westminsterbe, valahányszor hivatalos kötelességei oda szólíták; s ekkor neje, és gyermekei őt egész a folyó partjáig elkísérték, a hol aztán sajkájába szállott. Utközben majd egyiknek üdvös tanácsot adott, majd másikkal ártatlanul tréfált; s hogy ha egész napra hagyta el őket, mindnyájokat megölelte, s a sajka megindultával kezével üdvözlötte őket, míg szemei elől a fák között eltűntek. Most is kísérték őt, mint rendesen; de ezuttal kimaradt a vídám enyelgés. Föltárva állott előtte a jövő, s atyai szívét keserű érzés fogta el. Egy pillanatra rendkívüli gyöngeséget érzett, s nem bizott magában. De nem akarván családjá aggodalmát növelni, midőn a kert rostélyzatához érték, melly a Temse partjára szolgált, megállott, megölelte nejét, gyermekeit még érzékenyebben, mint máskor, s kérte őket, térnének haza, s imádkoz-

nának érette. Erre gondosan betevén maga után az ajtócskát, a sajkába lépett Roperrel, s négy cselédjével. Egyszer sem nézett vissza a kert felé, hogy övéit a szokott, Isten-hozzád' dal üdvözlőné. S így nem érzé a fájdalmat, melyet kedves Margitjának látása okozott volna, a ki visszamaradva, a helytől megválni nem tudott. „Morus arcza, mondja Roper, visszatükrözé belső szenvedését, s hosszú ideig mély elmélkedésbe volt elmerülve. Kétségkívül érzelmeinek küzdelme heves vala; de végre azon magasztos elvek következtében, mellyeknek szerinte minden alsóbb rendü tekintetnek engednie kellett, lelke megkönnyebbülvén, és földerülvén, megszoritá Roper kezét, s halk, de nyomós hangon ezt mondá neki: „Fiam, hála Istennek! a csata meg van nyerve.“ „Akkor, mond Roper, nem fogtam fel szavai értelmét; de nem akarván elárulni, hogy nem értem, felelém: Uram! azon igen örülök. Csak később sejtém, hogy a szeretet, mellyel Isten iránt viseltetett, olly befolyással volt rá, miszerint ő minden emberi gyarlóságon fölülemelkedett.“

Morus a biztosok előtt megjelent; és miután a határozatokat és az esküformát elolvasta, ki nyilatkoztatá, hogy ő kész esküdni a trónörökösödési rend föntartása- s védelmére úgy, a mint

azt a parlament megállapította. Ő vonakodott ítéletet mondani azok fölött, kik parancsolták, vagy ellenezték az esküt; hanem kijelenteni el nem mulasztá, miszerint neki lehetetlen az esküt letenni tartalék nélkül, ha csak lelkiismerete ellen cselekedni nem akar; hozzá tévé még, hogy ha azt vélnék, miszerint ezen eskü-megtagadás dacból ered inkább, mint sem bevallott aggodalmából: kész eskü által kétségeskedéseket eloszlatni. A biztosok felhozták ellenében, hogy ő vala az első, ki az esküt megtagadta; előmutaták neki mindazon főurak s polgárrendüek aláírásait, kik az esküt letették. A király bosszujával fenyegették azt, a ki egy maga ellenszegülni merészelne. Miután másodszor is hiában szólíttatott föl az eskü letételére: Morust megátalkodottsággal vádolták, hogy meg nem említette az eskünek azon különös részét, melly lelkiismeretével ellenkezik. Erre azt felelé, hogy ha részletesebben fejtegetné azon okokat, mellyek őt a megtagadásra birták, még jobban felbőszíthetné a királyt. Mindazáltal ígéré okainak előterjesztését olly föltétel alatt, ha tudnillik a lordok Henriktől biztosítást eszközözlendnek ki az iránt, hogy megtagadása indokainak bevallása nem fog sértésnek vétetni ő felsége irányában, s ő rá veszélyt nem hárítand. A kiküldöttek felelék, hogy egy illy

biztosítás semmiképen sem fogna szolgálni védelmül a törvényes vád ellenében. Egyébiránt ajánlkozott a király becsületébe bizni. Cranmer visszaélt némileg Morus őszinteségével, midőn állítá, hogy, Morus nem rosszalván azok eljárását, kik az esküt letették, világos, miszerint ő csupán csak az eskü törvénytelenségétől tartott; és meghagyta neki, hogy vegye tekintetbe, ha valljon a kötelesség a királynak engedelmeskedni nem egyáltalán bizonyos-e? Morus megütődött e finom okoskodáson, melly őt váratlanul lepte meg; de annak alaposágáról semmikép sem volt meggyőződve. Miért is azt a választ adá, hogy, miután az eskü olly elvek bevallását foglalja magában, minő például a király házasságának törvényessége, mellyre nézve az emberek véleményben különbözhetnek: azt némellyek visszautasíthatják, mások elfogadhatják egyenlő őszinteséggel. Cromwell, kit Morus maga irányában jó indulatunak vélt, fölkiálta, hogy inkább szeretne volna látni tulajdon fia kivégeztetését, mint halalni, hogy Morus megtagadja az esküt.*) Cromwell e feleletet a királynak megvivé, Andleynek

*) Cromwellnek e felkiáltása nagy álnokságot árult el. Habár szíven látszott viselni az ex-cancellár sorsát, mégis értésére adá, s úgy szólván, kijelenté, hogy Morus megérdemlette a halált.

azon szigorú meghagyásával, hogy világosan adja elő a királynak, miszerint Morus ráállott az örökösödést illető eskü letételére. „Bizonynyal, mond Morus, én nem tartom veszélyesnek az örökösödésre megesküdni.“

Morus nem tért haza többé. A westminsteri apát őrizetére bízott, kinek felügyelete alatt négy napig maradt. *) Azután 1534. ápril 17-én pénteki napon a Towerbe vitetett. Kevéssel befogatása után írta a következő levelet, melly hűn és lelkesen vázolja a törvényszék előtt történeteket. Kellő elővigyázat tekintetéből nincs az sem aláírva, sem senkihez czimezve:

„Midőn a lordok előtt Lambethben megjelentem, legelső idéztettem meg; holott Croydon tudor (Hugh Lutimer) s több mások előttem érkeztek meg. Miután előadták az okot, a miért hivattak (a mi legkevésbbé sem vala rám nézve meglepő, csak egymagam levén világi, kit előhozattak), kértem, hogy ismertessék meg velem a nagy pecsét alatti esküt. Azután látni ohajtottam az örökösödési okiratot, melly nekem nyomtatványban meg is küldetett.

Az iratok elolvasása s egybe hasonlítása

*) Benson Vilmos 1510-ben neveztetett apáttá. Apátságát Henriknek ajándékozta, ki őt decáná tette. Meghalt 1549-ben.

után kinyilatkoztatám, hogy nincs szándékomban rosezalni sem az okiratot, sem a ki azt szerkesztette, sem azt, ki arra esküdött; sem pedig nem akarom kárhoztatni lelkiismeretét, bárkitől származott is az; de tiszta lelkiismeretem ollyatén tanácsot ad nekem ez ügyben, mikép, habár nem tagadom is meg az eskütételt az örökösödésre, mindamellett, a nélkül, hogy lelkemet az örök kárhozat veszélyének ki ne tegye m, a tőlem követelt esküt le nem tehetem. Ha gondolnák, hogy ezen eskü-megtagadásom indoka képzelődés, nem pedig alapos aggodalom : kész vagyok azt megnyugtatójukra esküvel erősíteni; és ha ennek daczára sem akarnának nekem hinni, mi haszna lenne egy másik eskünek? *) Ha az iránt meg volnának győződve, tevém hozzá, hogy igaz, a mire esküszöm: igazságszeretetöknél fogva remélleném, miszerint nem fognak többé erőtetni az általuk ajánlott esküre, miután az lelkiismeretemmel ellenkező. Erre a cancellár mondá, hogy mindnyájoknak sajnosan esik ebbeli nyilatkozatomat hallani, s azt tapasztalni, hogy megtagadom az

*) Ezen okoskodás döntő volt; de nem az forgott fen, hogy megtudják, valljon Morus engedelmeskedik-e lelkiismeretének? Ezen emberek szerint a király iránti vak engedelmesség megelőzte a legszentebb kötelességek teljesítését.

esküt; és mindnyájan hitökre állíták, hogy én vagyok az első, a ki az esküt megtagadta; a mi király ő magasságát ellenem nagy neheztelés- s heves bosszura gerjesztendi. Ezután előmutatták nekem a jegyzéket, hogy lássam a főurnak s polgárrendüek neveit, kik már megesküdtek, és esküjüket aláírással megerősíték. Látván, hogy mindezek daczára még mindig vonakodom, jól-lehet egyet sem kárhoztattam azok közül, kik letették az esküt, rám parancsolták, hogy menjek le a kertbe. Erre én a régi leégett szobában maradtam, melly e kertbe nyílik, s nem akartam lemenni a hőség miatt stb.“

A westminsteri püspök azon ellenvetésére, melly szerint attól lehet tartania, hogy tévedésben van, egymaga ellenkezőn az ország nagy tanácsával, Morus felelé: „Ha részemről egyedül magam állanék, s az egész parlament a másik részen lenne, nem mernék egyedül eszemre támaszkodni olly nagy szám ellenében; de ha úgy történnék, hogy bizonyos dolgokban, mellyekért visszautasítom az esküt, részemén, miként gondolom, olly nagy, vagy még nagyobb ítélőszék lenne: akkor nem tartoznám megváltoztatni vélekedésemet a végből, hogy azt egy ország ítéletéhez alkalmazzam, midőn a kereszténység egyetemes ítélőszéke mellettem van.“

Azalatt, míg Morus a westminsteri apát örizete alatt maradt, a király tanácsával az iránta követendő rendszabályok felett tanácskozott. Cranmer dicséretére legyen mondva, hogy ő e válságos perczben Morusért, és Fisherért közbevetette magát. A következő levelet írta ő Cromwellnek, melly Tamás iránti tiszteletéről őszintén tanuskodik.

Cranmer érsek Cromwell tükárnak.

„Igen tisztelt Cromwell ur! Nem kétlem, jól emlékszik ön, hogy monseig. Rochester és Morus ur készek az örökösödési okira esküt tenni; de nem annak bevezetésére. Nem tudom megtagadásuk okát, s ők semmi módon sem akarták azt nyilvánosságra hozni. Mindazáltal ez nem lehet más, mint a romai püspök tekintélyének megcsonkítása, vagy inkább a király állítólagos első házasságának kárhoztatása. De ha ők egyáltalában a bevezetést illető véleményökhöz ragaszkodnak: nekem úgy látszik, hogy még sem kellene őket visszautasítani, ha készek magára az örökösödési okira megesküdni, azon feltétellel azonban, hogy esküvel fogadják, miszerint azt minden erő s hatalmasság ellen fentartandják; mert ez nagy alkalom lesz az özvegy hercegnő s Mária asszony megnyugtatóására, kik elkárhozni hiszik lelköket, ha rangjokat elvesztik, vagy arról

lenmondanak. S ez őket lecsillapítandja, nem csak őket, de a császárt és többi barátjaikat is, ha olly nyomatékot helyeztetnek abba, a mit ellenök monsig. Roschester, vagy Morus ur mondani, vagy tenni fognának, mint azt eddig tették, midőn részökre kedvezőleg nyilatkoztak. S talán nagy tekintélyt kölcsönözne a dolognak sok ember szemei előtt, ha illy férfiak kinyilatkoztatnák, hogy a nevezett okiratban meghatározott örökösödés törvényes, s az Isten törvényével megegyezik; mert akkor, úgy hiszem, ez országban senki sem merné az ellenkezőt állítani. Vannak, kik véleményökhöz a király állítólagos első házasságát illetőleg macakosság-, vagy rosszakaratból ragaszkodnak: vagy mivel erre inti s kötelezi őket a tántorithatlan s daczos lelkiismeret (attól tartván, nehogy véleményök változtatása által hirnevöket, s dicsőségöket örökre beszennyezzék); vagy végre magukat a romai püspök ítéletéhez akarják szabni. Egyébiránt szerintem oda kellene működni, hogy az egész ország közmegegyezéssel helyeselje a nevezett örökösödést. Létrejöttét ezen eredménynek, mellyet, reméllem, Isten segítségével elrendünk, nagyon elősegitené e két férfiúnak, ugymint a rochesteri püspöknek és Morusnak beegyezése és esküje, párthiveikkel vagy inkább frigy társaikkal együtt; és a király akaratával

esküjüket el lehetne nyomni, kivéve, ha ő felsége szükségesnek itélné azokat közzétenni. Istennek szent oltalma legyen ön felett mindenkor. Kelt Croydon lakásomon, ápril 17-én, tisztelője
Cantuor Tamás.“

De nem követték e bölcs utasítást; egy befolyás létezett a trón megett, hatalmasabb, mint a trón maga; és e befolyás tulsúlylyal birt az emberiség és igazság ellenében. Halljuk, mit mond erről Roper: „Eleinte hajlandóknak látszattak ki egyezkedni sir Tamással azon feltétel alatt, hogy esküt tenne le, mellyben a felsőségről nem vala szó; s ez meg is történt volna, ha Boleyn Anna és pártja alkalmatlan lármáikkal annyira föl nem bősztik a királyt, hogy első elhatározásával ellenkezőleg megparancsolá, Morus elé terjeszteni a felsőségi esküt. Midőn a hivatalnokok fölkeresték őt az esküvel, ő szelid és tiszteletteljes hangon mentegetődzött; de a parancs határozott volt; s végleges megtagadása után, ápril 17-kén pénteki nap a toronyba vitetett sir Southwell Richard őrizete alá.*)Sajkába szállva, a vizen lefele

*) Sir Southwell Richard, atyja volt Southwell Robert jezuítának, ki hiteért Erzsébet alatt (1595.) vértanúságot szenvedett, s kinek bámulatos dolgozatai mind prózában, mind versben minden hitbeli jóízlésű embert gyönyörködtettek.

eveztek, rendeltetésök helyére jutandók. Utközben sir Richard, ujjával mutaván az arany lánczra, mellyet Morus nyakán viselt, néhány szót intézett hozzá, tanácsolva neki, hogy elővigyázatból nyaklánczát küldené haza nejének, vagy valame-lyik leányának. „Nem, uram, — felelé Morus élén-ken, azt nem fogom tenni soha; lovag létemre nem akarnám, hogy elleneim, miután a csatamezőn fogolylyá tettek, mondhassák, hogy semmit sem találtak nálam, a mi fáradságukat megjutalmazná.” Partra szállván, a toronybeli hadnagygyal talál-koztak, ki fogadásukra készen állott; s midőn a lakhoz értek, a kapus, az akkori kornak egyetlen szokása szerint, szolgálatának bérét kérte, melly a fogoly felső ruháiból állott. „Jól van, kapus uram, — mondá sir Tamás, levevén fővegét, — itt van!” s hozzá tévé: „Ez az én öltözékem felső része, igen sajnálom, hogy többet nem ér.” De az őrt-álló cerberus nem akart illy silány jutalommal megelégedni; a felöltönyt kívánta, s azt meg is kapta. Megengedettett Morusnak, hogy szolgál-latára cselédjei közül egyet megtarthasson. E szolga Wood Jánosnak neveztetett, ki sem ol-vasni, sem írni nem tudott. Mindazáltal el nem mulaszták őt arra megesketni, hogy a mit hal-lana, vagy írni látna a király, a törvényszék, vagy az ország biztossága ellen, azt rögtön je-

lentse be a hadnagynak. A mint Morus e tiszt által szobájába bevezettetve, tapasztalá, hogy vele helyzetéhez képest a lehető legillegitimesebben bánik, felé fordult, s ama lélek-nyíltsággal, melyet semmi sem vala képes megzavarni, mondá: „Jól van, hadnagy ur! gondolom nem lesz okom az élelmezés ellen, melly rám várakozik, panaszt emelni; de ha mégis valamikor azt tenném, ne kiméljen engem, s minden teketória nélkül vessen ki az ajtón.“

VIII. FEJEZET.

Morus a toronyban. Margit leányának terve. Morus magánkikérdeztetése a toronyban. Birósága. Védelme. Felelete Richhez. Ítélete. Kikérdeztetése elítéltetése után. Kivégztetése.

(1534—1535.)

Azon korszakhoz értünk, mellyben Morus pályafutása végződik. Az első hónap alatt az ő letartóztatása a toronyban szigorú vala; családja egyetlen egy tagjának, sőt még igen szeretett Margitjának sem volt szabad őt meglátogatni. „S mindamellet, mond Cresaire, vidámsága soha el nem hagyta, mint ezt később őretől megtudtuk.“ De Margit, jóllehet tőle az öröm, atyját láthatni

megtagadtatott, gyermeki szeretettől ihletve, talált módot a következő levelet fogságába juttatni.

„Igen szeretett atyám! Nagy vigasztalás az rám nézve, hogy miután nem értekezhetem atyámmal, a mint akarnám, az ön távolléte okozta keservemet legalább azon egyetlen egy számomra fenmaradt módon enyhíthetem, hogy önnek írok, a hányszor csak lehet, s el-elolvasgatom az ön megható, és tanulságteljes levelét, hű tolmácsát erényes lelkének, melly a világi dolgok romlott szeretétől ment, s Isten szeretetével, és mennyek utáni vágygyal van eltelve, a mint ez a Mindenható igaz imádójához, és hű szolgájához illik. Nem kétlem, jó atyám, hogy Isten kiterjesztve tartja kezét ön fölött, és megtartja önt, miként eddig, testi és lelki épségben (ut sit mens sana in corpore sano), főleg most, midőn meg van fosztva minden földi vigasztól, és midőn ő irántai szeretetből önkénytesen, örömmel és egészen az ő szent gondviselésére bizta magát. Mit gondol atyám, mi volt a mi vigaszunk, mióta benünket elhagyott? Mi azt, igazán, lefolyt életének részünkre fenmaradt emlékeiből merítettük: istenes beszélgetéseiből, üdvös tanácsaiból, és erényes példáiból, mellyeket Isten jósága adjon vissza mielőbb nekünk, nyugalomra, és megelégedésére az ön szívének, melly minden földi salak-

tól tiszta, legnemesb erényekkel telt, s a Szentlélek kellemes lakhelye. Isten oltalmazza önt (a mint hogy erről nem is kételkedem, jó atyám) minden lelki és testi szenvedéstől; és adja malasztját nekem, ön szerető és engedelmes leányának s szolgálójának, valamint mindnyájunknak, ön gyermekeinek, és barátjainak: hogy kövessük, a mit atyámban dicsérünk; és hogy végre egyesüljünk mindnyájan a mennyei boldogságban, melyet a mi irgalmas Urunk vérével szerzett meg számunkra. Igen szerető és engedelmes leánya s szolgálója, R o p e r Margit, a ki minden emberi dolgoknál többre becsülné, hogy ha Wood János helyén lehetne, s önnek szolgálhatna. De mi azon reményben élünk, hogy nem sokára látjuk önt; teljes szivemből kérem az Istent, hogy ugy legyen, ha az az ő legszentebb akarata.“

Margit nem kapott választ e levélre; mert bármennyire ohajtotta is atyja tudatni, hogy megkapta a szeretet ezen bizonyítványát, azt nem tehette, mivel igen szigorú őrizet alatt volt. Margit esztét a várakozás meghiusultából támadt bánat találékonytá tette, s föltalálta a merész, ha nem kétségbeejtő módot, melly szerint kegyeletos ohajainak eleget tehessen. Ismerte atyja lelkét a legtitkosabb redőkig, s teljesen megvala győződve hajthatlanságáról elveire nézve a fel-

sőség kérdését illetőleg. Ép e szempontból kiindulva készíté el a tervet, mely őt atyjával, kit olly gyöngéden s feláldozólag szeretett, összehozandotta.

Halljuk e tárgyra vonatkozólag Rastell szavait: „A midőn sir Tamás körül-belül egy hónapot töltött már fogságban, Margit leánya forrón ohajtván látni őt, a következő elmés gondolatra jutott: levelet irt, melyben atyját az esküre rábeszélni látszott, s azt neki elküldé, mit sem kételkedvén, hogy a levél letartóztatni és Cromwellnek kézbesítettetni fog; mi által elérni gondolta, hogy atyjához juthat. Csele sikerült majd egész időre, míg atyja zárva volt.“ Mackintosh erre nézve mondja, hogy helytelen volna rossz indoknak tulajdonítani az irgalmas engedékenységet, mellynél fogva a király Margitnak megengedé, hogy atyját a toronyban meglátogathassa. Csodáljuk az emberiség érzetét, mely e szavakat sugallotta; de az igazság, mellynek jogai mindennél hatalmasabbak, kimondatja velünk, hogy jelen alkalommal rossz indokok szerepeltek. Cromwell, hogy célját érje, nem átalotta fölhasználni egy leány leggyöngédebb érzelmeit, remélve, hogy azok gyászos befolyást gyakorolandnak atyja lelkére; csak is ez áron nyerte meg Margit az annyira ohajtott engedelmet. Morus, természetesen nem ismervén az ind-

okokat, melyek leányát efféle levél írására bírták, egy, szemrehányásokkal telt, de mégis a leggyöngédebb indulatból fakadt, s leánya ítélete iránt legkimélőbb figyelmet tanusító választ írt.

Morus Margit leányának.

„Isten áldjon meg téged ! Ha nem lettem volna, kedves s igen szeretett leányom, már sokkal előbb erősen eltökélve, s nem biznám Isten irgalmasságában : siralmas leveled nagyobb zavarba hozandott engem, mint a mi legrettentőbb fenyegethet. Valóban semmi sem hatott, s keserített meg engemet olly mélyen, mint látnom téged, igen szeretett gyermekem, hogy olly élénk s sajnálandó módon törekszel rábeszélni arra, mire nézve, ha csak lelke kárhozatnak kitenni nem akarom, ítéletem visszavonhatlanul megállapított. Nem fogok felelni leveled tárgyára ; erre vonatkozó véleményemet lelkiismeretem sugalta, és elhatároztam, te tudod azt, ez ügyben senkivel többé szót nem váltani. Nincs tehát neked egyéb mondani valóm, Margit leányom, mint hogy hagyj fel vállalatoddal, s emlékezzél rendithetlen elhatározásomra. De a mi nekem halálos bűt okoz, halálosabbat, mintha kivégeztetésem ítéletét hallanám (mitőli félelmem Isten kegyelméből napról napra enyészik, úgy mint a pokoltól, remélvén

elnyerni a mennyországot Krisztus kinszenvedésének érdemei által), az, hogy hallom, miszerint az én jó fiam, a te férjed, és ti jó leányom, meg jó nőm, és többi jó gyermekeim s ártatlan barátink, sok bú- s kellemetlenségnek lesztek kitéve. Minthogy nincs hatalmamban azokat megakadályozni, annak gondját csak Istenre bízhatom. Nam in manibus Dei (mondja a sz. írás) cor regis est, et sicut divisiones aquarum, quocunque voluerit, impellit illud — mert Isten kezében van a királyok szive, és mint a tenger hullámain, a hova akarja, oda hajtja.— Kérem tehát végtelen jóságát, hajtsa a király ő magasságának nemes szívét oda, hogy legyen kegyes mindnyájotok iránt, és nem én irántam, úgy, a miként az Isten és én tudjuk, hogy ő felsége iránti hű szívem, s mindennapi imáim megérdemlik. Mert valóban, ha ő magassága lelkemet láthatná, mint látja az Isten szeme: meg vagyok győződve, hogy határtalan haragja kissé lecsillapodnék. De minthogy nem adatott nekem úgy láttatni vele a világot, hogy ő felségével az ellenkezőt el ne hitethetnék: nem tehetek jobbat, mint ha mindent az Isten kezébe ajánlok, a ki iránt viseltető szeretetemből, úgy szintén lelkem megmentése- és lelkiismeretem nyugalmaért szenvedem e nyomort. Senkit sem fogok legkevésbé

sem kárhoztatni, sem legkisebb szemrehányással illetni. Szabadítson meg az Isten e nyomortól, mikor úgy fogja akarni; szólítson a menny örök örömei megízlelésére, a mikor neki tetszik; addig pedig adja nekem malasztját, valamint nektek is, hogy minden bajaink- és gyarlóságainkban földre borulva, s megerősödve megemlékezhessünk Krisztus keserű fájdalmáról, melyet kinszenvedése előtt a hegyen kiállott. S ha huzgóan így cselekednénk, erősen hiszem, miszerint abban mi enyhülést, és nagy vigasztalást találunk. Igazgasson, s vezéreljen mindnyájotokat, kedves leányom, Krisztus szent lelke nagy irgalmassága által az ő örömeire, és a ti testi s lelki javatokra. Gyöngéden szerető atyád,

MORUS Tamás, lovag.

Május vége felé teljesült Margit forró ohajtása. A mint atyja szobájának ajtaja megnyílt, nyakába borult, s hosszan és némán egymást átkarolva tarták.

Morus azután térdre esett, leánya követte példáját, s lélekben egyesülve végezték amaz ajtatossági cselekvényt, melly élete minden tetteit megszentelé, s melly a jelen körülményben arra szolgált, hogy visszanyerje lelke nyugalma, melyet annak megjelenése, kit mindenek felett szeretett, egy perczre megzavart. Ezután felkel-

vén, ismét átkarolta leányát, szeretettel nézett rá, s szokott vidorsággal mondá: „No jó! most hiszem, Margitom, hogy azok, kik engem ide zártak, nagy kellemetlenséget képzeltek okozni nekem; de biztosítlak téged, gyöngén szeretett leányom, hogy ha nőm s ti gyermekeim, nem vagytok, már régóta illy szük, vagy tán még szűkebb szobába zárattam volna. *) De miután itt vagyok, a nélkül, hogy megérdemlettem volna, reméllem, megszabadít a jóságos Isten bajaimból, s kegyes segítsége által megtartandja helyemet köztetek. Hála Istennek! semmi okom sincs, Margitom, hogy rosszabbul érezzem magamat itt, mint honn; mert, nekem ugy látszik, hogy az Isten engem kedvencz gyermekként szeret, s térdeire vesz, hogy simogasson.“ Midőn Margit a börtönt elhagyni készült, atyja neki családjá számára a következő levélkét adta át, mellyet Margit kebelébe rejtett.

„Kedves barátimnak. — Fogságban levén, és nem tudván, milly bajok környékezhetnek, vagy milly szükségben szenvedhetek még, őszintén kérlek mindnyájotokat: azon esethen, ha igen

*) E szavak értelmét nehéz felfogni. Valljon Morus nem azt akarta-e nyilvánítani, hogy ha övéi iránt oly nagy szeretettel nem viseltetik, nem lett volna oly eszélyes, s már elítéltetett, s kivégeztetett volna?

szeretett Margit leányom, ki a király különös kedvezéséből barátaim közül egyedül látogathat meg engem, bárkitől közületek kérne valamit, a mire nekem szükségem volna, úgy tekintsétek kérelmét, mintha én magam személyesen tenném azt. Kérlek mindnyájotokat, imádkozzatok érettem, miként én is imádkozandom értetek. Őszinte barátotok, s szegény alamizsnástok *)

MORUS Tamás, lovag, fogoly.

Margitnak úgy kelle tekinteni e néhány szót, mint atyjának irántai figyelme s bizodalma újabb jelét. Rövid idő múlva e látogatás után neje és családja is engedelmet nyertek őt láthatni. Alice, mint tudjuk, derék gazdasszony volt; de nem birt azon méltósággal, hogy ne mondjuk, jellemgyöngédséggel, minőt az ember egy illy férfiú nejében fölelni ohajtana. Hogy Cresaire kifejezésével éljünk, a mint szobájába lépett, mint jó és egyszerű, bár kevésbé világias nő, durczásan e szavakat intézé hozzá: „Valóban, Morus, igen csudálkozom, hogy ön, kit eddig okos embernek tartottak, most úgy viseli magát, mint egy dőre; s inkább akar e piszkos, és

*) Az eredetiben előforduló szót (melly azt jelenti, ki másokért imádkozik) a francia fordításban e szóval: „aumônier — alamizsnás“ tétetik ki, nem lévén más szó, melly az eredeti angolt tökéletesebben kifejezhetné.

szük börtönben maradni a patkányok és egerek társaságában (itt torz-arczot vágott), mint künn élvezni szabadságát, a király és tanácsa kegyes jóakaratából; holott erre elégséges lenne azt cselekedni, mit az ország minden püspökei s leg tudósabb férfiai tőnek.“ Ezután fölemlítvén neki chelseai szép házát, könyvtárát, gyűjteményeit, kertjét, gyümölcsösét, és azon örömeiket, melyeket neje, gyermekei s barátjai társaságában élvezhetne, fölemelt hangon így végezé beszédét: „Igazán, s Isten nevére mondom, nem foghatom föl, mi birhatja önt az itt maradásra.“ Morus e panaszos kifakadásokat, mint türelmes emberhez illő, békével hallgatta. „De jó Alicem, mondá azon bájos mosolylyal, mellytől semmi nem foszthatá meg őt, — csak azt az egyet kérdem.“ — „S mi az?“ kérdé neje. „E ház nincs-e olly közel az éghez, mint az enyim?“ — Alice felelé neki, szokás szerint megvetőleg fölkiáltva: „Oh, bah! bah!“ Morus nejének kiméletlen beszédmódját, mint békétürese üdvös próbáját tekinté, és ugyanazon nyájassággal, de nagyobb komolysággal válaszolá: „Mit mondasz Alice? Nem igaz-e?“ — „B o n e D e u s, mond Alice hirtelen, hát még mindig visszatérünk e tárgyra?“ — „No ha úgy van, Alice, nem látom be, milly nagy okom lenne örvendeni szép házamnak, vagy az ahhoz tartozandóknak,

miután, ha csak hét évet töltenék is a sirban, s ez idő multával feltámadván, haza térnék, bizonyosan olly emberekre találnék, kik kiutasítanak, s habozás nélkül kijelentenék, hogy ott többé nincs semmi osztályrészem. *) Mi oknál fogva ragaszkodnám tehát egy olly házhoz, melly olly hamar elfelejti urát? Alice szeszélyes volt, de érzékeny, s e szavak őt teljesen legyőzték.

Morus észrevette a hatást, melyet előidézett, s arczát barátságosan megsimogatván, mondá: „Tehát jó Alice asszonyság, mondd meg csak, hány évig gondolod használhatni e házat? — Talán huszig. — „Hogy ha, jó Alicem, néhány ezeret, vagy ha csak néhány százat is mondottál volna, ez már jelentene valamit; azonban igen rossz számító volna, a ki egy öröklétet néhány száz, vagy néhány ezer évért kockáztatna. Mit ér, ha egy napig sem vagyunk bizonyosak vagyonunk birtokában? Ezért nem hagyta el Morust soha békés hangulata; mi legbiztosabb jeleül szolgálhat benső nyugalmanak. És itt igazságtalanság lenne Alice mentségére föl nem hozni, hogy igen sok oka volt rossz kedvűnek

*) E szomorú s keserves nyilatkozat nem volt indokolva; Morust szerették neje és gyermekei. Ő kétségkívül nagyította a dolgot, hogy annál jobban hasson könnyelmű nejének lelkére.

lenni. Bármennyire kényelmes volt chelseai háza, ama rossz szellem – *res angusta domi* – a szükség, s az azt követő bajok hatalmat vettek a nem rég olly boldog házon. Erről értesít benünket a következő levél, melly történetesen fönmaradt, s melly többet mond, mint a legrészletesebb elbeszélés.

Morus Alice asszony Cromwell titkárnak.

Titkár ur! Legnagyobb alázattal ajánlom magam szivességébe, mélyen lekötelezve érezvén magamat gyakori jósága s ama különös kedvezése által, mellyet szegény férjem iránt s irántam tanusított, s folytonosan tanusít. Kérem a Mindenhatót, tartsa meg önt e nemes érzelmeiben, mellyektől függ leginkább családunk jóléte. Jelen levelemben végső szükségemet fejezem ki ön előtt; mert saját házam tartásán kívül kénytelen vagyok szegény férjem s az ő szolgálja élelmére hetenkint öt shillinget fizetni. *) E kiadások fedezésére nem levén semmi más módom pénzt szerezni, kénytelen vagyok saját ruháimnak egy részét eladni. Ez okból intézem önhöz alázatos kéresemet, hogy véleménye- s tanácsáért csedezzem: járulhatok-e minden veszély nélkül a király ő

*) Ebből az tűnik ki, hogy azon korszakban az állam-foglyok családjaik költségén tartattak.

nagy kegyelmességének színe elé? — Reméllem, nincs semmi akadály, sem veszély; imc már öt hete, hogy a harmadnapos hideglelés megszűnt, s ez idő óta senki sem volt a háznál beteg. Kérem tehát önt, tisztelt ur, szíveskedjék különös jószágánál fogva (melly nélkül nem tudnám, hogyan szabaduljak meg a végromlástól), az Isten szereteteért, rajtam és férjemen nyomoruságos helyzetünkben, hajlott korunkban és inségünkben kegyesen segíteni. Mi egész családdunkkal együtt naponkint s egész életünkön át imádkozni fogunk a mindenható Istenhez igen tisztelt uraságod boldogságáért. Ezeket írja, a ki mindig alázatos szolgálója marad,

MORUS Alice.“

Morus állhatatosságán minden kísérletek hajótörést szenvedvén, más szerhez folyamodtak, melly őt legérzékenyebb oldalról támadá meg. Megtiltatott neki a sz. misé hallgatása, s lelki igazgatójával minden érintkezés. A neje s gyermekeivel társalgás megvonatott tőle, és csak Margitot eresztették be hozzá, azon csalárd reménységben, hogy általa a kívánt célhoz vezették; de mindamellet szigorun felvigyáztak rájuk; és Morusnak csakhamar ez utolsó vigaszt is el kellett vesztenie. Így értesít erről bennünket Cretaire: Minthogy a felsőségi és házassági eskü

az első határozványban csak kevés szavakba volt foglalva: azt a cancellár és a titkár, saját hatalmuknál fogva, néhány szóval megtoldották, hogy annál inkább elfogadhatónak látszassék; ekként bővitve adták át Morusnak és másoknak. Morus ez okiratra nézve mondá leányának: „Biztosíthatlak, Margitom, hogy azok, kik engem e fogásba tétettek, azért, mert az ő határozványukkal nem egyező esküt letenni vonakodtam, letartóztatásomat saját törvényök szerint nem igazolhatják. Szerencsétlenség, hogy egy keresztény fejedelmet szenvedélyeinek követésére vezetik gyarló, s malaszttól megfosztott papok, melly malaszt nélkül tudományuk érvényét elvesztik, s magukat gyalázatosan lealacsonyítják.“ E szavak kihallgattattak, és a törvényszéknek följelentettek, melly észrevéve hibáját, egy más határozványt készített, minden feltételekkel. Morus Tamásnak utóbbi kikérdeztetéséből látni fogjuk, hogy talált módot, régi s tisztos barátjával, Fisher püspökkel közlekedni. Ez fölfedeztetvén, ellenségeik irigy gyanúsításait idézte elő; ámbár vizsgálat után kiderült, „hogy a papirosok, mellyeket egymás közt levelezésre használtak, legnagyobb részt nem foglaltak egyebet, mint kölcsönös vigasztaló szavakat, s helyzetök- és egészségökre vonatkozó részleteket; egyik a

másiknak megköszöné az étszereket, melyeket egymásnak küldöztek.“ Fogoly társai között volt Wilson Miklós tudor, a ki, miként Morustól tudjuk, Párisból a házassági elválásról egy levelet irt ő magasságának. Két levelet birunk, melyeket Morus intézett hozzá a toronyban.

Wilson ugyanazon okból záratottel, mint Morus; de ennél szilárdság-, vagy meggyőződésre nézve alantabb állván, végre a kívánteskünek letételébe beegyezett. Ugy látszik, sikerült neki egy levelet Morusnak kézbesíteni, mellyben kételyeire nézve véleményét kéri. Birjuk a választ, melly bölcseségéről, s egyszersmind jó akaratáról nyíltan tanuskodik. „Kedves Wilson ur, úgy mond, sajnosan tapasztalom, hogy letartóztatása miatti fájdalomán, s jövedelmeinek és barátai társaságának elvesztésén kívül olly annyira csüggesztik s megzavarják lelkét a kételyek, mellyek lelkiismeretét nyugtalanítják. Ezt annyival inkább sajnálom, kedves tudor ur, mivel nincs hatalmamban enyhíteni sorsán, mit tőlem vár. Hogy ha én megtagadtam az esküt, annak senki nem tudja okait, az lelkiismeretem titka. Ez okok talán egészen mások, mint mellyeket képzelnek, és olyanok, hogy én azokat soha senkivel sem ismertettem meg, s nem is fogom ez életben. Végre ismétlem önnek, mit Londonban találko-

zásunkkor mondtam, mielőtt előnkbe terjesztették az esküt, hogy én semmi esetre sem akarok ez ügyben résztvenni. Én lelkiismeretem parancsát követem, mellyről csak magamnak kell számot adni Isten előtt, s megengedem mindenkinek ugyanazt tenni. Elég tárgyat találok a gondolkodásra saját életemben. Nekem úgy látszik, már eleget éltem, s nem igen ohajtok tovább élni. Mióta a toronyban vagyok, egy párszor majd kiadtam lelkemet; s e reménység valóban enyhíti szenvedésimet. Egyébiránt soha nem felejtkezem meg arról, hogy nagy számadással tartozom. De bizom Istenben, s fájdalmas kinszenvedéseinek érdemeiben, és kérem őt, adjon elég erőt, hogy ohajtsam kimulásomat, s vele leendő egyesülésemet. Adjon nyugalmat ön szívének, s jóságánál fogva hajtsa a király nemes szívét oda, hogy legyen kegyes és jóindulattal ön iránt, valamint irányomban, miután mi egyiránt érezünk iránta. De ha az Istennek másképp tetszik velünk rendelkezni, nincs mit tanácsoljak önnek stb.“ Végre latinul figyelmeztetve őt, levele visszaküldetését kéri: „*Quia quamquam nihil est mali, tamen prope tertium ministerium nolim rescire*, — mert ámbár semmi rossz nincs benne, nem akarnám, hogy egy harmadik kezébe kerüljön.“

Midőn később Morus megtudta, hogy a tudor letette az esküt, a következő levélkét írta, melly eszének s szívének egyiránt becsületére válik: „Kedves tudorom, Isten legyen önnel. Minthogy különféle jelekből észreveszem, hogy ön megígérte az eskü letételét, kérem az Istent, adjon önnek szerencsét. Soha senkinek sem tanácsoltam ellenkezőt; valamint soha semmi eszökzt nem használtam aggodalmaimat e tárgyra nézve másokkal megosztani. Ugy látom, ön szeretné megtudni, a mit én tenni szándékozom; de jól tudja, a mit önnek mondtam, mikor még mindketten szabadok valánk: hogy ez ügyben nem kívánom tudni sem az ön, sem bárki más szándékát, és hogy sem ön, sem senki más nem fogja megtudni az enyimet. Mert e tekintetben senkivel sem akarok részes lenni; hanem mindenkit saját lelkiismeretére hagyván, Isten segítségével szabadon akarom követni az enyimet. Lelkiismeretem ellen esküdni annyit tenne, mint lelkemet veszélyeztetni; arra pedig, hogy holnap miként fogok érezni, nem esküdhetem, mert csak Isten tudja, hatalmában lesz-e mindvégig lelkiismeretem szerint cselekedhetni, vagy nem; kérem tehát önt szeretettel, emlékezzék meg rólam ajtatos imáiban, mit én is viszont teendek. Én részemről mindennap megemlékezem önről az

én imáimban ; s míg szegény rövid életem tart, része lesz mindenben, a mit bírok.“

E közben minden hízelt módok több ízben megkísértettek, hogy Morus a király akaratának magát alárendelje. Cromwellnek több összejövele volt vele, s mindannyiszor erősen állította, hogy Henrik még mindig jó ura, és semmikép sem szándéka, lelkiismeretét faggatni. „A megbízott lordok (Mackintosh írja) kétszer mentek a toronyba őt az esküvel megkínálni ; de sem ő, sem Fisher nem akartak tovább terjeszkedni annál, mit eleinte kinyilatkoztattak, hogy tudnillik teljesen készek a trón-örökösödést fentartani, mint tisztán politikai tárgyat, s a nélkül, hogy a parlament illetékességét tagadnák. Ők vonakodának esküjökben egyébről szólni, aggodalmaikat hozván föl okul, mellyek fejtegetésétől tartózkodtak, félvén, nehogy ellenségeik ürügyöt találjanak védelmüket új vétek gyanánt tekinteni.“ Morus a lord biztosok első látogatását Margitnak írt egyik levelében így adja elő :

„Isten áldjon meg, szeretett leányom. Nem kétlem, hogy a király tanácsosai által itt tett látogatás, az időben, midőn a carthausi atyák, és Reynoles mester Fionból (Isten legyen velök) felségsértés miatt halálra ítéltettek, titeket nagy zavarba s aggodalomba ejtett, mivelhogy ma-

gam is itt vagyok fogva. Annyival inkább féltem attól, mert megtudhattátok, hogy a törvényszék elé állítottam. Szükségesnek véltem tehát megírni a valót, hogy se nagyobb reményt ne tápláljatok, mint mennyit helyzetem enged, nehogy a kimenetel annál jobban sujtson; se nagyobb bánatot és félelmet, mint mennyit különben az ügy érdemel. Ezért tudnotok kell, hogy pénteken, ápril utolsó napján, délután a hadnagy ur bejött hozzám, s tudtomra adá, hogy a titkár ur szólani kíván velem. Sietve felöltöztem, s kimentem hadnagy urral a folyosóra, hol több ismert és ismeretlen személyeket találtam. Végre a terembe érve, hol a titkár ur az ügyvéd- és közvádulóval, Baydell, s tudor Fregonwell urakkal ült, székel kináltattam meg, mit én el nem fogadtam. Erre a titkár mondá, hogy nem kétli, miszerint barátaim, kik meglátogattak, előmutatták a parlamenti ülésben szerkesztett új határozmányokat. Igennel feleltem; de mondám, hogy, miután nem igen vala szükséges azoknak megértésére sok időt fordítani, azonnal visszaadtam a könyvet, a nélkül, hogy a határozványok tartalmát magamnak megjegyeztem, vagy azokat tanulmányoztam volna, — következésképp azokra nem emlékszem. Ezután kérdezte: valljon nem olvastam-e a legelső határozatot, melly szerint a ki-

rály az egyház fejévé tétetett? A mire felelém, hogy olvastam. A titkár ur erre kijelentette, hogy, miután a parlamenti okirat által határozott, miszerint ő magassága és örökösei Angolhon egyházának Jézus Krisztus alatt jogszerű fejei, s ilyenek voltak mindenkor és lesznek örökké, a király akarata, hogy az ő törvényszékének itt egybegyült tagjai megkérdezzenek: minő vélemény- s értelemben vagyok e tárgyra nézve. A mire felelém, hogy bizton reméltem, miszerint ő magassága a király rendeletéből efféle kérdés hozzám intéztetni soha sem fog; mert véleményemet eleitől fogva s időről időre őszintén és kellően kinyilatkoztattam ő magasságának, és ez idő óta (tevém hozzá) önnek is, titkár ur, mind szóval, mind írásban. Jelenleg pedig leráztam lelkemről minden efféle dolgot, s nem fogom vitatni sem a királyok, sem a pápák czi-meit; hanem becsületes és hűséges szolgálja vagyok a királynak, s mindennap imádkozandom érette, övéiért, önökért, kik a tisztelt törvényszékhez tartoznak, és az egész országért. És én nem akarok avatkozni semmi más ügybe. A titkár ur mondá ekkor, hogy nem hiszi, miszerint illy felelettel megelégedjék a király; és hogy ő magassága kétségkívül határozottabb nyilatkozatot követelend. A tisztelt ur hozzá tévé, hogy ő

magassága a király nem kegyetlen fejedelem, sőt ellenkezőleg irgalmas és könyörületes. S jól lehet bizonyos körülményekben némelyeknél alattvalói közül megátalkodottságot tapasztal : mindamellett, ha később engedelkenyekké lettek, ő magassága irányukban irgalmasságot tanusított; s engem illetőleg, ő magassága igen örülne rajta, ha látná, hogy visszatérek az utra, mely a világba és az emberek közé ujjalag visszavezet, a mint ott azelőtt voltam. Erre felelém, hogy valóban semmibe sem elegendem többé e világon, habár az egész világot nyerném is jutalmul. A mi a dolog többi részét illeti : lényegében ugyanazt feleltem, a mit már azelőtt kijelenték, hogy tudnillik szilárdul el vagyok határozva, többé semmiféle világi ügy kutatásába, vagy megvitatásába nem ereszkedni, hanem hogy minden tanulmányom ezután csak Krisztus kinszenvedésére, és e világbóli kitöltözésemre szoritkozandik.“

„Ekkor egy perczre kiküldtek, azután ismét behívtak. Midőn bementem, a titkár ur mondta, hogy, mint örökös fogságra ítélt fogoly sem vagyok ő magassága, a király iránti engedelmesség- és hódolattól feloldva. Kérdé azután: valljon nem követelheti-e tőlem ő kegyelmessége a határozványokban foglaltak elismerését ugyanazon büntetések terhe alatt, melyek-

kel másokat sujthatna? Nem mondhatom az el lenkezőt, felelém. Mire ő folytatá, hogy ő magas sága a mint kegyelmes lesz azok iránt, kiket engedékenyeknek találánd, úgy fog a törvények értelmében eljárni azokra nézve, kik megátalkodottak. Végül mondá, hogy valószínűleg az én vi seletem oka azon ellenszegülésnek, melly másoknál tapasztaltatott. Válaszolám, hogy én soha nem ösztönöztem senkit e vagy ama vélemény követésére; és soha sem adtam bárkinek is sem tanácsot, sem utasítást e tárgyra vonatkozólag; és hogy nem mehetek tovább, bármilyek legyenek a következmények. Én, mondám, hű alattvalója vagyok a királynak, s imádkozom ő magas ságáért, minden hozzátartozókért, és az országért. Én nem bántok senkit; nem beszélek, nem gondolok semmi rosszat, hanem jót kívánok az egész világnak. És ha ez nem elég, hogy az ember sértetlenül éljen, úgy valóban nem kívánok élni. Én már közel állok a halálhoz, s többször hittem, mióta itt vagyok, hogy végóráim elérkezett; és, hála Istennek, soha nem busultam, csak midőn a szenvedés nem vala többé érezhető. Ez oknál fogva szegény testem a királynak parancsára készen áll. Adja Isten, hogy halálom neki hasznos legyen. A titkár ur ekkor így szólott: No jó! e határozmányban nem találunk semmi rosszat:

talál-e ön a többiekben, mellyek következnek? Felelém: Uram, bármi látszanék is nekem rossz-
nak akár az első határozványban, akár a többi-
ekben, nem fogom azt fölfedezni, nem is fogok sen-
kinek arról beszélni. Mire a tisztelt titkár ur igen
nyájasan figyelmeztetett, hogy azzal, a mit én itt
mondhatnék; semmikép vissza nem fognak élni, s
arra nem emlékszem, valljon említette-e, hogy
eddig sem mondtam, mit ellenem fölhasználni
lehetne; de kijelenté, hogy számot adandnak
ő magasságának, a királynak, és hogy az ő kegyes
akarata tudtul fog adatni. Erre a hadnagy beszólit-
tatván, neki átadattam. Ő általa visszavezettetém
szobámba, s itt vagyok ugyanazon állapotban, mint
előbb, sem jobban, sem rosszabbul. A jövő az Isten
kezében van, kinek esedezem, tudassa ő kegyes-
ségével, a királylyal, mi az ő legfőbb akaratával
megegyezik; szabaditsen meg engem minden
más gondtól, kivéve, melly lelkem üdvösségét
illeti; ti nektek pedig adjon mindnyájatoknak,
neked s tieidnek, nőknek, s minden gyermekeim-
nek, és minden barátinknak lelki és testi épséget.
Magamra nézve kérem, hogy mindnyájan imád-
kozzanak érettem, s ne aggódjanak arról, a mi
velem történhetik; mert Isten jóságában bízva,
reméllem, hogy, bármi rossz érjen is e vilá-

gon minket, minden javunkra szolgáland a más világon. Szerető atyád,

MORUS Tamás, lovag.“

Margithoz irt másik levelében értesíté őt, hogy a biztosok második látogatása, mely ugyanazon célból történt, mint az első, nem talált nagyobb sikerre; s nem is igen különbözött az elsőtől, a hozzá intézett kérdésekre nézve. Ugyanazon követelések ugyanazon ellenkezés-sel találkoztak. Többi levelei, melyeket még kedves Margitjának irt, újabb részleteket tartalmaznak ez eseményekről, s meghatólag ecsegetlik a kitünő áldozat szenvedéseit.

Valahányszor Morus leányával összejött, gondosan került minden célzást az udvarra; azonban egyik beszélgetésök alkalmával Boleyn Anna neve fordulván elő: „Mit mondanak, hogyan van?“ kérdé Morus.— „Bizony atyám, felelé Margit, azt mondják, soha sem volt jobban.“ — „Hajh! Margit, viszonzá Morus, fájdalmasan esik nekem a nyomorra gondolni, melyre e nő jutand, és pedig nem sokára!“

Egy más alkalommal mondák neki, hogy Anna, tánczával bájolta el a királyt. „Bárcsak az javára lenne! — mondá; ez örömeknek bú lesz a végök. Fejünkkel kell megfizetni e tánczokat; de tanácslom neki, jól vigyázzon a magáéra.“

Bizonyos íróról levén szó, a ki egy munkát készített a fogságban, egy agg szerző róla elmésen mondá: „Több éven át üres időt kellett keresnie tanulmányaira; most tanulmányokat kénytelen keresni üres idejére.“ E megjegyzés Morusra alkalmazható. „Valóban, mond Cresaire, az egész idő alatt, míg a toronyban volt Morus, soha sem maradt tétlen; folytonosan vallásos értekezletek írásával foglalkozott. Az első, „of comfort against tribulations — vigasztalás a szenvedések között“ — czimű párbeszéd, mellyben magyarok szerepelnek, mint a kik a honukat dúló törökök miatt örökös rettegésben éltek. A törökök az akkori eretnokség fejeit képviselék; figyelmetessé tétetett Angolhon a veszélyre, mellyel azt az eretnokség fenyegeté, s intettek a jó katolikusok, hogy készek legyenek inkább szabadságukat, vagyonukat, életöket és mindent, mi embernek legkedvesebb lehet, föláldozni, mint hitöket elhagyni.“ — Ezen közel 140, ivnagyságu lapot foglaló kézirat tele van érdekes, s a gyakorlati életben hasznos dolgokkal. Ezen kívül készített még egy értekezést „Jézus Krisztus kinszenvedéséről“, követve a négy evangélista rendét; egy másik illy czimű értekezése: „Treatise on receiving the blessed body of our Lord“ — a mi Urunk áldott tes-

tének vételéről“ — számos bölcs megjegyzéseket tartalmaz, azon korszakban ritka kenettel. Mind ezen művek fölismertetik a hely nyomait, s ama levegő hatását, mellyben irattak. A sok példa közül a következőt idézzük. „Mit mondanánk azon gonosztevőről, ki mielőtt vesztőhelyre vitetnék, czimerét börtönének ajtaja fölé vésetni akarná? Pedig ilyen azoknak hiusága, kik azon erőködnek, s törik fejöket, hogy méltóságuk emlékeit hagyják hátra e világ fogságában.“ Fölfedeztetvén, hogy Morus többekkel levelez, Soutwell Richard, Rich, legujabban kinevezett királyi ügyész, és Palmer nevű, Cromwellnek szolgálja hozzá mentek, hogy megfoszszák őt könyveitől, papirjaitól s minden íróeszköztől. *) Midőn már mindent egy zsákba beraktak, Morus az ablaktáblák betevéséhez látott; mit a többiek látván, kérdék, mit jelent az? „Oh, ugy mond, ha egyszer árucikkek nincsenek már, és a szerszámok elvételnek, nem marad egyéb hátra, mint bezárni a boltot.“

Két nehézség forgott fön, mond Mackintosh, az iránt, hogy Morus halálra ítéltetése legalább látszólagosan törvényszerűnek mondathas-

*) Cresaire állítása szerint e látogatás ép akkor történt nála, mikor értekezését írta a Jézus Krisztus szenvedéséről.

sék. Egyik abban állott; hogy az eskü egyszerű megtagadása, a legutóbbi határozvány szerint, csupán mulasztásnak tekintethetett; és habár a felségsértésnek föl nem fedezése, az e végből Fülöp és Mária alatt hozott határozvány előtt, mellyre talán Morus ügye adott alkalmat, világosan soha nem volt egyébnek, mint mulasztásnak kijelentve: mégis különösnek látszott az eskü megtagadása miatt úgy lépni fel ellene, mintha az felségsértési eset lett volna; holott egy általános rendelet őt tettelegesen mulasztás bűnében marasztalta el, s a külön vádirat is mulasztás miatt hozatott föl ellene.

E két szabályzat, feltéve, hogy a megtagadás felségsértési váddal illettethetik, egyáltalán felesleges volt; s mindkettő arra czélozott, hogy elhítség Morussal, miszerint addig, míg hallgat, biztosságban van.

A másik nehézség már meg volt említve: ez tudnillik abban állott, hogy még semmit sem mondott olyasmit, a mi a király házasságát helytelenítő ama cselekvényekhez hasonlítható lett volna, mellyek felségsértési bűnné emeltettek. Ez utóbbi nehézség elhárítására Robin Rich közbíró azon becsstelen dolgot vállalta magára, hogy Morust bizalmas beszélgetés közt s a barátság álarcza alatt olly nyilatkozatra bírlandja, melly az ellene emelendő vádra alkalmat nyújtana.

Nem volt kimélve sem ravaszság, sem hazugság e cél elérésére. Az időpont, midőn Soutwell és Palmer a könyvek, iratok és író-szerek egybepakolásával foglalkozának, ügyesen vala kiszemelve az igazság, s minden társadalmi törvények megsértésére. Azt tették fel, hogy Morus, a ki bálványozta könyveit, ezen eljárás miatti elkeseredettségének pillanatában közlékenyebb lesz, s a bepakolással látszólag elfoglalva levő egyének majdan kihallgathatják mindazt, a mit mondani fog, és aztán mint tanuk fölhivathatnának Rich feladásának megerősítésére. De Morus lelkének nyugodtsága ellenségeit újra zavarba ejté. A felindulás helyett, mellyet vártak, jó kedvvel fogadta őket a fogoly.

Bármilyen szörnyűnek látszik is ez az egész dolog, mindazáltal Henrik országlásának többi vonásaival tökéletesen összevág, és a hatalom nyomoru eszközeinek könnyen tulajdonítható. Meglátjuk mindjárt, millyek voltak ez utálatos kísérletnek következményei.

Az ismételt ostromlásoknak célja megingatni a legszilárdabb erényt, s felkölteni a lélekben a bosszu érzetét a szenvedett sérelmek ellenében; e felingerülés, hasonlólag a borseprőhöz, erényeink megérlelésére és szilárdítására szolgál, míg azt mérsékeljük, és meg-

fékezzük. Az itt következő elmélkedések, mellyek pápirjai között találtattak, nem győznek-e meg arról, hogy azon perczekben, midőn a lelkiismeretére vonatkozó kérdések által, mikre nézve Morus, ha szabad e kifejezést használnunk, különösen érzékeny volt, kinosan gyötörtetett, szükségének érezte természetünk eme lázás ellentőrekvését fékezni?

A toronyban írt elmélkedések.

„Senki iránt se legyetek gonosz, vagy rossz akarattal; az ember ugyanis vagy jó, vagy rossz. Ha jó, és én őt gyűlölöm, én vagyok a rossz; ha rossz, akkor vagy megtér, s mint becsületes ember meghalván, Istenhez megy; vagy rossz marad, s mint ilyen meghalván, elkárhozik. Ha üdvözl, s én is, mint reméllem, üdvözülök: akkor őszintén fog szeretni engemet, és én részemről szintén szeretni fogom őt. S így miért gyűlölném most, a ki jövőben mindig szeretni fog? és miért lennék ellensége annak, a kivel örök barátságot fogok kötni? Ellenkezőleg, ha megátalkodik rosszaságában, s elkarhozik, ez rá nézve olly rettentő, olly tartós szerencsétlenség leend, miszerint kegyetlennek tartanám magamat, ha rosszakaratu lennék személye iránt, s nem inkább szánakoznám bajain. Ha valaki állítja, hogy

a gonosz embernek jó lélekkel lehet rosszat kívánni, nehogy kárára legyen az ártatlanoknak, és erényeseknek: nem akarok jelenleg e tárgy fölött vitatkozni, mert az bővebb fejtegetést igényel, mint a mennyit most ráfordíthatok, nem lévén más tollám egy darab szénnél. De azt igazán mondhatom: hogy tanácsolnám minden barátomnak, miszerint, ha hatalma van egy, felügyelete alá helyezett rossz embert megbüntetni, bizza mindenesetre a büntetést az Istenre, és azokra, kiknek felebaráti szeretete annyira szilárd, és kik annyira hívek Istenhez, hogy semmi titkos indulat, kegyetlen és finom, az igazságos és erényes buzgóság köpenye alá nem lopódzhatik; melly őket tévedesbe ejteni megkísértené. — Demi, kik nem vagyunk jobbak a legközépszerűbb embereknél, megelégszünk azzal, ha szüntelen imádkozhatunk mások javulásáért, minek szükségét öntudatunk velünk is érezteti. “

Milly igazságosnak és nagylelkűnek kellett annak lenni, a ki olly nehéz próbák közt minden habozás nélkül hasonló következtetésre jöhetett! Ama szigorú s önkényes megmotozásból, mellyről szólottunk, kitünt, hogy Morusnak minden iratai s egyéb közleménye csak darab-papirosokra, melyeket megszerezni szerencsés vala, feljegyzett töredékeket tartalmaztak, s egyedüli író-eszköze egy

darab szénből állott. Morus maga tréfát űz ebből: ugyanis Margithoz intézett egyik levelében mondja, hogy levelei által okozott örömének kifejezésére nem lenne elég egy véka szén. — E közben érkezett a tél minden sanyaruságával, s ez időszak a fogság magányára újabb szomorúságot hozott. Fogháza ablakából a házak hófedte tetőit szemlélvén, mondá: „Ah Margit, e világ boldogsága mennyire hasonlít a tél legrövidebb napjaihoz!”

A nyugalom és vidámság néhány óráit azonban még élvezé. Az egykori költői szellem, melyet a kötelességek, s később a legmagasb hivatalokkal járó nagy felelősség fölemészteni látszottak, néhány mulékony fénysugárban újra jelentkezett. Rastell által kiadott munkái közt két rövid ballada tartatott fön.

Méltán felkiálthatott a szerző a költővel, ki később ugyanazon börtönt lakta:

„A kőfalak nem teszik a börtönt, sem a vasvesszők a kalitkát. A nyugodt lélek úgy tekint az, mint remete-magányt.” (Lovelace.)

Az első ballada, mondják, Lessis dallamára, az elvesztett szerető.

„Csálfa szerencse! bármi szépnek látszasál, s bármi bájosak legyenek mosolyaid, ha színteromlásomat helyrehozni akarnád, távozzál; kísértetbe nem visesz többé. Reméllem, hogy

Isten engemet az ő mindig biztos és csendes kikötőjébe fogad. Szélszend után mindig szélvész várok.“

A másik ballada, Dany dallamára, a koczkajátékos.

„Soká szolgáltalak, ó vakeset! s most elvesztettem mindent, mi tőled volt. Ezért, midőn olykor-olykor rád gondolok, s ez vagy amaz eszembe jut, nem kárhoztathatsz, habár elhagytalak; mert én igazán ezerszer áldlak téged, hogy üres időt adál néhány vers készítésére.“

Egy alkalommal őt bizonyos könnyelmű udvaronc látogatta meg, a ki semmi komoly tárgyról nem beszélt, hanem az ő egész társalgása oda vala irányozva, hogy Morusnak gondolkodás-módját megváltoztassa. Morusnak sikerült szokott különös modora által ez ember alkalmatlankodásaitól megszabadulnia. „Még egyszer ajánlom önnek, úgy mond az udvaronc, változtassa meg vélekedését.“ — „No jó! épen ezt tévém most,“ mond sir Tamás, mintha hirtelen elhatározta volna magát. Az udvaronc a fontos ujsággal rögtön a palotába futott, azzal a királyt megörvendeztetendő. Egy perczet sem késve, követ ment Morushoz, hogy üdvözlje őt szerencsés megváltozásáért, s tőle szándékának bővebb magyarázatát kikérje. Bármilly nevetsé-

ges vala e magyarázat, sir Tamás kénytelen volt kinyilatkoztatni, hogy az általa használt szavak egyszerűen azt jelenték, miszerint gondolkozását szakállára nézve változtatta meg, melylyet azon reggel kellett leborotválnia; és hogy ama hivatalos egyén szavainak értelmét rosszul fogta fel. Midőn az udvaronez a király előtt ismét megjelent, nem fogadtatott mosolylyal.

1535-ben martius kezdetén a fogoly a következő két levélkét intézte Margithoz:

„Kedves jó leányom! Hála Istennek elég jó egészségben vagyok, nyugodt lélekkel, s minden világi vágy nélkül. Kivánom, hogy mindnyájatokat örvendeztessen meg a mennyország reménye. A mi azon dolgokat illeti, melyekről ohajtottam volna veletek értekezni, a más világot illetőleg: tanitson meg titeket azokra az Ur. ki is, miként reméllem, megtette azt még jobban, a Szentlélek kegyelme által. Áldjon és tartson meg mindnyájatokat! Sz é n n e l i r v a a t i gyöngéden szerető atyátok által, a ki alázatos imáiban közületek egyikről sem felejtkezik meg, sem gyermekeitekről s ezek dajkáiról, sem jó férjeitekről s ezek ügyes nejeiről, sem pedig többi barátainkról. És most papiros hiányában kénytelen vagyok mondani, Isten veled!

MORUS Tamás, lovag.“

Egy másik papiros-szeleten a következő levélkét találta Rastell, szintén szénnel írva; melyet kétségkívül első alkalommal elküldendő vala.

„Tartson meg engem a Ur mindig őszinteség-, egyszerűség-és hűségben; különben teljes szívemből kérem, ne hagyjon élnem. Mert gyakran mondtam neked, Margicza, nem vágyom, nem is törekszem sokáig élni; és megelégedve megyek el, ha tetszik az Istennek holnap magához szólítani. Istennek hála! nem ismerek senkit a világon, kire úgy haragudnám, hogy legkisebb rosszat is kívánhatnék neki; s ezen öntudat engem boldogabbá tesz, mint bármi más e földön. Jutass engem emlékezetökbe Vilmosnak s többi jó fiaimnak, az én barátomnak, Harris Jánosnak, és a kiknek gondolod. De főleg ne felejtkezzél meg rólam kedves nőm előtt. Áldjon meg Isten mindnyajátokat; tegyen benneteket szolgálva, és tartson meg mint ollyanokat.

MORUS Tamás.”

Május 5-ke. Csakhamar bebizonyult, hogy az utolsó határozvány nem vala sikertelen. Három befolyásos egyházi férfiú, főbb szerzetek perjeljei: Hongton János carthausi, Webster Ágoston, és Lawrence Robert, Cromwellhez járultak, lelkiismeretbeli ellenvetéseiket a király

felsőbbségének elismerésére nézve vele közlendők. A helyett, hogy méltányolta volna e lépés által tanusított bizalmukat, s csudálta volna méltóságos viselkedést, saját házából a toronyba hurcoltatta őket; és perbe fogatásukkor állította, hogy ilyen ellenvetések „megfosztván a felséget rangja méltóságától, pompájától és czimétől, felségárulási bűnhöz hasonlók.“ De a bírák nem határozhatták el magukat arra, hogy az ügyet e szempontból tekintsék, meg levén győződve, hogy illy tudományos s erényes férfiak nem követhettek el törvény által tiltott vétséget. Midőn Cromwell megküldé nekik a parancsolatot, hogy siessenek az ítélettel, még egy napot kértek a tárgyalásra; és habár egy második követ a foglyokra váró büntetéssel fenyegette őket, vonakodtak a korona javára kedvező ítéletet hozni. Az országlár meglepetve illy rendkívüli megátalkodottság által, személyesen kereste fel őket, s mindenkiel külön megvitatta az esetet; és csak miután védveinek támogatására fenyegetődzést használt, csikarhatta ki tőlük, ellenszegülésök daczára, a vétkesség igazolását. Öt nap mulva a három fogoly és Reynolds, Sion nevű kolostorbeli szerzetes. halálbüntetést szenvedtek Tyburnban.

Margit azon nap reggelén, midőn e négy áldozat a toronyból a vesztőhelyre vitetett, atyjánál volt, és szobája ablakából nézték a szomorú látványt. „Nézz oda le Margit, mond ő,—látod-e, hogy olly örömmel mennek e szent atyák a halálra, mint a jegyesek menyegzőre? Ebből megítélheted, kedves leányom, a különbséget, melly azok közt létezik, kik élők napjait vezeklés- és önsanyargatásban töltötték, és azok közt, kiknek élete, mint szegény atyádé is, nyomoruan világi volt, és kényelemben, a lélek üdvét kevésbé előmozdító dolgok között folyt le. Az Isten tekintetbe vevén vezeklés- és jó cselekedetekben töltött hosszú életöket, nem akarta, hogy tovább maradjanak e siralom-völgyben, hanem örök hatalmának dicsőségébe fogadja be őket. Ellenben a te gyámoltalan atyád egész életét, mint egy nyomorult, vétekben és világi gyönyörök közt töltvén nem találja az Isten méltónak őt amaz örök boldogságban olly hamar részesíteni; s így e világon hagyja, hogy még számtalan nyomorúságos gondok által gyötörtessék.“

A gondok s gyötrelmek vége azonban elközelgett. Semmi sem vezetvén célhoz, 1535. június 1-én ítélőszék elé állíttatott. Hogy a hatás annál nagyobb legyen, gyalog vitetett keresztül a legnépesebb utcákon a torony-börtön-

ből a Westminster-Hallba. Tagjait durva gyapju-mez fedte; a tartós fogság alatt összevegyült hajzata, a kiaszott elhalaványult arcz, mellyen még most is a régi jó s vig kedély egy bizonyos neme áradt szét, a támbot, melly gyenge s ingatag lépteinek biztosságot kölcsönözött, nyiltan tanuskodának a fogság hosszú tartamu szigorúságáról. Lépteit a borzadály és rokonszenv általános nyilatkozatai kísérik. Mindenki sietett látni őt, mint fogolyt, azon törvényszék sorompóinál, hol egykor egyetemes taps-zaj közt elnökölt. Itélőbirákul a következő, különbizottmányilag összehívott egyének rendeltettek: Andley cancellár, elnök; Fitz James, sir John Baldwin, sir Richard Leicester, sir John Port, sir John Spelman, sir Watter Luke, sir Antoine Fitzherbert. Az esküdtek, kik becstelenségök miatt Cayley szerint a fölemlítést megérdemlik, következők voltak: sir Thomas Palmer, sir Thomas Peirt, George Lovel, Thomas Burbage, Geoffroy Chamber, Edvard Stockmores, William Brown, Iasper Luke, Thomas Billington, John Parnel, Richard Bellamy, Georges Stoakes.

Henrik tartott Morus ékesszólása- s befolyásától. Hogy tehát figyelme megzavartassék, s emlékezete pedig tulhalmozttassék, olly vádiratnak készítése rendeltetett el, melly emle-ter-

helő hosszassága, hallatlan tulzás, a szerfelett nagyobbított s valódi szóárba fulasztott vádpon-
tok elősorolása által csak az értelem behomá-
lyosítását eszközölje. Felolvastatván a vádokmány,
a cancellár, a ki Norfolk herczeg mellett ült,
következő szavakat intézett a fogolyhoz: „Morus
ur, ön átlátja most a felség ellen elkövetett sérté-
sek súlyos mivoltát; a király azonban olly irgal-
mas, hogy, ha ön e konoksággal felhagy, s véle-
ményét megváltoztatja, reméljük, hogy kegyelmet
nyerhet ő magasságától.” E szavakra, folytatja
Morus unokája, Jézus Kristus erős hajnoka kö-
vetkezőleg választott: „Nemes főurak, nagy okaim
vannak főuraságtok udvariasságát megköszönni,
de kérem a Mindenhatót, adja malasztját, hogy
jelenlegi érzelmeimhez halálíg állhatatos marad-
hassak.” Megengedtetvén neki az önvédelmi ellen-
válasz, így szólt: „Ha az ellenem emelt vádpon-
tok hosszasságára, és azon gyűlöletes tény-körül-
ményekre gondolok, mellyek rám tukmáltatnak:
méltán van okom félni, hogy megváltozott el-
metehetségeim, mint szintén emlékezetem s
gyöngült szellemem, és azon physikaikimerültség,
melly fogságom következtében egész testszerve-
zetemben beállott, nem engedik meg, hogy nyom-
ban és ohajtásom szerint felelhessek.” Ezen testi
elgyöngültségre tett célzás, a mi nagyon is

szembetűnő volt, miután bajosan, csak botja segítségével tudott járni, megtette hatását. Szék tolatott elő számára, s leülván, így folytatá: „Ha nem csalódom, négy főfelosztás van e vádiratban, mellyek mindegyikére, Isten segítségével, sorbanszándékom felelni. Az elsőre: hogy én konok ellenzője voltam a király második házasságának. Nyíltan megvallom, e tárgyra nézve mindig kimondtam véleményemet a királynak, úgy, a mint azt lelkiismeretem sugallta, s kötelességem tiltotta is máskép cselekedni. De sőt e tekintetben felségárulással vádolhatónak annyira nem tartom magamat, hogy ellenkezőleg, efféle nagyfontosságú kérdés intéztetvén hozzám fejedelem által, melly kérdéstől az ország nyugalma függ, ha én aljasan hizelegve, lelkiismeretem sugallata ellenére, nem nyilvánítottam volna az igazságot úgy, a mint azt gondoltam: akkor jogosan tartathattam volna becsstelen alattvalónak, s az Isten és király ellen hitszegő árulónak; és ha nyíltszívű beszédem által megbántottam ő magasságát (ha ugyan bűn a fejedelem kívánságára kimondani az igazságot), meg vagyok győződve, hogy még ezen esetben is az említett bűntényekért több nagy csapás, ugymint jószágaim elkoboztatása, családom köréből kiragadtatásom, s 15 havi börtön szenvedései által eléggé bűnhődtem.

Az ellenem emelt vád második főrésze az, hogy az utóbbi parl ament által hatályba léptetett határozvány ellenére cselekedtem. Tudnillik mint fogoly kétszer kihallgattatván a törvényszéki ülnökök által, minthogy gonosz, hitetlen, megátalkodott, és áruló lelkű voltam, vonakodtam megismertetni velök véleményemet azon kérdésre nézve: valljon a király feje-e az egyháznak, vagy nem? azt felelvén, hogy e kérdés legyen bár igazságos, vagy nem, engem annál kevésbbé érdekel, minthogy a legcsekélyebb egyházi javadalombam sem részesíttettem. Azonban már akkor tiltakoztam; mert sem nyilatkozataim, sem cselekedeteim nem támadták meg a főnérintett elvet, s egy szó sem idézhető részemről, annál kevésbbé olly tény, melly vétkes voltomat megállapítaná. Igen, bevallom, hogy főuraságaikhoz intézett beszédem következő tartalmu volt: miszerint jövőre nem akarok semmi egyébbre gondolni, mint Üdvöztőnk keserü kinszenvedésére, és kimulásomra e nyomorusággal telt életből. Én nem kívánok semmi rosszat senkinek; és ha ez nem elég életem oltalmára, semmi vágyam nincs élni. Bevallom, hogy így feleltem; de illy szavak bizonyosan nem sértének semmi törvényt, sem a felségárulási tényálladékokat nem állapítják meg; mert sem ama ha-

tározmány, sem semmi törvény a világon nem büntethet embert azért, mert hallgatott. A büntetés-jog a törvényeket csak a beszéd- s cselekvényekre nézve illeti. Titkos gondolatainkat egyedül Isten ítélheti meg.“

Itt közbeszólt a királyi ügyész, és megjegyzé, hogy jóllehet semmi szó-, vagy cselekedetről nem vádolhatják őt, azonban hallgatásarosszakarathnak volt világos jele; mert egy hű alattvaló sem, kihez ekérdés törvényszerűleg intéztetnék, tagadná meg arra a feleletet. „Hallgatásom, felelé Morus, nem rosszakarathnak jele; bizonyosságát találhatja ennek a király előbbi vi- seletemben. A törvénysértés bűnében sem marasztaltathatom el; mert a törvénytudók és canonisták által elfogadott alapelv mondja: *Qui tacet, consentire videtur* — a ki hallgat, megegyezni látszik. A mi azt illeti, hogy, mint ön mondá, egy alattvaló sem tagadná meg egyenesen a feleletet: valóban én azon nézetben vagyok, hogy mindenkinek kötelessége, hacsak rossz keresztény nem akar lenni, engedelmeskedni előbb az Istennek, azután az embereknek; és gondjának kell lenni arra, hogy inkább másmin- dent sértsen meg a világon, mint lelkiismeretét, főleg midőn lelkiismeretének engedelmeskedve, nem követhet el sem botrányt, sem sérelmet fe-

jedelme és hona ellen ; egyszersmind ünnepélyesen erősitem , hogy nem tártam föl lelkiismeretem bárkinek is e tárgy felett.“

„Most a harmadik vádpontra térek, melly szerint azzal vádoltatom, hogy rossz szándékulag ki akartam játszani a határozványt, s árulást kísértettem meg, és hitszegőleg cselekedtem az ellen; mivelhogy a toronyban létem alatt nyolcz csomag különféle leveleket irtam a rochesteri püspöknek, hogy őt ugyanazon törvényhatározat megszegésére s hasonló konokságra rábeszéljem. Igen ohajtanám e levelek előmutatását s felolvastatását; mert vagy igazolni fognának engem, vagy álnokságban marasztalnának el. De miután, önök mondják, a püspök azokat elégette, előadom az egész dolgot, a mint az igazán van. Egy része a leveleknek csak magán dolgokat tartalmaz, régi ismeretségünkre s barátságunkra vonatkozólag; egyik ezek közül felelet volt a püspök azon kérdésére, hogy mit válaszoltam a vallató biztosoknak, kik hozzám a fogházba jöttek. Nem feleltem egyebet, mint hogy én már tisztában vagyok lelkiismeretemmel, ő is tegyen úgy, a mint neki tetszik. Olly igazán, mint hogy Isten van, a ki bírám, és a kitől várom lelkem üdvösségét, ennyi

volt egész feleletem. Mindez, reméllem, nem szolgálhat alapjául a törvényszegésnek.“

„A negyedik és utolsó bűntény, mellyel vádoltatom, az, hogy, midőn a toronyban kikérdeztettem, azt feleltem, hogy ez a törvény olyan mint a kétélű kard; mert abba beegyezve, veszélynek tenném ki lelkemet, azt megtagadva életem veszteném. Minthogy Fisher ugyanezen feleletet adta, következettetni lehet, hogy mi e körülményben világosan összesküdtünk. Kijelentem, hogy ezen felelet részemről csak föltételes volt; mondom, hogy mindkét esetben engem veszély fenyegetett, akár helyeseltem, akár rosszaltam volna a törvényt; és hogy következőleg az olyan volt, mint a kétélű kard, mellyet ha kezelnek, két oldalról vág; elég nagy kiméletlenség volt azt irányomban használni, a ki soha nem harczoltam ellene sem szóval, sem cselekedettel. Ez volt feleletem; milyen volt a püspöké? nem tudom. Ha az hasonló volt az enyimhez, az nem köztünk történt összebeszélésből, hanem gondolataink s érzelmeink hasonlatosságból eredt. Végül nyilvánítom, hogy soha egy szót sem szóltam e törvény ellen, jóllehet ezen állítással ellenkező jelentések juthattak az igen kegyelmes felséghez, a királyhoz.“

Ámbár a királyi ügyész semmi új viszonz-feleletet nem adott sir Tamásnak: mindazáltal,

mond Cresaire, e szó: g o n o s z s á g, szájában volt a törvényszék minden tagjának; de senki nem tudott előmutatni bizonyságul semmit is. Hogyan is lehessen átváltoztatni ama ellenkezést felségáru-lássá? A vádlók tehát azon kénytelenségre jutot-tak, hogy Rich közvádlót felszólítsák azon tény-körülmények megállapítására, melyekre az a legocsmányabb aljasság nélkül nem hivatkozha-tott. Rich elég szemtelen volt eskü alatt kinyi-latkoztatni, hogy a látogatás alatt, melyre paran-csot kapott Morus könyvei, papirjai stb. elkob-zása végett, míg Soutwell Tamás és Palmer urak azok bemálházásával foglalkoztak, bizalmas társalgási hangon kérde Morustól: valljon, ha ő, Rich, királylyá választatott volna meg parlamenti közhatározvány által, elismerné-e őt olyannak? Sir Tamás felelte volna: „Igen, uram, elismerném.“ — „Ha pápává tétetném, akkor is elismerne ön engem? — „Az első esetben, és a világi kormányt illetőleg nincs semmi kétségem; de feltéve, hogy a parla-ment arra nézve hozna törvényt, hogy az Isten nem Isten, mondaná-e ön akkor, Rich ur, hogy az Isten nem Isten?“ — „Nem, viszonzá Rich, semmi parlament nem hozhat ilyen törvényt.“ Mi több, Rich megesküdött, hogy sir Tamás hozzá tévé, mi-szerint a parlament az egyház fejévé sem teheti a királyt. Morus tagadta Rich tanuskodásának

egész második részét, a melly valóban Morus okos eszével és nyelvezetével össze nem egyeztethető. Ropera Morus által ez alkalommal adott feleletnek tulajdon szavait tartotta meg, mellyeket ő hiteles szemtanuktól hallott. Miután Richre egy ideig inkább szánakozólag, mint haragosan nézett, a törvényszék felé fordulva, karjait kiterjeszté, s méltósággal mondá: „Mylordok és nagyságos urak! ha olly ember volnék, a ki semmibem sem veszi az esküt, nem lennék, mint mindenki tudja, ezen környezetben, s nem állnék itt, mint vádlott mostan, s illy körülmények között. Ha az eskü, mellyet most tett ön, Rich ur, igaz: akkor ne jus-sak Isten színe elé; a mit én különben nem mon-danék, habár maga az egész világ lenne is hazug-ságom jutalma.“ Erre Morus előadta beszélgeté-sét Rich-chel, a mint az valóban történt; s az igazság érzete- s magasztosságától áthatva és föl-lekesülve, egy perczre elfelejteni látszott jelleme szokott szelidségét, hogy Rich rosszlelkűségét igen szigorú kitételekben megbélyegezze.

„Valóban, Rich ur, jobban bánkódom ön-nek hamis esküjén, mint saját veszélyemen. És tudja meg, hogy sem én, sem bárki ismerőim kö-zül nem tartotta önt soha igen nagyhitelű ember-nek, úgy hogy soha senki nem méltatta önt arra, miszerint valamely jelentékeny ügyét önnel közölte

volna. Igen jól tudja, hogy rég óta ismerem önt és jellemét, első ifjúsága óta; mert sokáig voltunk ugyanazon egy községben, a hol, mint ön maga megvallhatja — rosszul esik, hogy kényszerít kimondanom, — úgy tekintetett, mint igen sima nyelvű, mint nagy koczka-játékos, és a hol ön csak középszerű hirben állott. A Temple-féle házban, a hol nevedett, szintén ilyen véleménynyel voltak ön felől. Következésképen tarthatják-e főuraságtok valószínűnek, folytatá Morus a törvényszék felé fordulva, mert előbb folytonosan Richre valóának függesztve szemei, míg hozzá beszélt — tarthatják-e, mondom, valószínűnek, hogy illy fontos esetben magamról megfejtkezve, Rich urat (kit mindig kevésbbé igazmondónak tartottam) felséges urama király, és tisztelt tanácsnokai fölött annyira becsüljem, miszerint hajlandóvá lettem volna lelkiismeretem titkait, a király egyházi felsőségét illetőleg, vele közölni? E pontra nézve, melly felett már régtől kívánják hogy magamat kimagyarazzam, s miután nem akartam azt tenni sem ő magassága a király, sem tisztelt tanácsnokai egyike előtt sem, kik e célból több ízben voltak, mint főuraságtok jól tudhatják, maga ő felsége által hozzám a toronyba küldve, — föltártam volna-e keblemet ezen ember előtt, miután önök előtt mélyen hallgattam? Ítéletökre bízom,

Mylordok, tarthatják-e mindezt igaznak, vagy csak valószínűnek is ?“

„Azonban, mylordok, feltéve, hogy ugy cselekedtem, mint azt Rich ur esküvel erősítette; tekintve, hogy azt bizalmas beszélgetés közt mondtam, semmit sem állítván, és csupán feltételesen nyilatkozván, indokolhatja-e a rosszakaratot? Már pedig hol rossz szándék nincs, ott nem lehet vétség. Én soha sem fogom elhinni, hogy a parlamentben e törvény alkotására összegyűlt annyi tiszteletre méltó püspökök, annyi érdemes személyiségek, és annyi tisztes más férfiak, érenyesek, bölcsök és tudósok megbüntetni akartak volna oly embert, kiben semmi vétke szándék föl nem található (g o n o s z s á g n a k véve a r o s s z a k a r a t o t; mert hogy ha egyáltalában a vétket gonoszságnak vesszük, akkor lehetetlen lesz akárkinek is magát menteni; mert ha azt mondjuk, hogy vétkünk nincs, min magunkat csaljuk meg, s nincs igazság bennünk).“

„Egyébiránt maga a király jóságának számos jelei, a ki olly sokféle viszonyok között különösen jó uramnak mutatta magát; a ki irántam annyi szeretettel és bizalommal viseltetett, s becses szolgálatába lépésemtől kezdve részesített a tiszteletben, hogy magán-tanácsában helyt foglaljak; a ki olly nagylelkűleg a legtisztesebb

és legfényesebb méltóságokra, végre a cancellári fontos s a királyi méltóság után legelső hivatalra felemelt,— mindezen jelei a szivességnek nem szólnak-e mellettem? Ő magassága engem képességem s érdemem felett megtisztelt; több mint husz éven át tanusítá irántam állandó kegyességét, s nem szünt meg (míglen saját kérelmemre tetszett ő magasságának ama tehertől fölmenteni, s megengedni, hogy éltem hátralevő részét lelkem üdvösségére szenteljem), nem szünt meg, mondom, szakadatlanul új meg új méltóságokat halmozni rám. Bizonyynal ő magasságának e jóakarata, melyet irányomban folytonosan nyilvánított, elég lenne ezen ember által rám költött rágalmak hamisságát hebizonyítani.“

E heves rögtönzés nem téveszthette hatását; Rich hite az által olly mélyen volt megrendítve, miszerint kénytelenített a kérdéses beszélgetésnél jelen volt Southwell Richard és Palmer urakra hivatkozni, hogy ingadozó tanuskodását támogassák. Morus modorának méltósága, a körülmény ünnepélyessége, a hecsületeség maradványa, melly míg bennök megvolt az udvaronczi aljasság daczára is, a szégyen és megbánás érzetét keltette föl lelkökben. Ügyetlenül mentegőztek Rich irányában, és saját erejére hagyták őt. Palmer mondá, hogy ő annyira el volt akkor sir Tamás könyveinek egy zsákharakosgatá-

sával foglalva, miszerint beszélgetésekre épen semmi figyelmet nem fordított. Southwell nyilatkozatát, hogy ő csak a könyvek elkobzásával levén megbizva, nem vigyázott arra, mi azonkívül történt.

„Azután, folytatja Cresaire, még több más okokat is hozott fel Morus maga védelmére, Richtanuskodása czáfolatául és saját öntudata tisztaságának bizonyítékául.“

De mind hasztalan volt. Az olvasó, ha fáradságot vett magának Henrik kormánya jellemére figyelni, könnyen beláthatja ezen biráskodás eredményét, ha lehet e névvel megtisztelni az igazságszolgáltatás formáinak efféle eltorzítását. Nem szükséges mondanunk, hogy a fejedelem akarata volt a bíraks esküdt-székek egyedüli zsínórmértéke; hogy ő csak játszott a törvény-sigazsággal, éshogy a parlament régtől fogva megszokta, szeszélyeit szolgálilag törvényként tekinteni, míg végre a fejedelemmel együtt a szégyen minden érzetéből kivetközött. Lord Herbert, ki a kormányt a lehető legkedvezőbb színekkel jellemzé, mondja, hogy „Henrik és parlamentje mindenben úgy megegyeztek, miszerint a számos elnapolásokból kiviláglik, hogy legkisebb szándéka sem volt azt feloszlatni.“ Ezen emberek a következett évben nem szégyenlették Richt választani házsónokául, a ki magát Henriknél ala-

csony hizelgéseik viszhangjává téve, felelt meg ezen megtiszteltetésnek. A trónhoz intézett beszédében boldognak mondá a királyt azon csudálatos adományokért, melyekben a természet őt olly gazdagon részesített; hasonlította őt bölcseségre és igazságra Salamonhoz, erőre s állhatatosságra Sámsonhoz, szépség- s kellemre Absolonhoz. Rich bevallására, hogy e hivatalra épen nem képes (egyedüli igaz szavak, melyeket talán életében mondott), a király feleletül adatá neki a cancellár által, hogy kellő képességgel felruházottnak tartja őt. A helyett, hogy e becstelen a társadalomból kiűzetett volna, lorddá lett, s néhány évvel utóbb a cancellári széket foglalta el!

A nagy Bacon kétségkívül e tényre czélzott, midőn felkiálta: „Ha ez kívántatik csak a cancellári méltóságra, azt hiszem, hogy ha valaki a nagy-pecsétet a hounlowi pusztán találná is meg, nem hajolna le, hogy azt fölvegye.“

De térjünk a Morus ellen emelt vádra. Az esküdt szék nem sokára azon határozattal jött vissza, hogy bűnös. E szavakkal fejezi ki magát Cresaire: „Alig maradtak egy negyedóráig, mert tudták, mit akar a király, hogy tegyenek ezen esetben.“ A cancellár, Morus utódja, nem kevesebb szolgáltsággal, mint a főbiztos, már az ítélet kimondásához fogott, midőn a lovag méltósággal, de udvariasan megjegyzé, „hogy az ő ide-

jében szokás volt, hasonló esetről megkérdezni a fogolyt: nincs-e valami ellenvetése az ítélet kimondása ellen? Az elítélt felszólalása nem volt sikertelen, s Andley azt abbahagyva, kérdezte sir Tamást: mi mondani valója van a jelen körülmények között? Morus, Roper szerint, így beszélt: „Megjegyezve, mylordok, hogy ezen vád olly parlamenti végzetten alapszik, melly mind az Isten, mind az egyház törvényeivel valóssággal ellenkezik, azon egyház törvényeivel, mellynek legfelsőbb kormányát, akár egészben, akár részben, semmi törvény erejénél fogva világi fejedelem nem foglalhatja el, jog szerint az csak a romai széket illetvén, mire maga Jézus Krisztus e földön tartózkodásának ideje alatt sz. Péternek és utódainak, a romai püspököknek adott külön kiváltságot: semmi törvény sem kényszerithet egy keresztény katolikust sem, hogy abba beleegyezzen.“ A cancellár ismétlé itt azon ellenvetést, mellyre a toronyban történt vállatásoknál annyira támaszkodott, t. i. hogy, miután a püspökök, egyetemek, és legtudósabb férfiak aláírták ez okmányt, csudálatos, hogy csak ő egymaga ellenkezik azokkal, s olly hévvel okoskodik e törvény ellen.

„Ha a püspökök és egyetemek száma olly tetemes, mint főuraságod állítani látszik, ez maga egy ok, hogy ne változtassam vélekedésemet; mert nem kétlem, hogy e világnak (ugyanis nem

csupán ezen országról, de az egész kereszténységről beszélek) bölcs és erényes emberei közt tiz fog egy ellenében taláztatni, kik ez ügyben véleményemet osztják. De ha azokról beszélnék, kik meghaltak, a bölcs tudorok - és erényes atyákról, s minden szentekről, kik mennyekben vannak: meg vagyok győződve, hogy sokkal nagyobb azoknak száma, kik e tárgy körül életökben úgy gondolkodtak, mint én. Ezért, monseigneur, nem hiszem, hogy köteles vagyok vélekedésemet egy ország tanácsáéhoz alkalmazni az egész kereszténység általános nézete ellenében." A cancellár miután megfontolta a dolgot, félvén, hogy az elítélés egész sulya ő rá fog visszaesni, az első bíró, Fitz James véleményét kérte ki, a ki megalégedetten, és, mint szokása volt, szavait esküvel erősítve, felelé: „Mylordok, sz. Egyedrel meg kell vallanom, hogy ha a parlamenti okirat nem törvénytelen, lelkemre mondom, a vád nem elégtelen." Roper e feleletről szólván, megjegyzi, hogy hasonlít ahhoz, mellyet az írástudók és farizeusok Pilatusnak adtak: Ha ezen ember nem volna gonosztevő, soha sem adtuk volna őt kezeidbe.

A cancellár kimondá a kegyetlen törvényhatározatot, melly a felségárulás bűntényét kötéllel, kerékbetörés- s fölnégyeltetéssel fenyíti. Morus a törvény értelmében már halálra ítéltnek te-

kintetvén, jól tudta, hogy nincs semmi ok, mely őt hallgatásra kényszerítse, következésképp szilárd és bátorhangon így beszélt: „No jó! . . mint-hogy már az ítélet különben is kimondatott föltöttem, tudja ugyan az Isten, milly igazsággal: szabadon fogok beszélni, részint hogy lelkiismeretemet megkönnyebbitsem, részint hogy e törvényre vonatkozó véleményemet föltárjam.“

„Midőn észrevettem, hogy a király kedvencz foglalkozása azt kifürkészni, honnét veszi a pápa főhatóságát? — megvallom, hogy az igazság ki-nyomozása kedvéért hét egész évet töltöttem e kérdés alapos tanulmányozásával. De a bölcsék műveiben, melyeket az egyház elfogadott, nem találtam egy sorocskát sem, mely egy világinak jogigényt biztosítana az egyházi főnökséghez. És valamint London városa nem hozhat törvényt a parlamenti határozat ellenére, mint a mely az egész országot kötelezné: ugy ezen állam sem hozhat a katholika egyház köztörvényével össze-ütköző külön-törvényt. Az illy eljárás az országnak még érvényes határozványait sértené meg; mert a nagy-charta kimondá, hogy: „*Ecclesia anglicana libera sit, et habeat omnia jura integra, et libertates suas illa eas* — az angol egyház szabad legyen, jogait épségben s szabadalmait sértetlenül élvezze.“ Egy

szóval, az ellenkezik ő magassága, a király által olly ünnepélyesen tett, és minden keresztény fejedelmek által koronázáskor tenni szokott szent esküvel. Egy tudósnak munkáiban sem találta egy védv sem, melly azon actát támogatná.“ Itt a cancellár megint megjegyzé, hogy Morus több tudományt és tisztább lelkiismeretet igényel magának, mint millyennel az egész ország bír. A mire sir Tamás így felelt: „Egy püspök ellenében, kire ön talán, mint véleményének parthivére hivatkozandik, én százat hozhatok fel véleményem mellett, és egy ország ellenében az egész kereszténység ezredéves egyhangu nyilatkozatát vetem a mérlegbe.“ Ekkor Norfolk herczeg felkiáltott: „Ez által nyilvánítja ön, sir Tamás, lelke megátalkodottságát, s gonoszságát.“ Nemes főúr, mondá neki Morus, az sem megátalkodottság, sem pedig gonoszság, a mi engem e dolgok mondására bír, hanem az ügy igazságos szükségszerűsége, lelkiismeretem nyugalmaért. Az Ietent hívom bizonyságul, hogy ezen egyedüli ok mondatta velem szavaimat.“

Ekkor az igazságügyi főnök értesítette Morust, hogy azon magas hivatalok tekintetéből, melyeket viselt, tetszett a királynak büntetését egyszerű lefejezésre legkegyelmesebben átváltoztatni.

Bármi ünnepélyesnek látszhatott is e percz a

közönséges emberek előtt: a büntetés eme szelidítése az elítéltnak kifogyhatlan jószeszélye nyilvánítására nyújtott alkalmat. „Köszönöm a király jószágát; de kérem az Istent, őrizze meg minden jó barátomat hasonló kedvezménytől. „A biztosok ujolag kérdezték tőle: van-e még valami mondani valója? — „Mylordok, szóla, csak azt akarom mondani, hogy szent Pál apostol beleegyezett, s jelen volt szent István halálán, és a kövezők ruháira ügyelt föl: mégis mostan mindketten szentek a mennyben, s ott örökre egyesülve vannak. Hasonlóképen remélem, s kérni fogom az Istent teljes szívemből, hogy, bár önök, főurak, itt a földön eszközlői voltak elítéltetésemnek, mégis később egyesülve találkozzunk a mennyben. Egyszer mindenkorra kívánom: tartsa meg az Isten mindnyájokat; adjon hosszú életet felséges uramnak, a királynak, s ajándékozza őt meg hűséges tanácsnokokkal!”

Roper jelen volt a tárgyaláson; annak végeztével az ajtóhoz sietett, a merre ipjának vissza kellett vezettetni a toronyba. Kevés vártatva, Morus az őrség által elvezettetett; Roper utat törve magának a tömegben keresztül, térdre esett azon ember előtt, kit már is, mint vértanut tisztelt, s hévvel kérte áldását. Morus egy percze megállapodott, hogy áldását adja vejének fejére;

azután sietve a sajkához vezettetett, melly őt a toronyba szállítá. Az átevezés alatt fesztelenül mulatott meghitt barátja, Kingston Vilmos börtönfelügyelővel. Látván, hogy ennek arczán könnyek peregnek alá, enyhíteni iparkodott keservét, a vallásra hivatkozva; ezután beszélgetésbe eredt a körülök elterülő kies tájékról. Kingston mondá később Ropertnek: „Valóban, szégyellem, hogy olly gyöngének mutattam magamat, míg ő annyiszilárdságot ésnyugalmat tanusított.” Midőn a torony irányában a parthoz értek, az elítélt már visszanyerte szokott jókedvét, s vidáman szállott ki a sajkából; de e perczen kemény próbát kellett kiállani szívének. Alig hogy a partra léptek, hol az őt átveendő örök felállítva voltak, egy nő keresztültörve magát a néptömegben, a kíséretet megállítá, s nyakába borult Morusnak. Ez Margitja volt, a jó angyal, ki kileste a perczet, midőn tudnillik partra szállnak; mert szive sugalta neki, hogy ez az utolsó alkalom, szeretett atyját a földön láthatni. A mint az előtte vitt bárdot, mellynek éle felé volt fordítva (világos jeleül a bekövetkezendő kivégeztetésnek) megpillantotta, hirtelen előre rohant, s nem gondolván saját személyével, keresztültört az örök közt, kik lándzsák- és alabárdokkal bástyaként köríték atyját, karjai közé szorítá őt, nyakába borult, s gyöngéd szeretet-

tel átölelte, nem tudván egyebet szólani, mint: „Oh atyám, oh atyám!” A birák előtt nyugodt, vidám, s diadalmas maradt; de szive leggyöngédebb érzelmeinek ezen illetésére nem vala elkészülve. Megindulva leányának illy élénk, illy érzékeny fájdalmán, áldását adá reá, mondván, hogy nyugodjék meg az Isten sz. akaratán; hogy jól ismeri szive minden titkát, és hogy vele együtt neki is türelmesnek kell lenni, s magát az ég végzéseihöz alkalmazni.“ Elváltak; de alig tett Margit tiz lépést, első bucsuját nem elégelve, s mintha a lélek fölindulásában, mellyet illy érdemes atya iránt mély kegyelele okozott, önmagáról elfelejkezett volna, ujjalag keresztülrohant az örök közt, nyakába borult, s ujra meg ujra átkarolta. Morus szilárd-sága a szeretet e második rohamának nem birt ellenszegülni; némán ment tovább, de arczán a szívszaggató fájdalom könyei hullottak alá. E jelenet, ugy szólván, az egész sokaságnál, sőt az örökben is mély megindulást idézett elő. E nehéz próbánál Morus követte a zsoltárnok ezen intését: „Add terhedet az Ur kezébe, s ő segítségedre fog jönni.“ Margit nem egymaga jött, a szeretet e szomorú hivatását teljesíteni. Kisérték őt fivére,—Margit, Morus gyám-leánya, és a hü szolganő, Colley Dorottyá. Megölelték Morust mindnyájan, mint a leánya tevő.

A történelem kevés illy megható eseményt mutat fel, minő e találkozás volt. Ha visszaidézzük emlékezetünkbe házi életök tiszta, fölemelkedett jellemét; a fésztelen, örömtelt társalgást az atya és gyermekei között; komolyabb tanulmányaikat, vallási gyakorlataikat; az igazán erkölcsi érzületet, melly mindennapi foglalkozásaikat szabályozá; felebaráti szeretetöket és a tökéletes egyetértést, melly köztök uralkodott: — nem gondolhatjuk el keserűség nélkül, a romlottság és önzés milly nagy fokára kellett a rosszlelkű tanácsnoknak vinni a fejedelmet, a ki népét a jellemtisztaság és erény illy példányaitól megfoszthatá! Az állam-iratok kiadatása két érdekes okmány birtokába juttatott bennünket, mellyekből azon jelentékeny tényt emeljük ki, hogy Morus-hoz, két hét múlva elítéltetése után, ujolag négy jogtudósküldetett a toronyba kikérdeztetése végett remélve, miszerint állhatatosságát megrendítk, sőt rábeszélük, hogy a király akaratába beleegyezzék. A kérdések ugyanazok voltak, majdnem ugyanazon szavakkal; e kísérlet is, mint a többi, siker nélkül maradt. Világos, hogy ezen vallatások, mellyek közé most először némelly, Morusnak különösen ellenes czikkek valának igtatva, azon czélra szerkesztettek, hogy a nemes áldozat kényszerítették vagy hazudni,

vagy halált szenvedni. Az ellene esküdteknek lehetett még csekély reménységök, szilárdságát megingatni. Ha állhatatos marad, eléje terjeszteni gondolták, hogy sorsát saját konoksága okozta; de annyira megtartotta lélek nyugalomát s tisztaságát, hogy sem nem szólt, sem nem tett semmit, mi e szemrehányásra okot szolgáltatott volna. Ha igenlő feleletet ad, hamisan esküdött volna; vértanuja volt ő az igazságnak, és megvetve a haszontalan ostromokat, bőjt, ima és szent sanyargatások által készítette magát a halálra. Elmélkedésének jegyzetei, vagy tárgyai közt a következő helyeket találjuk, melyek mutatják, millyen volt az ő lelkének munkássága a próba ezen perczeiben: „Istenben erősen megnyugtatni lelkemet, s nem függni az emberek szavaitól. — Megelégedni magányommal, s elkülönözni lelkemet minden világi dologtól. — Lassan-lassan, egészen lemondani a világról. — Ellenségeimet úgy tekinteni, mint legjobb barátaimat. — Kerülni minden esztelen vigsgát s kedvtöltést, és lemondani minden haszontalan mulatságról. — Ki akarná megmenteni életét úgy, hogy Istennek ne tessenek? felkiáltott, gondolkodva sétálván a börtönben. Ha így mented meg életedet, milly halálosan gyűlölnéd meg azt holnap, s mennyire nyomná szivedet, hogy nem haltál meg az előbbeni

napon! -- Valóban nincs okod félni attól holnap, a miről tudod, hogy valamellyik nap bekövetkeznie kell. — Ha a nyomor, melyet szenvedsz, az Isten akaratja, örömmel add lelked az ő kezébe. Ő hű, és nem fog megcsalni tégedet. -- Ha a galilaeai lakomán Jézus Krisztussal voltál, ne hagyd el őt Pilátus ítélőszéke előtt sem. A percz közelg, midőn örvendezni fogsz vele dicsőségének fényes kinyilvánításában. — Add malasztod, oh Istenem! hogy elfelejtsem a világot, s örömmel gondoljak rád; hogy alázattal könyörögjek segítségédért, mellynél fogva vigasztalásaidra támaszkodjam, s iparkodjam kebelemben az irántadi szeretetet fölébresztetni, megalázzam magam hatalmas kezed alatt, és sirassam elkövetett bűneimet; hogy békével türjem a balsorsot vétkeimért; hogy örvendjek a viszontagságoknak; hogy örömmel álljam ki purgatoriumomat itt alatt; hogy kövessem a keskeny utat, melly az életre vezet; hogy Krisztussal viseljem a keresztet; hogy kegyelmet esdjek ki a bírótól, a ki eljövend; hogy szünetlen lelkem előtt legyen Krisztusnak értem kiállott kinszenvedése; hogy hálát adjak neki minden jótéteményeiért; hogy emlékezzem mindig végemre; hogy ne idegenkedjem a haláltól; hogy szemeim előtt legyen mindenkor, a ki olly közel van hozzám.“

Hétfőn, jul. 5-én, kivégeztetése előtti napon írta a következő levelet szeretett Margitjának.

„Jó leányom! Áldjon meg az Ur, jó leányom, valamint jó férjedet és kis fiútokat, egész családokat, minden gyermekeimet, minden unokáimat, és minden barátimat. Idézd föl emlékemet adandó alkalmakkor jó Cecil leányom előtt, ki nek számára vigaszt kérek a Mindenhatótól. Áldásom küldöm neki, valamint minden gyermekének; és kérem őt, imádkozzék érettem. Egy zsebkendőt küldök neki, s vigasztalja az Isten jó fiamat, az ő férjét (Giles Heron). Daunu jó leányomé legyen a kép, pergamenten, melyet Conyers mylady-től hoztál nekem; a hátrészen van neve. Mondd neki, hogy azt nevemben, mint zálogot, küldvén, megbiztalak, miszerint ajánlanád neki, hogy ne felejtkezzék meg rólam imáiban. Igenszeretem Colley Dorottyát; kérlek, légy jó iránta. Ohajtanám tudni, ha ő-e az, a ki felől irtál? Hanem; mindamellett kérlek, légy olly jó hozzá, mint lennél más iránt, az ő nyomoruságában, valamint Alyn Janka jó leányom iránt (Margit hölgyeinek egyike). Adj ne ki kérlek valami jó feleletet, mert ma megkeresett itt engem, s igen kért, nyerelek meg részére. Sokkal terhellek, jó Margitom, és sajnálnám, ha ez tovább tartana holnapnál, mely sz. Tamás előnapja és sz. Péter vigilje; innen a

vágy bennem holnap Istennél lehetni. Ez rám nézve igen jól választott és igen illő nap lesz. Soha sem voltam viseleteddel irányomban jobban megelégedve, mint midőn utoljára megöleltél; mert szeretem, ha a gyermeki és keresztényi szeretet nem tekint a világi viszonyok- s összeköttetésekre. Isten veled, kedves gyermekem! imádkozzál érettem, mint én fogok éretted s minden jó- akaróidért, hogy örömmel találkozassunk az égben. Clementné jó leányomnak küldöm algorismusi követ *), és ő rá, valamint keresztfiamra és övéire az Isten és magam áldását adom.“

„Kérlek, alkalmilag emlits fel jó fiamnak, Morus Jánosnak; igen szerettem természetes tulajdonait. A mi Urunk áldja őt meg nejével, szeretett leányommal együtt, a ki iránt, kérem őt, legyen jó, minthogy arra nagy okai vannak; és ha vagyonom kezére jön, teljesítse végrendeletemet Daunu nővérét illetőleg. Áldja meg Isten gyermekeiket, Tamást és Ágostont, és mindazokat, a kik lesznek.“

Morus, mond Cresaire, összeszedett minden kis darab papiroskát, mellyhez titokban hozzá férhetett, és szénnel irt azokra. „Közülök, teszi hozzá, atyám nekem hagyta a neje számára írottat,

*) Számvetés tanuláshoz használt, sokszorozási tábla féle kölap. Gyámleánya, Margit Gigys, Clement tudorhoz ment férjhez, a kiről e könyv elején volt szó.

mellyet tintával utánirt; én azt úgy tekintem, mint egy nagybecsű tárgyat.“ Méltán is csatolt ő annyi értéket egy, olly gyöngéd, olly megható emlékek által szentesített ereklyéhez; mert azt, igen valószínűleg, Morus közvetlenül halála előtt irta. A következő érdekes adatokat is Cresaire-től birjuk. A Magitnak irt levéllel, mellyet imént idéztünk, küldé szőringét és fegyostorát, nem akarván, hogy halála óráján nála találják, mintha ellenére lett volna, hogy a világ tanuja legyen az általa gyakorolt önsanyargatásnak. A következő megjegyzés megható érzelem kinyomata: „Egész életén át sikerült neki, jó kedve s vig szeszélye által, ügyesen eltitkolni mások szemei előtta szigort, mellyel magát sanyargatta; most már befejezvé a bátor harczot, vissza küldé lelki viaskodásának fegyvereit.“

A fentebbi levélben említett okoknál fogva, kétségkívül Morus saját kívánatára történt, hogy más napra lőn kivégeztetése határozva.

Kedden, 1535. július 6-kán, korán reggel Pope Tamás, Morus meghitt barátja, jött hozzá a király és törvényszék azon megbizásával, hogy tudassa vele, miszerint azon nap reggeli kilencz óra előtt meg kell neki halni, következőleg hogy készüljön ahhoz. „Pope ur, mond sir Tamás, őszintén köszönöm a jó hirt, mellyet nekem hoz.

Én mindig igen lekötelezve voltam ő magassága, a király iránt azon jótéteményekért, melyekkel időről időre, annyi jószággal, halmozott; s még inkább lekötelezettje vagyok ő magasságának azért, hogy ide tett, hol elegendő időm s alkalmam volt végórámra gondolni. És, Isten legyen segítségem, főleg lekötelezve vagyok ő magassága iránt, hogy engem e nyomoru élet szenvedéseitől olly rögtön megszabadítani méltóztatik. Ezért el sem mulasztom buzgón imádkozni ő magasságáért mind e világon, mind a másikon, a hová átköltözendő vagyok.“ — „A király akarata továbbá, mond Pope, hogy kivégeztetésekor ne tartson hosszú beszédet.“ — „Pope ur, viszonzá Morus, igen jól teszi, hogy figyelmessé tesz ő kegyessége akaratára; mert különben szándékom volt azon alkalommal valamit mondani, ámde semmi ollyast, mi ő kegyességét, vagy bárkit is megsérthetne. Mindamellett, akármire határoztam magam, kész vagyok egész hódolattal ő felsége rendeleteihez magamat alkalmazni. De igen kérem, kedves Pope uram, eszközölje ki ő magasságánál, hogy Margit leányom jelen lehessen temetésemen.“ — „Már megengedte a király, hogy neje, gyermekei, s más jó barátjai ott jelen lehessenek.“

Nem ok nélkül volt, hogy Henrik a halál-

izenethez a hosszú beszéd tilalmát csatolá; nem felejtkezett meg Morus szónoki tehetségéről, s tudta, mennyire kedves a nép, kivált a város lakói előtt, kik között életének annyi éveit töltötte. Ismerte igazágtalanságát Morus irányában; és saját szíve után ítélvén a másokéről, félt, nehogy az embernél, kit annyira üldözött, bosszuérzelmek nyilatkozzanak.

Pope bucsut vevén Morustól, nem tarthatta vissza könyeit. „Rajta! rajta! jó Popém, vegyen bátorságot, vigasztalódjék; mert erősen reméllem, hogy az égből viszont látjuk egymást, hol kölcsönösen szeretendjük egymást, együtt fogunk élni az örök boldogságban.“ A mint Pope elment, mond Cresaire, a fogoly, mintha egy ünnepélyes lakomához lett volna hivatalos, legszebb ruhába öltözött, s felvette a selyem öltönyt, mellyet meghitt barátja, Bonvise Antal ajándékozott neki még akkor, midőn a toronyban, mint fogoly tartatott. Azután letérdelt, s buzgón imádkozott. A következő ima, angyali lelkének őszinte kiömlése, szénnel írva a többi papirezeletek közt találtatott. Azt tartják, hogy kevéssel halála előtt írta volna.

Ajtatos imádság.

„Pater noster. Ave Maria. Credo.
Oh Szent-Háromság, Atya, Fiú és Szentlélek, há-

rom egyenlő, s együtt-örök személy az egy mindenható Istenben! könyörülj rajtam, szegény nyomorult bünösön; alázattal elismerem, nagy Felséged előtt, hogy egész életem, gyermekségemtől kezdve mostanig, bünös volt.“ (*Önvizsgálat.*)

„És most, jó és kegyelmes Uram, miután malasztodat adtad, hogy megismerjem, s bevalljam bűneimet, add nekem szintén, nem a megbánás szavait, de a szív töredelmességét, hogy örökre lemondjak a vétkekről. Bocsásd meg ezea vétkeket, valamint azokat, mellyeket az érzékek által elvakított ész nem tud megkülönböztetni, mint olyanokat. Vess világosságot szívembe, jóságos Isten, és add malasztodat, hogy megismerjem s megbánjam hibáimat; bocsásd meg nekem azokat, mellyeket hanyagságból elfelejtettem, és juttasd azokat kegyesen eszembe, hogy neked őszintén meggyónjam.“

„Dicsőséges Isten! ajándékozz meg malasztoddal, hogy daczára minden világi tekintetnek, te benned nyugtassam meg szívemet olly erősen, hogy szent Pál apostollal elmondhassam: A világ megfeszítettett érettem, és én a világért. Élni, rám nézve, szenvedés, meghalni üdv. Sietek meghalni, hogy Jézus Krisztussal egyesülhessek.“

„Oh mindenható Atya! taníts meg teljesíteni akaratomat. Add, hogy szelidséged utját kövessem. Vezess, jobb kezemnél fogva, az egyenes uton, ellenségeim miatt ; mert mondtam, hogy fékezni fogom nyelvemet.“

„Oh dicsőséges Isten ! szabadíts meg engem a bűnnek minden félelmétől, a bűnnek minden aggodalmától és minden gondolatától, minden bűnös reménységtől, minden bűnös vigság- és örömtől ; és, más részről, a mi a lelkemnek valamely hasznára leendő félelmet, aggodalmat, nyomtatást, jóllétet, vigasztalást és megelégedést illeti, tégy velem, Uram, a te végtelen jóságod szerint.“

„Jóságos Isten! add malasztodat, hogy minden aggodalmamban és halálküzdésimben ama nagy aggodalom- és bámulandó halálküzdéshez folyamodjam, melyet te kiállottál, isteni Üdvözítőm, az olajfák hegyén keserű kinszenvedésed előtt ; és arról elmélkedve, engedj üdvös enyhülést s vigasztalást találnom lelkem számára.“

„Mindenható Isten! vedd el tőlem a hiuság és dicsvágy szellemét ; minden ohajtását a dicsegetnek, minden irigységet, minden vágyakodást, minden henyeséget, minden bosszuszomjat, minden elégtételi kívánságot a mások által okozott rosszért, minden kedvtelést embertársaimnak haragra való ingerlésében, a megszólás és gunyo-

lás minden hajlamát azok ellenében, kik bajban és szerencsétlenségben nyomorganak.“

„Adj nekem, Uram Istenem! kegyeletes, alázatos, engedelmes, nyugodt, békés, türelmes, szerető és szánakozó szívet; és legyenek tetteim, szavaim, gondolatim a te Szentlelked sugallata szerint.“

„Adj nekem, Uram! teljes hitet, erős reménységet és égő szeretetet, te irántad, ó jóságos Uram, az enmagam irántinál hasonlíthatlanul nagyobb szeretetet; ne legyen semmi iránt vonzódásom, a mi teneked nem tetszik, hanem mindent irántadi szeretetből szeressek.“

„Önts belém, jó Uram! vágyat te hozzád juthatni, nem hogy e nyomoruságos élet viszontagságai elől meneküljek, sem hogy a purgatorium, vagy a pokol kínaitól megszabaduljak, sem hogy a menny örömeit élvezzem, sem semmi személyes érdekből, hanem egyedül irántadi szeretetből.“

„Add nekem, jó Istenem! szeretetedet s kegyelmedet, melyet irántadi szeretetem, bármily nagy legyen is az, nem érdemelhetne meg. Bocsd meg, Uram, vakmerőségemet, hogy illy nagy kérelmet intézek hozzád, én, a ki olly csekély, annyira bűnökkel telve s annyira érdemetlen vagyok. Ollyan azonban, jó Uram, vágyaimnak célja, hogy ahhoz sokkal közelebb állanék, ha számtalan

büneim távol nem tartanának; mellyektől, oh dicsőséges Üdvözítőm, moss meg szent véreddel, melly isteni oldaladból folyt kinteljes végküzdemed hosszú szenvedései alatt.“

„Ments meg, jó Uram! az elmélkedésben lanyhaság-, vagy inkább jéghidegségtől, és hanyagságtól imáimban. Gerjeszsz föl bennem melegséget és élénkséget, midőn rád gondolok. Add malasztodat, hogy ohajtsam szent kegyszereidet, és főleg hogy örvendjek szent testednek láttára, minélfogva megköszönhessem a te kegyes látogatásodat, s abban lelkileg részt vehessek azon napon, ekkép válhatván csak titokteljes szent testednek, a katholika egyháznak buzgó tagjává.“

„Mindenható Isten! őszinte jóindulatom tekintetéből, könyörülj N. és N.—en, alkalmilag megemlékezvén minden barátimról. Mindenható Isten! könyörülj N. és N.-en, s mindazokon, kik haragosaim, vagy rosezat kívánnak nekem. Méltóztassál megjavítani, s helyrehozni hibáikat, valamint az enyimeket könnyű, gyöngéd és irgalmas eszközök által, mellyeket végtelen bölcseséged legalkalmasabbaknak fog ítélni, hogy lelkeink így megtisztulva, egyesülhessenek a mennyben, a hol téged örökké szeretni, s veled és dicsőült szenteiddel fogunk élni. Add meg ezeket, oh dicsőséges Sz-Háromság, Jézus Krisztus édes Üdvözítőnk

keserü kinszenvedésének szereteteért. Adj nekem türelmet a viszontagságokban, s malasztodat, hogy akaratomat mindenben a tiedhez szabjam. Add malasztodat, jóságos Istenem! hogy azokra törekedjem, a miket kérek. Őrizz meg, oh Uram! a vétkezés napján. Könyörülj rajtam, oh Uram, nagy irgalmasságod szerint. Irgalmasságod legyen mi rajtunk, valamint reméltünk tebenned. Én biztam benned, Istenem! add malasztodat, hogy soha meg ne szégyenüljek.“

Midőn a toweri hadnagy a kitüzött órában belépett, egészen készen találta őt elfogadására; de látván a selyemöltönyt rajta, tanácsolta, hogy vesse le azt; mert, úgy mond, a kinek jutand, az egy semmirevaló. „Hogyan, hadnagy ur, mond Morus, hát semmirevalónak tekintsem azt, a ki ma nekem olly nagy szolgálatot teend? Ha szinte aranyposztóból lenne öltönyöm, illendőnek találnám megajándékozni vele, miként tett sz. Cyprian, a ki a hóhérnak harmincz darab aranyat adott.“ Mindamellett engede Morus a hadnagy rábeszélésének, nem akarván, barátság okáért, tőle illy csekély dolgot megtagadni (mert a fogoly ruhái őt illették), s vászon-öltönyt vett magára. De mégis fenmaradt kevés pénzéből egy tizenkét frank értékű arany pénzdarabot küldött a hóhérnak.

A kitüzött órában (9 órakor) a vesztő-helyre, Tower-Hillbe vitetett. „Szakállá, mondja unokája, hosszú volt, arcza sápadt, és levert; de szeme megtartotta elevenségét. Kezében egy veres kereszt volt, s gyakran emelte tekintetét az égre. A vérpadhoz érve, bátor tekintettel nézett arra; és minthogy nem látszott elég erővel birni, mosolyogva mondá a hadnagynak, vállára téve kezét: ,Kérem, uram, segítsen fel; a mi a lejövetelt illeti, az rám tartozik.’ Midőn az emelvényen fent volt, néhány szót intézett a néphez, melly nagy tömegben gyült össze, őt látni, és hallani; de beszéde félbeszakittatott a városbíró által. Ezért csak kevés szóval kérte a népet, hogy imádkozzék érette, s legyen tanuja, miszerint a kath. anyaszentegyház hitében és hiteért hal meg, mint az Isten és király becsületes szolgája. Azután letérdelt, s buzgó áhitattal elmondá a ,Miserere’ zsoltárt. Mi után derült arczezal felállt, s a hohért, a ki bocsánatot kérendő, felé közeledett, megölelte, s mondá: ,Igazán, te ma nekem a legnagyobb szolgálatot teended, mellyet halandó tehet. Szedd össze bátorságodat, barátom, s ne félj végezni kötelességedet. Lásd, tevé hozzá, a nyakam rövid; vigyázz tehát, hogy hirneved megmentéseért jól találj., Midőn a hohér be akarta szemét kötni, mondá: ,Várj, magam akarom azt

megtenni;“ a mit teljesített is egy ép ezen czélra hozott kendővel. Ekkor letérdelvén, a tőkére hajtotta le nyakát; de egy perczre még fölemelte fejét, s mondani hallották, szakállát félre igazítva: „Ez legalább nem követett el árulást.“

„Eme derűtséggel, s lelki örömmel — teszi hozzá unokája — fogadta a szerencsétlen csapást, melly nem előbb választotta el fejét a törzstől, mint lelke az angyalok által az örök dicsőség honába vitetett, a hol megkapta a vértanui koronát, melly soha el nem veszhet, sem el nem hervadhat.“

A vén Cambden, minden előítéletei mellett is, kénytelen megengedni, hogy Morus viselete e körülményben a keresztény egyház első századaira méltó lett volna. Derűtségéről, a próbáltatás ezen perczében, szólván egy másik író, megjegyzi, „milly örömmel vetkezett le, hogy az örök nyugalomnak adja át magát.“

„A szenvedő erény, mond Southwell atya, hasonlít Arabia hecses mézgájához, melly nem fejleszt ki soha több illatot, mint midőn szétörtetik, és felemésztetik.“ Morust könnyelműséggel vádolták ez ünnepélyes perczben. Ez méltatlan rágalom, melly nem nagy figyelmet érdemelne, ha nem adott volna okot néhány, legnemesebb gondolat tal teljes mondatra. „Az ártatlan vidámság, melly

életében ismertető jele volt, el nem hagyta őt végperceiben sem. Halála összhangzásban volt léte többi részével ; semmi új, erőtetett vagy mesterkéltnem volt abban. Lefejeztetését nem tekintette olly körülménynek, melly lelke hangulatában legkisebb változást is idézhetett volna elő; és minthogy a halhatatlanság erős reményében halt meg, nem tartá mágához méltónak több bánatot és nyugtalanságot nyilvánítani, mint rendes élete egyéb eseteiben.“ (S p e c t a t e u r, nro 349.) A törvény barbar szokása szerint, melly kegyetlenségét a siron tulra terjeszteni erőködött, Morus Tamás feje London hidjára tétetett. Kedves leánya, Margit, elég bátorsággal birt azt levétetni, hogy érzelmeit táplálja az anyyira szeretett fő látásán. Hogy még a sir is becsülje szeretetét, kívánsága volt, hogy halála után atyja feje vele együtt temetessék el; a mi kilencz év múlva meg is történt. Mondják, hogy ezen becses ereklye maradványai később fölfedeztettek a temetőben, ugyanazon a helyen, mellyet egykor elfoglaltak kebelén. *)

*) E becses ereklyét illetőleg a következő részletek némi érdekességgel fognak birni. Cresaire mondja: „Mintán feje körül-belül egy hónapig maradt a londoni hidon, és már a Themsébe vetendő vala, hogy másoknak, kik szintén vértanúságot szenvedtek a felsőségért, helyet engedjen: Margit leánya által megvéttetett, nehogy (mint a törvényszék előtt bátran megmondá, midőn előhivatott, hogy kikérdeztessék)

Cresairetől tudjuk, hogy Morus teste fensőbb parancs következtében a sz. Péter kápolnájába temettetett, a torony belsejében, Fisher püspök szent vértanú teste mellé, a ki azelőtt tizenöt nappal végeztetett ki. Hall mondja, hogy ő ugyan azon sirba temettetett, melybe barátja, a ki, mint szintén Morus, életében kijelölte sírját, de melyet, úgy akarta a végzet, teste soha el nem foglalt.

Örömmel idézzük az ékes dicséretet, melyet a bölcs és elfogulatlan Mackintosh sir Tamás felett mondott: „A tökélyt megközelítő minden emberek között főleg Morus Tamásnak volt kiváló jelleme. Különösségei, ámbár megkülönböz-

a halak martalékává legyen. Oda temette azt, a hol illőnek ítélte. Rá lehetett a főre ismerni az arcz élénk kifejezéséből, mely ez egész idő alatt észrevehetőleg nem változott.“

A határozott és igazmondó Wood (1630) mondja: „A fő titokban véttetett meg a nevezett Margit által, s gondosan fentartatott általa egy ideig, egy ólom-szekrényben, melyben még maig is megvan, Margit leányának sirjában.“

A *Gentlemen's Magazine* egyik írója (1837.) a következő megjegyzéseket teszi ezen ereklyére nézve: „A Saint-Dunstani (Canterbury) egyház sirkertjében van a Roper-család sirboltja. Némely kijavítások következtében ez üreg legközelebb kinyitattott, s bizonyosságot akarván szerezni, hogy sir Morus Tamás koponyája valóban ott van-e? lementem a sirboltba, s ott találtam egy fülkében, a hol azt több év óta látták állani, egy vas-rostélylyal körített, elől nyílt ólomszekrényben.“ E jegyzetet egy fametszvény kíséri, mely a rostélyos fülkét s benne a koponyát láttatja.“

tették őt más emberektől, nem fajultak el soha vétkekké. Róla szólván, nem elég mondani, hogy ő negédesség nélkül, egyszerű és természetes volt; az igazán nagy embereknek legtöbbjei ilyenek voltak. De van valami különös Morusban, mit nem igen találhatni senki másnál, és ami az ő minden tehetségére, minden tulajdonságára mintegy a b e l f ö l d i t e r m é n y e k (produits indigènes) jellegét nyomja. Kedvtöltéseinek egyszerűsége kimentti őt a fítogtatás ráfogása alól. Nem ékeskedve mással, mint házias jószággal, lépett ő a vérpadra. A mesterkéletlen jóakarat, mellyel chelseai patriarchalis gazdaságát kormányozá, azon állapotba helyezé őt, hogy a bárdot a zsarnok iránti gyűlölet legkisebb érzete nélkül tekintheté. Innét volt az, hogy nagy dolgokat vitt véghez, s magasztos gondolatokat fejezett ki egész egyszerűséggel: mert azok nála napi renden voltak. Ugy látszott, mintha e benső jellemnek és e magán erényeknek bájaiktól kellett volna megfosztatniok mivelés által. Ugyane sajátosságok elosztatják a róla alkotott fogalom minden kétértelműségét, és az ő tökély-képétől eltávolítják ama hidegséget és átalánosságot, mellyel a tökéletes embert, a kit festeni akarnak, rendesen ábrázolják. A mi minden szálad erényes férfiai iránt természetes és mély

sajnálatot előidézni képes, az : hogy e csudálatos férfinak élete egy olyannak volt hatalma alá vetve, a kiritkán hagyta magát rosszaságban felülmulni. Különben a kegyetlen Henrik maga szolgáltatta arra okot, hogy Morus nagylelkűsége, bátorsága, szelidsége még inkább kiemeltessék. Ha Henrik igazságos és kegyelmes fejedelem lett volna, akkor nem tudtuk volna megmondani, milly magasságra emelkedhetik az emberi természet. A katolikusoknak Morus példájából kellene látniok, hogy a szelidség és nyíltság tesz az egész hit valódi ékességeit. A protestánsoknak az alázatot, és a keresztény szeretetet kellene megtanulniok az emberek legjobbjának és legbecsebbikének példájából, abba esvén, a mit ők veszedelmes hibának tekintettek. Az embereknek, az ellenséges pártok borzasztó küzdelmeiben, egy ilyen példa után elég okosságot kellene szerezniök, hogy, habár elleneik legdühösbikét letiporták is, attól tartsanak, miszerint egy Morus Tamás találkozhatik; mert valóban az erény nem csupán egy pártnak kizárólagos osztályrésze; és Morus világos bizonyosságot tesz arról, hogy a tökélyt leginkább megközelítő emberek sem mentek a tévedhetéstől. Ez tehát győzzön meg bennünket arról, hogy mily veszedelmes gyűlölni az embereket véleményeik miatt, vagy elfogad-

ni tanaikat azon egyedüli okból, mert szeretjük, s tiszteljük erényeiket.“

IX. FEJEZET.

Morus Tamás fölötti vélemények.

Erasmusnak és Pole bibornoknak Morus halála feletti megjegyzései. Külföldön Henrik kegyetlensége által okozott benyomás. V. Károly és I. Ferencz vélekedése e tárgy körül. Henrik udvaronczaiknak hízélgései. Henrik magaviselete, midőn Morus kivégeztetése jelentetett neki. Családjávali bánása. Roper Margit. Katalin királyné. Morusnak irántai hódolata élte fogytáig. Morus jelleme. Jámorsága. Vidorsága. Öltözködési különössége. Személy-leirása. Izlései. Emlékének szentelt elismerés.

A Morus halála által még hona határain tul is előidézett benyomásnak számos bizonyítványai maradtak fön. Midőn Erasmus megtudta legrégibb s leghivebb barátjának szomorú végét, nem tudta visszatartani megindulását. „Morus meghalt! felkiálta, Morus, kinek lelke fehérebb volt a hó-nál, s kinek lángesze felülmulta minden honfítársaiét. Az ő jósága annyira be van vésve minden ember szívébe, hogy mindenki siratja halálát, mint egy atyáét, vagy testvérét. Könyeket hullatni lát-tam olly embereket, kik soha nem ismerték, kik soha nem vettek tőle legkisebb jótéteményt; és én mig e sorokat írom, arczom könyektől ázik,

hár minden erőmből iparkodom azokat visszatar-
tani.“ Az érzelem ezen kitörését megható, érzé-
keny mondattal végzi: „In Moro mihi vi-
deor extinctus—ugy tetszik nekem, mint-
ha Morussal együtt kimultam volna.“

Pole hibornok, miután Morus halálát a
Socratesével összehasonlítja, hozzá teszi: „Lát-
tam idegeneket, embereket, kik soha nem ismer-
ték, kik általa soha legkisebb kedvezésben sem
részesítették, annyira megilletődve halálán, hogy,
midőn azt megtudták, nem tartóztathatták ma-
gukat a sirástól. Szerencsétlenségeinek egyszerü
előadására könyeztek. S én magam is, ilyen tá-
vol, midőn haláláról szólanom kell, ámbár ben-
nünket semmi benső kötelék nem csatolt egy-
máshoz, s iránta érzett hajlandóságom, becsü-
lésem inkább erénye és jósága tekintetéből s azon
meggyőződésből, hogy honomnak fontos szolgál-
atokat tett — eredt: mégis, az Isten bizonyásá-
gom, hogy akaratlanul könyezem, tollam meg-
állapodik, s a lehulló könyek elmosás irás-
omat, elannyira, hogy alig folytathatom felada-
tomat.“

A szárazföldön e szomorú esemény által
előidéztet benyomás olly nagy volt, hogy ide-
genkedést szült mindazoknál, kik Angolhonnál
viszonyban állottak. Melancton és Bucer refor-

mátorok indulóban levén London felé egy megbízással Némethon protestans fejedelmci nevében, rögtön elállottak az utazási tervtől. Erasmus élénken festi az ország állapotát, előadván, hogy a legbensőbb barátok nem mertek legkisebb levelezésben sem állani egymással. Olaszhon, Európa legmiveltebb országa, borzadálylyal telt el. Jove Pál, történész, Henriket második Phalarisnak nevezi; „ámbár, mond Mackintosh, hiában keresünk ezen, vagy bármelly más, valóságos vagy képzeleti zsarnok történetében áldozatot, méltót arra, hogy Morushoz hasonlítottassék.“Egész Európában utálattal fordultak el az angol országlároktól, kiket egy szörny hitvány eszközeiül tekintettek. A katholikus buzgóság Spanyolhonban, a méltatlanság, melly aszerencsétlen Katalinban e hont érte, felkeltették a spanyol rokonszenvet Morus iránt; s a gyűlölet, mellyel VIII. Henrik irányában viseltettek, még inkább növekedett. Mason, angol ügynök Spanyolhonban, erélyesen festi a borzadályt, melyet maga körül nyilvánulni látott e véres tettek hírére. „Egyedül az Isten tudja, hogyan fog végződni e szomorú szindarab, ha annak lehet nevezni azt, melly házassággal kezdődik.“ A Velenczében lakó Harvey leírja a lakosság bosszankodását ezen tisztos, erényes, és minden isteni s emberi törvények megsértésével kivégzett fér-

fiak halálának hírére. Befejezésül kinyilatkoztatja, hogy mindaz, a mit lát, megutáltatja vele a nyilvános életet, s visszariasztja hasonló jelenetek látványától. —

V. Károly császár e hír érkezéte magához hivatva sir Elliot Tamás angol követet, s mondá neki: „Uram, halljuk, hogy a király, az ön ura kivégeztette hű szolgáját s bölcstanácsnokát, sir Morus Tamást.“ Elliot felelé, hogy nem tud róla semmit. „No pedig, mond a császár, az nagyon is igaz. És hozzá tesszük, hogy ha mi lettünk volna ura egy olyan szolgának, kinék több év óta alkalmunk volt méltányolni tetteit, örömezték vesztetük volna el államaink legszebb városát, mint egy illy tanácsnokot.“ Ezen adomát, mond Roper, nekem magamnak, nőmnek, és más barátainak sir Elliot Tamás maga beszélt el.

Franciaország királya szintén szigorúan megróttá ezen kivégeztetéseket az angol követ előtt, s mondá: „hogy jobban tette volna Henrik, ha az efféle bűntevőket száműzi, mint hogy megölette.“

Ezen kedvezőtlen benyomásoknak ellensúlyozására Cromwell a következő utasító levelet küldte Wallop János követnek Párisban. Némelly, középserű jelentőségű dolgok fölötti részletek után így folytatja a levelet: „És a történt kivég-

zéseket illetőleg, mondani fogja ön a francia királynak, hogy azok nem olly rendkívüliek, mint ő állítja; mert a mi Morust s a rochesteri püspököt, valamint a többi kivégzetteket illeti, azoknak mind belül, mind kívül az országon titokban a végből gyakorolt árulása, összeesküvése és működése, hogy felidézzék s táplálják az egyenetlenséget, a lázadás magvait, s így teljesedésbe vigyék nem csak a király vesztét, de még az egész ország felforgatását is, eléjük adattak, kifejtettek, s olly nyilván bebizonyítottak, hogy nem tudták sem kikeczeni, sem tagadni azokat. Ezen emberek fölfedeztetvén, és törvényesen elmarasztaltatván, megbíráltatván, és elítéltetvén felségárulási bűn miatt az ország törvényei által megállapított rend szerint, az egész világ előtt igazságosnak kell látszani, hogy megrögzött gonoszsággal működven fejlődelmök ellen, s aláásni akarván az ország boldogságát, ha bár ezer életök lett volna is, halálra s kivégeztetésre, melly tizszer sokkal szelidebb mint bűneik, ítéltettek el. A mit pedig a francia király Morus kivégeztetésének módjára vonatkozólag önnek mondott, és arra nézve, a mit ő az ítéletében megnyugodva leányának mondott, valamint a király alattvalóihoz intézett szavait illetőleg, hogy t. i. hivek s engedelmesek legyenek ő kegyelmessége iránt, — biztosítom

sitom önt, hogy az mind nem igaz. És a király akarata, hogy mondja meg Franciaország királyának, miszerint ő kegyessége csak igen rossz néven veheti, maga és törvényszéke tagjai részéről, kik iránt olly jól viselte magát, és kiknek irányában annyi nagylelkűséget, jóakaratot és szivességet tanusított, — hogy olly könnyelműen hallgattak, s elhittek annyi üres lármát és kósza híreket, mielőtt azoknak igazvoltára s hitelességére nézve a királytól, vagy törvényszékétől némi bizonyítékokat, vagy tudósításokat kaptak volna. Ő kegyessége állítja, miszerint egy barátinak kötelessége lett volna, hallván az illy álhíreket, melyek olly nemes fejedelem rovására terjesztettek, inkább hallgatásra kényszeríteni a hasonló hírek terjesztőit, vagy legalább addig nem engedni meg nekik, hogy terjeszszék azokat, míg ő felsége a király, a ki olly becses barát volt, a felől nem értesítettett, hogy így az igazság napfényre derült volna. Franciaország királyának ezen alkalommal kitünt hálátlan és rosszakaratu magaviselete világosan mutatja, hogy nem érzi már ama barátságot a mi királyunk, és ama rokonszenvet az ő tettei iránt, mellyet ő magassága mindezt ideig joggal remélhetett, és várhatott. Im ezt előadhatja és bebizonyíthatja ön Franciaország királyának, és a nagy-mesternek, vagy külön-külön mindkettőjöknek oly illedelmes, mérsékelt nyelven

hogy észrevehessék, miszerint ő magasságának méltó okai vannak a bosszankodásra azon könnyelműség miatt, mellyel ama tudósításokat elhitték. Végül óvatosságot ajánlok önnek a modorban, mellyel mindezeket a franczia királynak mondani fogja, úgy tevén azzal, mint a keserű itallal, melyet mindamellet is undor nélkül kell igyekeznünk lenyelni. Így mostanra „Isten-hozzád”ot mondok önnek egész szivemből. Thornburyban, augst. 23-án 1535. Hü barátja,

CROMWELL Tamás.“

Az igazságnak szemtelen és kézzelfogható megvetését, melly e levélben mutatkozik, és ama meghazudtolását a bizonyos tényeknek, mellyek legközelebb az elszörnyedt Európa szemei előtt mentek végbe, nincs szükség, hogy itt értelmezzük; de természetesen oda visznek azok bennünket, hogy visszagondoljunk a királyi törvényszék jellemére, mint a mellynek Cromwell volt főnöke. Strype, minden erőlködése daczára Henrik jellemének mentegetésében, kénytelen megvallani, mennyire gyűlöltetett a király Olaszthonban, s vált nevetségessé minden társaságban a külföldön. Találkoztak mégis Angolthonban, kik a dolgot a legtulzotabb hizelgéssel szépíteni törekedtek. Halljuk sir R. Morrysont „Quis tam barbarus, ut in principis serenissimo ore clementis-

simi regissigna non videat? Quis potuit unquam frontem illam vel procul videre, et non agnovisse clementiae sedem? — Ki lenne olly barbár, hogy a fejedelem derült arczáról a legkegyesebb királyra ne ismerne? Ki láthatta, ha csak messziről is, ama homlokot, a nélkül, hogy rajta a kegyesség székét föl nem ismerte volna?“

És sir Thatomn Tamás hős-versekben így menti ki vétkecskét:

„*Quominus id mirum est, si fortunatior et rex
Inducit genio, admittens quandoque proterva,
At non immani veniam superantia facto.*

— Nem csoda, ha egy annyira szerencsés király is, szenvedélyétől vezettelve, ollykor hibákat követ el, de mellyek nem olly iszonyuak, hogy meg nem bocsáttathatnának.“

Morus erénye uj fényt nyer ama gyengeség s botlások által, mellyek százada főbb embereit lealacsonyították. Így vannak azok egy részrehajlatlan s tudós férfiú által leírva. „Ők engedtek Henrik parancsoló akarátának; szeszélyességének legkisebb szelére meghajoltak. Ők felelősek a törvénytelen ítéletért, méltatlan száműzetésért, véres határozványért, s ama zsarnokságért, mellyet törvények által szentesítettek, és azért, mellyet a törvények ellenére föntartottak. Ez önző szolgaiasság és kislelkűség nem volt piszkosabb

Henrik aljas kegyenczeinél, millyenek voltak a Cromwellek, Riderek, Payetek, Russelek és Pawletek, mint a régi tisztcsaládok képviselőinél, millyenek valának például a Nordfolkok, Arundelek, Shrewsbury-ek. Látjuk mindezen uri egyéniségeket részt venni a kormány minden vétkes cselekvésében, valamint minden vallási változtatásban; nem mutatván állandóságot egyébben, mint a mérsékletlen vágyakodásban vagyont s tisztiragokat szerezni, bármilyen volt a forrás, a honnét eme javak származtak, csak hogy a hatalom helyeslését birták légyen.“ (Hallam, Hist. Const. t. 51.)

Azon korszak táján kiadott, „Politikai tükrök“ című munka illyképen szól a kormány udvaronczaírói: „Nagy számmal vannak az udvarnál, kik, minden üdvözlők mellett, megelégtlenül néznék lefejeztetésedre; a kik meghajtják térdöket tiszteleteredre, s nem bánnák, ha el is törnének egy lábuk, csak hogy a temetőbe vigyenek. Nem tudom hogyan, nem tudom ki, nem tudom miért, de úgy van, hogy egyik panaszkodik, másik zugolódik szünet nélkül; ez visszahuzza magát, amaz gyűlöl, és átkoz. Midőn az itt lakók élemedett korba jutnak, tudod-e, mit nyernek? Ősz főt, köszvényes lábakat, fogaktól megfosztott száját, oldalnyílalásokat, aggasztó gondolatokkal teljes elmét, és bűnökkel terhelt lelket.“

Mig Henrik kegyetlensége külföldön általános s heves kárhoztatást vont maga után: Angolhonban az mély, de hallgatag gyűlölet tárgya volt. Midőn visszagondoltak arra, hogy ama gyűlöletes aktának áldozata a király meghitt, barátságos körébe véte-tett föl, a magán családi órák föntartása nélkül; hogy együtt vett részt vele a cabinet-i s csillagászi békés tanulmányokban; hogy tőle kapta a legjobb tanácsokat; hogy szelleme vidorságánál talált a fejedelem kellemes elszórakozást királyi állá-sának unalmaiban: mindenkit bámulat fogott el, és senki sem tudta ezen megfoghatatlan talányt megfejteni. Némellyek azok közül, kik mertek vélekedni, magukban, kétség kívül korszakunk egyik írójával, gondolták, hogy „e borzasztó cse-lekvényben Henrik talán megközelíté a rossz-ság eszményét, a mennyire azt elképzelni az erőt-len emberi természetnek lehetséges.“

Állítják azonban, hogy a király elkövetett bűneért a töredelmesség illő színét ölté fel magára. Mondják, hogy midőn Morus kivégeztetését meg-hallotta, javában játszott a hölgyekkel, s Boleyn Anna az ő játékát nézte. Vad tekintetet vetve enőre, kinek nem sokára vérpadon kellett lakolnia, ha nem is bűneiért, legalább könnyelműségeiért, felkiálta: „Te vagy oka ez ember halálának.“ Azután hirtelen

oda hagyta a játékot, s szobájába vonulván, bukomolyságba esett. *)

De csak is eddig terjedtek a Henrik által tanusított sajnálat jelenségei; és áldozatának szerencsétlen családja folytonosan embertelen bosszujának volt kitéve. Az állam szolgálatára szentelt vagyonának csekély maradványa a korona számára elkoboztatott; ámbár a szerető atya mindent megtett, hogy azt családja számára biztosítsa, elítéltetése előtt rendelkezést tévén. Olly inségre jutottak e nagy férfin rokonai, hogy nem szerezhettek egy lepedőt, mellyben őt eltemethessék. Azt egy barát nagylelkűségének kellett köszönni. Családja chelseai kedvelt lakásából kiűzetett, melly egy udvari kegyencz kezére jutott. Azonban Henrik az özvegynek, igazi királyi bőkezűséggel, husz font évdíjt ajánlott meg. Fia, Morus János, nevezetes erkölcsi ártatlanságáról, igen közel volt atyja sorsához. A felsőségi eskü

*) Joannes Giensidus egyik felséges alagyájában Morusra vonatkozólag következő versek foglaltatnak:

Insomnem interea infestat torva umbra tyrannum
Semper, et ante oculos sangvinolenta volat.

(Egy rémalak nyugtalanítja mindig az aludni nem tudó zsarnokot, és véresen szemel előtt lebeg.)

Tartunk tőle, hogy a költő kelleténél több érzékenységet tulajdonított Henriknek. Más egyéb bűnök, mellyeket elkövetett, sajnosan bizonyítják, hogy megbánása nem volt hosszú tartamu.

megtagadásáért elítéltetvén, utóbb megkegyelmeztetett; „mert, teszi hozzá Cresaire, eléggé kifosztották, és semmi hasznót nem huzhattak halálából. Roperné nagynéném, folytatja a hú koriró, nemének köszönheti, hogy nem bántak vele olly durván; de kegyetlenül fenyegettetett, először mert megtartotta atyja fejét mint ereklyét, azután mert atyja munkáit kinyomatni szándékozott; azonban kevés ideig tartó fogság után visszaküldetett férjéhez.“

E csudálatos nő 1544-ben halt meg, kilencz évre atyja után, és a családja temetkezésére szánt sirboltba tétetett, Canterbury külvárosában levő Saint-Dunstan-egyházban. Halála óráján meghagyta, hogy szeretett atyja feje, mellyre vallásos gondal fölvigyázott, karjai közé helyeztessék. E meghagyás teljesítve lön. Két fia s három leánya volt, kiknek nevelésére olly gondot fordított, millyen az övére fordítva volt. A híres tudós, Roger Asham, később latin tanítója és titkára Erzsébet királynénak, arról értesít bennünket, hogy Roperné igen ohajtotta öt gyermekei mellé tanáruul a classica nyelvből; de minthogy más kötelmei nem engedék elfogadni e meghívást, Cole tudort és Chrissopherson tudort, később chichesteri püspököt ajánlotta; mindketten a görög nyelvbeni jártasságukról ismeretesek. — Asham Mar-

git idősb leányát, kit Clarke ügyvéd vett nőül, úgy írja le, mint nemének, s Mária királyné udvarának ékességét. Második leánya Margitnak, a ki Basset-hez ment férjhez, Mária királyné magán udvarihölgyeinek egyike volt, és a nagyatyja által irt, Krisztus kinszenvedését magyarázó mű egy részét angolra fordította. Mondják, Morus Tamás irányát olly tökéletesen utánozta, hogy e fordítást sokan Morus munkájának tartották. Az állhatatosság, mellyel Morus régi barátnéja s urnője, az erényes és nemes Katalin ügyét mindvégig védelmezte, tiszteletet hoz emlékére. A Katalinhoz intézett könyv-ajánlatból, mellyet Rastell Morus kiadott munkáiban legelső helyre tett, láthatjuk, hogy soha sem szűnt meg a leghódolobb tiszteletet nyilvánítani, s legnagyobbszolgálatokat tenni nem csak a királynénak, de leányának, Mária hercegnőnek is. Ezen ajánlat így van fogalmazva :

„Sir Morus Tamás, nagyságod iránt legélénkebb buzgalom-, legőszintébb szeretet-, és legtiszteletteljesebb hódolattól volt lelkesítve egész életében. Viszont tudva van, hogy kegyesség iránta mindig, a mig csak élt, a legszivesebb érzelmeket, s a legkiválóbb kedvezést tanusítá, nem csupán nagy tudománya-, de kitünő erényeiért is. És meg vagyok győződve, hogy nagyságodnak irántai rokonszenve halála óta legkevésbbé

sem csökkent, sőt ellenkezőleg az csak növekedett becses munkáinak, és halála szentességének következtében. Mert most, midőn a mindenható Istennél van, s vele lakik a mennyben, nem szűnik felségedért sokkal nagyobb buzgóság- s áhitattal imádkozni, mint itt a földön lehetett, valamint ő felségeért a királyért, kegyességedért, kegyességed jobbágyaiért, országaért, és államaiért, ezeknek és a katholika vallás jólléteért, úgy szintén az összes keresztény államokért.“

Fölesleges lenne megkísérteni Morus fellett dicsbeszédet mondani. „Dicsérni Herculest! mondá a derék spártai, kinek volt valaha gondolata gyalázni Herculest?“ Mindaz, a mit még megkísérthetünk, abban áll, hogy még némi részleteket toldandunk ahhoz, a mit már e nagy férfiú jelleméről mondtunk; idézni szavait, tetteit, egyszerűen előadni életmódját, ez az őt dicsőítő szónoklat.

Mondtuk, mennyire ragaszkodott őseinek hitéhez, s milly hévvel követte az egyház szertartásait és szokásait. De ezen külső gyakorlatok megtartása csak következménye volt a sziv vallásának, mellytől ösztönöztetve, a keresztény tökéletesedés ösvényén gyorsan haladt előre. Gondosan titkolta ő a világ előtt az önsanyargatásokat, mellyeket csak az Istennek kellett ismerni, miután csak hozzá voltak irányozva. Csak Margit tudta titkát az ő szí-

goru életének, melyet hivatalbeli kötelességei, mint bírónak, mint követnek, soha meg nem akasztottak, s melyet még inkább megkettőztetett, mikor az udvar romlottságai közepett találta magát. Szeretett leánya szokta volt saját kezeivel mosni a szőringet, melyet kivégeztetése előtti napon neki küldött. Wordsworth tudor örömet vallja meg, hogy a pápistaságot sehol sem találta annyi kegyelettel és mennyei érzelmekkel egyesülve, mint sir Morus Tamásban.

Maga Brunet, jóllehet Morust úgy festi le, mint a ki a papság érdekeinek és szenvedélyeinek magát vakhitüleg feláldozta, szolgálván annak, midőn hatalommal birt, és segítvén azt minden vadságaiban, — mégis kénytelen elismerni, hogy ő tudományra és jámborságra nézve a nemzet dicsősége; a mi pedig az igazságot, a pénz megvetését, alázatot, s az igazi nagylelkűséget illeti, példányul szolgálhatott századának.

Egy erkölcstanító mondta, hogy egy neme az erény elleni árulásnak, erényesnek és kedvetlennek lenni egyszersmind: és mégis találkoznak emberek, kik azt akarnák, hogy az erényes emberek, ha nem is kedvetlenek, legalább szigorúak és mogorvák legyenek. Az öreg Hall is úgy írja le Morust, mint „a nyelvekben, valamint a köz-törvényben igen jártast; kinek elméje fi-

nom, és képzelet-teljes volt; ez igen hajlandóvá tette őt a gunyolódásra, a mi nagy árnyat vetett tekintélyére.“ Egy más helyen ugyanezen szerző, a történetírók legünnepeltebbike, mondja: „Nem tudom, bolondul okos, vagy okosan bolond embernek nevezzem-e? mert ő kétség kívül tanultsága mellett sok természeti észszel is birt, de gunyolódás- és ingerkedéssel annyira vegyítve, hogy azok, kik legközelebből ismerték, úgy vélekedtek felőle, miszerint semmit sem talált jól mondva, hacsak a tárgyból valamelly élczet nem hozhatott ki.“

„Tréfaságai, mond Herbert, igen könnyűeknek tekintettek; lehetett volna neki, ha szinte nem mindig ragaszkodik vala is szigoruan tekintélyéhez, visszatartóztatni magát e gunyoroktól, és visszavonultabb, békésebb életnemet választani, a nélkül, hogy az által az ő és családja becse vesztett volna.“

Fuller szokott sajátságos hangján tette meg észrevételeit e tárgy felett: „Angolhonban egy nemével birunk mi a földnek, melly nem olly könnyű, sem olly futó, mint a homok, nem is olly merev, sem olly ragadós, mint az agyag, hanem a melly e két léteg vegyülete, s úgy tekinthető, mint legalkalmasabb arra, hogy hasznot és örömet nyujtson. E földből volt gyurva Morus Tamás, a

kiben a vigság és bölcsesség csudálatos vegyitéke vala észrevehető. Mégis vannak, kik azzal vádolták őt, hogy tollat viselt fővegén, s azt igen gyakran ingatta, azt akarván ezáltal kijelenteni, hogy ő tulságosan szabad volt képzeleteiben és tréfás ötleteiben. Még a vérpadon (tréfára kevésbé illő hely; sőt ellenkezőleg igen alkalmas, hogy minden kedvet arra elvegyen) sem tudta magát attól visszatartani. Ha mosolyoghat is az ártatlanság a halál előtt; de nem illő, hogy megengedje magának a nevetést.“

De halljuk azokat, kik jobban ismerték Morust, s őt természet után jellemezték.

Szokásos vigságára nézve mondja Roper: „Ő ügyesen tudott minden komoly ügyet valamelly elmés mondattal mérsékelni, a tárgy keserüségét mindig megfűszerezvén, mint Rastell mondja, valamelly tréfával, vagy mulattató adomával, hasonlóval a czukros italhoz, melyet azért adnak nekünk, hogy könnyebben lenyeljük a hasznos gyógyszert.“

„Midőn valamelly tréfát mondott, beszélí Cresaire, azt olly komolyan tette, hogy arcza kifejezéséből kevesen találhatták ki, valljon komolyan beszél-e, vagy sem. És mégis, teszi hozzá, jóllehet mindig vidámnak látszott, szívében mindenkör alázatos s töredelmes volt, és önmehtagadási cse-

lekvényeket vitt véghez, melyeken a világ fiai igen el fogtak volna csudálkozni.“

Morusnak mindenre volt szava. Az olvasó több példáját látta már ennek e könyv folytán; de nem állhatunk ellent, hogy azok közül egy párt még ne idézzünk.

Egyik barátjai közül panaszkodván előtte, hogy neje zsémbes, komolyan monda neki: „Nem, nem, barátom! ön rágalmazza szegény nejét, valamint mindazok, kik azt mondják az övéikről. Csak egy zsémbes nő van a világon; és tisztelet neki, mellyel iránta tartozom, ez saját nőm, és minden nős ember ezt mondhatja.“—„De, teszi hozzá a névtelen életiró, sir Tamás annyira megjavította az övének lelkét, hogy nem kétlem, miszerint méltóvá lett a választottak számába fölvétetni, s együtt élvezik az örök boldogságot.“

Morus valakinek egykor pénzt kölcsönzött, s minthogy vissza nem kapta a kitűzött időre, felhasználta az első alkalmat, azt néhány szóval érinteni. A kölcsönvevő a helyett, hogy visszafizette volna, elkezdett moralizálni e tárgy felett: monda, hogy igen hajlandók vagyunk a gazdagság szeretetére, pedig életünk e földön rövid ideig tart, s megeshetik, hogy nem sokára itt hagyjuk e világot, és így nem nagy szükségünk van pénzre; ezért, tevé hozzá, *memento mori* eris. — „Igaz, felkiált Morus, kövesse ön e

maximát: *Memento Mori aeris* (emlékezzél Morus pénzére).“

Egy valaki, a ki többet foglalkozott más dolgával, mint a magáéval, bizonyos napon feltartóztatta őt öltönye ujjánál fogva, s előtte a feletti bosszankodását fejezé ki, hogy Pau, Wolsey titkára, meggyalázta magát, egy álarczos bálban bolondnak öltözetében jelenvén meg. „Ah! Ah! bosszásson meg neki, mond Morus; kevésbbé veszedelmes az államra nézve, hogy ha tréfából bolondok öltözetében jelennek meg, mint mikor komolyan bolondok veszik magukra az okosak ruháját.“

„Nincs olly komor ember, mond Erasmus, kit vig szeszélye nem tudna felvidítani; nincs tárgy, bármilly száraz és untató legyen az, mellynek az ő elméssége nem volna képes kellemet és élénkséget kölcsönözni. Nagy különbség van a természetes jókedv, minő a Morusé, és a között, melly erőködve mulattat másokat, vagy mérgét önti ki szomszédinak rovására. Ez utóbbi esetben a só idegen természetmény, az elsőben a földnek önkénytes terménye.“

Morus, egész az öltözködésig, a különczkedés jellegét viselte magán. Erasmus mondja, hogy ügyvédi öltönyét rendesen keresztbe vetette magán, honnan egyik válla magasabbnak látszott a másiknál; s minthogy hamar találkoznak, kik a nagy

emberek különösségeit utánozzák, az öreg Asham mondja, hogy a többi ügyvédek szintén majmolták e pongyola viseletet; de hozzá teszi, csak is eddig terjedt minden hasonlatosságuk.

Cresaire szerint annyira keveset gondolt ruháival, miszerint egy alkalommal Harris titkára értesítvén őt, hogy egy pár csizmája sincs, mit felhuzhatna, meghagyta neki: mondaná meg gondnokának, hogy arról ő gondoskodjék. E név alatt ő azon cselédjét értette, a kinek a ruhatár volt gondjára bízva, ő maga soha sem vesződ-
vén az efféle dolgokkal.

Morusnak személyét unokája ekkép írja le: Ő a középnel magasabb, de arányos termetű volt; arczbőre sápadt, haja se nem fekete, se nem szőke (valószínűleg gesztenyeszinű) volt; szeme szürke, arcza kedves és vidám; hangja sem magas, sem éles, hanem tiszta és érthető; nem volt az nagyon hangzatos, ámbár nagyon kedvelte a zenét; egészsége eléggé jó; csak élte vége felé, a sok írás következtében, panaszkodott mellfájásról.

Rastelltől tudjuk, hogy szerette a természetrajzot: „Nagy gyönyörködéssel észlelte ő a négylábu állatok és mindennemű madarak alkatát, szokásait. Nem igen volt madár, melly nem volt volna meg nála. Volt majma, rókája, menyétje, s egyéb ritka állatai. Ha külföldről valami rendki-

vülit hoztak, ohajtását nyilvánította azt megvenni.

Erasmus, barátja jellemét egybefoglalván, mondja, hogy Morus vig volt bohóczkodás nélkül; társalgása olly csábító volt, miszerint, bármilly levert volt is, a ki hozzá közeledett, lehetetlen, hogy meg ne könnyebbült, és fel ne vidult volna körében; hogy gyermekségétől óta szerette a tréfát, de az soha sem ment túl az illedelem határain; hogy ámbár nagy barátja volt a pihenésnek és nyugalomnak, mégis mikor a körülmény kívánta, senki sem vala nálánál tevékenyebb. Nem fejezhetjük be Morus életét méltóbban, mint azon szép elismeréssel, mellyel emlékének Macdonald tolla áldozott.

Tanui voltunk imént egy ember fokozatos emelkedésének és bukásának, ki egyetlen az emberi-nem történetében, és mindenkinek utánzásra méltó példákat nyújt. Magán életben, mint fiu, férj, atya, ur és barát, — semmi jellemet nem tanulmányozhatni nagyobb gyönyörrel. Semmi viselet nem utánoztathatik több haszonnal. Minden kötelmei betöltésében gondos levén, és jó cselekedeteit nem a kötelesség határaihoz, de lehetőségének terjedéséhez mérván, úgy tapasztalá, hogy mindazon kötelékek, mellyek őt hasonlóival egyesíték, szeretet által vannak összefűzve és elismerés által erősítve. Saját családja körében, rábeszéléssel élván, midőn parancsolhatott, édes-

getvén, midőn fenyegethetett, barátságosnak mutatván magát, hol hatalmaskodhatott volna, megneveltető tréfával élván szigorúság helyett, jó kedvvel füszeresztván minden rendelkezését,—szerették őt félelem nélkül, s engedelmeskedének neki teljes készséggel és legnagyobb szíves-séggel. Élénk ohajtása levén szeretete tárgyait mindazon tulajdonokkal felruházva látni, melyek nemesíthették természetöket, vagy boldogságukat biztosíthatták, oktatásait példákkal támogatá; és amaz állandó jóllét, melly tevékenysége, tudományok iránti nagy szeretete, feddhetlensége, s jótékonyága kifolyásának látszott lenni, mindenkit ellenállhatlanul elvei követésére vonzott.

Nyilvános élete az emberiség történetében ritkán tapasztalható erények és viszontagságok egyesülését tünteti föl. A nélkül, hogy eltávozott, vagy csak gyanuba jött volna is valaha, hogy eltávozott a legszigorubb feddhetlenségtől, mint ügyvéd és mint első rangú államférfi a tisztelet legmagasabb fokára emelkedett. A nélkül, hogy csak egy udvari cselszövénybe is vegyült volna; a nélkül, hogy a legkisebb szolgáltság vádját vonta volna magára, egy önkényes fejedelem határtalan bizalmát nyerte meg. Éveken át birta ezen bizalmat, és még sem kért csak egy személyes kedvezést sem; jóllehet, hogy hivatalában sikeresebben

eljárhasson, vagy hogy a fejedelem kegyéről magát biztosítsa, nem használt egyéb mesterséget, mint hogy állása kötelességeit pontosan s ernyedetlenül teljesítette. Olly nagy volt befolyása, melyt a lelkekre gyakorolt, hogy számos vetélytársai mellett is ügyekkel elhalmoztatott, és fejedelme által kényszerítettett nyilvános hivatalokat, a legirigyeltebbeket elfogadni. Mikor védbeszédet tartott a törvényszék előtt, tapsok koronázták előadását; mint bírónak soha nem felebbezték ítéleteit; mint államférfiúnak soha nem bizalmatlankodtak tanácsai iránt. Csak egyetlen egy szerencsétlen esetben látjuk a nevelési előítéletek, és a hittani viták hevesége által megzavartatni a legjobb ítéletet, s őt olly cselekedetekre vonatni, mellyeket sem igazság, sem emberiség nem menthet; de még ez esetben is elvekbeni tévedés által volt félrevezetve.

Élete további eseményeit csak csudálnunk lehet. Lehetetlenné válván rá nézve tovább szolgálni honát, a nélkül, hogy feddhetlenségét föl ne áldozza, erősen sürgeté elbocsáttatását; lemondott a hatalomról, a fényről és vagyonáról, hogy szenvedje a szegénység minden szükségait, önzéstelen honszeretetének együmléseit. De azért mit sem vesztett vidámságából; és ha visszapillantott az állásra, mellyet elfoglalt volt, csak örvendett,

hogy megmenekült a kísértés csábjai elől. Azon
 mértékben, mellyben élének alkonyodása felé lát-
 határa sötétülni kezdett, lelke tisztasága az ellentét
 által annál tündöklőbb lőn, és e világból kiköltözése
 inkább irigylésre méltónak tűnt fel, sem hogy
 sajnálatot keltett volna. Sokan szenvedtek nem
 érdemlett halált a vérpadon törhetlen hősiesség-
 gel; de kevesen találkoznak közöttök, kik legyőz-
 ték volna a haláltóli félelmet, a barátaiktóli meg-
 válás fájdalmát, s az ellenségeik gonoszsága ál-
 tal felidézett bosszankodást, a nélkül, hogy akár
 kényszerű önmegadást, akár tettetett nyugalmat,
 akár igazságtalan sorsuk miatt rosszul palás-
 tolt elkeseredést el ne árultak volna. Morus lelke
 azonban annyira kibékültnek látszott e világgal,
 és egyszersmind késznek a másokra, hogy, miként
 látszott, szívesen maradott volna ugyan itt, de
 azért nem kevésbbé volt megelégedett, hogy el-
 megy. Példájával bizonyította, hogy az ártatlannak
 halálában nincs semmi, a mi rettegést, vagy szána-
 kozást ébreszszzen, s ő az igazságnak mint szent vér-
 tanu esett áldozatául. Emlékezetes példája az erő-
 nek, mellyet az emberi lélek szerezhethet, bármilyen
 legyen az ellenfél, kit leküzdenie kell.

TARTALOM.

I. FEJEZET.

Morus ifjúsága; neveltetése; jogtanulmányai; házassága	1
--	---

II. FEJEZET.

Morus London albirájává neveztetik; Flandriába követségbe küldetik; lovagrendet nyer, és hivatalt vállal. (1508—1517.)	22
--	----

III. FEJEZET.

Morus családja körében. (1512—1517.)	34
--	----

IV. FEJEZET.

Morus az udvarnál. Egy népzendülést lecsillapít. Kincstári cancellárrá neveztetik. Henriket Luther ellen védi. Alsóház szónokává neveztetik	74
---	----

V. FEJEZET.

A házassági elválás. Morusnak Franciaországba küldetése. Morus hitversengővé lesz. A hagymáz. Követség Németalföldre	113
--	-----

VI. FEJEZET.

A házassági elválás ügyének folytatása. Compeggio pápai követ megérkezése. Compeggio, és Wolsey Katalinnal összejönnek. Anna visszatér az udvarba, s Katalinnak eltávolítását sürgeti. Sikerül czélt érnie, s határtalanul uralkodik az udvarnál. A pápai követ küldetésének megkezdése. A király és királyné idézvék a törvényszék előtti megjelenésre. Katalin ügyét fölebezi. Egyik ülésbeni vita. Morus bölcs tartózkodása. Compeggio elutazása. Wolsey bántalmakkal illetetik. Kegyvesztése. Morus cancellári méltóságra emeltetik. A tisztelet, mellyben részesül; és ez alkalommal tartott beszéde. A cancellariai ítélőszéknél általa tett változtatások. Modora, az ügyeket elintézni. Cancellari hivatalát illető anekdoták. Atyja iránti tisztelete. A király, kételyeire nézve tanácsát kéri. A kérdést tanulmányozza. Angolhon két egyeteme a házassági elválás mellett nyilatkozik. A külföldi egyetemek véleményei arra nézve elágazók. Cromwell fölemeltetése. Cromwell a királyt azon eszmére hozza, magát az egyház fejévé tenni. Felsőséget megalapító bill. Morus az alsóházzal tudatja az egyetemek határozatát. Morus atyja meghal. Morus fiui indulata. Morus érzi, hogy hivatalának kötelmei ellentétben vannak lelkiismeretével, s beadja lemondását. A király egy ideig nem akarja a pecséteket elfogadni: végre enged Morus kérelmének. Andley jön helyébe. (1529—1532.) 135

VII. FEJEZET.

Morus elvonultságában. Új családi intézkedések. Szegénysége. A püspökök ajánlatai. Vád és védelem. Cranmer. Henrik és Boleyn Anna házassága. A kenti apácza. Fisher püspök. Morus felségárulás föl nem fedezésével vádoltatik. Az örökösödést, és hódolatot illető határozványok. Morus megtagadja a hódolati esküt. A toronyba záratik. (1532—1534.) 192

VIII. FEJEZET.

Morus a toronyban. Margit leányának terve. Morus magán-kikérdeztetése a toronyban. Birósága. Védelme. Felcsele. Richcz. Itélete. Kikérdez- tetése elítéltetése után. Kivégeztetése. (1534— 1535.)	255
---	-----

IX. FEJEZET.

Morus Tamás fölötti vélemények. Erasmusnak és Pole bibornoknak Morus halála feletti megjegyzései. Külföldön Henrik kegyetlensége által okozott benyomás. V. Károly és I. Ferencz vélekedése a tárgy körül. Henrik udvaroncainak hizel- gései. Henrik magaviselete, midőn Morus ki- végeztetése jelentetett neki. Családjávali bá- nása. Roper Margit. Katalin királyné. Morusnak irántai hódolata élte fogytáig. Morus jelleme. Jámborsága. Vidorsága. Öltözködési különös- sége. Személy-leírása. Izlései. Emlékének szen- telt elismerés.	331
--	-----

